

Леонід КОСАКІВСЬКИЙ

ДЕСЯТЬ РОКІВ

ПОТОМУ,

або

КИЇВСЬКЕ

ЗАДЗЕРКАЛЛЯ

До читача

10 липня 1994 року сталася визначна подія, до якої кияни йшли протягом століть: керівник Києва уперше за півторатисячолітню історію міста обирався всім населенням, на прямих загальноміських виборах.

Назавжди вдячний киянам, що честь стати першим усенародно обраним мером Києва вони тоді виявили мені. Це — найвища довіра в моєму житті.

У той день одночасно відбулися і перші після проголошення незалежності України вибори міської ради. Вибори до Київської міської ради народних депутатів попереднього скликання, діяльність якої частково припала і на період після здобуття незалежності, хронологічно проходили ще в радянські часи — в 1990 році. Обрана ж у 1994 році рада на чолі з головою Київради, який одержав мандат безпосередньо з рук киян, а не з волі верхів, стала першим органом влади столиці нашої молоді держави, сформованим після її народження.

Закладався новий тип стосунків між городянами і міською владою, а також по лінії Хрещатик — Банкова. Зрозуміло, що цей фактор істотно обмежував можливість впливу з боку чиновників та бізнес-структур на народних обранців і, що мало неабияке значення, контролю величезних матеріальних ресурсів міста. Тут і треба шукати першопричини всіх подальших київських подій.

Програвши мені вибори з розгромним рахунком, сили, які рвалися до прямого розпоряджання майном й фінансами столиці і яким я не давав грабувати Київ, вирішили взяти реванш. Не зумівши отримати перемогу в чесній, відкритій боротьбі, зазнавши нищівної поразки, вони вдалися до інших, підступних методів.

1996 року мене усунули з посади голови Київської міської держадміністрації, а потім практично заблокували реальне здійснення мною функцій голови міськради. У Києві, по суті, було запроваджено пряме правління президента через його намісника. У такий спосіб було знехтуване волевиявлення майже 550 тис. киян. Моє небажання підкоритися свавіллям в столиці й обстоювання права киян на самоврядування призвели до незаконного усунення мене з посади київського міського голови 26 червня 1997 року. Мої робочі приміщення насильно захопили, триста дів наряди міліції перекидали мені вхід до них. Більше року мені і працівникам секретаріату Київради не сплачували зарплату. На владу не вплинули ані рішення районного суду м. Києва від 1 жовтня 1997 року про незаконність звільнення мене з посади мера, ані постанова Верховного Суду України від 21 січня 1998 року, яка це рішення підтвердила. Зазначені судові рішення про поновлення мене на посту міського голови так і не були виконані. Припинити беззаконня не допомогли й вимоги Ради Європи. Мене, застосувавши силу, так і не допустили до виконання моїх обов'язків.

Не бракувало раніше, вистачає і зараз бажаючих звести сутність всього, що сталося в ті роки, лише до конфлікту особистостей та «кабінетних» боїв. Саме ці обставини й змусили мене взятися за перо, аби, спираючись на

достовірні факти й документи, не спростовані ніким, розповісти про те, що насправді коїлося в столиці України у 1996–1998 роках. «Переворот на Хрещатику» — так назвав я свої дві книги, що вийшли друком кілька років тому*. Люди мають побачити справжні — істотно відмінні від плакатних — обличчя тих «демократів і реформаторів», що сьогодні при владі в місті. Це були відверті книги. Я не прагнув звести з кимсь особисті рахунки; говорив лише про те, свідком чого був сам, що підтверджувалося першоджерелами, в чому був упевнений.

Правду кажучи, великого бажання знову повертатися до цієї теми не мав. Усе вже сказано, написано. *Sapienti sat* — розумному досить! Моя праця підтверджена судами і міжнародними структурами, відповідними документами. Коли в цьому виникне потреба, нехай з ними працюють історики. Історія — це вчитель людства, вважав І. Шоу. Дай Боже, аби ми в цій школі були успішними учнями. Оцінки розставить час. Наразі, поки кабінети на Хрещатику окупували їх прямі учасники й винуватці, об'єктивний погляд на ці події неможливий. Та й «шрами» на серці ще не загоїлись, про деякі речі і сьогодні боляче згадувати. Особливо про зраду, підступність. Але, читаючи, слухаючи нові «одкровення» про ті дні й недругів, і деяких колишніх «соратників», що «прозріли» і в такий спосіб відпрацьовують посади в міській адміністрації, зрозумів: люди мають почути з перших вуст правду, яка так ретельно приховується нинішніми кермовими столиці.

От і у телепередачах Івана Салія (свого часу непримиренного критика Омельченка, що у 1999 році виміняв свою опозиційність на посаду заступника глави міської держадміністрації, і з тих пір, до свого звільнення з посади в листопаді 2003 року, перевершив Алієва та Шеварднадзе часів Брежнєва у своєму вихвалянні того ж Омельченка) про керівників міста, друкованій їх версії (запопадливих стосовно чинної влади, але замовно-упереджених відносно мене), дійшли тільки до мого звільнення з посади глави адміністрації 19 липня 1996 року. А що було далі, про мою роботу головою Київради, а потім Київським міським головою до 1998 року, про суди (точніше — невиконання їх рішень), знущання над мером, перепони в його законній — наголошую, законній (!) — діяльності — ані слова. Убивча логіка. Не було б тоді нашої боротьби — в місті існувала б одна держадміністрація і кишенькова рада, а про вибори мера, може, довелось би забути назавжди.

* Див.: Косаковский Л. Г. Переворот на Хрещатику. — К. — Ч. 1. — 1998. — Ч. 2. — 2001.

Не варто на догоду політиканству відступати від правди історії, відкидати її реалії, що в наші часи, на жаль, стало звичним явищем. Рано чи пізно правда знайде вихід на поверхню, як знаходить дрібні тріщинки в асфальті затиснута травинка і пробивається, просочується до сонця, до життя.

Історія міста в той складний, переломний період ще потребує осмислення, об'єктивного, неупередженого аналізу.

Десятирічний ювілей перших всенародних виборів мера Києва — добра нагода, аби з відстані часу спробувати проаналізувати події тих днів, наступних років, звернутися до історії міського врядування, усвідомити, що ми здобули, а що втратили.

Колесо історії зробило невблаганний поворот... Ми стали старшими на десять років. Змінилася країна, змінилися і ми. Мінявся і я: втратив залишки ілюзій; здобув новий досвід; став більше прагматиком, ніж романтиком. Аморальність бюрократичного середовища, яке я пізнав зсередины, мене просто вразила. Це, у свою чергу, дало змогу остаточно утвердитися в думці: наш вибір не на візантійському напрямку, із притаманними йому звичаями хитрувати, інтригувати, робити політику під ковдрою, а на європейському, коли править його величність Закон, перед яким усі рівні.

У пропонованій увазі читачів книзі я спробую нагадати відомі події, відтворити, не повторюючись, лише їх загальну канву; подати деякі з них під подекуди несподіваним кутом зору; навести нові факти, цікаві та невідомі широкому загалу документи, трішки висвітлити темні кути будинку на Хрещатику-36; додати штрихи до політичних портретів деяких персон — діючих ще політиків, і таких, хто викинутий на звалище історії чи перебуває на маргінесах суспільного життя (застосовуючи оціночні підходи, що дозволено законом); поміркувати і в історичному, і в сучасному вимірі щодо долі самоврядування в столиці.

Цю книгу, як і попередні, писав сам. Повинен сказати: велика рідкість для політиків. Часто буває, що автор не тільки не писав книжку, але і не читав те, що за нього «зліпили» інші. Щоправда, змінив технологію. У ході роботи над першими двома книгами наговорив на сотні метрів магнітофонної стрічки, а після того, як ці бесіди для мене роздрукували, правив і доводив текст. З начитаного за багато годин в остаточну редакцію ввійшла незначна частка. Книгу ж, що ви тримаєте в руках, із першого до останнього слова набрав на комп'ютері власноруч. Хоча — якщо чесно — з ручкою в руках і аркушем паперу перед очима думається краще. Та і мій улюблений Бунін підказував: «Не советую писать прямо на машинке. После того как вещь готова в рукописи, можете перепечатать на машинке. Но само творчество, самый процесс сочинения, по-моему, заключается в некоем

взаємодії, в той таємнистій зв'язі, котра виникає між головою, рукою, пером і папером, що і є власне творчість». Але ж живемо у добу інформатизації, і в цьому є свої переваги.

Книга була готова ще до пам'ятної дати 10 липня 2004 року (розпочата восени 2003-го і завершена в липні 2004-го), але суто з технічних причин виходить друком лише зараз. За цей час одна з її глав була видана (у зміненому й скороченому вигляді) окремою брошурою «Самоврядування в Києві: минувшина й сьогодні», а уривки розміщувалися в інтернеті, деяких газетах. Опісля відбулися президентські вибори, ситуація в державі суттєво змінилася. Можливо, дещо в ній уже застаріло, проте я вирішив суттєво нічого не міняти і не додавати, окрім поодиноких укралень, свіжих даних і тільки необхідних уточнень.

Заздалегідь прошу вибачення у того читача, кому запропонований текст видасться дещо переобтяженим значною кількістю посилань на різних авторів, документи, великою кількістю матеріалів преси. Мені це вдавалося необхідним, аби запобігти ймовірним звинуваченням у необ'єктивності, бажанні заднім числом підправити дійсність, подати себе у більш вигідному ракурсі. Стисла мова документальних джерел — найкращий аргумент для таких скептиків, холодний душ, що допомагає остудити гарячі голови. З такою ж метою в оповідання введено і багато моїх інтерв'ю того ж часу. Не тому, що я люблю цитувати себе, зовсім ні. Для мене у цьому випадку важливо показати тим, хто, припускаю, може сказати: «бач, який став розумний», що моя оцінка — і тоді, і зараз — того, що відбувалося, суттєво не відрізняється. Хіба що, можливо, в якихось деталях, які з часом проявилися, як на фотографічній плівці. Важливо, що ці думки висловлювалися по гарячих слідах подій і є також свідченням тієї пори. Щоб там не було, але таке документальне насичення тексту, на мій погляд, дозволяє найточніше, правдиво, достовірно, якщо хочете — скрупульозно відтворити перебіг подій, дати змогу читачеві відчувати дихання часу. Мені, взагалі, уявляється, що архівні документи, звідки ми черпаємо знання, акумулюють у собі час, його енергетику. А ті, хто з ними працює, є, певною мірою, збирачами часу. От і я намагався, відновлюючи у пам'яті окремі деталі, фрагменти, скласти з них максимально наближену до дійсності картину тих років.

Сьогодні історія Києва за останні десять років відома здебільшого лише в інтерпретації омельченківської пропаганди, в лакованому ним та його прислужниками від науки та журналістики (усіма цими слухняними «лицарями» пера) варіанті. Вони навіть не втрималися від спокуси «підправити» історію, підмінити історичну правду, вдаючись до прямої фальсифікації історичних фактів. Ось і підручник уже видали, і в школах

примушують дітей дивитися довкола через рожеві окуляри, вивчати, який поганий Косаківський, і який «білий та пухнастий» Омельченко, котрого хоч за життя відливати в бронзі. Старанно роблять вигляд, нібито в місті до нього не існувало мера. Це все вже було в історії. В Україні, мабуть, не знайдеться іншого міста, по минулому якого стільки разів проїжджалися б бульдозером. Що це: історичне неуцтво або небажання визнавати факти, свідомо залишаючи їх за кадром, й об'єктивно їх оцінювати? Чи відверта неповага до предків і попередників?

Але в цієї медалі — глянсової дійсності — є непривабливий зворотний бік, що ретельно укривається і де ховаються нехтування законами, аморальність, корисливість, узурпація влади, засоби, якими не гребують, аби правити. Не все те золото, що блищить. В «ідеальній» картині є і непарадна сторона. Спробуємо туди зазирнути й зрозуміти, що ж відбувалося в столиці за цей час насправді, що робилося не лише на політичній сцені, а й за її лаштунками. Немає такого таємного, що не стало б явним.

Тішу себе надією, що матеріали, які подаються на суд читачів, прислужаться їм для кращого розуміння минулого і сучасного Києва.

Так, життя продовжується. Відшуміли події десятирічної давності. Кияни, природно, почали забувати про них — інший час, інші турботи, інші захоплення... Описане мною — лише скромний епізод, коротка мить у грандіозному літописі київської історії. Але, як і при читанні серйозних книг, не можна пропускати жодної сторінки з нашого минулого. Передивімося ж деякі з них ще раз...

Запрошую здійснити своєрідну подорож у часі на хвилях нашої пам'яті, що, сподіваюся, допоможе побудувати наш шлях у майбутнє.

Отже, перенесімося подумки у 90-ті роки ХХ століття...

Замість вступу

... СПЕРШУ ПОГРОЖУВАЛИ ЗІРВАТИ МЕРІЮ

Що було, те було.

Спершу таки, справді, погрожували зірвати мерію.

«... чи відчуваєте Ви себе справжнім господарем у місті, щоб не реагувати на можливі погрози?» — запитав мене відомий тижневик десять років тому.

*(Леонид Косаковский,
мэр Києва, которого невозможно купить:
«Мой пистолет не смазан»*

*Дмитрий ГОРДОН
«Бульвар», № 10, сентябрь 1995 г.*

Честное слово, приятно общаться с властью, когда она — ИНТЕЛЛИГЕНТНАЯ. Мэр Києва Леонид Косаковский — интеллигентен, обаятелен и умен. А еще, судя по всему, обладает немалым чувством собственного достоинства...)

Я на це відповів:

– По-перше, мене дуже важко вивести з себе. Чим би то не було, навіть погрозами. Певна річ, кримінальні структури не задоволені сьогодні тим, що робиться в Києві владою. І, звичайно ж, робляться певні спроби морального або політичного тиску на мера. Розігрувалися навіть цілі сценарії, були дзвінки, була інформація. Але в принципі у мене охорони як не було, так і немає — я від неї відмовився. Правда, коли вольовим рішенням ми закрили «Патент», чим викликали в певних колах різке несприйняття, колеги наполягли, щоб хоч один охоронець у мене в приймальні сидів. Я не можу сказати, поклавши руку на серце, що сьогодні офіційна влада — справжній господар у місті. Є й інші, скажімо так, «диригенти». Але ситуація у нас під контролем і ніколи в гірший бік не зміниться.

Ще із запитань щотижневика і моїх відповідей:

«Багато чого в нашому місті залежить особисто від вас, тому виникає питання: чи не намагалися вас як мера купити, а якщо так — то за скільки?»

– Відразу скажу: не намагалися. Здається, уже усім відомо: Косаківський не продається і хабарів не бере. І знаєте (сміється), мабуть, тому ніхто нічого навіть не пропонує.

– Цікаво, коли Ви переживали більше: коли повідомили, що буде зірвана мерія, чи коли Ви прочитали в одній з газет, що простіше зірвати одного Косаківського?

– Хочете, як на духу? Я на такі пропозиції не реагую. Це патологія, клінічний випадок, остання ступінь цинізму. А якщо прямо відповісти на запитання, то, звичайно ж, перш за все, хвилювала доля людей, що знаходились у приміщенні.

– Останнє запитання. Наскільки я знаю, меру належить мати пістолет. Чи є він у Вас і чи здатні Ви на випадок необхідної самооборони вистрелити з нього в людину?

– Що ж, пістолет мені й справді встановлено, і він у мене є — після Салія передали. Я поклав його в сейф і більше до нього не доторкувався. Кажуть, пістолет треба змащувати, але й часу на це немає, і бажання. У мене є інша зброя. Чи треба відповідати тепер, що ніколи в людину не вистрелю...»

1. СПЕКОТНИЙ ЛИПЕНЬ 94-го...

До виборів голови Київради в 1994 році я вже трохи більше року працював головою міської державної адміністрації.

Досить часто запитують, чому вибір глави держави при призначенні глави київської виконавчої влади тоді — у 1993-му — випав саме на мене?

Таке рішення прийняв Л. Кравчук, перший Президент незалежної України, який, поміж інших (а розглядалися, наскільки мені згодом стало відомо, також кандидатури І. Данькевича й А. Назарчука), віддав перевагу саме мені.

Усе сталося дещо несподівано. Деталі мені відомі не всі. Знаю, що пошук кандидатур почався після звільнення 12 квітня 1993 року з цієї посади І. Салія. Певний час вони вивчалися. Відбулася розмова і зі мною на рівні керівництва президентської адміністрації. Згодом мені повідомили, що глава держави вирішив подати на розгляд Київради мою кандидатуру. Я дав згоду. І за два тижні після виконання передбачених законодавством процедур був підписаний указ щодо мого призначення.

Тодішній голова Київради В. Нестеренко в ході нашої з ним бесіди в газеті «Вечірній Київ» наприкінці травня 1993 року, згадуючи про обговорення в раді цього подання, повідомив журналістам: «Хоча ніяких принципових змін у законодавстві не відбулося, проте все ж Київradі першій було запропоновано висловити думку з приводу кандидатури на посаду глави адміністрації. Як ви знаєте, наша сесія проголосувала так: за Леоніда Григоровича 118 депутатів, проти 105. (Пригадую, свого часу за І. Салія на посаду голови виконкому було лише 15 голосів). Побачивши такий розклад, Президент прийняв остаточне рішення — призначити».

До цього моменту з даного приводу якихось планів не мав. Так, мабуть, склалася доля. У 1992 році я не погодився стати заступником Салія у міській державній адміністрації. І раніше відхилив пропозиції про перехід на іншу, із підвищенням, роботу, віддаючи перевагу тій, що мене повністю захопила, — на посту голови Печерської районної ради та виконкому, а згодом — глави районної державної адміністрації.

В означений період у Київradі йшов нескінченний політичний мітинг і її реальний вплив на ситуацію в місті обмежувався будинком на Хрещатику-36. Депутати захопилися з'ясуванням стосунків, через що міська влада виявилася практично паралізованою. Основний тягар роботи із забезпечення життєдіяльності столиці фактично ліг на плечі районів. І ми — їх керівники — цей іспит витримали. Колеги довірили мені очолювати наш неформальний клуб, бути, як у нас звалось, старостою. Ми регулярно збиралися, частіше за все у мене в районній адміністрації, обговорювали спільні проблеми, радились, як їх вирішувати. Іноді на наші зібрання приїздили керівники міськвиконкому, а одного разу — восени 1991 року — завітав навіть голова Верховної Ради України Л. Кравчук.

Робота на районному рівні дала мені величезний професійний досвід, дозволила пройти життєве загартування, що дуже стало в пригоді, коли працював на чолі міста. Хто хоче бути мером столиці, мусить знати: це не представництво і закордонні вояжі. Треба плуга перти зранку і до пізнього вечора. Часто, особливо коли трапляються «позаштатні» ситуації, реагувати необхідно миттєво. Ти — перша особа міста, і саме від тебе чекають правильного рішення, на яке іноді відводиться декілька секунд. Помилка коштує дуже дорого. В ряді країн, — Франції, скажімо, — людей для державної служби готують спеціально. Тільки у нас вважається безпроблемним сісти за стіл і, натискуючи кнопки на пульті управління, давати вказівки. Ось чому завжди вважав, що керівникові міста потрібно пройти необхідну школу життя, управління, зокрема, обов'язково попрацювати главою району.

Напевно, всі ці фактори враховувалися при ухваленні рішення щодо мого призначення. Можливо, бралось до уваги і те, що я мав за плечима роботу на ушлявленому «Арсеналі», очолював Печерський райком партії у буремні перебудовні часи, налагодив конструктивну співпрацю з новонародженими партіями і громадськими організаціями; а районна рада та виконавчі структури Печерська, які мені довірили очолити пізніше, стали піонерами деяких добрих починань у місті. Це дозволило перебудувати їх роботу в нових умовах та започаткувати реальне самоврядування на районному рівні. Попри політичну строкатість райради, гострі дискусії, ми налагодили нормальну співпрацю депутатів із державною адміністрацією, що було вкрай важливо на тлі тодішніх боїв між міською радою та адміністрацією, і демонстрували непогані результати. Скоріш за все відіграла свою роль підтримка майже половини депутатського корпусу Київради, до складу якої я також був обраний. Мені відомо про консультації з парламентарями, керівниками політичних партій, підприємств і організацій. Особливих заперечень, як розумію, з їхнього боку не було. Розповідали, що найвагомим чинником стала підтримка голів районних державних адміністрацій під час зустрічі в президентській адміністрації.

Але все перераховане — лише припущення. З упевненістю можу стверджувати лише одне: у Президента було достатньо інформації, аби визначитись у цьому питанні.

Леонід Макарович зустрівся зі мною тільки в день призначення — 29 квітня 1993 року. Розмова була короткою, але теплою. Президент підписав указ, привітав, побажав успішної роботи. Тут же знайшов по телефону М. Хоменка, секретаря своєї адміністрації, який був у відрядженні в одній з областей, і доручив йому наступного дня представити мене керівникам міських управлінь і служб. Що і було зроблено вранці 30 квітня 1993 року. Одразу ж приступив до виконання нових для мене обов'язків представника Президента у місті Києві, глави столичної державної адміністрації.

Після тривалого періоду війни між міською радою й держадміністрацією від перших днів установили і надалі підтримували нормальні стосунки з Київрадою та її головою — Василем Павловичем Нестеренком. В передмові до звіту про згадувану вже на початку цієї глави нашу з ним зустріч у «Вечірці» газета надрукувала: «У редакції «Вечірнього Києва» побували голова Київради Василь Нестеренко і новий глава міської адміністрації Леонід Косаківський. До столу вони сіли поруч, пліч-о-пліч — із зміною лідера настав кінець «холодній війні», що її вело колишнє керівництво адміністрації з Радою. Леонід Косаківський з перших хвилин призначення своїми діями та висловлюваннями повів суто коректну політику щодо КР і започаткував спільну роботу, як цього вимагає закон». А

Василь Павлович у відповіді на питання про враження від перших днів нашої роботи після мого призначення зазначив: «Одразу у нас почалося співробітництво. Рада без особливих дебатів делегувала адміністрації деякі повноваження по управлінню землею, комунальною власністю, успішно працювали по фінансових питаннях».

Не все було безхмарним, але, загалом, удавалось утримувати ці контакти в такому робочому стані, який не заважав справі. Я одразу публічно заявив, що нікому не дам приводу для конфлікту з міськрадою і з мого боку не знайдуть підтримки будь-які спроби створювати конфлікти. Наголошував, — ладен співробітничати з усіма, хто працює на місто й людей. Принаймні, під час моєї попередньої роботи вдавалось працювати спокійно й плідно з народними обранцями, без з'ясовувань, хто старший і хто кому має підпорядковуватися. Закликав починати з головного питання: для кого працюємо? Після цього, як правило, зникало чимало надуманих проблем.

Лише одна серйозна суперечка виникла, коли Київрада 14 грудня 1993 року своїм рішенням несподівано наділила власний фонд комунального майна невластивими йому функціями, порушивши цілу низку чинних законів. Схвалене радою положення про фонд суперечило єдиній системі органів приватизації, яка була затверджена указом Президента. Рішення було прийняте за моєї відсутності — я саме знаходився у Китаї, де підписував угоду про партнерство з Пекіном. У складі делегації був і керівник фонду комунального майна А. Назарчук, який, за його словами, також не знав про таке рішення. Усе «провернув» його заступник В. Артеменко. Прихильники конфронтаційної лінії у відносинах ради й адміністрації не спали, чекали свого часу. Проект згаданого документа готували потайки, без необхідних погоджень. Скориставшись моїм від'їздом, терміново внесли у зал і нишком проголосували.

Фонд одразу після цього швидко видав чимало наказів, що виходили за межі навіть тієї компетенції, якою його незаконно наділила рада. А деякі накази цієї установи могли призвести до розбазарювання нежитлового фонду міста: за ними стояли інтереси цілком конкретних осіб. Дуже їм кортіло з користю для себе поторгувати київським майном. Незбагненно, але лише в 50 тисяч карбованців, що дорівнювало за тогочасними цінами вартості пляшки горілки, була «щедро» оцінена фондом місячна оренда приміщення площею 300 кв. м в самісінькому центрі міста для однієї з комерційних структур. І такі випадки були непоодинокими. Почалося відверте розтягування міської нерухомості, неприхований грабунок.

Дізнавшись про це одразу після приземлення в Борисполі, я доручив юристам глибоко проаналізувати цю проблему. Незабаром висновки мені

поклали на стіл. Протиправність дій депутатів не викликала сумнівів. Переговорами владнати справу не вдалось, про добровільний перегляд рішення ніхто і слухати не хотів. Ситуація могла вийти з-під контролю. Довелося, спираючись на свої повноваження, проявити характер.

«ЛЕОНИД КОСАКОВСКИЙ ПРИОСТАНОВИЛ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТОЛИЧНОГО ФОНДА КОММУНАЛЬНОГО ИМУЩЕСТВА И ПОДАЕТ В СУД НА КИЕВСОВЕТ» — величезними літерами на першій шпальті подали новину 18 березня 1994 року «Киевские ведомости». СКАНДАЛ! А далі — текст: «Леонид Косаковский, президентский представитель в столице, известный своей выдержкой, осмотрительностью, на днях издал жутко радикальное распоряжение. Он взял, да приостановил действие решения Киевсовета № 38 о Фонде коммунального имущества Киева. Наложено вето и на некоторые приказы этого учреждения».

Перший і останній раз я скористався цим своїм законним правом, відповідними повноваженнями, і не тільки зупинив дію названих рішень, а й одразу подав позов у суд на предмет їх скасування, тобто пішов цивілізованим шляхом, як і належить у демократичних країнах. Незабаром суд, підтримавши нашу позицію, відмінив вищезгадані рішення депутатів. Інцидент був вичерпаний. «Прихватизаторам» дали відсіч. Випробування на міцність і вміння тримати удар я і моя адміністрація успішно пройшли, після цього вже ні в кого не виникало бажання гратися з нами і запускати руку у міську кишеню.

В подальшому (до виборів 1994 року) рада й адміністрація прагнули працювати в рамках своїх повноважень, не намагаючись грати на чужому полі. Спільно розв'язували проблеми, що забезпечували розвиток столиці.

Зазначу, що я завжди сповідував спокійну, без «ривків» манеру керівництва, приймав виважені, після глибокого опрацювання, рішення, виконання яких жорстко контролював. Керівник у справах, що стосується людей, має, на мій погляд, бути гнучким, не рубати з плеча, не підніматись одразу в кавалерійську атаку, йдучи напролом до поставленої мети. Емоції потрібно стримувати, а керуватись розумом. Я вимушений був дотримуватись такого стилю управління, в Києві інакше неможливо працювати. Проте, це не заважало мені завжди залишатися самим собою. Цим рубежем визначалася можлива межа компромісу. У будь-якому становищі необхідно зберігати своє власне обличчя, мати свою думку, адже — і в цьому я переконаний — рівень самостійності визначається внутрішнім станом людини, а не її посадою. Проявляючи толерантність, я ні перед ким не вклонявся, мав свою точку зору, відстоював осібну думку, не переступав тієї межі, яку не може перейти порядна людина, зберігав, передусім, власну гідність. А в разі потреби, коли під загрозою опинялися інтереси міста й

киян, діяв рішуче, блискавично й твердо, якщо хочете — безкомпромісно, не озираючись на особи і чинюь приватну зацікавленість.

Знову й знову думкою повертаюся до тих днів, коли очолив адміністрацію столиці. Весна 1993 року... Важкий був період. З прилавків наших магазинів зовсім зникло вершкове масло. Його запасів у місті було на... 2 дні. До того ж і масло, і цукор в обмеженій кількості відпускалися лише по талонах. Лихоманило транспорт. Місто тільки-но пережило страйк підприємств міського пасажирського транспорту, кияни майже три тижні діставались на роботу пішки. Відчувались суттєві проблеми з електропостачанням. Завмерло і культурне життя, досить бідною, якщо не сказати порожньою, виглядала гастрольна афіша... Одне слово: докерувалися. Саме в такому стані мені і моїм колегам довелося приймати місто після Салія, з такої позначки ми розпочинали.

Попервах взялися за відновлення, фактично, відбудову системи управління столицею, її життєзабезпеченням. За лічені тижні змогли виправити ситуацію з маслом і цукром, іншими продуктами. По суті, довелося піднімати місто з колін. Паралельно взялися за розробку й реалізацію програм розвитку Києва на найближчу й віддалену перспективу. Влада міста постійно змушена була не лише розв'язувати найгостріші щоденні проблеми, яких у мегаполісі завжди вистачає, а й працювати на те, щоб закласти підвалини росту, основи майбутнього столиці. Про те, що конкретно було зроблено, мова піде нижче.

Результати вже через рік оцінювали кияни під час виборів, і це було найсерйознішим іспитом на правильність та ефективність дій нашої команди.

Виборці підтримали мою програму конкретних дій, спрямованих на перетворення Києва в економічно й культурно квітуче місто з розвиненим самоврядуванням, віддавши перевагу мені поміж інших, а серед них були й імениті претенденти.

Слід відзначити, що чинний на той час закон про вибори, на відміну від теперішнього, містив значно жорсткіші вимоги щодо реєстрації бажаних балотуватися на посаду мера. Сьогодні кандидати не вносять грошової застави. Ті з них, кого висунули партії або збори виборців, не подають підписи на свою підтримку. А самовисуванців на посаду Київського міського голови своїми підписами має підтримати лише 51 громадянин. В 1994 році всі без винятку претенденти зобов'язані були внести грошову заставу в розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат, а також зібрати на свою підтримку підписи у не менш ніж 1 % населення міста, тобто близько 26 тисяч громадян. За мене було зібрано вдвічі більше підписів, ніж належало, та більше, ніж за будь-кого іншого з кандидатів. Не всі пройшли

крізь це сито. Ось чому тоді лише п'ятеро претендувало на посаду мера, а на виборах 2002 року — уже тринадцять.

Основним моїм конкурентом був учений-економіст Володимир Черняк, який представляв потужну на той час організацію — Рух. Він очолював виборчий блок «Столиця», що вів кампанію за всіма правилами, із розмахом, залученням великої кількості людей, спеціалістів і значних ресурсів.

Я ж передвиборчої кампанії, в сучасному розумінні, практично не вів. Майже не було в місті моїх агітаційних матеріалів; національні канали чомусь не допускали мене на екрани, на відміну від моїх конкурентів. Натомість я провів дуже багато зустрічей з киянами у районах, у трудових колективах, виступав на кабельних каналах телебачення за місцем проживання виборців. Пам'ятаю, як напередодні виборів кореспондент «Киевских ведомостей» мене запитав:

— Почему, в отличие от своих соперников, претендентов на пост мэра Киева, не позаботились о броской уличной рекламе?

Моя відповідь була така:

— Я не люблю себя никому навязывать.

Вважав, що за мене мають говорити мої діла. «Найкраща політика — це реальна справа», — було моїм девізом. Здається, Гегелю належить крилатий вислів: що людина робить, такою вона і є. Що робив я — усім було відомо, і кияни могли цілком свідомо оцінити: підходить їм це, чи ні.

Візьмемо найболючішу проблему — житло. При всіх труднощах — нестачі будматеріалів, дефіциту коштів, — ми зберігали високі темпи будівництва. В 1993 році понад 18 тисяч киян отримали квартири, із них 4554 — пільговики (це сім'ї інвалідів війни, загиблих воїнів, учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, багатодітні сім'ї, вчителі, медпрацівники та ін.). Тоді ж знайшли можливість повернути підприємствам і організаціям заборгованість по пайовій участі у житловому будівництві, віддавши їм 1930 квартир. Уперше за багато років цільовим призначенням виділили житло для працівників підприємств і організацій міського господарства — їм передали 45,8 тис. кв. метрів, тобто 790 помешкань.

Або згадаймо: в умовах суцільного браку коштів для реалізації найнеобхідніших завдань міськадміністрація, яку мені довірили в той важкий час очолити, все ж таки змогла зняти соціальну напругу в колективах працівників міського пасажирського транспорту, отриману в спадок від Салія, що і стало при ньому причиною страйку, який на декілька тижнів паралізував місто. Хоча ми були не такі вже й багаті, але, мобілізувавши наявні ресурси, протягом 1993-го — першої половини 1994-

го років закупили 204 нові автобуси і 24 тролейбуси вітчизняного виробництва, капітально відремонтували три десятки «Ікарусів-280», парк поповнився 90 автобусами ЛАЗ із силовими агрегатами французької фірми «Рено»; уклали контракти на поставку тролейбусів чеського виробництва та «Південмашу». Розв'язували складну проблему індексації зарплати, поліпшення побутового й культурного обслуговування працівників міського транспорту. Стабілізували умови роботи водіїв, люди вже не їхали за «довгим рублем» у Росію та інші країни.

Таким чином діяли і в інших напрямках. І не помилилися. В результаті кияни підтримали наш стиль управління, зрозумівши, що до керівництва містом прийшли люди конкретних справ, які не ведуть порожні розмови, а, засукавши рукава, взялися за роботу і демонструють практичні результати.

Отже, перший тур виборів голови Київради відбувся 26 червня 1994 року. Я вийшов на перше місце — набрав 31,6 % (324 тис.) голосів тих, що прийшли на вибори, або — 17,05 % по відношенню до загальної кількості виборців. І уже міг би стати мером: згідно з чинним на початок передвиборних баталій законодавством кандидат на посаду голови Ради вважався обраним, якщо за нього проголосувало не менше десяти відсотків виборців, внесених до списку. Але 17 червня 1994 року, за десять днів до виборів, Верховна Рада несподівано змінює закон і підвищує необхідну для проходження планку до 25 % включених до списку виборців. Нагадаю, що сьогодні для перемоги потрібна лише відносна більшість. Не знаю, якими міркуваннями керувались тоді парламентарі. Подейкують, що ліві не хотіли пропустити кандидатів у окремих округах. Враховуючи, що явка в Києві на виборах у ті роки коливалась десь у межах 60 %, для того, аби вкlastись у цю норму, необхідно було набрати понад половину голосів тих, хто прийшов на виборчі дільниці. За умов тодішньої жорсткої політичної боротьби це було практично неможливо. В Києві, як і в багатьох інших містах, був призначений другий тур.

Спека того літа стояла нестерпна. Плюс до цього вирували і неабиякі політичні пристрасті, піднімаючи градус виборчої кампанії до найвищих позначок — особливо в проміжок між першим і другим турами.

Саме тоді стався скандальний епізод. Штаб Черняка, а він зайняв друге місце і вийшов разом зі мною в наступний тур, запросив мене 30 червня на теледебати. Я погодився. (У першому турі дебатів не було, за згодою всіх кандидатів кожний мав час — однаковий для всіх — на міському державному телебаченні.) Вибрали незалежну телекомпанію «ТЕТ». Приїхав у студію, привітався з ведучою та моїм опонентом. Бачу, він якийсь напружений. Поцікавилися, в якому порядку будемо виступати. Я не заперечував, аби розпочав Черняк. Але замість відповіді на перше

поставлене запитання він раптом робить доволі різку заяву щодо ходу передвиборчої кампанії, сказавши, зокрема, що (цитую): «...не всі в Києві освиніли...» Після цього піднімається і демонстративно залишає студію. Ведуча у шоці. Я залишаюся в ефірі і спокійно відповідаю на запитання. Програма завершується достроково. У студії були журналісти. Одна з них, здається, з Москви, каже: «Поздоровляю, ви — мер!»

Опитування показали, ця ситуація додала мені голосів тих, хто вагався. З великою повагою ставлюся до Володимира Кириловича, зберіг із ним і досі шанобливі стосунки. Кажуть, що таку невдалу лінію поведінки підказав йому хтось із політтехнологів. Це була помилка. Хоча вона суттєво і не вплинула на результати голосування. Напередодні виборів, між іншим, міжнародний центр Социс-Геллап упевнено вказував на мою перевагу в соціопитуваннях; його прогноз практично повністю підтвердився і в абсолютних цифрах.

Я переміг у всіх районах, на 999 виборчих дільницях, що складало 90 % від їх загальної кількості по місту. Десь о другій ночі це вже стало зрозумілим. Приїхали глави районів, члени моєї команди. Підняли по келиху шампанського і роз'їхались по домівках. А рівно о 9-й, як завжди, вже був на роботі і займався щоденними міськими проблемами.

Результати виборів ніхто не оскаржував. Що б не казали, але ці вибори, як і попередні — 1990 року, що хоч і проходили в радянські часи, але відбувались вже в принципово новій суспільно-політичній ситуації, — мали справді демократичний характер, на відміну від усіх наступних, коли все вже вирішували гроші і так звані виборчі технології, на яких демократії з кожним разом ставало все менше, а бруду — усе більше.

За офіційними даними територіальної виборчої комісії із загального числа 1 858 210 внесених до списку виборців у виборах узяли участь 54,20 %, або — 1 009 557 киян. З них за мене віддали свої голоси 549 904 (54,6 %), а за Черняка — 403 367 (40 %) городян. Беручи до уваги суттєву на той час поляризацію суспільства й відсутність будь-якої фальсифікації, це був досить непоганий результат. Порівняймо: в той же день — у ході другого туру президентських виборів — на користь Л. Кучми висловилося 52,2 % виборців. Даний показник оцінювався тоді як вагомий. А ось найсвіжіші дані: у грудні 2004-го В. Ющенко взяв гору над В. Януковичем, отримавши 51,99 % голосів українців.

11 липня міська виборча комісія вручила мені посвідчення голови Київської міської ради. А на 2 серпня скликали сесію. На першу — урочисту — частину були запрошені депутати попереднього скликання і новообрані, представники громадськості й дипломатичний корпус. Голова виборчої комісії доповіла про результати виборів, нас привітали. Я виступив із

програмною промовою. Потім сфотографувались на пам'ять біля входу в мерію. Це було останнє засідання депутатів у традиційному місці — на другому поверсі будинку по вул. Хрещатик-36. І справа не тільки в тім, що депутатів стало лише 75, а не 600, як за радянських часів. Колонний зал я вирішив віддати киянам, про що й повідомив у першій після виборів телепередачі «Віч-на-віч із мером», яка там і знімалась. Ми проголосили відкритість нової міської влади і щиро бажали, щоб будинок мерії став для киян ближчим. У колонній залі у подальшому проводилися концерти, новорічні ялинки для дітей-сиріт, вшановувалися кращі городяни з нагоди професійних свят, ветерани — із Днем Перемоги, жінки — із днем 8-го березня, давалися урочисті прийоми на День Києва. А по суботах відбувалися церемонії укладання шлюбів. Замість казенно-бюрократичного в цьому приміщенні поселився дух міського життя.

Але повернімося знову до дня першої сесії. Після перерви залишились уже тільки щойно обрані депутати. Ми піднялися на четвертий поверх, зібрались у приміщенні, раніше призначеному для засідань міськвиконкому, яке і стало місцем роботи нової міської ради (де вона працює і сьогодні), і я відкрив сесію. І тут розпочалося...

2. «ДЕМОКРАТИ» БІЛЬШОВИЦЬКОГО ВИШКОЛУ

З перших хвилин роботи нової ради я зіткнувся із серйозним опором із боку тієї частини депутатського корпусу Київради, що на виборах мера підтримувала Черняка, а тепер, об'єднавшись у депутатську групу «Столиця», стала до мене в опозицію.

Часто доводилось слухати й читати міркування на тему: чому стала можливою така парадоксальна ситуація, коли загально обраний міський голова не має підтримки міськради, депутати якої теж обрані киянами?

Нічого незвичного тут немає. Подібна ситуація, коли мер і більшість міської ради належать до різних, часто опозиційних, сил, зустрічається в багатьох містах інших країн, і, зокрема, в їхніх столицях. Відомі подібні приклади і на рівні держав. Виборець завжди, може, інтуїтивно, вчиняє мудро. У згаданих випадках він не схотів, напевно, зосереджувати всю владу в одних руках, тим самим забезпечивши противаги, певний баланс політичних сил.

Але там усе відбувається цивілізовано. Мені не відомі випадки, коли в країнах усталеної демократії той чи інший депутат місцевої ради ігнорував роботу сесії, блокував її роботу, замість цього брав участь у незаконних зібраннях, а тим більше протидіяв мерові у виконанні його повноважень тільки тому, що йому цей мер не подобається. Важко уявити, що депутат, наприклад, міської ради Вашингтона вдирається до кабінету мера, ламаючи замки та все на своєму шляху, нищпорить у його особистих речах. Через п'ять хвилин він опинився б у найближчій поліцейській дільниці, а на його політичній кар'єрі був би поставлений хрест. Я вже не кажу про те, що ніхто не наважився би діяти всупереч рішенню суду. Однак саме такі речі відбувалися у Києві.

Незайвим буде відзначити, що на межі 80–90-х років у радах Москви та Ленінграда, деяких інших великих міст колишнього Радянського Союзу панувала своєрідна атмосфера.

Доречно навести характеристики депутатського корпусу тих часів з книги відомого російського демократа, мера Санкт-Петербурга А. Собчака «Из Ленинграда в Петербург: Путешествие во времени и пространстве»: «Большинство новых депутатов Ленсовета были представителями технической интеллигенции, работавшими в проектных или исследовательских институтах, а также на предприятиях. Бесспорно, Ленсовет тех лет по составу был самым демократическим (точнее — антикоммунистическим) представительным органом в стране, однако более 90 процентов его депутатов не только не имели необходимой подготовки к политической деятельности, но никогда раньше не стремились заниматься ею профессионально, т. е. не имели и соответствующего опыта. Поэтому каждый из них (отчасти под влиянием прошедшей предвыборной кампании) рассматривал свою работу в городском Совете как продолжение митинга, на котором важно во что бы то ни стало изложить до конца и отстаивать свою точку зрения. Понимания того, что в представительном органе гораздо важнее уметь находить компромиссы, уметь находить то решение, которое позволяет, не отступая от своих взглядов, двигать вперед общее дело, — такого понимания у большинства из нас в то время не было.

Это было очень беспокойное собрание людей, большинство из которых, впервые занявшись политической деятельностью, вели себя, как дети, только что научившиеся говорить, — их трудно было остановить. Им хотелось говорить и говорить бесконечно, из-за чего заседания проходили беспокойно, а часто даже бурно ... По этой причине Совет оказался малорезультативен: все время уходило на бесконечные, и по любому поводу, дискуссии. Любимой темой в Ленсовете тех дней было обсуждение процедурных вопросов. И думать не нужно, и поговорить можно. Давно

замечено, что дилетантизм и посредственность многословны: говорить им хочется, а сказать нечего — обилие слов подменяет отсутствие мысли.

Демократический состав Ленсовета был не в состоянии справиться с собственным демократизмом ... В городе был Совет, но не было власти. Пока депутаты спорили, текущими городскими делами фактически занимался прежний состав исполнительного комитета ... В Ленсовете тогда сложилась практически неразрешимая ситуация...»

Продовжуючи, Собчак пише про свої стосунки з депутатами: «С первого же дня руководства Ленсоветом я попытался сделать его работу более результативной, перевести ее в русло деловых обсуждений насущных проблем, не заикливаясь на политических прениях, но неожиданно натолкнулся на жесткую оппозицию со стороны группы депутатов, отличавшихся повышенной активностью и уже привыкших диктовать Совету свои правила работы ... Они буквально в первый же день, когда я занял место председательствующего и стал вести заседание, устроили настоящую обструкцию, заявив более 50 протестов по порядку ведения и процедурным вопросам ... Спокойной, слаженной и результативной работы в Ленсовете, к чему я стремился, так и не получилось. И тогда, когда я был председателем Совета, и особенно потом, когда был избран мэром города, борьба против любого моего решения не утихала».

Вам це нічого не нагадує? Дуже схожа ситуація, із деякими національними відмінностями, склалася і в столиці України. Вона позначилася на роботі Київради і в 1990–1994 роки, і в період, коли головувати в ній випало мені.

Так що це було не суто київським явищем, а загальною хворобою росту молоді демократії на пострадянському просторі. Тільки при всіх конфліктах в інших містах, — між мерією й радою в тому самому Ленінграді, — боротьба не переходила грані, що веде до взаємного знищення. Влада все-таки діяла... А в нас подібне призвело до паралічу міського представницького органу. Внутрішні протиріччя в раді, що мали б долатися демократичними процедурами, штучно роздмухувалися, і були використані як вибух спрямованої дії, аби зірвати ситуацію в Київграді зсередини. Зухвалості поведінці моїх опонентів додавало й те, що хоча більшість киян проголосувала за мене, все ж у депутатському складі переважали прихильники Черняка. Названий чинник суттєво вплинув на подальший перебіг подій у раді.

Мушу визнати — у полоні змагань за посаду мера ми упустили боротьбу за більшість депутатських мандатів. Не знімаю й із себе відповідальність за цей промах. Не доглядив. Мене заколисали запевнення мого першого заступника, якому я доручив особисто цим займатися, і глав

районів, що все під контролем і турбуватися немає причин. Підвела моя довірливість. Це був, може, найсуттєвіший мій прорахунок.

Передбачаю, що хтось у цьому місці може вигукнути: «Ага, він таки використовував адмінресурс!» Прощу заспокоїтися тих, хто так подумав. По-перше, про подібне ніхто і згадки в той час не мав. А по-друге, не міг собі й уявити, що схоже можливе на практиці. Якби насправді ми діяли в такий спосіб, то склад ради був би зовсім інший і там засідали б суцільно мої прихильники.

Ішлося про інше. Після контактів і консультацій з трудовими колективами, партіями, громадськими організаціями, мешканцями мікрорайонів, визначилося коло здобувачів депутатських мандатів абсолютно різного політичного спрямування, які користувалися найбільшим авторитетом і підтримкою серед людей і мали значні шанси на перемогу у своїх округах.

Не новина, що аналізом підготовки виборів, їх перебігу й перспектив займаються в усіх країнах і штаби кандидатів, і органи влади. І ми здійснювали моніторинг передвиборної ситуації. Нічого незаконного в цьому не було. Тим паче, що самим виборчим процесом опікувалася очолювана висуванкою Руху міська виборча комісія, яка значною частиною складалася із симпатиків Черняка. Вона ретельно за всім слідкувала. З боку комісії жодних офіційних нарікань на мою адресу ні по ходу виборів, ні по їх результатам не було висловлено.

Прогнози тих, хто їх складав і доповідав, були оптимістичними. Якби вони здійснилися — в Київradі переважну більшість склали б депутати, які б чи підтримували мене, або, щонайменш, трималися б поміркованої, конструктивної позиції та не чинили б мені обструкції.

Зараз я корю себе за те, що ми, побоюючись звинувачень у втручанні в процес виборів депутатів, поводитися дещо відсторонено. Мої ж опоненти вели себе агресивно, задіяли нові (як на той час) технології. Окрім значних фінансових уливань у кожний округ, масованої рекламної кампанії на ТБ, в кожну поштову скриньку у місті було покладено яскравий кольоровий буклет із фотографією Черняка і всіх кандидатів у депутати від блоку «Столиця», їхні дані. На базі готелю у Феофанії для них проводилися кількадевні семінари-тренінги.

Тепер я усвідомлюю, що прорахунком із мого боку було, по-перше, небажання відкрито оголосити, кого я як кандидат на посаду мера підтримую в тому чи іншому окрузі на виборах до міськради, — оприлюднити своєрідний «список Косаківського». Закон цього не забороняв. По-друге, я помилково не дозволив моїм заступникам і

керівникам управлінь міськадміністрації виставити свої кандидатури на виборах до Київради. Переконалий, більшість із них стали би депутатами.

Перемогли при обранні депутатів мої опоненти. Ніякої фальсифікації, як я вже наголошував, на тих виборах і близько не було. Вони взяли гору технологічно. Я це сьогодні визнаю. Люди ж, кому я доручив у 1994-му цим займатися, віднеслися до справи по-нехлюйськи, своєчасно не розпізнали і не відреагували на тактику передвиборної кампанії, нав'язану нашими супротивниками по цій боротьбі, оперативно не запропонували мені адекватних підходів і симетричної, як модно зараз говорити, відповіді. Треба було особисто вникнути, але багато сил забирали мерські перегони, не дійшли руки. Після виборів я відправив заступника, який опікувався у мене цими питаннями, у відставку, але на вулицю не викинув, як прийнято тепер, домігся для нього пристойної посади.

Але ситуацію поправити вже було неможливо.

В результаті до Київради частково прийшли люди, які опікувалися не інтересами виборців, а виконували волю своїх політичних поводитирів. Вони не змирилися з поразкою на виборах мера і прагнули реваншу. Проте, — я і досі глибоко переконалий, — навіть у тому складі міськрада могла би стати справжнім органом влади у столиці, успішно діяти, виконуючи покладені на неї виборцями й законом повноваження. Була б воля й бажання. Однак не судилося...

Оскільки неможливо було усунути голову Київради з посади (чинний на той час закон такої можливості не давав), моїми «недоброзичливцями» було взято курс на дестабілізацію ситуації у міській раді, аби просто не дати мені виконувати свої обов'язки. Була поставлена мета: заблокувати роботу голови Київради та самої ради, а потім у будь-який спосіб усунути мера від влади. Результати виборів їх не цікавили. Міркували вони приблизно так: ви його обрали, але він нам не подобається, тому давайте його замінимо, поставимо ту людину, яка нам більше підходить. Ніхто з них не переймався тим, що я не тільки переміг свого суперника з великим відривом, а й отримав значно більше голосів, ніж усі депутати Київради разом узяті.

Виснажливе протистояння нав'язувалось депутатам «ляльководами» ззовні і спрямовувалось якоюсь невидимою, досвідченою і досить могутньою рукою. «Потому что проблема Киевсовета — это не внутренняя проблема, а внешняя, проблема влияния: «дирижировали» ведь не из этого дома», — вимушений був наголосити в розмові з журналістами тижневика «Дзеркало тижня». Диригенти з-поза сесійної зали дуже щільно опікали депутатський корпус. Наглядачі, іноді з числа депутатів Верховної Ради, практично постійно були присутні в приміщенні засідань ради, а перед сесіями проводили інструктажі, як їм, міським депутатам, себе поводити.

Якби ніхто не заважав, ми з депутатами швидко б порозумілися. Про це мені відверто говорили в приватних розмовах і мої опоненти зі складу депутатського корпусу.

В боротьбі зі мною об'єдналися і деякі чиновники, і парламентарі, і бізнесмени, і окремі політичні боси, — всі, хто рвався безпосередньо доступитись до матеріальних і фінансових ресурсів столиці, і кому я заважав у цьому, хто ставив по-крупному в передвиборній боротьбі на моїх опонентів і прагнув повернути втрачене. Саме заради цього вони так боролись за доступ підготованих ними депутатів до приватизації комунального майна, розпорядження міськими землями та казною.

Бурхливу діяльність у цьому напрямку розгорнув, зокрема, керівник концерну «Денді» — головний спонсор виборчої кампанії блоку «Столиця», — перетворивши куплені ним згодом «Киевские ведомости» на рупор боротьби зі мною. Дмитро Джангіров у «Вечірніх вістях» від 26 травня 2000 року, розповідаючи про цього, із його слів, в 1994–1995 роках «регулярного учасника многочисленных «демократических» тусовок, агрессивно оппозиционных тогдашнему киевскому мэру Леониду Косаковскому», писав: «перешедшая под контроль Бродского популярная в те времена газета «Киевские ведомости» из номера в номер выливалась ушаты грязи на Леонида Григорьевича, причем очень скоро эта тенденция приобрела явно выраженный маниакальный характер».

(Надзвичайно цікаво десять років потому спостерігати, як людина, що, по суті, привела Омельченка до влади, і він сам щосили обмінюються через пресу «люб'язностями», перетворившись у непримиримих ворогів. Омельченко і в цьому випадку виявився вірним традиції зраджувати своїх благодійників. Судячи з розповсюдженої в листопаді 2004 року заяви очолюваної ним партії «Єдність», тепер для нього Михайло Бродський відомий «хіба що своєю епатажністю та клоунадою», і поки він «у поті чола» трудився на благо народу загалом і киян зокрема, «Михайло Бродський робив усе для того, щоб прибрати до своїх рук якомога більше народної власності та заощаджень громадян. Саме банк «Денді» та підприємства пана Бродського, в які люди вкладали свої кошти, обдурили тисячі киян та жителів інших регіонів України, перетворивши їх на обездолених та безправних». Чомусь раніше він цього не помічав, коли використовував його у своїх кар'єрних цілях.)

Саме на мені вперше в Україні випробовувались «чорні» технології, в обливанні мене брудом зробили перші кроки газетні кілери, з-під пера і на гроші тих, хто голосніше всіх потім в 2002–2004 роках волав про захист свободи преси і виступав проти засилля цензури, вийшли перші замовні статті. Як не згадати і банкіра, який, ображений за відмову в наданні

дозволу на будівництво хмарочоса в непристосованому для цього місці в трикутнику на розі бульвару Лесі Українки та вулиці Мечникова, скупив журналістів і газетну площу в провідних вітчизняних та закордонних виданнях і відкрив антикосаківський фронт, а потім побував за ґратами в Німеччині.

І за всіма ними виразно проглядалось макіавеллівське обличчя їхнього пастора, духовного батька та ідеологічного наставника, засновника й провідника «чорнобородої дімократії».

(Поза сумнівом, вільна преса в сталих демократіях — цінність незаперечна. Але роль «санітара суспільства», яку вона зазвичай виконує в цих країнах, нашим ЗМІ дається надзвичайно важко. І справа тут не лише у зовнішньому факторі — «темниках», цензурі тощо, хоча і з цими явищами потрібно рішуче боротися. Тут я на боці журналістів. Але більш небезпечним є інше явище, про яке представники журналістського цеху, що очолили напередодні останніх президентських виборів рух проти цензури, чомусь уголос не говорять і після помаранчевої революції, і яке, як ракова пухлина, роз'їдає редакційні колективи зсередини, — корупція в рядах самих працівників медіа. Цим вірусом вражена значна їх частина. Не таємниця, що преса працює переважно згідно з преїскурантами. За гроші надрукують все, що завгодно. Хто хоч раз брав участь у виборах, знає про астрономічні розцінки на публікації, кошти від яких ідуть «налом» прямо в кишеню редакторам цих видань.

Але цю проблему борці за свободу преси чомусь замовчують. Деякі з них, які тепер стали «стовпами» демократичної преси, лауреатами всіляких вигаданих для себе звань кращих журналістів у різних номінаціях, свого часу мовчки і без вагань виконували замовлення і займалися «джинсою» (так це явище називають у сусідній Росії). Зараз, коли їм уже нічого за сміливість не загрожує, навіть світить образ поборника свободи, із задоволенням ведуть бесіди на зазначену тему. Пам'ятаю, як одна з таких прес-дам без докорів сумління в передачі «Післямова» в 1996 році, яку, як усім відомо, перед виходом в ефір проглядали на Банковій, залила моє зображення на екрані кров'ю.

Замість того щоб викривати корупцію в усіх сферах і на всіх рівнях суспільно-політичного життя, журналісти дедалі частіше самі поповнюють лави хабарників, — йдеться в статті «Хартія медіа-прозорості проти «zakazukhi» Оксани Приходько в тижневику «Дзеркало тижня» (№ 34 від 28 серпня 2004 р.). Газета посилається на дослідження, проведене під егідою *International Public Relations Association (IPRA)*, в якому з'ясувалася ймовірність того, що поява певних матеріалів у друкованих ЗМІ зумовлена особистою, причому аж ніяк не професійною зацікавленістю в цьому

журналістів і редакторів. Результати стали предметом широкої дискусії в західній пресі. Не нашій. Терміном «zakazukha», яке вже стало міжнародним, більшість англомовних журналістів називають «матеріал за плату». Результатом цієї дискусії стало прийняття Хартії медіа-прозорості, розробленої шістьма міжнародними організаціями, у тому числі IPRA, Міжнародною федерацією журналістів, Міжнародним інститутом преси, Transparency International. Як ідеться в цій публікації, потреба вжити термінових і рішучих заходів щодо боротьби з корупцією в журналістиці визначається тим, що ширяться лави журналістів, які ризикують своїм життям і здоров'ям задля проведення журналістських розслідувань за випадками корупції. Факт, що журналісти самі беруть хабарі, зводить нанівець зусилля найнепримиренніших борців із корупцією, знижує рівень довіри до журналістів у цілому, а громадян позбавляє надійного джерела правдивої інформації.

У нас, на превеликий жаль, ще не дійшли до усвідомлення всієї загрози таких тенденцій у розвитку вітчизняних мас-медіа. До того ж, маємо навести лад у такому делікатному питанні, як відповідальність ЗМІ за сказане й надруковане слово. Так, потрібно відгородити пресу від бажаючих затулити їм рота непомірними сумами моральної шкоди, що іноді призводить до закриття незручних видань. Але має існувати і відповідальність журналістів за оприлюднену неправдиву інформацію, яка нерідко калічить долю людей. І таких прикладів не бракує. Слово, як відомо, може ранили гірше пістолета. Згадаймо також, що чимало видань, які фінансуються з-за кордону, взагалі представляють у нас інтереси їхніх платників податків, а не українських громадян.)

Пішли ходоки, розпочався шантаж, погрози. Мені пропонували фактично відмовитися від повноважень, а всю реальну владу віддати тим, кого мені назвуть. Навіть клали на стіл списки членів міськвиконкому, із якими я мав погодитись. Зрозуміло, я вказав усім цим візитерам на двері. Говорив їм публічно: поки я мер, справжніми господарями в місті будуть кияни, а влада буде одна — та, яку вони обрали: голова Київради і міська рада. І нікому не дозволю нав'язувати свою волю — ні чиновникам, ні партіям, ні бізнес-структурам. Тим більше криміналітету.

Після цього проти мене була розв'язана справжня війна. Розпочалося безпрецедентне цькування в пресі. У висвітленні київських подій чітко простежувався «оркестровий» підхід: усе, що писалося, задавалося змахами диригентської палички «сучасного Гебельса».

Усі ці речі не були таємницею. Про них багато писали в пресі, навіть за кордоном. 13 травня 1996 року канадська газета «Eastern Economist» розмістила статтю: «Враги у ворот. Заговор, чтобы вынудить мэра Киева

уйти со свого поста». В ній не тільки розкривається план перевороту, але і називаються конкретні прізвища його організаторів і учасників, невдоволених розвалом із боку мера їхніх грандіозних планів щодо встановлення контролю над комерційними структурами й банками міста, зривом окремих — щодо яких вони здійснювали патронат — бізнесових проєктів (їхні побоювання виявилися небезпідставними: ми одразу почали створювати таку систему, коли найважливіші майнові питання вирішувались через прозорі процедури — земельні аукціони, конкурси, нежитлові приміщення здавались в оренду не келійно, а після відкритого розгляду на спеціальній комісії, що вибирало ґрунт з-під ніг тих, хто звик вирішувати ці проблеми в обхід закону, роздаючи хабарі). Прямо вказано, що організував змову Табачник.

Активно долучились до зміщення мера і деякі посольства, лобіюючи інтереси своїх приватних компаній, що вели нечесну гру, і яким я не давав це робити. Про їх роль у перевороті на Хрещатику я вже мав нагоду розповісти у однойменній книзі. Тут пригадаю лише одну деталь, яку розкрив мені у розмові в липні 1996 року керівник міської партійної організації однієї із впливових партій. За його словами, в «Шевченківському райкомі партії» (так дехто іменує місце розташування посольства однієї із супердержав за назвою старого господаря), куди його й інших партійних вождів регулярно запрошували для консультацій (називаючи речі своїми іменами, — інструктажів), щодо мого зміщення, як вирішеного питання, йому говорили ще десь за півроку до того, як воно відбулося. Які ж сили були задіяні у боротьбі зі мною!

Не треба скидати з рахунку, про що вже йшла мова, і кримінальні структури, яких не влаштовувало те, що ми робили.

Ось під такий акомпанемент розпочала роботу новообрана столична рада. Декілька місяців продовжувалось гостре протиборство. На жаль, чинне тоді законодавство практично повністю ставило мера в повну залежність від міської ради, яка навіть зарплату мала йому встановлювати. На законодавчому аспекті проблеми варто зупинитись докладніше, позаяк його аналіз важливий не лише для розуміння подій у Києві в той період, а й для кращого усвідомлення всіх процесів, що відбувалися в державі.

Вибори голів і депутатів місцевих рад в 1994 році проводилися на підставі Закону України «Про формування місцевих органів влади й самоврядування» від 3 лютого цього ж року із внесеними 28 червня змінами, головною метою якого було ліквідувати посади представників Президента на місцях. Але він не визначав (це питання на повен зріст постало одразу після виборів) повноважень обраних замість них голів відповідних рад. Вони були виписані в чинному на той час Законі України «Про місцеві Ради

народних депутатів та місцеве й регіональне самоврядування», згідно з яким ці посадові особи залишалися лише головуючими на сесіях та засіданнях виконкому. Виникало цілком природне запитання: навіщо було в такому разі тин городити, затівати вибори, — щоб звести роль голови лише до функцій спікера на сесіях? Мене і моїх колег в інших містах, — говорив я газетярям, пояснюючи свою позицію з даного питання, — не обирали на роль спікера, який тільки відкриває й закриває сесію, а все інше — як у старі часи. Але ж не можна двічі увійти в одну й ту ж саму річку. Ніде у світі таких прецедентів немає, коли після виборів обранців народу позбавляють прав. Люди вибирали мене з надіями на розв'язання нагальних соціально-економічних проблем, розраховуючи, що я буду мати для цього необхідні повноваження й важелі управління. А нас одразу намагалися поставити в такі умови, коли ми нічого не змогли би зробити. Не міг же я щодня нагадувати виборцям, що мер — не цар і не Бог, а його повноваження обмежені законом і діяльністю міськради. Таке було не в моїх правилах.

Я не належу до тих людей, котрі чекають манни небесної, сподіваються, що хтось за тебе розв'яже проблеми, — наголошував у «Голосі України» 3 вересня 1994 року. — Ми і раніше працювали, покладаючись тільки на власні сили, і тепер чинитимемо саме так. Але хотілося б робити це у рамках закону, щоб усі розуміли, що проблеми Києва — це не тільки проблеми Косаківського чи когось іншого. Стверджував і стверджую: Київ — це політичний барометр України. І не дай Боже, щоб його зашкалило.

Ішлося лише про одне — створення потрібних законодавчих передумов для нормальної, продуктивної роботи на місцях. Але Верховна Рада не поспішала з цим. А після ознайомлення із схваленим парламентом 14 липня 1994 року у першому читанні законопроектом «Про місцеві Ради народних депутатів», мене охопив смуток. Замість того щоб чітко окреслити повноваження голови, виконкому і ради, всі вони змішувались в загальні повноваження ради. Знову відчувався потяг до всевладдя рад, які ставали абсолютно непідконтрольними нікому, і намагання сповити обраних усім населенням відповідних територій голів рад, які потрапляли в повну залежність від депутатів. Навіть у радянські часи такого не було.

Пам'ятаючи про сумний досвід Київради 1990–1994 років, я добре розумів, до чого це може призвести.

На мій погляд, говорив я, ми мали б не тільки розмежувати повноваження голови, виконкому і ради, а й усвідомити: рада не може брати на себе невластиві їй функції повсякденної роботи. Подібно до Верховної Ради на загальнодержавному рівні місцеві ради мали б зосередитись на створенні правової й нормативної бази для роботи, займатись стратегією розв'язання міських проблем, перспективою розвитку територій, бюджетом,

планами соціально-економічного розвитку, земельною політикою, а не втручатись у виконавчу діяльність. Так, принаймні, робиться у цивілізованих державах (навіть у Росії, приміром, колишній «Ленсовет» зараз носить назву «Законодательное собрание Санкт-Петербурга», що найточніше відображає головне призначення цього органу — давати місцеві закони). Якщо всі намагатимуться керувати, — до добра це не доведе. До речі, про вади цього проекту в такому ж ключі говорили і народні депутати в ході його обговорення, що засвідчила стенограма засідання. До парадоксів доходило: законопроектом передбачалось, наприклад, що всі дільничні інспектори міліції повинні затверджуватись на сесії міської ради. І подібних норм там було удосталь.

Приблизно таку аргументацію я навів на спеціальній, із широким колом запрошених, нараді з цього приводу, що відбулася у Верховній Раді одразу після принесення присяги новообраним Президентом України 19 липня 1994 року. Ця подія відбувалась на тлі проявів, які насторожували, перетягування каната щодо влади на місцях між новим Президентом і обраним за кілька місяців до цього парламентом. Першим дзвіночком стали наміри, що пролунали з вуст глави держави на цьому зібранні, створити свої, паралельні структури влади на місцях. Так уперше пролунала ідея побудови горезвісної вертикалі влади. Я одразу у своєму виступі відреагував на таку абсолютно несподівану пропозицію. Закликав не робити цього, не вигадувати нічого нового, — крім хаосу й некерованості воно ні до чого б не призвело, — а вписати вже обраних людей, керівників рад, у цю модель, якщо без неї не можна обійтись, наділити саме цих осіб, що мають кредит довіри виборців, ще й додатковими повноваженнями від держави. Така точка зору була підтримана моїми колегами на наступних нарадах із цієї проблематики. А 6 серпня 1994 року вийшов указ Президента України «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях», яким установлювалось, що делеговані повноваження державної виконавчої влади здійснюються відповідно головами обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах Києві та Севастополі рад та очолюваними ними виконавчими комітетами, підзвітними та підконтрольними з цих питань Президентові України.

Якщо у цьому питанні вдалося знайти прийнятний на той момент вихід із ситуації, то із законом про місцеві ради справи виглядали набагато гірше — він завис у повітрі. Була підготовлена порівняльна таблиця до другого читання, профільна комісія (тоді ще не було комітетів) підтримала наші пропозиції і включила в текст законопроекту окрему статтю по Києву, яка б допомогла врегулювати правові колізії щодо повноважень органів влади в

місті до прийняття закону про столицю. Але на розгляд депутатів цей документ так і не був внесений.

Боротьба за повноваження між Президентом і Верховною Радою набирала обертів, а після реанімації конституційного процесу перейшла в цю площину. Всі зміни до законів із цих проблем заморозили. 10 листопада 1994 року парламент ухвалює постанову «Про склад Комісії з опрацювання проекту нової Конституції України (Конституційної Комісії)». Мене було обрано до її лав.

Працювала вона дуже своєрідно, що скидалось на повну профанацію такої важливої справи. Відбулось декілька загальних засідань, які почергово вели співголови (Президент і Голова Верховної Ради), де точились гострі загальні дискусії. Секція, очолювана В. Гриньовим, до якої я входив, зібралася лише раз. Обійшлись суперечками та розмовами взагалі. А в цей час у приміщенні правничої фундації таємно від усіх спеціальна група писала текст Конституції (до них вечорами з настановами їздив Табачник). А потім уже протискували напрацьований ними текст на комісії.

На всіх засіданнях, в яких мені вдалося взяти участь, я виступав і щоразу особливо наголошував, що в жодному разі не можна допустити утворення в Києві паралельних структур влади, а обраним киянами керівникам міста і потрібно одночасно делегувати повноваження державної влади. Наступні події підтвердили правильність моїх побоювань і застережень, але тоді, на жаль, до них не прислухались.

Остаточно надії на можливі зміни до закону про місцеві ради розвіялися 10 липня 1995 року, коли Президія Верховної Ради ухвалила постанову, якою визначалось: враховуючи прийняття Верховною Радою України Закону України «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» та внесені пропозиції, проект Закону України про місцеві Ради народних депутатів розглянути на сесії Верховної Ради України після прийняття нової Конституції України.

Нічого доброго з того для Києва не вийшло, про це, власне, і йдеться в книзі, яку ви тримаєте в руках.

Абсурдність становища стала зрозумілою після початку першої сесії новообраної Київради 2 серпня 1994 року, коли протягом кількох днів були поставлені на голосування всі включені до порядку денного питання і жодне з них не набрало необхідної для прийняття кількості голосів. Зайшли на друге коло обговорення.

Одразу визначились і сфери інтересів фактичних розпорядників голосів моїх опонентів — депутатів. Найбільш рельєфно ця зацікавленість проявилася в царині приватизації. Завзято вони боролися за утворення комітету з цих питань під їхнім контролем.

Відповідаючи на питання кореспондента «Киевских ведомостей» 6 вересня 1994 року: «Чи дійсно це настільки важливо, щоби ставити таке питання попереду інших, наприклад, формування виконкому?», — я сказав: «Вважаю, що ні», — і детально вмотивував свою позицію. Запропонував розглядати цю проблему послідовно: що зроблено попереднім складом міськради і її фондом у питаннях приватизації, який стан сьогодні, і тоді вже перейти до вирішення питання, як управляти цим процесом. Так було би логічніше. Але декому захотілось поставити воза поперед коня — спочатку прийняти рішення про утворення комітету з питань приватизації, а потім уже думати, які ж у нього будуть повноваження і чим він має займатись. Очевидно, — наголосив я, — є такі сили, котрих це питання цікавить у першу чергу, і вони його будь-якою ціною проштовхують через Київраду. Однак через мене вони не переступлять. Далі я нагадав читачам газети, що депутати попереднього скликання Київради неодноразово наполягали на звіті фонду комунального майна й перевірці його діяльності, але так і не змогли цього добитися. В цьому саме і полягала причина того мого розпорядження на початку 1994 року, яким я зупинив дію деяких рішень сесії й наказів фонду, що вели до фактичного розбазарювання міського майна (про це ви мали можливість прочитати в першій главі книги). Ніхто не повинен «хапнути», оминувши закон. А це не всім тоді сподобалось. Хотілося бути безконтрольними. От і зараз надійшло, скоріш за все, таке «соціальне» замовлення. Я за те, щоб приватизацією займалась міська рада і саме вона контролювала цей процес. Але перестрибувати через інші питання, негайно створювати такий орган під конкретних людей тільки тому, що комусь із закулісних режисерів так хочеться, це було би помилкою, — зауважив я кореспондентові. І одразу, щоб відвести можливі підозри, заявив — виконком, в якому по закону мені визначено головувати, не буде претендувати на питання приватизації, бо у нього достатньо інших справ. І дотримався слова — ми з депутатами пізніше віднесли це питання до компетенції регіонального відділення Фонду державного майна України, як того і вимагали чинні на той час нормативні акти і створена у державі єдина система органів приватизації.

Оскільки робота сесії одразу забуксувала, ми шукали шляхи розв'язання проблем по забезпеченню життєдіяльності міста, ухвалення необхідних для цього рішень. В рамках закону, зрозуміло.

Наведу лише два приклади. Стосовно них найбільше інсинуацій дотепер.

Найгострішим питанням восени 1994 року стало формування виконкому. Виникла патова ситуація: пройшли визначені законом два місяці для прийняття рішення з даного приводу, а рада так і не спромоглася це

зробити. Міська рада, загалом, неспроможна була прийняти жодного рішення щодо й інших проблем.

У вищезитованому інтерв'ю я висловив журналістці В. Сімкович також свій погляд на деякі проблеми, пов'язані з формуванням виконавчого комітету Київради. Він був чіткий: мені з цим виконкомом працювати, і я не буду брати дилетантів. В політичні ігри навколо цього грати не маю наміру. Кілька років тому ми мали сумний досвід обрання його складу на політичній основі, і пам'ятаємо, що з того вийшло. Блок «Столиця» розподілив портфелі ще до виборів, причому більшість претендентів було чомусь на посаду заступника з міжнародних зв'язків, а займатись комунальним господарством ніхто не хотів. І в кінці розмови особливо підкреслив: якщо хтось, блокуючи й торпедуючи роботу Київради, хоче домогтися її розпуску, то в мені вони не знайдуть союзника. Головним критерієм для мене при підборі кандидатур до складу міськвиконкому є професіоналізм, — відповів я на питання депутатів на сесії 14 вересня 1994 року. І додав: Київ повинен отримати діючий і професійний виконком.

Нас обирали не для політичних ігор, — говорив я в ті, перші дні роботи сесії, звертаючись до депутатів. І шукати односторонців буду серед тих, хто вболіває за справу, а не плекає власні амбіції. За великим рахунком, обивателеві для життя необхідні тільки дві речі: щоб на його вулиці булочник пік хліб, а поліцейський ловив розбійників, — на це звертав увагу ще Наполеон Бонапарт. Якщо виходити з інтересів жителів столиці, то, незважаючи на те, хто і під якими гаслами йшов на вибори, всі ми повинні керуватись насамперед тим, що Київ один для всіх і ми разом повинні дбати про його населення. Оце і є основа для порозуміння в раді. І я робитиму все, аби воно було. Є час розкидати камені, є час збирати. Коли ж хтось використовуватиме Київраду для політичних цілей — моєї підтримки не знайде, — акцентував я.

«Сьогодні Київрада фактично не може визначитись в принципових питаннях. Вона не може, — звернув увагу я на круглому столі у газеті «Україна молода» 20 грудня 1994 року, — створити комісії, бо фракціям весь час щось заважає домовитися між собою щодо розподілу посад голів. Основні суперечки відбуваються навколо цього. Проблеми сьогодні не в мені, а у стосунках між депутатськими групами і амбіціях окремих депутатів. Сьогодні немає жодної фракції, яка б мала більшість і могла б провести якесь рішення. У політиці не існує поступок з одного боку, політика — це завжди певні компроміси. Особисто я давав багато шансів, щоб виправити ситуацію, що склалася ... Та все ж дехто чекає, коли знімуть Косаківського...

Ті, хто неспроможний усунути мене з посади, знову розповсюджують чутки про тимчасовість мого перебування на ній. Але скажу відверто: кияни обрали мене на чотири роки, і весь цей період я збираюся працювати заради їхнього добробуту...

В усіх цивілізованих країнах після виборів люди, які стояли на різних політичних платформах, співпрацюють. У нас, на жаль, обрані депутати замість того, щоб разом включатись у нормальну роботу, почали створювати «перманентний» конфлікт. Така ситуація неприпустима для Києва...

Що стосується конкретних посад, то це наш камінь спотикання. Першочергово треба обрати заступника голови ради. Нині з депутатського загалу було названо 13 можливих претендентів. На сесії я назвав їх усіх і попросив фракції скоротити цей список до 2-3 кандидатів. Виявилось, що кожен бачить заступником голови лише себе. До речі, коли формувався виконком, мені ніхто не запропонував жодної кандидатури. Депутати віддали перевагу їх «поголовному» викреслюванню. Голосували двічі, всіх викреслюючи. Цікаво було спостерігати, як люди, що в минулі роки відстоювали свої політичні переконання, не лякаючись таборів, несуть «на перевірку» свої бюлетені до представників тієї чи іншої фракції. Ось такий був у нас «справжній прояв демократії». На жаль, я не бачу бажання більшості співпрацювати над конкретними питаннями».

Характерно, що все інтерв'ю супроводжувала така назва: «Тимчасового уряду» Косаківського не повалить жодна революція рад». Газетний номер вийшов невдовзі після ухвалення мною важкого для мене, але відповідального й необхідного, виправданого згодом рішення щодо сформування складу виконавчого комітету.

Звісно, діяльність міськради була штучно паралізована. Потрібних для управління містом рішень вона була нездатна ухвалювати. Значну частину функцій мав на своїх засіданнях здійснювати виконком, склад якого — через жорстке протистояння у депутатському корпусі — так і не був затверджений. Голосування свідомо торпедувалося.

Була розроблена проста схема: завадити мені укомплектувати міський виконавчий орган у мінімально необхідній для початку його функціонування кількості. «Персональний склад виконавчого комітету пропонується головою відповідної Ради і затверджується (а не обирається. — Авт.) Радою». Так визначала цю процедуру стаття 3 Закону України «Про формування місцевих органів влади й самоврядування».

Як і належить, я подав список своєї команди — кандидатури всіх сімнадцяти членів виконкому (саме таку кількість визначила міськрада). Депутати пропустили лише шестеро, голосування по інших постійно

зривалося. Не маючи можливості самим пропонувати кандидатів — це належало до виключної компетенції голови, — депутати з табору опозиції у такий спосіб намагалися нав'язати свою кадрову політику за принципом: якщо сам не з'їм, то хоч надкушу. Намагалися вибити зі складу виконавчого комітету окремих людей, які, як знали депутати, за жодних обставин не стануть об'єктом їх маніпулювання, а потім (як це вже було в період головування у виконкомі Малишевського, коли всім заправляли через його голову Мосіюк і Омельченко) перебрати реальний контроль над цією структурою на себе.

Велись кулуарні торги. Мені називали прізвища тих, кого я маю зняти з обговорення в обмін на проходження інших кандидатур. В першу чергу йшлося про Г. Артюх та В. Ковтуна. Хтозна, можливо, якби я тоді пристав на цю пропозицію, то і проблем у стосунках із депутатами не мав би, і доля моя склалася б інакше, і події у Києві розвивалися би не так. (Через два роки — у квітні 1996-го — «парламентарі» з Банкової пропонували в обмін на мою згоду звільнити їх із посад — тоді ж вони до цього списку додали ще і М. Ламбуцького — залишити мене в спокої і дати можливість працювати далі, обмежившись лише доганою на Кабміні. Був навіть підготовлений проект рішення уряду, що був мені продемонстрований, але після моєї відмови піти на такий крок був замінений на найрадикальніший: пропозицію Президенту звільнити мене з посади.) Тоді ж, у 1994-му, я заявив: членів своєї команди не здаю. На питання «Киевских ведомостей» 27 липня означеного року: «Готовы ли вы пожертвовать людьми своей команды ради того, чтобы не было затяжных конфликтов между вами и депутатами?» — відповів: «В жертву я никого никогда не отдавал. И никогда не пытался выставить вместо себя своих подчиненных, перевести на них стрелки недовольства. Считаю, что для руководителя это просто невозможно».

Переглядаючи протоколи пленарних засідань Київради з цього питання (а його розгляд безрезультативно тягнувся з 9 серпня до 11 жовтня 1994 року), можна пересвідчитися, що марними виявилися заклики до своїх колег депутатів: І. Лосєва — приймати якісь рішення, а не безплідно сперечатися; Р. Макомели — підходити до кожної кандидатури об'єктивно; В. Михайленка — дати голові можливість сформулювати виконком. Характерним є протокол від 4 жовтня 1994 року, в якому прямо зафіксовані звинувачення М. Вишневецького на адресу лідерів Руху в зриві голосування, і обурення О. Донія — лідера студентського голодування на початку 90-х — щодо рішення-вимоги депутатської групи «Столиця» показувати бюлетень таємного голосування керівникові фракції перед тим, як опустити в скриньку. Так місту нав'язувалися нові уявлення про демократію. Тут же містяться виступи на сесії керівників підприємств, служб міської

адміністрації, районів — В. Поляченка, О. Панька, А. Мокроусова, — із звинуваченнями депутатів у тому, що вони нічого не вирішують для міста. Підбиваючи підсумки засідання в той день, я був змушений констатувати, що відбулося фактичне блокування голосування. Прикро, що так сталося, — наголосив далі. — Знову спрацювала командна система й депутати показували свої бюлетені, як школярі, в такий спосіб фактично зведені нанівець домовленості, досягнуті напередодні в ході моїх переговорів із керівниками депутатських груп. Тому, — підкреслив я, — вимушений зібрати всіх, кого я рекомендував до складу виконкому, і порадитись, як діяти в подальшому.

Місто вступало у складний осінньо-зимовий період. Ця невизначеність несла серйозні загрози для киян, підривала основи життєзабезпечення міста. Отримавши повноваження напряму від городян, відповідальний перед ними, я не міг сидіти, склавши руки. Власне, проблема створювалася штучно, мої опоненти свідомо доводили стан до абсурду, щоб потім мене ж звинуватити у бездіяльності. Я мав ужити енергійних заходів, аби розблокувати ситуацію, дати можливість міським службам працювати. Люди не мали страждати через небажання депутатів займатись їхніми проблемами.

Що робити, коли депутати протягом відведеного законодавством строку так і не змогли сформувати виконком, законодавець не передбачив — він розраховував на ідеальні умови, а реальність, як це зазвичай буває, виявилася багатшою й багатограннішою за теорію, — і рецептів на такі випадки не запропонував. Тому вимушений був звернутись з листом до Верховної Ради, висловивши прохання роз'яснити, як маю діяти в умовах становища, що склалося. Швидко отримав відповідь за двома підписами — голови постійної Комісії Верховної Ради України з питань державного будівництва, діяльності Рад і самоврядування (з 5 травня 1997 р. — відповідний Комітет) О. Стешенка та завідувача відділом у питаннях діяльності Рад та органів місцевого самоврядування секретаріату парламенту В. Волинця, в якій роз'яснювалось (згідно із чинним на той момент положенням про постійні комісії у них були такі повноваження), що я маю право сформувати виконком до врегулювання зазначеної проблеми у законодавчому порядку.

Після отримання висновку, 11 жовтня 1994 року я підписав розпорядження № 179 С.

РОЗПОРЯДЖЕННЯ
«Про формування виконавчого
комітету міської Ради народних депутатів»

Відповідно до Закону України від 28.06.94 «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про формування місцевих органів влади і місцевого самоврядування» передбачено двомісячний термін для утворення місцевими Радами своїх виконавчих органів.

У зв'язку з тим, що Київською міською Радою народних депутатів протягом вказаного терміну не затверджений запропонований персональний склад виконавчого комітету, а чинним законодавством чітко не визначений порядок формування Радами за таких умов своїх виконавчих органів, та з метою забезпечення стабільного керівництва міським господарством, здійснення у столиці виконавчо-розпорядчих функцій, керуючись роз'ясненнями Верховної Ради України від 05.10.94 № 08/6-437:

Сформувати до врегулювання цього питання у законодавчому порядку виконавчий комітет Київської міської Ради народних депутатів у складі:

*Артюх Галина Михайлівна
Верес Микола Юхимович
Гульчій Микола Васильович
Дворник Іван Герасимович
Ковтун Владлен Кузьмич
Ламбуцький Микола Михайлович
Мокроусов Анатолій Олексійович
Омельченко Олександр Олександрович
Падалка Віктор Михайлович
Панько Олексій Миколайович
Петімко Павло Ілліч
Поляченко Володимир Аврумович
Сорокін Олександр Миколайович
Фоменко Іван Андрійович
Шевальов Валентин Миколайович*

Голова Ради

Л. Косаківський

Про прийняте рішення я повідомив депутатів на наступний день — 12 жовтня — на сесії міськради. Проінформував, що ситуацію в Київській обговорював із виборцями, кандидатами в члени виконкому, на засіданні Ради районів, які підтримали позицію голови Ради. Наголосив, що це — вимушений крок, зроблений в інтересах міста, він носить тимчасовий

характер — до того, як парламент розпише залагодження подібних проблем у законі.

І виконком запрацював. Зафункціонував весь складний міський механізм, управлінську кризу було подолано. Пізніше — 26 червня 1995 року — на сесії голосуванням було прийнято рішення: *«Підтвердити правомочність виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів у персональному складі, сформованому розпорядженням голови Київради № 179 С від 11.10.94 р.»* Таким чином, було визнано не лише правомірність мого розпорядження, а і всіх — що особливо важливо — ухвалених за цей період виконкомом рішень; продемонстровано, за словами депутата Р. Карандеєва, внутрішню єдність ради із зазначеної проблеми, яка в такий спосіб була повністю знята.

Але депутати з непримиримої опозиції продовжували намагатися зірвати прийняття будь-яких рішень. Наприкінці 1995 року ми своєчасно подали на розгляд народних обранців проект бюджету, але вони не надто бажали його розглядати й голосувати по цьому питанню, проходженню документа через міську раду чинились всілякі перепони. Знову штучно створювалася криза, цього разу — фінансова. В тих умовах, коли в державі існував брак коштів на найнеобхідніше, це загрожувало катастрофою.

Щоб її відвести, довелося вдатися до застосування частини 3 статті 31 Закону України «Про бюджетну систему України»: «У разі, коли Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві Ради народних депутатів не затвердять бюджет до 30 грудня року, що передує тому, на який складено бюджет, чинності набирають показники бюджету, поданого на затвердження Урядом Автономної Республіки Крим, виконавчими органами Рад народних депутатів». Зрозумівши, що навколо головного фінансового документа міста розпочалися ритуальні танці, я, спираючись на це положення закону, підписав розпорядження про введення в дію показників бюджету, поданого адміністрацією на розгляд ради. Зверніть увагу: не затвердив бюджет, а лише запровадив ті положення, які вносилися до ради, і не були розглянуті у встановлений термін. (Чомусь ніхто не кричав, коли Омельченко скористався цим же механізмом при затвердженні бюджету на 1998 рік, хоча причини його застосування були різні: в моєму випадку — в 1996-му — сама рада з описаних вище причин блокувала його розгляд, а у 1998-му я і рада в особі її законних представників наполягала на своєму виключному праві приймати рішення з цього приводу, і хотіла це зробити, а омельченківська адміністрація через своїх працівників — депутатів — не давала їй такої можливості, паралізуючи її роботу, аби на свій розсуд розпоряджатися міською казною. Справді, у чужому оці порошинку бачить, а у своєму пенька не помічає.)

Такий порядок діє у багатьох країнах. І це правильно — люди не мають ставати заручниками неспроможності місцевих законодавців організувати свою роботу. Я мав нагоду ознайомитись із статутами багатьох міст світу, окремі з них складають цілі томи. Там розписані не тільки такі, буденні для них ситуації, але й передбачені дії міських структур влади на всілякі, подекуди неймовірні випадки, які, може, і не трапляться ніколи у реальному житті, проте вони змодельовані, і такі казуси, як у нас, там просто неможливі. У них місто не може залишатися некерованим ні на хвилину, і послідовність управлінських рішень — навіть в екстраординарному становищі — суворо регламентована. У нас і досі існують значні провали у законодавчому полі, котрі дозволяють, при бажанні, створювати різноманітні пастки, ловлячи рибку в каламутній воді.

Так ми тоді знайшли вихід із глухого кута й місто своєчасно отримало бюджет.

І в першому, і в другому випадку я діяв рішуче, як того вимагали інтереси міста, але абсолютно законно. Ніхто моїх рішень не оскаржив і не скасував. Навпаки, органи Верховної Ради й прокуратури, до яких апелювали депутати з опозиційного до мене табору, визнали їх правомірними. До суду позовів ніхто не надсилав. А після того, як депутати, що вже згадувалось, підтвердили їх голосуванням на сесії, юридично взагалі відпав предмет для розмов.

Тим не менш, навіть сьогодні окремі недобросовісні люди намагаються знову піднімати ці питання на щит, безпідставно звинувачуючи мене в порушеннях законодавства під час мого перебування на посаді мера. Як приклад, наводять саме ці епізоди, розраховуючи, ймовірно, на необізнаність людей у реаліях. Причому, і тоді, і зараз, мої опоненти замовчують оцінку їхніх дій компетентними органами. А вона не на їх користь.

Саме рішення Омельченка, який, наприклад, на відміну від мене, не маючи на те повноважень, особисто затверджував бюджет міста, та так званих депутатських зборів, стали предметом численних звернень керівництва Верховної Ради та профільного комітету, протестів і навіть приписів прокуратури, кількох судових рішень до Верховного Суду України включно, рекомендацій та звернень структур Ради Європи. Але всі вони були зухвало проігноровані, попри загальнообов'язковість рішень судів, і те, що рекомендації та висновки комітетів, відповідно до Закону України «Про комітети Верховної Ради України» підлягають неодмінному розгляду органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та об'єднань громадян, підприємствами, установами й організаціями. Але

саме про ці факти мої обвинувачі чомусь не говорять. Не спортивно, панове. Чи на злодієві шапка горить?

Тоді ж, у 1994-му, поступово здоровий глузд брав гору, почався відхід депутатів від опозиції, рада важко, але втягувалась у режим нормальної роботи. Стали ухвалювати документи і на сесіях. Особливо плідним виявилася перша половина 1995 року. При усьому драматизмі долі цієї міської ради, яка стала об'єктом політичних інтриг і маніпуляцій, ареною запеклої політичної боротьби, їй усе ж удалося проголосувати в легітимному режимі, окрім необхідних поточних, цілий ряд важливих, а в деяких випадках, без перебільшення, доленосних для Києва рішень.

Але тут «вибухнула» Конституційна угода. З'явилась можливість звільняти обраних голів рад через механізм відставки з поста глави державної адміністрації. Київській раді моїми опонентами в цьому відводилась ключова роль. І знову ситуація в раді загострилася, а її робота — забуксувала. Останнє легітимне засідання депутатів пройшло 25 квітня 1996 року. А з 16 червня 1996 року почався період незаконних депутатських зборів.

З цього приводу в довідці відділу з питань діяльності рад секретаріату Верховної Ради України, що спеціально досліджував стан справ у Київській раді, мовиться:

«Вивчення ситуації у Київській раді свідчить про те, що причини протистояння криються у невдоволенні групи депутатів, які відносять себе до так званого демократичного блоку, результатами виборів голови міської ради. Це і стало причиною систематичного блокування частиною депутатів пропозицій голови ради щодо проведення пленарних засідань ради, формування її органів, розгляду питань, що належать до відання міської ради... У міській раді сформувалася так звана депутатська більшість, яка стала в опозицію до міського голови. Очолили її народні депутати України Бондаренко В. Д. і Грабар М. Ф., які всупереч закону не склали з себе повноважень депутатів Київської ради (відповідно до частини другої статті 78 Конституції України народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандату. Аналогічне положення передбачено і в частині шостій статті 2 Закону України «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних рад»). Ця група депутатів, ігноруючи пленарні засідання Київської ради, що скликаються відповідно до закону її головою, грубо порушуючи законодавство, скликає натомість депутатські збори, розглядає на них питання, що належать до відання ради, та ухвалює відповідні рішення. Так, 16 червня 1996 року депутатська більшість міської ради, скориставшись тимчасовою відсутністю голови ради Косаківського Л. Г. (під час його

хвороби), скликала збори депутатів і під виглядом пленарного засідання ради прийняла 8 рішень із різних питань місцевого самоврядування та обрала народного депутата України Бондаренка В. Д. виконуючим обов'язки заступника голови Київради. Прокурор міста Києва Лотюк С. В. вніс протест на рішення цього депутатського зібрання. Шевченківський районний суд міста Києва за заявою прокурора 17 вересня 1996 року встановив, що відбулося не пленарне засідання сесії Київської міської ради, а збори депутатів ради, до компетенції яких не входить прийняття від її імені рішень, оскільки згідно зі ст. 20 чинного на той час Закону України «Про місцеві Ради народних депутатів, місцеве й регіональне самоврядування» рада проводить свою роботу сесійно. Прийняті на зборах депутатів рішення суд визнав незаконними і скасував їх. Проте депутати проігнорували рішення суду і на чолі з Бондаренком В. Д. продовжували скликати депутатські збори, називаючи їх пленарними засіданнями ради, та приймати від її імені рішення».

«Демократами більшовицького вишколу» назвав їх у «Хрещатику» журналіст Ю. Цюпа: «І що їм закон, що їм протести прокурора, що їм думка виборців! Нагадаю: два роки тому сотні тисяч киян проголосували за свого мера. Не сесія — кияни! А сорок чоловік — проти. Це — зневажання думки виборців, грубе нехтування їхніми правами. А опонентам голови — хоч би що, бо вони керуються більшовицькими принципами».

Як у цьому зв'язку не пригадати древню істину — із демократією можна попроситися, якщо люди починають правити законами, а не закони — людьми.

3. «ПАРТІЯ ВІЙНИ» РОЗПОЧИНАЄ СВОЮ ГРУ

У липні 1995 року — після підписання Конституційної угоди — Президент України призначив мене на посаду глави міської держадміністрації. Але через серйозні розбіжності з центральною владою, вже за рік — у липні 1996-го — я був відсторонений від цієї посади.

Нагадаю, вибори Президента держави й мера столиці відбулися в один день — 10 липня 1994 року. Президентом було обрано Л. Кучму. Київ його не прийняв — майже вдвічі більше голосів віддав Л. Кравчуку (603 139 за Леоніда Макаровича проти 359 271 у Леоніда Даниловича). До того ж Кучма отримав у столиці майже на 200 тис. голосів менше, ніж я під час виборів мера.

Зараз знаю достеменно, що це обговорювалося у новій команді: мене було одразу визначено небажаною для них особою. Тим паче, що я відхилив прохання штабу Кучми про зустріч напередодні другого туру з метою обговорення можливої підтримки з мого боку при остаточному голосуванні, пояснюючи: я не втручаюся у виборчий процес, кияни самі мають визначитися зі своїми уподобаннями, а кандидати — довести свою перевагу.

Одразу після того, як мене обрали головою Київради, всі зусилля, передусім, спрямував на втілення основних положень передвиборної програми, розв'язання нагальних проблем міста, а не на налагодження близьких стосунків із вищими особами; служив «делу, а не лицам». Вважав, що довіра й підтримка майже 550 тисяч киян — достатня умова у демократичному суспільстві для спокійної й впевненої роботи. Своїх підлеглих завжди оцінював за конкретними результатами. Сподівався, що таке ж ставлення буде і до мене.

Моя позиція стосовно цього викладена у згадуваному в попередніх главах інтерв'ю «Дзеркалу тижня»: «Есть Президент, избранный всем народом, и мы обязаны его уважать и поддерживать, потому что люди дали ему мандат доверия. Это абсолютно нормально. Есть избранный Верховный Совет и исполнительные структуры. Это также надо учитывать. Но я бы хотел, чтобы учитывали и другое: есть также избранный населением города мэр, за которого было отдано 550 тысяч голосов, и есть городская власть, которая абсолютно естественно ставит вопрос о том, чтобы ее точно так же уважали, как она уважает других».

Стосунки з новим Президентом намагався будувати ділові. Зовні (до певного часу) вони виглядали нормальними. Проте це було лишень видимістю, затишшям перед бурею. А потайки робота проти мене велась серйозна. Деякі люди з оточення глави держави, представляючи інтереси незадоволених мною з наведених вище причин осіб і сил, на превеликий жаль, вели свою власну гру, щоденно, методично й наполегливо готуючи ґрунт для визрівання потрібного їм кадрового рішення, прагнучи поставити свою, зручнішу й слухнянішу людину.

Потрібно розуміти і наступне. В самій природі столичного міста закладено конфлікт інтересів — його мешканців і держави. Для городян Київ є середовищем проживання, а для державних чиновників — в першу чергу інфраструктурою забезпечення їхньої діяльності, а окремими розглядався, що приховувати, — виключно сферою реалізації їхніх приватних інтересів. Усі знають, як головний ініціатор і організатор мого повалення після того, як це сталося, взяв Київ, писали в одній з газет, «на разграбление», і потім масштабно крутив через свого брата, за сприянням нової міської влади, великий бізнес у Києві, що давно вже стало «таємницею

полішинеля» — про це відкрито писали газети навіть у бутність його віцепрем'єром. Ми ж бачили Київ не столицею бюрократії, а містом, зручним для проживання киян, де вони будуть справжніми господарями. Глибинно конфлікт, який згодом привів до мого звільнення, полягав у різному розумінні статусу міста і міської влади. Боролись зазначені дві тенденції.

Утім, така проблема існує в багатьох столицях, але в європейських країнах вона, як правило, розв'язується на користь городян. У нашому ж випадку — була використана в політичних цілях.

Подібні протиріччя неминучі, але життя такого міста, як Київ, — це мистецтво компромісу. Питання, що виникали практично щодня, ми намагались вирішувати в робочому порядку, без зайвого нагнітання пристрастей, цивілізовано. Шукали способи задоволення загальнодержавних потреб у приміщеннях для посольств, міністерств, житлі для їх співробітників. Намагались гармонізувати ці стосунки, знайти оптимальний баланс інтересів держави й міста, не поступаючись останніми.

Мої ж опоненти, навпаки, штучно провокували непорозуміння, розмовляли тоном наказів і ультиматумів, загострювали ситуацію, аби створити враження неможливості дійти згоди з міською владою.

Першим виступив із бідканнями міністр Кабміну. «Дело» Леонида Косаковського стряпалось по запискам... Валерия Пустовойтенко? — під таким заголовком 6 січня 1998 року в «Киевских ведомостях» вийшов матеріал Г. Сікорського. У статті йшлося, що «сие послание за номером 54-640 от 12 декабря 1995 года, сильно смахивающее на документы образца 33–38 годов», — звелось до ремствувань «на неуправляемость тогдашнего главы столичной горгосадминистрации Леонида Косаковского...», зокрема, в питаннях забезпечення житлом адмінеліти, передачі цілого ряду споруд з комунальної в державну власність.

Появі цього доносу передував вельми неприємний інцидент. Я розповідав про нього в «Перевороте на Крещатику»:

«Самая серьезная стычка у нас с Пустовойтенко произошла в конце 1995 года — по телефону. Он несколько раз мне звонил и приглашал:

– Слушай, подъедь к нам, тут у нас есть макет застройки участка по улице Старонаводницкой. Надо, чтоб ты подъехал, посмотрел, мы тут сразу утвердим все, подпишем бумаги и начнем строить.

Этот микрорайон известен в народе как «царское село». И я сказал Пустовойтенко: — Вот так новости... Это же компетенция градостроительного совета. Подавайте на совет, он рассмотрит. Если поддержит — тогда будем подписывать. К тому же, мы не давали согласия на участок застройки.

Он положил трубку.

А вскоре — вновь звонок. Все та же «песня». Второй, третий раз. Вот на третий раз начал говорить с прижимом:

– Так ты приедешь или нет?

И я не выдержал:

– Слушайте, как вы себя ведете? Раньше Владимир Васильевич Щербицкий не считал зазорным приехать вместе с Политбюро в Киевпроект и рассматривать там генеральный план развития города. А вы хотите, чтобы я, как мальчишка, бегал к вам и в вашем кабинете подписывал сомнительные проекты. Милости просим — на градостроительный совет, вот там мы все посмотрим и решим. Присылайте своих представителей.

И, употребив слова покрепче, что со мной очень редко бывает, я бросил трубку. Конечно, наш разговор стал той последней каплей, которая не только вывела из равновесия еще одного президентского фаворита, но, более того, вынудила его прибегнуть к санкциям. Еще бы... Их самолюбию был нанесен такой удар!..

Валерий Павлович решил пожаловаться Президенту».

«Партія війни» розпочала свою гру.

Ті, котрі одразу після виборів 1994 року накресливали плани мого усунення з посади, оскільки вважали, що я не належу до їхнього табору, не могли, звісно ж, здійснити це негайно. З урахуванням моїх на той час міцних позицій у столиці, підтримки киян, вони спершу не наважилися на моє звільнення.

Вони вичікували слушної нагоди, щосили розширюючи й поглиблюючи тріщину, що утворилася між мною і центральною владою завдяки їхнім старанням. На це знадобилося майже два роки. Два роки довгої, виснажливої, підлої закулісної інтриганської метушні. Дедалі ставало зрозумілішим, що я не відповідав їхнім уявленням про мораль і керівництво. Був серед них чужаком. «Я не працюю за законами цієї зграї», — трохи згодом, в червні 1997 року, висловився з цього приводу в газеті «Політика».

Ця тривала, підступна, прихована від громадськості боротьба після відомої наради на Банковій 5 квітня 1996 року, — на якій я, перейшовши Рубікон, у присутності великої кількості запрошених, уперше на рівні керівників такого калібру, відкрито виступив проти методів роботи Президента і зухвалої поведінки його оточення, що викликало справжній шок у залі і не на жарт розлютило главу держави, котрий, створивши систему, де кожний «сверчок знав свій шесток», не переносив будь-яких натяків на самотійну поведінку, тим більш відкритих заперечень, — перемістилася на відкриту сцену, розгорнулася у широкий наступ і завирувала пристрастями.

Після того, як вони винесли всі ці проблеми на поверхню, і мені доводилось часто, захищаючись, уголос говорити про споживацьке ставлення до столиці.

Багатьох усе більше дратувало небажання голови Київради передати з міської власності в державну цілий ряд об'єктів, виділити під забудову певні земельні ділянки, забезпечувати квартирами все нових чиновників.

Не в захваті від міської влади були і народні депутати призову 1994 року, яким ми відмовили у претензіях на особливе ставлення. Пам'ятаю, як мене лякав глава регламентного комітету Верховної Ради 2-го скликання П. Шейко за неухвагу, за його визначенням, до нардепів. Ми відвели певні їхні претензії на будинки й готелі в центрі міста і запропонували управлінню справами парламенту оформити пайову участь у будівництві (до речі, вони все-таки зробили грошовий внесок, удвічі більший за внесок будь-якого іншого підприємства, установи чи організації) та звести для себе, за свої ж кошти, за мінусом відрахувань на розвиток міської інфраструктури та соціальної сфери, будинок на Осокорках. Що й було зроблено. Маю відзначити, що керівництво Верховної Ради до такої постановки питання поставилось із розумінням.

Найбільше роздратування моїх недругів викликала відмова виділити земельну ділянку під забудову висотного готелю в парку біля Маріїнського палацу. Доводилося вести боротьбу не з окремими особами, а з добре згуртованим кланом, що потім і захопив владу в столиці.

Значно пізніше, 31 липня 2003 року, в «Сільських вістях», Роксана Гедеон написала: «Із бажань «нових українців» і морально здичавілого чиновництва й складається така собі архітектурно-культурна мафія — можливо, одна з найпотужніших в Україні...» І далі: «Мафія ця, ясна річ, дуже сильна в столиці. Початок її діяльності мальовничо описаний у мемуарах Леоніда Косаківського, першого всенародно обраного міського голови Києва. Леоніду Григоровичу довелося свого часу витримати чимало боїв за землю в центрі столиці, яку олігархи вже тоді буквально рвали на шматки. Найзапекліша сутичка відбулася навколо проекту будівництва «суперготелю» у Маріїнському парку, просто на дніпрових кручах, які рішенням Київради ще в сімдесяті роки минулого століття були оголошені недоторканими. Брутальне втручання в київський ландшафт могло б мати тяжкі геологічні й гідрологічні наслідки».

Незгода мера міста з планами реконструкції Палацу культури «Україна» та його пропозиція спрямувати ці гроші на будівництво метро стала, за визначенням спеціальної комісії парламентарів, однією з основних причин наступу на столичну владу.

Ще одна «лінія напруги» між мною і верхами виникла з причини мого небажання потурати будівництву будинку для верховної еліти по вул. Десятинна, 10. «Будинок на Десятинній, — нагадують «Сільські вісті» 20 січня 2005 р. за матеріалами газети «Свобода», — зведення якого в 1996 році коштувало, за оцінками експертів, біля 100 мільйонів гривень, славиться не лише «крутим» оздобленням чи новітньою електронікою... З цим будинком пов'язаний дипломатичний скандал, який виник через Людмилу Кучму. Перша леді була сильно розчарована тим, що з її шостого поверху не видно куполів Андріївської церкви. Від спілкування з прекрасним Людмилу Миколаївну відділяла глуха стіна. Перепону можна було б і пробити, але поруч, на Десятинній, 12, споруджували англійське посольство... Далі все відбувалося, як у детективі: найвища державна влада вимагає від тодішнього мера Києва Леоніда Косаківського розірвати з англійцями контракт на оренду будинку. Але той не погодився... Тоді Косаківського знімають і на його місце садять Олександра Омельченка. І «раптом» в посольському будинку — архітектурній пам'ятці, що вистояла сто років і стояла б ще стільки ж, падає стіна. Відтак Омельченко отримав формальний привід розірвати з англійцями контракт. Зчиняється скандал, міжнародна преса розповідає про невгамовний потяг пані Кучми до культових споруд. Проте вікно прорубано, пані президентша вдоволена».

Ігор Ткаленко в газеті «Всеукраинские ведомости» в січні 1998 року, характеризуючи поведження голови Київради у цьому питанні, зокрема, відзначив: «И вообще, в силу своей «всенародной избранности», за коммунальную собственность столицы держался зубами. Между нами, Кабмину приходилось бороться в Киеве за каждую лестничную клетку, как при штурме Берлина».

І дійсно, за час своєї роботи мною не віддано із власності міста жодного об'єкта, більш того, навпаки, домоглись передачі столиці окремих важливих комплексів, приміром, аеропорту «Київ-Жуляни». Зате після мого звільнення процес розтринькування міського надбання пішов шаленими темпами. Проводили ми зважено і приватизацію. Такі підходи не всім подобались, особливо тим, хто хотів нагріти на цьому руки.

Так що у нас були не стилістичні розбіжності. Вододіл проходив глибше.

Сановники з владних поверхів не пробачали мені ні успіхів, ані промахів. В серії газетних публікацій, бруд і дикість яких були, мабуть, надмірні навіть для українського політичного мракобісся, не щадили мене.

А тут ще підкинули іншу тему.

Почалось із замовної газетної качки в «Киевских ведомостях» за 10 червня 1995 року «Дорога к президентству или феномен Леонида

Косаковського». Більше року ця вигадка активно розкручувалась, попри всі мої спростування таких намірів.

Масло у вогонь підлила публікація в окремих виданнях на початку 1996 року рейтингів найвпливовіших політиків, за якими мене ввели в першу десятку, поставивши на шосте місце в державі, в той час як ніхто інший з мерів та губернаторів не потрапив навіть до двадцятки.

«Свідченням» немовби моїх президентських амбіцій абсолютно надумано подавалось створення за нашою ініціативою Ліги історичних міст України, в якій під егідою Києва об'єдналось понад 70 міст країни, що дозволило їй стати найпотужнішою на той час асоціацією органів самоврядування.

Як пряму вказівку до «вогню на знищення» сприйняли мої опоненти провокаційний матеріал у брошурі «Української перспективи», одразу, як по команді, передрукований газетами, такого змісту: «З аналізу викладених фактів можна зробити припущення: Л. Косаківський практично завершив підготовку для відступу на запасні аеродроми і подальшого виконання стратегічного завдання — завоювання президентського палацу. Від резиденції Ліги історичних міст до здійснення цієї мрії Л. Косаківському залишилось подолати біля 400 метрів по Крутому узвозу».

Після цього стало зрозумілим, що питання мого відсторонення — справа найближчого часу.

Так і сталося. З мене, по суті, і розпочалася зачистка поля можливих конкурентів на майбутніх президентських виборах, зняття їх будь-якою ціною з дистанції на дальніх підступах. Президент у такий спосіб вирішив перервати політичний політ свого можливого суперника.

Є японське прислів'я, яке приблизно звучить так: «Гвоздь, который высовывается, бьют по шляпке». В цей момент я чітко зрозумів: скороминущі політичні інтереси і придворні інтриги узяли верх над усім тим, що було зроблено мною для становлення державності за всі роки моєї роботи на цій і попередніх посадах. Що і казати: «Минуй нас пуще всех печалей и барский гнев, и барская любовь».

«Характерною особливістю Леоніда Даниловича Кучми, — наголосив в своїй книзі «Свистун, або Чи можна політичного банкрута обирати керівником держави?» Дмитро Чобіт, — стало правило — усувати зі свого найближчого оточення всіх, хто своїм авторитетом і діями починав його затінювати та міг створити у перспективі конкуренцію... Так зробили і з вмілим господарником і організатором Леонідом Косаківським, коли побачили, що створена ним Асоціація історичних міст України може перетворитися у штаб на майбутніх виборах Президента, тому швиденько

погасили цю та інші ініціативи глави столичної адміністрації і теж брутално зняли його з посади...»

(Парадокс у тому, що не я, а мій наступник, якого протиставляли мені як господарника, а не політика, пішов у президенти, діставши на виборах у 2004 році сміховинні загальноукраїнські 0,45 %, а у Києві — свої ганебні, у межах статистичної похибки, трохи більше 4 %: одним словом, потерпів оглушливе фіаско...)

Але ще була так звана «комісія» на чолі з Іваном Курасом, «заплічних справ майстром», «червоним академіком» від ЦК КПУ, духовним наставником Табачника й прихвоснем Кучми, дрібною й безпринципною людиною, готовою заради власного благополуччя на будь-який мерзенний учинок. Він та його права рука Анатолій Толстоухов, який мало відрізнявся за рівнем моральності від свого боса, й політичним кредо якого, за прикладом відомого персонажа з не менш знаної книги Ільфа й Петрова, було «Всегда!», стали головними виконавцями замовного знищення мене як небезпечного конкурента ...

Потім була моя двомісячна хвороба й операція.

Щоб згадати атмосферу тих днів, пропоную читачам ознайомитись із текстом заяви прес-центру громадського комітету по захисту конституційних прав голови Київської міської державної адміністрації, голови Київради, оприлюдненої у кінці травня 1996 року:

«25–26 травня у столиці України відзначалося свято, яке любилося киянам і стало уже традиційним, — День Києва. У його програмі був цілий ряд цікавих заходів і подій, які привернули увагу сотень тисяч киян, а також гостей столиці.

День Києва ще раз засвідчив: це свято всіх киян, які люблять рідне місто, гордяться його історією, його традиціями.

Однак цього разу святкова палітра була затьмарена не лише тим, що ватаги підпалених молодиків перетворили красень-Хрещатик під час масових вечірніх гулянь на вулицю битої склотари і всілякого сміттєбрухту. У тональності Дня Києва вчувалися й інші, більш серйозні нотки — нотки політичного характеру. У самісінький переддень свята уряд України, пішовши на повідку в окремих упереджених політиків, зробив усе можливе, аби розхитати столичну владу, внести у її робочий ритм елементи напруги, нервозності, дестабілізації.

У квапливому порядку, незважаючи на авторитетну думку й звернення до Президента заступників голови міської адміністрації, начальників управлінь і служб, керівників райадміністрацій, цілого ряду громадських організацій, військовослужбовців, Кабінет Міністрів України прийняв рішення звернутися до Президента щодо усунення з посади голови Київради

Леоніда Косаківського, якого, до речі, обрали мером майже 550 тисяч киян. Ця акція, зарані ініційована рядом зацікавлених на політичному Олімпі осіб, нагадувала сумнозвісні аналогії недавнього минулого, коли людині могли скласти вирок без суду й слідства. Так зване слухання «київського питання» Кабмін проводив за відсутності мера столиці, якого у зв'язку з різким погіршенням стану здоров'я було госпіталізовано в одну з лікарень Мінського району.

Більше того, саме у відсутність Леоніда Косаківського вийшли розпорядження Президента щодо увільнення з посад першого заступника голови Київської міської держадміністрації Миколи Ламбуцького, заступників голови міської держадміністрації Владлена Ковтуна й Галини Артюх. Їх увільнили за суворою статтею Закону України про державну службу.

Зазначимо, що поспішне зняття трьох керівників було, даруйте, «приурочене» саме до Дня Києва. І це за обставин, коли, наприклад, Галина Артюх за розпорядженням голови міської держадміністрації очолювала оргкомітет по підготовці й проведенню Дня Києва.

Звертає на себе увагу кілька прикрих обставин щодо неетичного ставлення деяких можновладців, а також тих, хто підспівує їм, до законно обраного мера столиці Леоніда Косаківського. Як відомо, саме за його особистою ініціативою й сприянням і було усунено історичну несправедливість — відроджено зруйнований у 20-х роках прекрасний пам'ятник святим, «вічним людям» — княгині Ользі, святому Андрію Первозванному та просвітителям Кирилу і Мефодію. Але дехто у стилі і в традиціях відомих часів зробив усе можливе, аби в офіційних виступах не промайнуло навіть прізвище Косаківського. Лише відомий поет Іван Драч у своєму емоційно-прекрасному виступі подякував меру столиці Леоніду Косаківському.

І вже виходять далеко за межі людської порядності, гідності і честі, за межі правди, справедливості і добра мерзенні вчинки невідомих поки що диригентів, які дали вказівку напередодні відкриття цього пам'ятника збити з дошки тильної частини ансамблю слова про те, що пам'ятник відновлено за ініціативою й сприянням Л. Г. Косаківського. Зникло у такий же спосіб ім'я мера столиці і в ряду імен тих людей, завдяки яким установлено оригінальний пам'ятник відліку відстаней біля центрального поштамту. Отже, знову над нами витають привиди минулого, того минулого, в якому викреслювалися імена, замальовувалися фотографії, виривалися сторінки з підручників, як, наприклад, це сталося з чудовим твором Володимира Сосюри «Любіть Україну». Історія повторюється у своїх найгірших варіантах.

Але люди уже починають розуміти, де правда, а де — облуда. У зв'язку з кампанією ошукання, випадів та інсинуацій щодо мера столиці група ветеранів війни добивається зустрічі з Президентом. Ряд провідних артистів України відмовилися брати участь у концертах, присвячених Дню Києва, на Співочому полі, інших майданчиках столиці, а також на концертах у мерії. У столичній держадміністрації у ці дні — «гарячі телефони»: кияни обурюються рішенням Кабінету Міністрів і висловлюють підтримку обраному ними голові Київради Леоніду Косаківському. Ідуть телеграми, звернення, листи до уряду й Президента, а також у громадський комітет по захисту конституційних прав мера столиці України.

Не залишилася непоміченою і така обставина: на концерті у мерії, який відбувався увечері 25 травня, не було дипломатів, а також керівників районних держадміністрацій, хоча вони і отримали запрошення. Натомість там можна було зустріти цілий ряд одіозних діячів, які очолили так званий «хрестовий похід» проти столичної мерії і персонально — проти мера.

Прес-центр громадського комітету по захисту конституційних прав голови Київради Леоніда Косаківського рішуче засуджує кампанію політичного вереску, зловливих випадів та зухвалих дій, спрямованих на відсторонення від влади обраного населенням мера. Той, хто прагне на нинішній хвилі політиканства прибрати Київ до своїх рук, перехопити кермо управління у того, кому це кермо вручили самі кияни, неодмінно зазнає фіаско. Неправедні дії — це вияв не сили, а слабкості, це знаряддя політиканів усіх мастей, затятих інтриганів, носіїв зла, і такі дії рано чи пізно отримають належну оцінку.

Є істина, є правда, є справедливість. Вони — головні об'єктивні судді. Хай не забувають про це добродії-політикани.»

Це все відомо. Не всі знають інше. В відставку з посади глави міськдержадміністрації 19 липня 1996 року я подав сам. Зрозумівши, що в таких умовах далі працювати не зможу, з урахуванням положень нової Конституції, де поєднання посад уже не передбачалось, вирішив зосередитись повністю на роботі голови Київради, що мені довірили кияни. То була перша відставка в історії нашої молоді держави держслужбовця такого рангу за власним бажанням.

Повний текст цього документа виглядає так.

Президентові України Л. Д. Кучмі
Косаківського Л. Г.

ЗАЯВА

Шановний пане Президенте!

У відповідності до ст. 31 Закону України «Про державну службу» подаю у відставку з посади голови Київської міської державної адміністрації у зв'язку з:

1. прагненням, виходячи з волі киян, які 10 липня 1994 р. обрали мене головою Київради — мером столиці України, і, відчуваючи за це велику відповідальність перед ними, повністю зосередитись на здійсненні передбачених новою Конституцією держави повноважень міського голови;

2. принциповою незгодою з постановою уряду від 21.05.96 р., в якій дана необ'єктивна, упереджена, свідомо зміщена в бік негативу оцінка діяльності міськдержадміністрації, по суті, зроблена спроба перекреслити результати праці трьох мільйонів киян;

3. неодноразовими намаганнями з боку окремих посадових осіб примусити мене до виконання та прийняття рішень, які могли б, на мій погляд, завдати значної шкоди місту та киянам. Все більшим нехтуванням інтересами столиці з боку центральних органів виконавчої влади, споживацьким ставленням до неї.

Водночас хотів би підкреслити, що, обіймаючи надалі посаду міського голови, я готовий, як і раніше, до конструктивної співпраці, підтримки Ваших зусиль, спрямованих на зміцнення нашої держави, підвищення добробуту людей, розвиток столиці України.

*З повагою
19 липня 1996 року*

Леонід КОСАКІВСЬКИЙ

Але прохання про відставку навіть не розглянули. Відповіді на моє звернення я не отримав досі, в той час як законодавством про держслужбу на подібне відводиться місяць. Натомість у хід була пущена стара, ймовірно, заготовка про моє звільнення із зовсім іншими формулюваннями та з посиленням на вже недійсну Конституційну угоду. Не враховано було і те, що в день виходу указу я ще перебував на лікарняному. Зневажили і Кодекс законів про працю. Одне слово, гарант дотримання Конституції так поспішав, що припустився цілого букета порушень Основного Закону та інших правових актів.

Указ про моє звільнення з посади глави міськдержадміністрації виголосили ввечері 19 липня 1996 року по УТ-1. Офіційно дотепер із ним так і не був ознайомлений. Знаючи схильність Табачника до маніпулювання з факсиміле, можна думати що завгодно...

Завершуючи дану главу, не можу не звернути увагу читачів і на таке.

За десять років кучмівського правління в нашому уявленні постійно намагалися й створити з нього образ такого собі арбітра нації (із легкої руки відомого тепер державного діяча), який стоїть над сутичкою, і демонізувати оточення Президента (що більше нагадувало «тераріум одnodумців», ніж цілісну команду).

Вони не стали першовідкривачами в цій справі. Відомий історик Петро Толочко у книзі «Дворцовые интриги на Руси» давно привернув увагу до деяких фактів, що не лише руйнують стереотипні уявлення про високу моральність наших порфіроносних пращурів, а й спонукають подивитися на їхні діяння під більш реалістичним кутом зору. Він довів, що літописці, люди, як правило, церковні, відчуваючи певну ніяковість за діяння своїх володарів, намагалися знайти їм якесь виправдання: «...С течением времени даже личности заурядные, ничем не отличившиеся на поприще служения Отечеству и не вызывавшие расположения современников, постепенно облагораживались... Неблаговидные поступки князей летописцы, как правило, объясняли не личной их инициативой, но результатом действий коварных и льстивых советников... Княжеское благородство и мудрость почти всегда противостоят коварству и бесчестию боярского окружения ... Видимо, такова природа верховной власти. Все доброе исходит от нее непосредственно, а все злое — от коварных и льстивых царедворцев».

Слів немає, навколо Президента крутилося чимало сумнівних особистостей, які не мали уявлення про честь і мораль. Так, знаючи деякі особливості характеру свого патрона — комплекси, помисливість, мстивість, заздрість, — вони часто користалися цим у власних цілях. Але замовником і диригентом усіх основних політичних процесів, розправ із суперниками виступав сам Кучма, який часто волів залишатися в тіні, а коли припікало і треба було відвести підозри від себе, без вагань «здавав» найвідданіших наближених.

Саме він ламав через коліно долі людей, проявляючи небачену до нього жорстокість.

Певно знаю, що у випадку зі мною ініціатива виходила від нього, хоча до останнього моменту зовні у ставленні до мене він був сама люб'язність. Лицемірно, наприклад, вітав 21 січня 1996 року з днем народження, хоча на той час уже віддав усі команди відносно мене й механізм мого усунення був приведений у дію. Поздоровлення привіз особисто Табачник (!), який, за

дорученням свого шефа, мало не задушив мене в обіймах (у прямому й переносному значенні цього слова). Слабкі потуги походити на Чезаре Борджа, що і казати... Як різняться слова, висловлені ними тоді в віншувальному адресі, з тим, що вони почали дозволяти собі висловлювати стосовно мене вже чотири місяці потому, читач може впевнитися, прочитавши текст того привітання.

*Вельмишановний
Леоніде Григоровичу!*

Щиросердно поздоровляю Вас з 45-річчям від дня народження!

Зичу, принаймні, ще стільки ж років подвижництва і творення на терені політичному і господарському.

Ваша жертвна відданість Києву — ось що рухає Вами щодня, щогодини.

Широкий загал депутатів Рад усіх рівнів і кияни вшановують Вас і як державного діяча, і як чудову Людину!

Хай ще більше прославиться Ваше ім'я поміж жителів столиці України — міста-красеня Києва, якому Ви віддаєте всі свої сили, приділяєте увагу і турботу.

Хай і надалі стає Вам, дорогий Леоніде Григоровичу, здоров'я, сили і снаги.

Президент України

Леонід Кучма

Точно так усі подальші так звані спроби «усунення» Омельченка він генерував і режисировав особисто, а потім спускав на гальмах, — після закулісних торгів і чергових поступок із боку градоначальника в політичних, комерційних та інших питаннях.

Ну дуже любив він усіх підвішувати в повітрі, а потім смикати за нитки.

Не завжди вдавалося. Зі мною зокрема. Зате бальзамом на душу були запевнення Омельченка, — після чергового приниження й облизування з його боку черевиків шефа, — у його вірності.

Інтриган колишній Президент був ще той. Правда, під час президентських перегонів 2004 року перехитрував сам себе.

За даними соціологічного опитування, проведеного з 6 до 9 грудня 2004 року соціологічною службою Центру Разумкова, майже половина українців висловились, що Президент Леонід Кучма залишив посаду Президента з ганьбою. Ще 35,5 % опитаних обрали варіант «Як невиразний політик». При цьому 75,9 % опитаних думали, що протягом останніх місяців дії

Президента були спрямовані «на захист власних інтересів та інтересів свого політичного оточення». Раніше в таких випадках, хто мав честь, стрілялись. Відсахнулися від нього тепер і його клевети — Волков, Горбулін, Литвин, Омельченко, — які свого часу не гребували нічим, щоб догодити своєму шефові, підносили його до небес, забігали наперед, а зараз уникають навіть зустрічей, «сміливо» зачіпають у пресі.

Як стало можливим, що український народ, котрий належить до європейської цивілізації і має багаті демократичні традиції, який подарував континентові одну з перших демократичних конституцій (Пилипа Орлика 1710 р.), при Кучмі змушений був жити в умовах де-факто поліцейської держави, де панував правовий нігілізм, відзначалися численні

порушення прав людини, жорстка цензура ЗМІ, унаслідок чого вперше за час існування Ради Європи навіть ставилося питання про виключення України з її складу?

З одного боку, до цього сумного тоді факту привело те, що після катастрофи тоталітаризму в колишньому СРСР, в Україні, яка стала незалежною державою, до влади прийшли, користуючись недосконалістю демократичних інститутів, носії тоталітарного мислення і відповідної політичної практики, яких і уособлював Л. Кучма (котрий через свої інтелектуальні та моральні якості, психологічні особливості в іншій країні — за умови мінімальної політичної конкуренції — не мав би жодних шансів посісти президентську посаду), а також просто політичні авантюристи.

За роки правління Кучми, які стали найбільш цинічною фазою в історії України, у країні була створена надзвичайно виродлива політична система з майже тотальним маніпулюванням суспільною свідомістю; судова влада здебільшого стала лише продовженням структур виконавчої влади, більше половини судових рішень просто не виконувалися; відбулася девальвація моральних підвалин суспільства: за копійки купувалось усе — обов'язок, честь, совість...

У будь-якій демократичній країні кар'єра таких керівників була б недовгою. Але наш доведений до злиденності народ, поставлений на грань виживання, стоїчно терпів довгі десять років.

Режим Кучми тримався так довго не тому, що він був такою сильною особистістю (він якраз слабка, закомплексована людина), а тому, що його довго терпіли, а тим, кого він знищував, не протягували руки допомоги. Ми і досі в полоні слов'янської звички сподіватися на доброго царя, який прийде і всіх розсудить. Згадайте і казки про молочні ріки і киселеві береги.

Значна частка відповідальності за подібний стан справ, що склався в ті роки, лежить на демократичних силах України, які не змогли перешкодити

переходові нашої країни до авторитаризму, злегка прикритого демократичною фразеологією.

Але свою частину провини за трагедію української демократії в 1994–2004 роки повинні взяти на себе демократична Європа і США, що не хотіли розуміти або робили вигляд, що не розуміють різниці між формальними гаслами і реальною демократією, і фактично благословляли своїм мовчанням багато авторитарних кроків режиму Кучми, який, спритно спекулюючи в той час на міфічній «лівій загрозі», залякуючи нею західну громадськість, одержував індульгенцію на дії, гідні азіатського деспота. Захід дослуховувався до зовні правильних, демократичних заяв Кучми, заплющуючи очі на зовсім протилежну політичну практику і не чуючи протестів української опозиції.

Створюючи режим безконтрольної особистої влади, Кучма усував із політичної арени усіх, хто навіть у принципі міг бути його опонентом, — чим темніша ніч, тим ясніші зорі, — зводячи відданість своїй персоні в ранг державної ідеології і наближаючись таким чином до політичних стандартів Іраку тих часів, Північної Кореї і Югославії епохи Милошевича.

Я першим, по суті, потрапив під прес тоді потужної репресивної державної машини. Саме тоді вперше на рівні європейських структур на київському прикладі заговорили про те, що у нас не все гаразд із дотриманням демократичних норм.

Протоколи тієї ж Парламентської Асамблеї Ради Європи засвідчують, як окремі наші (в їх числі і чинні) державні діячі усіляко намагалися відбілити колишнього главу держави в очах світової спільноти, а також їхні закиди на мою адресу та деяких інших представників України, які доносили до громадськості цивілізованих країн правду про дотримання свобод і прав громадян у нашій країні.

Не варто забувати і поїздки Кучми на «оглядини» у США напередодні виборів 1994 року, його, по суті, благословення там, наступні його візити, порівняння з Рузвельтом, патронат над ним адміністрації Клінтона й інших світових лідерів. Пам'ятаю, як на диво завзято захищали цього пана на сесіях ПАРЄ деякі видні демократи й борці за права людини з різних країн, а прийняті все-таки рекомендації європейських парламентаріїв після 1999 року благополучно торпедувалися в Комітеті Міністрів Ради Європи. Так само залишалися без відповіді мої запити як члена делегації Верховної Ради України в ПАРЄ в Комітет Міністрів із приводу ситуації у Києві і невиконання Кучмою рішень судів і рекомендацій ПАРЄ. Загалом, Рада Європи, як будь-яка бюрократична організація, нерідко приймала рішення, аби просто зафіксувати свою позицію щодо тієї чи іншої проблеми, а далі хоч трава не росте. Про них, бувало, забували одразу після голосування. Так

було і в моєму випадку. Жодних санкцій до України і Кучми за невиконання рекомендацій Ради Європи з приводу розв'язання київської проблеми й виконання рішень суду, який поновив мене в посаді мера, застосовано не було. Хоча вдячний і за те, що, як мінімум, окреслили питання і виставили непривабливі для Леоніда Даниловича оцінки. Але він до них виявився глухим.

Ситуація змінилася, хоч і не відразу, після справи Гонгадзе. Коли гнійний нарів по імені Кучма на тілі України розкрився, від цієї одіозної фігури відсахнулися всі, навіть ті із закордонних друзів і колег, хто ще недавно завзято його захищав. Але було вже пізно.

У 1986 році Україна пережила найбільшу техногенну катастрофу в історії людства, але обіцяної міжнародної допомоги ми так і не побачили. При політичному банкруті Кучми наша країна пережила політичний і моральний Чорнобиль, і нас тоді знову залишили наодинці зі своєю трагедією.

4. ДИТЯ «КОНСТИТУЦІЙНОЇ НОЧІ», або ЯК ДЕПУТАТИ ТІШИЛИ СВІЙ ЮНАЦЬКИЙ КОМПЛЕКС МАТРОСА ЖЕЛЕЗНЯКА

Легітимним міським головою я був до переходу у парламент у 1998 році. Упродовж усього часу ситуація навколо мене залишалась напруженою. Не розрядилась вона і з прийняттям у 1996 році нової Конституції України. Чому?

За великим рахунком, проблема нашої країни (і тоді, і зараз) — не стільки у відсутності належних законів, а у тому, як їх дотримуються на практиці. Звернувшись до київських подій 1996–1998 років, мусимо визнати — виконавча влада міста в той час узагалі вийшла за межі конституційного поля, брутально нехтуючи Основним Законом. «Міське самоврядування в Україні — це фантом, — воно, як шотландська Нессі: усі чули, але ніхто не бачив», — наводила мою фразу, яка найточніше визначила тодішній стан справ у столиці одна з газет.

Але й Конституція — продукт «конституційної ночі», результат домовленості на той момент політичних сил і влади, — містила цілий ряд суперечливих норм щодо організації влади в Києві, визначення повноважень

органів місцевого самоврядування і виконавчої влади в місті. Що також, у свою чергу, не сприяло проясненню ситуації, а тільки її все більш заплутувало. Саме компромісна недосконалість Конституції при підтримці ззовні дала в Києві режим Омельченка.

З одного боку, в жодній зі статей основного закону, де йшлося про місцеве самоврядування, не було винятків для Києва. Таким чином, всі ці положення повністю розповсюджувались і на нього. З іншого — Конституція передбачала існування в Києві державної адміністрації як місцевого органу виконавчої влади. Ще більше туману напустили її перехідні положення, де йшлося про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в Києві до прийняття закону про столицю. Хоча всі добре розуміли — особливості не можуть відмінити загальні правила, зокрема, позбавити киян закріпленого в Конституції права на місцеве самоврядування.

Після мого звільнення з посади глави міської державної адміністрації 19 липня 1996 року я залишався головою Київради, і, згідно з перехідними положеннями Конституції, мав здійснювати ці повноваження аж до чергових виборів 1998 року.

В серпні 1996 року на посаду глави держадміністрації був призначений Омельченко. Здавалося б, повноваження всіх органів влади в Києві чітко виписані в Конституції, і, за умови їх дотримання, ніяких проблем не виникало би. Я закликав ділити не владу, а краще змагатись за те, хто більше зробить корисного для киян. Роботи вистачило б на всіх, якщо думати про неї, а не щось інше. Але міську адміністрацію цікавило саме те, що їй за законом не належало — ресурси міста. Ту людину, яка проти цього заперечувала, тобто мене, потрібно було просто прибрати. Чим негайно і зайнялись.

Як уже йшлося, юридичних механізмів для відсторонення загально обраного голови Київради не існувало. Результати виборів можна відмінити тільки новим підходом до виборчих скриньок — це аксіома демократії. Потрібно було чекати наступних виборів, а таке вже не входило в плани моїх опонентів. Влада їм була потрібна, попри все, зараз і негайно.

До мене з'явилися високопоставлені візитери з Банкової. Було ультимативно запропоновано написати заяву за власним бажанням і піти добровільно з посади голови Київради. Я, звичайно, відмовився це зробити. Як би я після цього став дивитися людям в очі? Вони ж довірили мені. А на прес-конференції 5 серпня заявив, що не збираюся писати заяву, тому що мене обрали кияни, і ніхто з чиновників не вповноважений вирішувати за городян, кому керувати містом. Не хотів би бути останнім мером, якого

жителі столиці обрали прямим голосуванням. І не бажав би, щоб ця Київрада виявилася останньою в історії Києва.

В «Київському віснику» за 3 серпня 1996 року знову підтвердив свою пропозицію: давайте приймемо рішення сесії про проведення референдуму і поставимо питання — кому кияни довіряють: Київradі чи мерові? Адже демократія — це процедура, певні механізми. Але цю ініціативу так і не захотіли розглянути. В тій же газеті прокоментував ще деякі питання:

«Вам було зроблено операцію?»

– Так, і досить складну. Три години під наркозом. Втім, чи цікаво це?

– Я думаю, що так. Ми ж усі люди...

– Лікарі сказали, що якщо б «протримався» і не звернувся до них ще два місяці, наслідки могли б бути гіршими. Стверджують, що це результат того, що останній раз був у лікарні років із тридцять тому».

Згадав це з такої причини: досі деякі «діячі» намагаються переконувати себе і їм подібних, що я нібито спеціально «сховався» у лікарні. Не бажаю нікому пройти через подібне. Мало того, що сама операція була дуже складною, і замість звичних для таких випадків 30–40 хвилин тривала з 9.35 до 11.50 ранку 30 травня 1996 року, а хірургам довелося по ходу повністю міняти її план, так ще й важко, через деструктивний процес, протікав післяопераційний період (нещодавно мав нагоду почитати випуску з історії своєї хвороби, там застосовуються якраз такі терміни). Ці медичні подробиці навряд кому цікаві. Але уявіть собі мій стан, коли мені під час хвороби і післяопераційної реабілітації довелося слухати всілякі інсинуації з цього приводу.

За дев'ять років нічого не змінилося. Мораль і досі незнайома з багатьма політиками. «Отруєння Ющенко, як це не жахливо, принесло один корисний результат. Це був великий екзамен на тему «хто є хто», який довелося складати українським політикам. Як влада, так і начебто колеги по опозиції не здивували умінням бути, в першу чергу, людьми. Дехто, напевно, совість і честь обміняв на запис у трудовій книжці «державний службовець такого-то рангу». Якщо ви не зрозуміли, про що ідеться, то підкажемо — ніхто із влади й жоден із опонентів Ющенко не побажав йому якнайшвидшого одужання. Ніхто! Але, думається, багато подумки сказали: «щоб ти здох!» (Леонід Амчук, Українська правда, 20 вересня 2004 р.).

Але повернімося до інтерв'ю:

«І взагалі, чим були для вас минулі два місяці?»

– Справді, під час хвороби мені було про що подумати. По-новому подивитися на людей, на процеси, що відбуваються. Чи виніс я якісь уроки для себе? Звичайно. Мабуть, я був надто довірливий до людей, не брав до уваги те, що говорити можуть одне, а думати зовсім інше. Не плував би

ставлення до мене особисто — і ставлення до моєї справи, до мого, якщо хочете, крісла. Я став тверезіше дивитися на дуже багато речей. Та й з точки зору моралі... Справді, це дуже серйозний урок. Побачив цинізм одних і щире бажання інших допомогти.

– І кого було більше?

– Звичайно, других. І це дуже допомагало й допомагає. Але знаєте, дуже тяжко від того, що деякі з тих, кого я ставив на ноги, на кого покладав великі надії — виявилися, пробачте за різкість, гнилими за своєю суттю. Крісло для них виявилось вище за критерій порядності...

Одразу після операції багато хто приходив. Але я так і не дочекався тих, хто міг прийти і не прийшов... Людина може витримати все, якщо боротьба ведеться чесно. А якщо зовсім не по-спортивному б'ють ззаду по ногах... Пригадую мудрий вислів Р. Бикова: «У нас розмитий моральний ландшафт...».

Запропонував рядки з цього інтерв'ю в якості своєрідного камертона, аби читач міг точніше налаштуватися на частоту того часу, пройнятися духом пори.

Після моєї відмови піти з посади одразу проти мене розпочалися активні дії. Для розправи зі мною Омельченко й компанія на тім етапі обрали три головні «напрямки удару».

Перший — вторгнення в кабінети, відключення телефонів, зривання номерів із машини, одне слово, — примітивні дії з хуліганським відтінком, що у нормальній державі розцінювалися б як чистий кримінал.

Другий: підключення силових структур — органів міліції, прокуратури, податкової поліції, КРУ тощо для моєї дискредитації, залякування тих, хто був поруч зі мною. Не всі витримали такий пресинг. Тих, хто не зламався, переслідували і далі. Дехто втратив роботу й спокій і, не витримавши переслідувань, навіть пішов із життя.

І третій — заманювання посадами й іншими матеріальними принадами частини депутатського корпусу Київради. Серйозно підключили до скинення мера вірнопіддані засоби масової інформації. Була, напевно, ціль — створити навколо голови Київради випалене поле. Одна з газет тоді писала, що проти мене хіба що тільки напад ще не застосовувався...

Розрахунок був на те, що людина — не залізо, її при бажанні можна зламати морально й фізично, розтоптати, знищити як особистість, як політика.

І закрутилося...

Ранком 3 серпня 1996 року до одного з моїх робочих приміщень у мерії, зламавши двері, вдерлася група людей. На чолі цих «штурмовиків» був сам городничий Омельченко. Почався, по суті, несанкціонований обшук,

перевертали всі мої речі. Після цього кімнату опломбували, ще й забили цвяхами бокові двері безпосередньо до мого кабінету. Викликали міліцію, вона розібралась в неправомірності таких дій і нам повернули ключі від кімнати.

5 серпня — знову напад. Якраз поруч, в моєму кабінеті, іде прес-конференція, і журналісти, висипавши в коридор, випадково усе це знімають на плівку. Ці кадри обійшли всі провідні канали. Міліція, із якою провели відповідну роботу, вже не втручається. Постійно зривається табличка з мого кабінету, 12 серпня відключаються телефони, 15-го — знімаються номери зі службового автомобіля. 9 вересня о сьомій ранку захоплюють вже безпосередньо мій робочий кабінет, в невідомому напрямку виносять службові документи та особисті речі. Прийшовши на роботу, я побачив порожню кімнату та бригаду малярів, яка зосереджено фарбувала стіни.

Так почалися «політичні» ремонти в будинку мерії, як їх улучно охрестили журналісти. Створилися нестерпні умови для роботи. Ми вимушені були перебраться на 9-й поверх, але незабаром і звідти нас почали виживати.

Продовжувались чинитися пакості — великі й малі. Багато з того, що виробляли ці «пани» прямо-таки із садистською насолодою, виглядало просто як дрібні укуси. Намагалися будь за що дошкулити мені, аби вивести з рівноваги. То відключались ліфти в тому крилі, де ми працювали, «вирубалась» у цих приміщеннях електроенергія, десь пропадали з ключами від залу, де мала проходити сесія міськради, працівники господарчих служб і т. ін. Постійно зривались номери з машин, водіїв буквально тероризували. Кілька разів, коли повертався з відряджень із Страсбурга, із всесвітньої конференції мерів у Хіросімі, автомобілі не випускали з гаража, відбирали у водіїв перед від'їздом до аеропорту ключі та дорожні листи.

А 16 березня 1998 року (за два тижні до виборів) по команді голови адміністрації у мене із двору Київради просто украли машину. «Киевские ведомости» наступного дня розповіли про цей дикий випадок у матеріалі «У столичного головы «увели коня». Чтобы поменьше встречался с избирателями?». А однієї суботи — напередодні виборів, коли я їхав на зустріч, — у машину, що чергувала в секретаріаті і якою я скористався, подзвонили з диспетчерської автобази і зажадали негайно висадити мене і повернутися в АТП.

Найбільше завзяття Омельченко проявив у захопленні кабінетів. Апогеєм було те, що виставлені ним наряди міліції десять місяців не допускали мене до мого ж кабінету.

Він дійшов до верхньої межі низькості, майже протягом року не дозволяючи фінуправлінню перераховувати кошти на виплату зарплати мені

і секретаріатові Київради. Не зупинили цей чиновницький раж ні припис прокуратури, ні звернення колективу апарату Ради, переважно жінок, у багатьох із яких були діти (їхні проблеми були нездатні залишити байдужим навіть камінь, але тільки не Омельченка, який у цьому питанні залишався непохитним), ні вимоги депутатів, спікера парламенту і навіть Ради Європи.

Якою ж має бути міра морального падіння керівника, що удається до подібних речей? До чого ж глибоко укорінилася на ментальному рівні у подібного типу людей азіатська звичка віроломства, інтриг і зради. Ніяких інших методів і прийомів він, напевно, і не уявляв собі з тієї причини, про яку писав Лев Миколайович Гумільов: «ни один человек не мыслит, как можно поступать иначе, чем он привык с самого детства».

Пам'ятається, Плутарх у «Порівняльних життєписах» знаменитих людей сформулював надзвичайно важливу для їх оцінки тезу: «не завжди в найславніших діяннях бувають видні чеснота або порочність, але часто який-небудь незначний учинок, слово або жарт краще виявляють характер людини, ніж битви, у яких гинуть десятки тисяч, керівництво величезними арміями й облоги міст».

Поза сумнівом, дані слова, сказані відомим давньогрецьким письменником і істориком про воїстину великих людей, і близько неможливо переносити на політичних пігмеїв, сучасних місцевих феодалів — персонажів даного оповідання, котрих ні за яких обставин нікому навіть і не подумався поставити на одну дошку зі справді величними постатями людської історії. Проте, помічене цією мудрою людиною ще на початку нашої ери як оціночний метод може бути застосоване й у цьому випадку.

«Нет зверя свирепее человека, совмещающего в себе дурные страсти и власть», — в саме яблучко влучив Плутарх, висловивши думку, яка неодноразово знаходила підтвердження протягом наступних століть.

Саме в таких, здавалося б, дрібницях, проявилася справжня «велич» особи Омельченка і його оточення, а не у роздутих їм і його підспівувачами так званих «досягненнях» (про це мова йтиме далі) на ниві будівництва тощо.

У будь-якій іншій країні такі дії були би осуджені суспільством, а люди, що допустили подібне, не мали би жодних надій на продовження своєї політичної долі. Але, поки що не в нас у Києві, і не в нашій державі. Майже як у випадку, що народив хрестоматійне формулювання «Він сучий син, але він — наш сучий син!» Вочевидь, ми тільки знаходимося на початку шляху до цивілізованого суспільства, а можливо, іноді таке складається враження, рухаємося зовсім не вперед — у майбутнє, а назад — до азіатчини. Не знаю. Час покаже.

Розмовляючи з журналісткою Лідією Яковенко («Киевские ведомости», 27 березня 1998 р.), на питання, чи зустрівся я з Омельченком під час своєї опали, я відверто сказав: «...Когда после первой атаки на меня я попал в больницу, он был единственным из моих замов, кто даже не позвонил мне... Ирония судьбы в том, что именно я привел Омельченко в городскую власть (он работал в «Киеврекконструкции»). А он вместо того, чтобы поинтересоваться состоянием моего здоровья, лично возглавил штурмовую группу по выживанию меня из кабинета, а дальше изощрялся в том, что отключал телефоны, снимал с машины номера, науськивал прокуратуру, чтобы она открывала уголовные дела, засылал КРУ, угрожал моим работникам... Кстати, им не платят зарплату уже восемь месяцев. Это свидетельствует об уровне человека, его моральных принципах. Мне с этим человеком не о чем разговаривать».

Ставились шлагбауми на шляху до киян, давались команди не пускати нас у колективи, зачиняти двері. Загадково зникали керівники, ключі від приміщень, де я намагався зустрітись з людьми.

Спочатку розв'язали інформаційний терор — що тільки про мене не торочили: усе, окрім правди. Дали «фас» і спустили з цепу запопадливих «борзописців», які виливали на шпальтах кишенькових газет цілі бочки бруду на мене. «Газеты, — справедливо писав колись Олександр Купрін, — это не духовная пища, а так, грязная накипь на жизни-бульоне, которую снимают и выбрасывают». Спостерігаючи всю цю маячню, мимохіть згадувались слова англійського письменника й критика Оскара Уайльда — «гірше, ніж плітки про вас, може бути тільки їхня відсутність».

Я, у принципі, уже давно звик до тих чуток, шепотінь за спиною, навіть анекдотів, які і раніше супроводжували мене, як і будь-якого публічного політика, — кого більше, а кого менше, залежно від рівня популярності. Сприймав їх як неминучий компонент професії. Ставився до всього цього за відомою пушкінською порадою: «хвалу и клевету приемли равнодушно, и не оспаривай глупца». Тим більше, найчастіше вони — порожні розмови, пересуди — носили незлобливий характер.

Траплялися і курйозні випадки. Про один із них я розповідав раніше у своїй книзі. (Відоме англomовне видання надрукувало статтю прудкого журналіста, який не лише приписав мені неіснуючу доньку 1956 року народження, — притому, що я сам з'явився на світ лише у 1950 році, тобто за цією версією уже в шість років я мав дитину — ну справжній «сексуальний гігант», жартували знайомі, прочитавши цей опус, — але й звинуватив мене у тому, що я надав їй — неіснуючій доньці — квартиру за рахунок інвалідів війни. Позаяк це було напередодні виборів 1998 року, я був змушений — а робив у своєму житті подібне лише кілька разів —

звернутися до суду, аби поставити на місце цих жартівників, що зарвалися. Газета надрукувала спростування і сплатила мені солідну компенсацію.)

В цій же книзі згадаю ще деякі кумедні ситуації.

Відомо, що я протягом усього часу своєї роботи на Хрещатику-36 користувався автомобілем «Волга», іномарки не купував, а також не користувався «Б'юіком», що дістався мені у спадок від Салія.

Якось, як завжди рано-вранці, я їхав на роботу, дивлячись із вікна машини на столицю, що починала відлік нового дня. Найбільше я люблю в Києві цю пору, коли місто, звільняючись від покриву ночі, поступово прокидається, виливається з квартир на вулиці, наповнюючи їх тим гулом, що не припиняється ні на мить, котрий висить у повітрі над ними, — гулом, у якому суцільно зливаються звуки від працюючих двигунів автомобілів, верстатів у заводських цехах, гуркоту на будівельних майданчиках, дзвоників трамваїв, людських голосів, сміху дітей і безлічі інших шумів, які виробляє величезне скупчення людей і усе, що ними створене. Я завжди сприймав місто як живий організм, що не затихає ні на секунду в плині доби. Цікаво прислухатися до його подиху і вночі, уловлювати вже інші звуки — сплячого мегаполіса, що продовжує жити своїм життям і в ці години.

І ось мій водій, Володимир Михайлович, звертається до мене:

– Леоніде Григоровичу, я щось не розумію, що відбувається. Мене у гаражі всі вітають і дивляться якось загадково. Кажуть: «Класна у вас із шефом нова машина, що ж ви приховуєте?» На мої заперечення відмахуються, відповідають, що на власні очі бачили учора вашу тачку з номерами 80-01 КІА. Крутий автомобіль, і називають відому іномарку.

– Не звертай уваги, це так, напевно, із тобою жартують, — посміявшись, відповів йому я.

Але коли те саме переповів мені назавтра його напарник Анатолій Петрович, а згодом такі розмови дійшли до мене від інших людей, яким також зустрічалася в місті машина іноземної марки з моїми номерами, я зателефонував начальникові ДАІ міста Стеценку і попросив його перевірити цю інформацію.

За декілька днів він мені доповідає:

– Леоніде Григоровичу, знайшов, абсолютно випадково. Їхав по місту, побачив номер 80-01 КІА на іномарці і зупинив її.

– І кому ж вона належить?

– Банку «А.»!

– ???

Головний ДАІшник міста розповів, що спроби до цього пробити даний номер по базі даних не дали результату — він там не значився. Скандал був

ще той. Начальник міської міліції М. Піддубний звернувся з поданням до міністра. Провели розслідування. З'ясувалося, що на автомобіль, котрий належав банку, був виданий номер-дублікат в управлінні ДАІ міністерства, — не за так, скоріш за все. Що було далі, не знаю. Не розумію одного — навіщо ця авантюра — поїздити з номерами чинного мера — була потрібна керівникові банку, нині відомому політику, окрім звичного для комсомольського середовища, із якого виросла більшість сучасних банкірів, «выпендрежа». Переді мною він так і не вибачився за той дикий випадок і свою поведінку.

І ще історія з тієї ж серії.

Розмовляю якимось по «сотці» із відомим урядовцем. В кінці розмови почав прощатися. Він і каже:

– Так ми ж із вами сьогодні ввечері, мабуть, ще зустрінемося?

– Де?

– В «Україні»

– Я туди, нібито, не збирався.

– Як, мої люди бачили у директора вашого помічника. Він замовляв на вечір цілу директорську ложу!

– ???

Збентежено поклав трубку, почав з'ясовувати у своєму апараті, що це все може означати. Установили, що ніхто до палацу не їздив, ніяких квитків не просив. Тим більш, що всі знали — в тих рідких випадках, коли я там бував, лежею жодного разу не користався, сідав завжди серед людей, зазвичай у 17-му ряду партеру. Доручив зв'язатися з керівництвом «України». Підтвердили, що приходив якийсь молодик, показав посвідчення мого помічника, замовив ложу, сказав, щоб його (!) зустрічали з гостями на службовому вході за чверть до 19-ої.

У мене очі на лоба полізли. Послав туди Р. Романюка — заввідділом по координації діяльності правоохоронних органів із завданням розібратися на місці.

Десь о 19.30 він мені телефонує й доповідає, що затримали самозванця. Якийсь аферист. Хотів похизуватися перед друзями та дівчатами. У нього вилучили цілу купу підроблених посвідчень, бланків із фальшивими підписами високих посадовців.

Згаданий випадок змусив мене ще раз, зокрема, по телебаченню, звернутися до людей і попросити їх і керівників усіх міських служб гнати втришия всіх, хто буде від мого імені приходити й вимагати певних рішень, особливо незаконних. По-перше, я ніколи на таке не піду, а по-друге, якщо потрібно дати якесь доручення, я здатен це зробити самостійно.

От так доводилося боротися із сучасними послідовниками «дітей лейтенанта Шмідта».

І, наостанку в цьому ряду, такий епізод.

Телефонують мені з прийомної громадян.

– Леоніде Григоровичу, тут у нас відвідувачі з незвичним питанням. Дозвольте зайти, проінформувати.

– Будь ласка, я чекаю.

Приходять і розповідають, що приїхали з Васильківського району Київської області двоє молодих хлопців і вимагають, аби мер їм заплатив за виконану ними роботу.

Я дуже здивувався.

– Про що конкретно йдеться, — питаю. — Нічого не розумію.

– Десь із рік тому, — доповідають, — приїхав високий мужчина, в окулярах, із дружиною до них у село. Найняв їх вирити котлован під будинок. Декілька разів приїжджав перевіряти хід робіт. Представився мером Києва. Обіцяв розрахуватися й пропав. Прізвища вони не знають.

Я тільки розвів руками. Точно знав, що нічого і ніде не буду. І до мене це не мало жодного відношення. Але за зовнішніми ознаками — високий зріст, окуляри — усе співпадало. Доручив В. Ковтуну — секретареві адміністрації — і В. Ромашку — зав. загальним відділом — виїхати разом із прохачами на місце і розібратися. Ковтун сам сів за кермо і вони вирушили в село. Люди не знали, кому належить показана робітниками земельна ділянка. Довелось йти в сільраду. Довго порпалися в документах. І, нарешті, знайшли власника. Ним виявився ... О. Мосіюк, який у пору «демократичного безвладдя» на початку 90-х був в. о. голови Київради і на пару з Омельченком (що фактично керував виконкомом) довів місто до паралічу. Але тут, коли йшлося про його власні інтереси, він виявився спритнішим. Хлопці страшенно зраділи, що ми їм допомогли знайти невдачу-замовника, а ми, — що розвінчали черговий поговор.

Але то все були такі собі невинні жарти порівняно з тією цілеспрямованою кампанією дискредитації, яка була розгорнута проти мене в 1996–1998 роках.

Удавалися навіть до заборонених серед людей, які вважають себе мужчинами, вчинків. Влітку 1996-го, коли проходив удома післяопераційну реабілітацію, один із шпарких «писак» настійливо домагався по телефону мого інтерв'ю. Почуваючись не дуже добре, я не міг із ним спілкуватись, і всі розмови вела з ним дружина. Зрозумівши, що зі мною розмова не вдасться, він почав благати, щоб інтерв'ю дала вона. Телефонний терор продовжувався понад тиждень. Врешті, із великою неохотою, маючи єдину мету — захистити якимось мене, дружина, — а вона ніколи не намагалася

грати роль «першої леді», із журналістами практично не спілкувалася, — погодилася з ним зустрітися.

Ірина мужньо відповіла на всі гострі і подекуди каверзні, із подвійним дном, запитання. Потім показали текст і пообіцяли, що він буде надрукований саме в такому вигляді. Яке ж було наше здивування, коли його прочитали в газеті. Усі питання були сформульовані по-іншому, по суті, замінені, в результаті давали свій варіант відповіді і вибудовували певну спрямованість матеріалу, зміщували акценти, аби показати співрозмовницю в невігідному світлі. Та нічого у них не вийшло. Дружина розмову провела гідно, дала спокійні, вичерпні відповіді і не дозволила загнати себе в кут. Я нею пишаюсь.

Але осад від такої людської низості залишився неприємний. Пізніше згаданого «бульварного строчила» показав у всій своїй непривабливості В. Кулеба в книзі «Виагра», присвятивши цій «акулі пера» окрему главу: «Газетный киллер Гена Крокодил». А О. Бузина в «Киевских ведомостях» за 19 липня 2003 року дав йому таку нищівну характеристику: «исключительно неблагодарное и эгоистичное, но милое существо, с которым даже бывшие заказчики потом гнушались общаться».

Ірині випало витримати набагато більше, аніж мені. Крім того, що вона пройшла зі мною всі випробування (я не дарма постійно тверджу, відповідаючи журналістам, що найкращий мій друг — моя дружина), на її плечі лягли й інші турботи — підтримання домашнього затишку, важкі хвороби близьких. Нелегко вона сприйняла зраду багатьох знайомих нам людей. Вона виросла у науковому середовищі, де (за невеликим винятком) пріоритетним є особиста вага й внесок у науку людини, і їй важко давалось спілкування з номенклатурою. А тут довелось на власні очі пересвідчитися у нікчемності чималої частини тих, хто раніш належав до мого оточення, і більш високих чиновників.

Намагалися відігратися і на ній — чинили перешкоди у захисті дисертації. Але вона блискуче її захистила, здобувши у липні 1997 року — в самий розпал гонінь на мене — науковий ступінь доктора біологічних наук, досліджуючи фізіолого-біохімічні основи адаптації рослин до стресів, зробивши це не завдяки чийсь підтримці, а всупереч усіляким перепонам. То стало ще однією нашою спільною перемогою. Зараз Ірина працює заступником директора Інституту ботаніки НАН України, є автором понад сімдесяти наукових праць із питань вивчення білків і фітогормонів рослин, позаминулого року випустила наукову монографію. Не будучи ніколи простим додатком до посади чоловіка, вона і в період моєї глибокої опали довела свою самодостатність. На відміну від тих, хто демонструє потуги до «світського» способу життя, з'являючись на різноманітних тусовках у

середовищі собі подібних, красуючись у нарядах від відомих кутюр'є — невідомо на які гроші куплені, враховуючи невисоку офіційну зарплату їхніх чоловіків і декларовані власні доходи в межах 300 доларів річних, — і наввипередки позує для новомодних журналів.

Але, швидко зрозумівши, що кампанія щодо моєї дискредитації у пресі — вся ця медіа-суєта — не досягає мети, встановили табу в ЗМІ на згадку мого імені.

Усіляко перешкоджали нашим міжнародним контактам. Дикий випадок стався вранці 4 грудня 1996 року. В день відкриття міжнародної конференції міські чиновники намагались приварити ланцюги до дверей дирекції Ліги історичних міст України, аби ніхто не міг потрапити до приміщення, намагаючись у такий спосіб зірвати її роботу, що викликало в іноземних гостей справжній шок.

(Ліга, створення якої у свій час вітав Кучма, прийняла не себе один із перших каральних ударів владної машини тільки тому, що її очолював неприйнятий Банковою голова Київради. З цієї причини вона враз також стала опальною. Про «військові» дії проти цієї авторитетної громадської організації написано чимало. Повторюватися немає потреби. Згадував колишній Президент, як за його вказівкою нищили Лігу, виселяли з приміщень, тероризували контролюючі органи, коли жалівся кореспондентові «Української правди» (www.ПРАВДА.com.ua, 7 квітня 2005 р.):

– Леоніде Даниловичу, наскільки Вам зараз комфортно жити в Україні, враховуючи те, що Ваші політичні опоненти, які зараз при владі, свого часу заявляли, що вони не хочуть жити в Україні Кучми? Чи хочете Ви жити в такій Україні, якою вона є за нової влади?

– Про який комфорт можна говорити, якщо Фонд ще не почав працювати, а його вже почали перевіряти. Я не говорю ще про багато іншого. Тому, з моральної точки зору, — це іспит серйозний для мене, моєї сім'ї. Це зрозуміло. Хтось розраховує, що в мене нерви не витримають, як у декого не витримали, може. Але у мене в думках немає здійснити якийсь такий крок.

Він зараз пожинає плоди своєї поведінки в минулому. Кращим порадиником йому тут могла б стати повчальна загальновідома істина: «Ніколи не чини з іншими так, як не хотів би, щоб вони чинили з тобою». Що посієш, те й пожнеш...)

Унаслідок подібних учинків і зухвалої поведінки керівники державної адміністрації Києва опустили планку моралі в коридорах міської влади десь до рівня плінтуса.

Незважаючи на всі репресивні заходи, ми продовжували працювати навіть у таких, здавалося б, жахливих умовах. Коли ставало нестерпно важко, завжди згадував слова Бориса Пастернака: «И помните. Никогда, ни в каких случаях не надо отчаиваться. Надеяться и действовать — наша обязанность в несчастьи. Бездеятельное отчаяние — забвение и нарушение долга». І вони додавали сил.

Постійно тримали руку на пульсі столиці, не давали спокою міській адміністрації.

Тільки в 1997 році за рахунок позабюджетного екологічного фонду Київради — єдиного, де розпорядником залишився я, і який не змогла забрати в нас адміністрація, — ми направили понад 300 тисяч гривень на очищення акваторії Дніпра і прибережної зони від затоплених і напівзатоплених плавзасобів у рамках реалізації затвердженої мною ще в 1995 році програми. За рахунок відпущених нами 370 тисяч гривень сміттєспалювальний завод «Енергія» зміг провести роботи з упровадження другої системи димового очищення. А виділені Київському зоопарку 250 тисяч гривень дали можливість очистити радіоактивно небезпечні ставки й території навколо них. До речі, коли це було зроблено, Омельченко з почуття ревності уперше поїхав туди зі своїм почтом і з великою помпою почав там показові роботи. Як бачимо, це «стимулювання» пішло на користь справі. Також був очищений ставок і відремонтована гребля на р. Горенка в Пущі-Водиці, куди міська адміністрація не доходила, тому що об'єкт був віддалений від маршрутів вищих посадовців. На це витрачено 160 тисяч гривень. Значні суми давали на будівництво артезіанських свердловин, співробітництво з Академією наук і т. ін.

Одразу після захоплення влади в Києві в 1996 році Омельченко та його оточення, замилуючи очі і викинувши з міського бюджету величезні фінансові ресурси на перекопування вулиць і площ, перенесення трамвайних рейок, фарбування фасадів уздовж урядових трас, почали відчувати катастрофічну нестачу грошей на розвиток ключових галузей. Про тривожну ситуацію, що склалася в транспортному цеху столиці, зокрема, йшлося в статті «Київ: хто заїхав у глухий кут?» («Профспілкова газета» від 6 листопада 1996 року). В ній йшлося про депутатське зібрання під моїм головуванням, яке, як пише газета, на жаль, так і не переросло в сесію — через політичні амбіції та деструктивні дії частини депутатського корпусу. Матеріали цих зборів, доходить висновку кореспондент, засвідчили: депутатам пора уже зайнятися не полюванням за посадами у міській адміністрації, не виламуванням дверей і поділом кабінетів, а тими проблемами, які хвилюють людей. І далі наводить дані про стан пасажирського обслуговування в столиці, які озвучив перед депутатами

Київради тодішній заввідділом транспорту міської адміністрації Віктор Терпило: «Тролейбуси. У 1993 році їх було придбано 16, у 1994 — 15, у 1995 — 31 і на початку 1996 — 21. (Це було ще за адміністрації попереднього складу, завдяки її діловим контактам із Дніпропетровським «Південмашем». Однак після кадрової вакханалії, яка триває у столиці з квітня ц. р., столярний град більше не закупив жодного тролейбуса.) Аналогічна картина і з автобусами. У 1993 році їх було закуплено 178, у 1994 — 119, у 1995 — 72, а в цьому році — лише 10, для одного з київських АТП із нагоди його 50-річчя... Приголомшила присутніх і така статистика. Якщо у 1994 році на потреби міського електротранспорту було виділено з валютного фонду 4 мільйони 178 тисяч доларів (і ця тенденція із спрямуванням достатньої кількості валюти на рухомий склад узагалі була характерною для 1993–1995 років), то нинішнього року нова адміністрація розщедрилася... аж на 120 тисяч доларів. Автопаркам узагалі не пощастило. Як відомо, щодоби на столичних маршрутах бігає 800 машин. Якщо в минулі роки влада вишукувала для їх поповнення по 3 і більше мільйони доларів, то нині їм не виділено нічого».

Подібне відзначалась і з будівництвом метро. Народні обранці, визнавши на названому зібранні ситуацію у столичному транспорті критичною, висловили стурбованість і спробами повальної заміни маршрутів комунального транспорту так званими таксобусами, у чому явно хтось був надто зацікавлений. Час показав небезпідставність таких побоювань. Але сподівання окремих чиновників перекласти головний біль щодо перевезення киян на маршрутки виявилися марними і, м'яко кажучи, непрофесійними. Адже навіть, наприклад, у французькому місті Тулузі — нашому побратимові — автобусна компанія, яка його обслуговує (а у них, я бачив це на власні очі, експлуатуються великомісткі машини), — на 90 % належить муніципалітету. Та й перевезти щорічно 1,4 млрд пасажирів (наводжу дані за 1993 рік) приватним перевізникам просто не під силу.

Отак унаочнилися справдешні пріоритети нової адміністрації: показуха, імітація бурхливої діяльності замість копіткої щоденної роботи й розв'язання невідкладних проблем городян. При цьому київські чиновники одразу вирішили власну транспортну проблему: за рахунок міської казни була закуплена партія «Опелів» для керівників адміністрації. Поза сумнівом, крізь затемнені вікна шикарних автомобілів важко зрозуміти стан і потреби городян, що в цей час на зупинках під дощем і снігом чекали автобуса чи давилися в переповнених тролейбусах.

Показовою (як ілюстрація ставлення з боку міської влади) є ситуація навколо введення двох останніх станцій метро в Києві. За мою пропозицією — як народного депутата — Кабінет Міністрів України

виділив на 2001 рік 12 млн грн на завершення будівництва станцій «Проспект Перемоги» та «Проспект Палладіна». Цю цифру підтвердив і керівник Метробуду В. Петренко на розгляді питання в парламентському бюджетному комітеті. Але названих станцій кияни так і не дочекалися. Метробудівців в авральному порядку перекинули на «ударну будову» — майдан Незалежності, й пуск ліній був зірваний. Знадобилося майже два роки для закінчення робіт на цих об'єктах, але й обійшлися вони для бюджету вже значно дорожче. Укотре політична кон'юнктура й власні амбіції у шкалі цінностей «вождів» міста переважили інтереси його мешканців.

Отже, корені подальших проблем у сфері пасажирського транспорту столиці не у бракові коштів для її розвитку, а у відсутності необхідної уваги до неї з боку керівництва держадміністрації, невмінні раціонально розпорядитися наявними засобами. Саме через це з липня 1996 року ми були значно відкинуті назад у розвитку системи громадського транспорту міста.

Тоді ж, у 1996 році, загальна неприваблива картина позначилася і на Лук'янівському трамвайному паркові. Над ним нависла серйозна загроза. Уже були намічені плани, відповідно до яких міськадміністрація мала намір закрити цей парк як такий, а його територію прирізати до Лук'янівського ринку і відібрати в трамвайників їхній клуб із метою передати його банкам як заставу для одержання ймовірних кредитів, у яких тепер гостро потребувала міська скарбниця. Питання про долю депо було розглянуто на засіданні постійної комісії Київради з питань власності, яка зупинила цей дикий варіант розпродажу комунальної власності. (Але, як виявилось, лише на якийсь час. Після мого незаконного усунення в 1997 році з посади наступ на це та інші депо поновився і триває досі. 18 травня 2005 року сайт www.kyiv.osp.com.ua повідомив: «Столична компанія ТММ має намір протягом 5 років побудувати на території трамвайного депо по вулиці Горького, 54 багатофункціональний комплекс, що буде включати житло, торгово-розважальний і офісний центри. Київрада відвела під будівництво земельну ділянку площею 3,62 га, — повідомляє «Деловая столица»... Трамвайне депо, на території якого побудують квартал, перенесуть на Борщагівку». Ось чому, а не трамваю, віддає перевагу міська влада.)

На згаданих вище депутатських зборах міські народні обранці обурювались і протестували проти дій міської адміністрації, яка, всупереч запевненням уряду, одразу після введення гривні пішла на підвищення цін на хліб, грубо порушивши чинне законодавство, котре відносить питання ціноутворення й контролю за цінами до компетенції місцевого самоврядування, тобто до компетенції Київради. Процес удалося дещо пригальмувати.

Прикладів можна навести багато.

В міській адміністрації зрозуміли, що політично мене зламати, знищити неможливо. Тому робились все нові й нові спроби, щоб змусити, нарешті, залишити посаду, піти в тінь, а простіше кажучи, здатися.

Тут знову повертаюсь до «ноу-хау» київських чиновників — так званих депутатських зборів. Граючи на слабких струнах душі, голові міської адміністрації удалося заарканити посадами значну кількість депутатів столичної ради, які марили керівними кріслами в міській адміністрації. Звичайно, не «за так», а за конкретні зустрічні послуги, що я називав «політичною корупцією». І ціла група депутатів, заковтнувши цю наживку, стала завзято ігнорувати скликувані мною сесійні засідання, просто зривати їх.

Депутатський корпус розділювався на два табори. Одна частина, що стояла на позиціях законності, збиралась на легітимні засідання, які не відкривались внаслідок ігнорування іншою групою, через що на них не було кворуму. Натомість інші працювали у режимі так званих депутатських зборів. Група «більшовиків», керована Бондаренком, «пекла» один за іншим документи, які видавались за рішення сесії. У Києві почався розгул анархії. Мої опоненти своєю поведінкою стверджували банальний принцип: політика — брудна справа, і що, заволодівши владою та сп'янівши від усевладдя, можна тішити свій юнацький комплекс матроса Железняка, — підкреслювала в «Демократичній Україні» Ірина Чемерис.

Діяли вони так, тому що усвідомлювали: закон не на їхньому боці, і, якщо все б тоді розвивалося в правових рамках, то залишилися би ні з чим. Той же сумнозвісний Бондаренко (який потім став ну таким опозиціонером, аж острах бере!) 8 серпня 1996 року в газеті «Вечірній Київ» відкрив карти: «Стратегічний задум Леоніда Григоровича полягав у тому, — заявив він, — що він мав був з'явитися після захворювання — добровільно піти у відставку з посади голови держадміністрації і, залишившись головою Київради, за один день сформувати виконавчі органи влади, структури Ради, які б займалися проблемами землі, власності та фінансів. Таким чином залишити адміністрацію за бортом суспільно-політичного життя. З точки зору Конституції це сьогодні можна здійснити». (Підкр. моє. — Авт.)

Підхльоснуті страхом перед такою перспективою, побоюючись невідвортної відповідальності за вже скоєне за час моєї хвороби, депутати почали діяти геть зухвало. В «Хрещатику» за 30 липня 1996 року, де розповідалось про першу після моєї хвороби сесію міської ради, в ході якої частина депутатів покинула зал засідань, і, зібравшись в іншому місці, почала незаконно «видавати на гора» рішення від імені ради, ігноруючи легітимні сесії, що скликалися мною, вожді цих «більшовиків» Бондаренко і

Чорноволенко, яким більше б пасувало називатися комісарами, не довго думаючи, оголосили:

– Те, що відбулося вчора в Київській раді — це фактично встановлення нової влади в місті.

Тобто визнали, що здійснили переворот. А далі пояснили, що у зв'язку з тим, що в Конституції не написано, як може бути знятий голова ради, то вони зробили це на основі прецедентного (?! — Авт.) права, тобто діючи шляхом прецедентів. Тим самим сказали щось таке, чого не міг зрозуміти жоден із юристів, зробивши ну справді «революційний» крок у юриспруденції. Адже будь-який школяр, відкривши Конституцію на статті 19, міг, при бажанні, прочитати: *«Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»*. На відміну від звичайних громадян (для яких існує правило — дозволено все, що не заборонено законом), для них мав діяти принцип — дозволено лише те, що прямо передбачено законом.

По суті, йшлося про захоплення у неконституційний спосіб неналежної їм, депутатам, влади. Ну що ж, вони обрали свій шлях — у нікуди.

Як я уже говорив, прокуратура міста на початковому етапі намагалася зупинити цей розгул, опротестувавши перші рішення таких зборів. Генеральний прокурор України М. Потебенко 9 липня 1999 року відповів на запит групи народних депутатів: *«Київською міською радою в передбаченому законом порядку бюджет м. Києва на 1996–1998 роки не приймався. Прийняті з цих питань зборами депутатів Київської ради рішення в 1996 році були опротестовані прокурором міста, а в подальшому за рішенням Шевченківського суду м. Києва визнані незаконними. Наступні аналогічні рішення зборів депутатів Київської ради не мали юридичної сили і не виконувались органами виконавчої влади міста»*.

Правда, ці правильні слова не перешкодили прокуратурі всі роки вакханалії у Києві запліщувати очі на те, що збори депутатів продовжували видавати рішення, а міська адміністрація на них справно спиралася у своїх незаконних діях.

Омельченко розумів, що робить. Діяв за приказкою: взагалі-то не можна, але якщо дуже хочеться, то можна. Про свою нелегітимність і протизаконність того, що діялося в Києві, йому було добре відомо. Особисто засвідчив цей факт у своєму виступі на сесії Верховної Ради України під час обговорення проекту закону про столицю 22 жовтня 1998

року, коли умовляв парламент швидше прийняти його і призначити вибори, аби юридично оформити захоплення влади. Цитую по стенограмі сесії:

«Місто Київ працює три роки в неправовому режимі, або колі, або полюсі. І ви прекрасно знаєте, що в 1996-1997 роках не працювала рада, вона працювала без голови, два роки приймала рішення, понад 300, після чого вони були оскаржені і були нелегітимні. Два роки, 1996 і 1997 рік, бюджет міста Києва не затверджувався, тому що він затверджується на сесіях, і звіту не було».

І при цьому оратор навіть не почервонів. Він забув сказати, що на ті самі рішення депутатів, які він тепер визнав незаконними, у свій час постійно посилався, виправдовуючи свої дії по протиправному розпорядженню міськими фінансами, земельними ресурсами і т. ін.

Ситуація ставала настільки непривабливою і, даруйте на слові, непристойною, що від неї спробував відхреститися навіть Рух вустами О. Лавриновича — одного зі своїх керівників, — який в 1996 році зіграв вирішальну роль у неправовому приході Омельченка до влади і весь час до цього всіляко підтримував його. В тижневику «Час» за 24–30 липня 1997 року на питання, поставлене в ході прямої лінії головою бюджетної комісії Печерської районної ради м. Києва В. Мельником: «Чому Київрада, в якій більшість — представники Руху, отримавши бюджет о 10-й ранку, практично без обговорення о 12-й годині його прийняла? Ваша оцінка. І друге питання: як зрозуміти ініціювання по суті грабіжницького орендного розпорядження Омельченка?», він відповів: «...Те, що бюджет був прийнятий не на сесії, а на бюджетних зборах, де була депутатська більшість, і що зробили це без будь-яких коригувань, які подала міська адміністрація, на мою думку, є неправильним і неприйнятним. Відповідаю на ваше друге запитання: ...ми від фракції Руху... зверталися... до Президента України щодо неправомірних дій міської адміністрації й пана Омельченка, який підписав це розпорядження...» Але така позиція одного з рухівських провідників залишилася лише його приватною точкою зору і абсолютно не вплинула на поведінку 13 рухівців-депутатів Київради, які продовжували і далі танцювати під дудку глави міськдержадміністрації.

12 червня 1997 року був опублікований і з цього дня набрав чинності новий Закон «Про місцеве самоврядування в Україні». В роботі над ним і мені довелося брати участь.

Безумовно, після його ухвалення правова ситуація змінилася. І я, набувши за цим законом статусу міського голови, і Київрада, одержали додаткові права — це всі розуміли. Було прийняте рішення про скликання сесії Київради для вирішення деяких організаційних питань. Підписано ще цілий ряд розпоряджень на виконання наданих Законом повноважень.

Принагідно хотів би наголосити — жодне з цих та інших розпоряджень, виданих на виконання моїх повноважень як міського голови до моменту мого обрання в парламент і переходу на постійну роботу у Верховну Раду України 12 травня 1998 року, ніхто у встановленому законом порядку не скасував, хоча такі спроби через суд, які не були підтримані Фемідою, із боку міськдержадміністрації робились. Отже, вони є чинними, і їх мали виконувати всі, кого вони стосувались. Але на ці юридичні аргументи ніхто не зважав, гору брала «революційна» доцільність.

Чималий переполох викликала також публікація в «Киевских ведомостях», яка починалася з таких слів: «Власть на Крещатике, 36 переменилась. У руля Киева — голова. Городской». Далі, відповідаючи на питання журналіста, я там сказав: «Новый закон, станет тем испытанием, которое мы должны пройти. Это, пожалуй, наш последний шанс. Если в Киеве борьба закончится в пользу самоуправления, будет оно и в Украине. Заявляю, что я использую свои полномочия головы на все 200 процентов. Понравится это кому-нибудь или нет, но в Киеве мы должны внедрить власть киевлян».

Одразу після цього — 13–14 червня — почалися майже воєнні дії. Повідомлення в ЗМІ нагадували фронтові зведення. Залишилось тільки війська ввести на територію Києва. Ідучи вранці 14 червня на роботу, ми з депутатами побачили в будинку Київради по вул. Хрещатик-36 і навколо нього велику кількість працівників міліції. Був уведений особливий режим допуску в приміщення. На всіх входах і виходах, на всіх поверхах були виставлені підсилені наряди міліції, у двір Київради не допускалися навіть службові автомобілі. Складалося враження, що в місті введений надзвичайний стан.

В кабінеті Омельченка протягом усього дня працював штаб, щось на зразок ГКЧП. Розробляли плани, давали вказівки, викликали для доповіді виконавців, яким ставили завдання блокувати роботу міського голови, не виконувати його розпорядження, перешкоджати у здійсненні наданих законом повноважень. Пересвідчившись у неможливості повернути ситуацію на свою користь на законних підставах, Омельченко почав вимагати застосування сили. Наприкінці дня загін міліціонерів разом із представниками міськдержадміністрації вдерлися до приміщення АТП, зламавши замки на дверях до окремих кімнат. Того ж дня працівники ДАІ, виконуючи усну вказівку глави адміністрації, заблокували автомобіль міського голови, намагаючись не допустити його виїзд із двору Київради, робили спроби зняти номерні знаки з автомашини. номери були зняті з інших автомобілів, що обслуговують Київраду. Себто адміністрація знову зайнялась своєю улюбленою «забавою».

Ось такими нецивілізованими методами Омельченко і Ко боролися за владу, точніше за її зовнішні атрибути, напевно, дуже принципові для них. Я ж говорив, що для мене такі речі абсолютно неважливі і я готовий поступитись всім цим, аби допомогти держадміністрації, нарешті, зайнятись своїми прямими обов'язками. Врешті, не місце людину красить...

Тоді багато ходив пішки, покинув державну дачу, не користувався урядовим зв'язком. Працював у маленькій прохідній кімнаті на дев'ятому поверсі, поділяючи її з відділом кадрів. І раніше подібним речам особливого значення не надавав: за час своєї роботи не робив жодного разу ремонт у кабінеті, не міняв меблі після своїх попередників, не пересів на іномарку, ніколи не користувався супроводом машин Державтоінспекції тощо. Вважав, що в умовах загальної скрути керівництву міста не личить витратити гроші на коштовні авто, меблі, ремонти і т. ін. Це виступало стримуючим фактором і для моїх підлеглих. На фоні «мерсів» і БМВ уряду і президентської адміністрації ми виглядали у цьому сенсі доволі скромно. Уже потім — одразу після мого звільнення — ця хвороба перекинулася і на міську владу: одразу, про що вже йшла мова вище, коштом міської казни була закуплена велика партія «Опелів» для керівників адміністрації.

Сьогодні з'явилися бажаючі поспекулювати даною темою, глибокодумно розмірковуючи, чи потрібно було так воювати за це. Хочу нагадати тим, хто (а у нас у всі часи не бракувало таких кабінетних філософів, які в ті дні з переляку поховались по норах, та й потім розбігалися в різні боки від першого ж подиху державного молоху, а потім наприкінці днів режиму Кучми — коли їм це дозволили — одразу взяли найвищу ноту опозиційної риторики) зараз дає мені поради й оцінює мої дії восьмирічної давнини: я не захоплював чужих кабінетів — це мене виселяли з моїх робочих приміщень, загороджуючи дорогу кордонами міліції; я не претендував на чийсь транспорт — це у мене забирали машини, не випускали їх із гаража. Притому слід не забувати, що мова йшла не про приватні офіси та автомобілі, а службові, призначені для здійснення моїх повноважень мера міста відповідними законами і нормативними актами. За логікою цих людей, кого так знову зацікавила ця проблема, будь-який бож міг зайти й розташуватись в моєму кабінеті чи сісти в автомобіль, а я мав би йому аплодувати і все дозволяти. Іде свідоме пересмикування понять, адже нині уже нічого іншого мені не можуть приписати, висуваючи такі сміховинні обвинувачення.

Але повернімося до нашої розмови. У зв'язку з таким розвитком подій вимушений був звернутись до парламенту. Верховна Рада декілька разів обговорювала становище в столиці, запрошувала зі звітом представників прокуратури, доручила комітету з питань державного будівництва та

самоврядування розібратись у ситуації, зобов'язувала відповідні органи навести порядок. На словах усе було правильно, в нашу підтримку, але реально на них ніхто не реагував. Закон у Києві не діяв.

Через декілька днів, а точніше, 24 червня 1997 року, я звернувся з офіційним листом до Верховної Ради з проханням обговорити питання про дострокові вибори до Київради і призначити їх. А в бесіді з головою парламенту й керівником профільного комітету висловив думку, що необхідно одночасно провести дострокові вибори — і міського голови, і міської ради.

14 липня відбулася моя прес-конференція. Темою були події, які відбувалися всередині приміщення адміністративного будинку на Хрещатику-36. Вони, — писав «Хрещатик», — неординарні й носять революційно-кримінальний характер. «Якщо дехто думає, що, забравши у мене кабінет, можна таким чином усунути міського голову від посади, то він помиляється. Навіть без кабінету, машини, телефону я все одно виконуватиму свої функції», — сказав я присутнім представникам мас-медіа. Там само підтвердив ще раз свою думку про необхідність проведення дострокових виборів міської ради. Щоб уникнути всіляких спекуляцій, особливо підкреслив: дострокові вибори Київради потрібно проводити разом із достроковими виборами голови. «Особисто я не боюсь дострокових виборів. Хай їх бояться ті, хто замість того, щоб працювати з виборцями, вночі зламує кабінети», — наголосив тоді. Далі у звіті про мою зустріч із пресою газета висловила таку думку: «Коли матеріал здавався до друку, в Київраді відбулися деякі зміни. Хоча кабінет міського голови і досі закритий, біля дверей не видно депутатів, а є лише співробітники міліції. За дорученням Генерального прокурора дану ситуацію розслідує міська прокуратура. Також ці події стануть предметом доповіді голови постійної комісії парламенту О. Стешенка на засіданні Верховної Ради. Будемо сподіватися, що «кабінетно-коридорній війні» у Київраді буде дана належна правова оцінка й Закон, нарешті, восторжествує».

Шкода, але цього не сталося. Я так і не одержав відповіді на своє звернення до депутатів найвищого законодавчого органу країни. Як знаємо, парламентарі вирішили обговорити ситуацію в Києві на сесії у кінці серпня, але не спромоглися на це. Детальніше, як так вийшло, мова піде трохи згодом. А ми б могли тоді врятувати ситуацію в Києві, вона була б зовсім іншою, якби, як я пропонував, провели в жовтні 1997 року дострокові вибори Київради і міського голови. Не ризикнули, бо не були впевнені у своїй перемозі.

А ситуація в місті дедалі загострювалася. В довідці відділу з питань діяльності рад Секретаріату Верховної Ради України (на яку я вже посилався) наступні події охарактеризовані так: *«Намагаючись усунути Косаківського Л. Г. із посади міського голови на підставі цього Закону, група депутатів міської ради, грубо порушивши його відповідні положення, 26 червня ц. р. скликала пленарне засідання ради, на якому прийняла рішення про дострокове припинення повноважень Київського міського голови... 10 липня 1997 року близько 21 години група депутатів міської ради за участю деяких керівників структурних підрозділів міськдержадміністрації зламала дверні замки в п'яти службових приміщеннях міського голови і секретаріату ради та опломбувала їх. Біля дверей цих приміщень виставлено охорону з працівників міліції, яка блокує доступ до них.*

Не дивлячись на звернення міського голови, працівники правоохоронних органів не втрутилися у незаконні дії депутатів і не припинили їх. Державна служба охорони при Старокиївському районному управлінні МВС України в місті Києві, з якою секретаріат Київради уклав угоду про охорону службових приміщень, не виконала своїх зобов'язань, не забезпечила недоторканість приміщень.

Міський голова Косаківський Л. Г. неодноразово звертався за допомогою з приводу вказаних подій, що сталися в Київській міській раді 10 липня 1997 року і продовжуються до цього часу, до Генерального прокурора України, Міністра внутрішніх справ України, прокурора міста Києва, начальника управління державної служби охорони при МВС України, начальника відділу державної служби охорони при Старокиївському районному управлінні МВС України в м. Києві. Проте з боку керівників цих відомств не було вжито жодних заходів для припинення антиконституційних дій групи депутатів ради».

Певним каталізатором таких силових дій по захопленню приміщень із боку депутатів, деякі з яких були напідпитку після чергової презентації і поводитися при цьому як «політична шпана», стали перші в історії міста громадські слухання 10 липня 1997 року з питань забудови центральної частини Києва. У прийнятому зверненні до центральних органів влади висловлена глибока стурбованість у зв'язку із загрозою втрати неповторного історичного обличчя міста внаслідок неконтрольованої, варварської забудови на догоду грошовим мішкам, висловлена недовіра головному архітекторові, порушено питання про відповідальність керівників держадміністрації.

У справі зі спробами депутатів і їхнього патрона Омельченка незаконно змістити мене з посади мера наочно проявились подвійні стандарти в їхній поведінці. З одного боку, вони не визнавали дію Закону про місцеве

самоврядування в Києві загалом, і моє право виконувати обов'язки міського голови зокрема, з іншого — саме норми цього Закону 26 червня 1997 року були застосовані для намірів (невдалих для них) припинити мої повноваження як міського голови, яким вони відмовлялись мене визнавати. Вражаюча «послідовність», чи не так?

Звісно, зібрання, яке відбулося 26 червня, не могло мати жодних юридичних наслідків. То були збори депутатів (так їх пізніше кваліфікував суд), а не сесія.

Згідно із Законом про місцеве самоврядування (п. 8, ст. 46), сесія Ради може скликатися депутатами у відсутність голови тільки в одному випадку — якщо голова на вимогу депутатів не скликає сесію протягом двох тижнів. А я 12 червня 1997 року прийняв рішення скликати сесію 19 червня. 13 червня до мене надійшов лист, підписаний депутатами, які не склали необхідної за законом для ініціювання сесії третини, бо дехто з тих, що підписалися, уже втратив депутатський мандат, зокрема й Бондаренко. Але, незважаючи на це, я врахував їхню пропозицію, надіслав їм листа і запросив на сесію 19 червня. Вони на пленарне засідання не з'явилися. Після цього я знову видав розпорядження про скликання сесії — цього разу вже 24 червня. Уключив до порядку денного й питання про недовіру міському голові. Депутати знову не з'явилися.

А вже 26 червня вони сходяться на збори, проводять голосування щодо недовіри мені і намагаються видати його за законне рішення сесії. Причому голосування відбувалося з найгрубішими порушеннями регламенту. Замість 20 хвилин, передбачених регламентом, воно тривало півтори години. Потім, коли вже пішли рахувати голоси, приїхав ще один депутат, і заради того, щоб дати йому можливість проголосувати, ще раз викликали членів лічильної комісії. Зараховано й кілька бюлетенів, що були недійсними...

Коментуючи в пресі все, що відбулося в ті дні, я говорив: то така істерична реакція на моє подання до Верховної Ради (за два дні до цього) щодо дострокового проведення виборів у місті Києві. Наголошував, що це єдиний можливий варіант подолання кризової ситуації. Уже понад рік Київрада взагалі не збирається у нормальному сесійному режимі. Усі спроби (навіть після прийняття закону) розпочати роботу наштовхуються на стійке небажання депутатів приходити на сесії і працювати. До речі, під час відкриття тих зборів депутатів Бондаренко так і говорив: мовляв, голова... зробив подання щодо нашого розпуску, Верховна Рада, певен, його підтримає, тому ми повинні якось відреагувати. І вони відреагували у такий незаконний спосіб: підтасували голосування і зробили вигляд, що відправили мене у відставку...

Потім, як, до речі, влучно підмітили газети, у Києві почався «двопечатковий» період. Не пройде і трьох місяців, як міліція в особі сумнозвісного М. Білоконя — тоді ще керівника департаменту, який після цього стрімко пішов угору, — із порушенням усіх законів, видасть другу печатку Київради, хоча в нас була справжня. На мої вимоги та на листи керівників парламенту вилучити цю печатку ніхто не реагував. В той же час опозиційна частина Київради активно користувалася нею: проводила операції у банку, випускала від імені Київради документи, скріплені своєю, незаконно отриманою печаткою.

Те, що діялося в Києві в цей період, все більше скидалося на театр абсурду.

І тоді я був вимушений звернутися до суду, який 1 жовтня 1997 року, розглянувши мою скаргу, постановив: *«Визнати незаконним та скасувати рішення депутатських зборів Київської міської ради, видане від імені Київської міської ради, від 26.06.97 №186 «Про дострокове припинення повноважень міського голови Л.Косаківського».*

Суд надіслав листи у відповідні інстанції щодо необхідності виконання зазначеного рішення. Здавалося, все зрозуміло: рішення судів по Конституції є обов'язковими для виконання на всій території України. Але, виявилось, — не в Києві. Усе це нагадувало якусь шизофренію: от закон, а от життя... Наступного дня після оголошення рішення ущільнились наряди, які не пускали мене в мій же кабінет. Моя робота і далі блокувалась. Саме ці обставини давали мені підстави тоді стверджувати, що Київ перетворився в офшорну, тобто віддалену від Конституції, зону.

Після всіх спроб із боку моїх опонентів оскаржити рішення районного суду 21 січня 1998 року Верховний суд України залишив його без змін, таким чином підтвердивши ще раз незаконність мого звільнення з посади міського голови.

Назване рішення суду не виконане досі. Таких прецедентів новітня історія, як говорили мені в Раді Європи, не знає. Вкотре «прославили» державу. Переконали, що саме дії таких правових нігілістів місцевого розливу і ще більш високопоставлених чиновників, що прикривають їхні неподобства, розкриваючи над ними політичну парасольку, ведуть суспільство до небезпечного правового паралічу.

Деякі політики твердили, що в Києві склалося двовладдя. Не погоджувався з такою оцінкою в той час, не згоден і зараз. У нас не було двовладдя. Влада в Києві існувала одна. Та, яку люди обрали в липні 1994 року. І її ніхто не переобирав. Інша річ, що творилася паралельна влада. І це вже був елемент надзвичайного стану. Адже, згідно із законом, обмеження прав громадян на місцеве самоврядування допускається лише в одному

випадку — у разі введення надзвичайного або воєнного стану. То я запитував: у нас хіба введено було надзвичайний чи воєнний стан? Ні. Чому тоді чинилися перешкоди для роботи легітимних органів влади?

Чимало було зацікавлених саме в тому, щоб така ситуація збереглася якнайдовше. Адже Київ — не тільки місто, в якому проживає понад 2 мільйони 600 тисяч громадян. Для багатьох це, в першу чергу, надзвичайно принадна, з точки зору комерційних перспектив, територія. Подібний стан речей давав їм можливість довільно, через приручених чиновників розпоряджатися земельними ресурсами, фінансами, що, власне, і робилося. Причому — навіть без згоди комісії Київради. Комісія з власності, розглянувши деякі розпорядження адміністрації за 1996 рік, виявила цікаві речі: 75 розпоряджень Омельченка, які стосувалися в основному зміни форми власності, навіть їй не надсилалися. Але ж ішлося про спільне майно киян! Міська адміністрація почала власністю громади — будинками — розраховуватися за ті роботи, що були виконані в 1996 році під час підготовки до святкування п'ятирічного ювілею нашої держави. Пускалися в хід і об'єкти, які не можуть бути предметом застави та торгу. Коли так триватиме далі, — доводилося мені привертати увагу громадськості, — то ми взагалі швидко опинимося в місті, у якому не будемо власниками того, що знаходиться на його території.

Вважав, що ми мали не проблему двовладдя, а проблему безвладдя як такого.

Зазначу також, що, згідно із законом, повноваження міського голови закінчуються в день вступу на посаду іншої особи, обраної у встановленому законом порядку. Натомість, усупереч цій нормі, та не виконавши рішення суду щодо відновлення мене на посаді міського голови, у квітні 1998 року Омельченко домагається свого обрання на неіснуючу вже посаду голови Київради новим складом міської ради. І займав цю, вигадану для себе посаду, майже рік, суміщаючи її, в порушення рішення Конституційного суду, із посадою глави міської державної адміністрації.

Отже, внаслідок київських подій 1996–1998 років була не тільки заблокована робота законно обраного Київського міського голови, а й штучно паралізована діяльність міської ради. Скориставшись ним же спровокованою ситуацією, функції місцевого самоврядування, всупереч Конституції та законам нашої держави, перебрав на себе глава Київської міської державної адміністрації Омельченко. Він у ручному режимі, на свій розсуд розпоряджався міським майном та грошима, хоча вирішення цих питань належить до компетенції органів і посадових осіб місцевого самоврядування, а не до відання органу державної виконавчої влади, який до того ж не мав на це мандата від киян. Розпорядження ж і інші документи

законно обраного мера не виконувались і просто ігнорувались. Влада міста діяла поза правом й законом. Наслідуючи щедрінських «помпадурів» із їх безсмертним: «А закон хай собі в шафі стоїть!», була впевнена, що переможців не судять. Настав час «новітньої київської демократії».

Саме все це і дає підстави стверджувати, що в Києві в той час відбувся класичний переворот. Політологічний словник підказує, що переворот — це корінна зміна у державному житті, свідомо задумана й здійснена противниками існуючого ладу в обхід прийнятих демократичних процедур зміни влади (підкресл. моє — Авт.). Його натхенники і виконавці відкрили «скриньку Пандори», накликавши на місто біди й випробування, що мали, без перебільшення, згубні наслідки.

З огляду на всі вищенаведені факти, досить цинічною й нещирою, справжнім блюзнірством виглядає «зворушлива» і «лірична», за визначенням преси, що іронізувала з нагоди її появи, заява прес-служби КМДА від 11 вересня 2003 року із спростуванням повідомлення Агентства Завтрашніх Новин про закріплення Омельченком своїх заступників за членами Конституційного суду, якими має бути розглянуте питання про подальше його перебування на посаді голови КМДА, де стверджується: «...Олександр Омельченко — людина високої моралі та громадянин, який шанує закони і ніколи в своїй діяльності не виходить за їхні рамки».

От так. Ні більш ні менш — янгол во плоті. І це про людину, яка всі 9 років поспіль свого володарювання послуговувалася, перефразовуючи крилатий вислів, правилом: «місто — це я», привела Київ до дефолту демократії, розбестила міську владу і людей до того, що порушення законів і загальноновизнаних принципів стосунків між людьми стало сприйматися як нормальне явище.

Почав Омельченко своє сходження на київський олімп несправедливо, відповідно і закінчить. Тих же, хто зневажав загальноприйнятими нормами моралі, завжди чекала неминуча розплата.

Так сталося, що на мені тоді зійшлися всі протиріччя навколо статусу столиці. Саме тому став об'єктом нападок, бо заважав оббирати місто. Я постійно наголошував: ми столиця не тому, що тут працюють парламент і уряд, а вони отут, тому, що це Київ. І хто керує містом, повинен виходити з інтересів киян, а не догоджати чиновникам.

Для тих, для кого слова про волю киян і закон — порожні звуки, моя позиція була, як кістка в горлі. І тому потрібно було не тільки морально знищити мене, але і розтоптати інститут самоврядування в Києві. І в цій ситуації я відстоював не себе, а принципи. Завжди говорив: «Я обраний людьми й їм підзвітний. І тільки вони вправі сказати, піти мені чи ні». І якщо розібратися, то за ті два роки основи самоврядування ми відстояли. А

в інтерв'ю газеті «Альтернатива» у липні 1997 року наголосив: «Для мене сьогодні головне — не прагнення (як дехто стверджує) зберегти за собою цю посаду. Ні. Для мене головне, щоб збереглося самоврядування у Києві, щоб за жителями міста збереглося право вибору. Адже сьогодні йдеться про скасування виборів як таких. До речі, один із варіантів Закону про столицю передбачає, що в Києві не буде прямих виборів узагалі. Отже, мої нинішні зусилля — це боротьба за право народу на вибір». Не зайве пригадати й основне гасло моєї передвиборної кампанії до Верховної Ради в 1998 році: повернемо Київ киянам, а Києву — кращі часи!

Я не перемаг де-факто, але й не програв, бо де-юре взяв верх. Тоді я почав розуміти фразу Пастернака «Но поражение от победы ты сам не должен отличать». Вигравши всі суди у нас у країні, маючи міжнародну підтримку, ми одержали правову й моральну перемогу. Але не могли самостійно забезпечити виконання судових рішень.

Працювати нам так і не дали, що вкотре засвідчило — кияни повинні мати реальні важелі захисту своїх обранців від тиску на них адміністративних кіл. Сили були явно нерівні. На протилежному боці політичного рингу проти мене була виставлена ціла команда у неспортивній екіпіровці, та й гра йшла без додержання правил. На їх боці була перемога, але — Піррова. Не раз доводилося згадувати у ті дні прагматичні міркування Черчілля про те, що політика — це той вид діяльності, що, на жаль, не регулюється ні високими ідеалами, ні благими намірами...

У моєму розпорядженні був ще один шанс — Європейський суд. Але ним я не скористався свідомо. Маючи підтримку всіх структур Ради Європи, позитивні ухвали українських судів, міг на 100 відсотків бути впевнений у рішенні на свою користь також європейської Феміди. Такий прогноз підтверджувала й існуюча практика цього суду. В 1999 році були підготовлені всі потрібні документи. Але так їх і не подав. Не захотів підривати авторитет держави. В цьому полягала принципова відмінність моєї позиції й позиції Омельченка і Ко. Вони фактично принесли закон, честь, мораль і престиж країни в жертву палкому бажанню будь-що запанувати в Києві.

Але, крім суду юридичного, є ще і суд історії. Та й перед судом Божим усі постануть.

5. «ПОЛІТИЧНЕ ВБИВСТВО НА ЗАМОВЛЕННЯ»

Через декілька місяців після вступу в 1993 році на посаду, пригадую, мене запитала кореспондент «Правды Украины» Людмила Менжуліна: «Полгода назад вы отважились взять на себя такую ответственность. Если честно, были сомнения?»

Добре пам'ятаю свою відповідь:

«Ни в чем не сомневается, действительно, только безответственный. Я думаю, что в любом деле, если относиться к нему серьезно, будут сомнения. Были они и у меня. Когда хоть немного разберешься, понимаешь, сколько здесь проблем накопилось. Их необходимо срочно решать. А как? И вот эти «ножницы», разрыв между потребностями и возможностями, порождает массу мучительных вопросов.

Но так меня воспитали, что ко всякому порученному делу отношусь очень скрупулезно. Никогда не отличался легкомысленными подходами. Понятно ведь, что эта должность в столь трудной ситуации лавров не принесет.

Сегодня, кто идет на государственную службу, особенно в низовые звенья, а я считаю, что структуры города, района — это самая что ни на есть черновая работа, «кипящий котел» проблем, должен четко это представлять. Я понимал и понимаю свою задачу так: постараться удержать ситуацию и, насколько это возможно, заложить основы, чтобы уже в следующем году было лучше».

Так і намагалися діяти — крок за кроком, щодня, хоч би на йоту, покращуючи ситуацію.

Що конкретно було зроблено?

Саме в той період було взято курс на підтримку й розвиток кийвської промисловості, науки. Реалізовувались підписані з Національною академією наук, союзом промисловців і підприємців міста, радою ректорів угоди про співробітництво. Відроджено Київський контрактний ярмарок.

Був врятований і став набирати потужність будівельний комплекс. Для запобігання розвалу будівельної галузі, що вже тоді спостерігалось на рівні держави, утворили холдінгову компанію «Київміськбуд» (на базі підприємств, які входили раніше в однойменну корпорацію). Започаткували програму реконструкції «хрущоб».

Великі надії (вони потім виправдалися) ми поклали на залучення коштів населення для будівництва житла. Робота почалась після мого доручення від

10 січня 1995 року відповідним службам підготувати пакет необхідних документів для випуску житлових облігацій. І вже 21 березня того ж року виконком міської ради на мою пропозицію прийняв відповідне рішення, запровадивши житлові облігації і провівши селекцію можливих виконавців, доручив здійснення цієї програми «Київміськбуду».

Справа була нова, аналогів на теренах СНД не мала. Це зараз у цієї ідеї з'явилося багато «батьків», що сьогодні активно, не маючи до її народження жодного відношення, знімають із неї політичні дивіденди. А тоді всі спочатку поставилися до новації обережно (люди були налякані сумним досвідом «мільних» трастів). Але успіх справи вирішили дві обставини.

По-перше, на документі стояв підпис мера міста (він висів у рамці в банку «Аркада» на видному місці, але потім, після мого зміщення, зник разом із будь-яким згадуванням щодо істинного автора цієї ініціативи), а отже, місто всіма активами й майном узяло на себе відповідальність за надійність облігацій. По-друге, квартири в облігаційних будинках були значно дешевшими, ніж на ринку (за рахунок того, що місто взяло на себе більшу частину витрат на підготовку території під будівництво, а виконком звільнив забудовника від передачі коштів на розвиток соціальної інфраструктури мікрорайону, що став першим полігоном цього експерименту). Ці чинники і дали змогу зменшити вартість «облігаційного» житла приблизно на третину. І люди понесли свої гроші.

Результат реалізації проекту перевершив усі сподівання. Ключі від перших 109 квартир у будинку на Осокорках було передано мешканцям уже в лютому 1996 року. На цих урочистостях Президент заявив: якщо такі виходи із ситуації ми будемо шукати по всій державі, будівництво житла зростатиме з кожним днем.

За визначенням сторонніх фахівців, преси, такої завершеної системи залучення — в умовах ринкових відносин — коштів організацій, установ та населення для розв'язання однієї з найгостріших проблем — житлової — на той час не було в жодному регіоні держави, що дало змогу не тільки зберегти будівельний комплекс столиці, почати нарощувати обсяги житлового будівництва, а й, найголовніше, вперше за післявоєнний період, починаючи з 1993 року, скоротити чергу на одержання квартир у Києві на 15,7 тис. чоловік. Досвід киян поширювався по Україні.

Удалося виправити ситуацію в міському транспорті. Розроблено пакет спільних програм з виробництва вітчизняних міських автобусів та тролейбусів із заводом «Південмаш», Львівським автобусним та Київським авіазаводами, налагоджено їх капітальний ремонт. 6 листопада 1993 року, в день 50-річчя визволення Києва від німецько-фашистських загарбників, був презентований перший власний тролейбус київського виготовлення.

Загалом же за час, що мені було відведено працювати керівником виконавчих структур міста — від 1993-го до 1995 року, — придбані 376 автобусів, 102 тролейбуси, 15 вагонів метро, 240 двигунів для автобусів. Протягом найближчих наступних років про такі цифри транспортники могли тільки мріяти, ще тривалий час вони виживали за рахунок закуплених у попередній період запасних частин.

Обнадіює, що останнім часом, після призначення нового керівництва Київпастрансу, стан справ почав зі скрипом змінюватися на краще: закуповуються сучасні автобуси й тролейбуси. Турбує інше — повна хаотичність у цій справі. Для громадськості, і для обізнаних людей також, абсолютно не зрозумілі критерії вибору постачальників нових одиниць рухомого складу.

Ще свіжий у пам'яті випадок із закупівлею партії автобусів Volvo. Мало того, що вони давно відпрацювали свій ресурс і їм у будь-якій європейській країні не дозволили б навіть виїхати на вулицю, так ще й поїздка в них для пасажирів, особливо влітку, перетворилася на справжню муку. Машини були розраховані на експлуатацію з кондиціонерами, але їх, як водиться, не встановили. Тож ці автобуси із задраєними вікнами перетворилися на пересувні душогубки на колесах. Киян «нагріли», а хтось на цьому контракті, поза сумнівом, дістав чималенький прибуток.

Сьогодні на вулицях Києва з'явилися автобуси мінського виробництва. Можливо — це гарні машини. Але знаю й інше — в Україні здатні виготовляти не гірші. Потрібно припинити годувати іноземних робітників, створювати їм робочі місця, наповнювати чужий бюджет. Радив би підняти документи спільного засідання колегій Мінпромполітики й Київської адміністрації за 1995 рік, на якому була затверджена програма розробки, виготовлення та постачання для столиці автобусів, трамваїв і тролейбусів, організації їх капітального ремонту й відновлення на українських підприємствах, приміром, автобусів — у Дніпродзержинську. Ця програма була ретельно опрацьована, погоджена на всіх рівнях і, що найголовніше, почала реально працювати. Але згодом із незрозумілих причин була забута новою адміністрацією. Напевно, спрацювали лобісти і чийсь приватні інтереси, а кияни знову постраждали.

Затвердили й здійснювали програми розвитку метро до 2010 року (у 1994-му відкриті дві нові станції), забезпечення киян домашніми телефонами за рахунок уведення нових АТС (її виконання дасть можливість найближчим часом узагалі зняти цю проблему).

Приділялося багато уваги роботі з ветеранами, почали реалізовувати багато соціальних програм, зокрема, «Турбота», що діють дотепер. Уведені в експлуатацію дитяча молочна кухня — фабрика потужністю 40 тисяч

порцій дитячого харчування за зміну, діагностичний центр із найсучаснішим обладнанням на Харківському шосе (аналогічною апаратурою обладнали і Жовтневу лікарню, діагностичний центр на Оболоні), новий гематологічний центр тощо.

Ті роки відзначені пробудженням духовного життя. Балотуючись на посаду мера міста, я запропонував програму, одним із ключових пунктів якої стало відродження історичної пам'яті, втрачених традицій і пам'ятників. Одержавши перемогу на виборах, ми приступили до її реалізації.

Повернули Києву його древній герб. 27 травня 1995 року на будинку Київради був установлений герб і на щоглі піднятий прапор із зображенням архістратига Михаїла — небесного патрона Києва, традиційного захисника міста протягом століть. Це стало подією всеукраїнського масштабу, яка в прямому ефірі транслювалась на першому каналі національного телебачення.

В 1996 році відтворили знищений у 20-ті роки ХХ століття пам'ятник княгині Ользі, святам Кирилу та Мефодію, Андрієві Первозванному. В своїй попередній книзі з цієї нагоди вже мав можливість наголосити: «Я был счастлив, что имел причастность к этому. Ведь это было не просто открытие очередной скульптуры. Может, для кое-кого само событие стало поводом покрасоваться перед телекамерами, прочитатъ, сбиваясь, путая слова и ударения, кем-то подготовленную речь, так ничего и не поняв... Для меня же, как и для многих моих единомышленников, для нас, киевлян, открытие памятника стало актом покаяния, очищения, возвращением исторической справедливости, наполненным глубоким духовным смыслом, восстанавливающим связь времен, побуждающим вспомнить, кто мы, откуда мы родом, на какой земле жили и творили наши деды и прадеды».

Спільно з відомими громадськими діячами ініціювали в 1995 році указ Президента про державну програму відтворення видатних пам'ятників історії й культури.

Окрім пам'ятника княгині Ользі, прийняте рішення про початок відновлення церкви Богородиці-Пирогощі, Михайлівського й Успенського соборів (мною був затверджений і графік робіт, які одразу розпочалися), місту повернуті імена славних синів — С. Лифаря, В. Горовиця, започатковані конкурси їх імені.

Про балетний конкурс, що став одним із найпрестижніших у світі, в тижневику «Зеркало недели» (№ 15 від 17 квітня 2004 р.) сказано: «В этом году исполняется 10 лет единственному в мире форуму, который носит имя выдающегося деятеля мирового балета, талантливого танцовщика и балетмейстера, театрального и общественного деятеля и педагога,

києвлянина Сергея Михайловича Лифаря (1905–1986), столетие со дня рождения которого мировая общественность будет отмечать в следующем году. Сокровенная мечта великого странника сбылась только в 1994 году — он вернулся домой. Уже как символ. Иногда кажется, что Лифарь жив и продолжает творить: открывает новые имена, дает путевку в жизнь, вдохновляет на подвиги и свершения, как бы подпитывая всех нас своей энергией. После участия в конкурсе его имени «засветилась» молодая талантливая поросль. В огромной степени именно благодаря конкурсу им. С. Лифаря десятки наших перспективных танцовщиков, которых мы помним и любим, стали достоянием иных стран, обогатив зарубежные труппы притоком ярких балетных сил».

Визнаний у світі також авторитет конкурсу пам'яті Володимира Горовиця. 7 травня 2004 року його прийняли у Всесвітню федерацію міжнародних музичних конкурсів (WFIMC).

Побудовані Співоче поле, нині улюблене місце відпочинку киян, дитяча академія мистецтв. Почато реалізацію цілого ряду нових культурно-художніх і молодіжних програм, зокрема святкування дня молоді й студентів тощо.

Відновлювалися старі і закладалися нові міські традиції.

Якраз у той час народився День Києва у тому вигляді, що так полюбився нам сьогодні і став насправді родинним святом. Це вже була нова філософія міського життя. В 1994 році, вітаючи киян із днем народження міста, я сказав, що ми, його мешканці, є однією сім'єю і маємо дбати про Київ, як про власний дім. Відійшовши від формально-бюрократичних традицій радянських часів, коли свято мало ідеологічне спрямування і прославляло керівну роль правлячої партії, в наші дні воно виплеснулось на вулиці й площі, наближалось до кожного мікрорайону. І вже не треба було за партійною рознарядкою забезпечувати явку активістів на церемонію його офіційного відкриття, що зазвичай відбувалось на площі Жовтневої революції. На вулиці виходили сотні тисяч мешканців столиці. Зародилися сучасне свято квітів, спільна з городянами зустріч Нового року на Майдані, реєстрація шлюбів у мерії тощо. Піком став День молоді на Співочому полі у 1995 році, де зібралось понад півмільйона юнаків і дівчат. Відбулось справжнє єднання киян.

Між іншим, на цих заходах ми «розкрутили» чимало талановитих співаків, які в наші дні для багатьох стали улюбленими виконавцями. Тоді ж їх мало хто знав — грошей на оренду залів, рекламу на ТБ у них просто не було. Один виступ на Співочому полі з 500-тисячною аудиторією (що дорівнював 100 концертам у «Україні» або 50 — в Палаці спорту, а це для них було просто зі сфери фантастики) із прямою трансляцією на всю країну

робив їх в одну мить популярними. Окрім того, найперспективніших (а я за цим особисто слідкував) ми брали із собою в поїздки по Україні, за кордон (одна співачка з Національної опери, незатребувана у нас, після виступу в дні Києва в Тулузі в 1993 році, одразу, прямо там, отримала пропозицію щодо контракту і відтоді працює на одній з провідних оперних сцен Європи), включали у програми урядових концертів.

Після останніх — у ході фуршетів — удавалося, крім того, щоб «засвітити», вирішити для митців деякі справи. Пам'ятаю, як одного разу саме так добилися присвоєння почесного звання заслуженої артистки виконавиці, яку називають тепер золотим голосом України. Табачник сховав її документи під сукно і не давав їм ходу — він тоді опікувався артистичною кар'єрою своєї дружини й виживанням із театру її суперниці — Ади Роговцевої. Нагороди роздавалися лише наближеним до цього клану. Після одного з концертів у «Україні» на 6-му поверсі давався урядовий прийом. Столи розставлялися на всю довжину й ширину фойє. Стіл для керівників держави й міста — чоловік на десять — стояв у центрі. Біля нього — мікрофон. Як правило, проголошувалося два тости — глави держави й мера. А далі спілкування йшло вже за кожним столом окремо (запрошених розміщували відповідно до рангів, заслуг і інтересів). Як завжди, після кількох обов'язкових тостів, я запросив Президента піти «у народ». За кожним столом символічно піднімалася й пригублювалася чарка, відбувалася невимушена розмова. Обійшовши всіх, я підвів главу держави до столу, де зібралися артисти. Там, проголосивши за них короткий тост, жартівливо повідав про цю ситуацію. На наступний день указ був підписаний.

Багатьом із митців ми допомогли й у вирішенні побутових проблем — одержанні житла, встановленні телефонів тощо.

Траплялося і таке. Наприкінці 1995 року я був на відкритті нового приміщення Ватутінської районної санепідстанції. Підійшов помічник і передав трубку стільникового зв'язку.

(Принагідно варто згадати, що надійний зв'язок, безумовно, — найважливіша умова успіху будь-якої управлінської діяльності. У мій час не було таких можливостей, як зараз. Пам'ятаю, ще як був головою райвиконкому, а потім і керівником міста, ми розробляли цілу систему збору на випадок якихось екстрених ситуацій: хто кому по ланцюжку дзвонить, до кого заїжджає (не у всіх ще були навіть домашні телефони)... Або пригадую, як при виїзді на аварію водій з чергової машини по телефону викликав керівників тих або інших міських служб, поки я або хтось із моїх заступників до їхнього прибуття давав на місці необхідні розпорядження. Інших засобів зв'язку просто не було. Це вже після того, як ми з

Президентом країни Л. Кравчуком відкрили на Печерську першу в Україні станцію мобільного зв'язку УМС, і я, разом з керівниками держави, одержав можливість одним із перших користуватися «мобілкою», ситуація стала докорінно мінятися. Десь через рік ми придбали мобільні телефони для всіх моїх заступників і керівників ключових служб. Моя вимога була простою: апарат повинен бути ввімкнений завжди. Не всім це подобалося, але дозволяло вийти на новий рівень управління. Не секрет, бували ситуації, коли раніш окремих керівників у найпотрібніший момент іноді просто не можна було знайти. Після того, як у вихідні дні місто, що називається, стояло на вухах, вони спокійно в понеділок з'являлися на роботі. А на всі питання відповідали: був у тещі, брата, свата, а в них немає телефону. Більше не стало «недосяжних» працівників. Сховатися стало неможливим навіть при виїзді в ліс на «пеньки» — кодова назва шашликів).

Тоді ж я почув у слухавці голос секретаря своєї приймальної — Валентини Михайлівни. Вона, вибачившись, повідомила, що до неї у сльозах зателефонувала дружина одного зараз популярного співака — Марина — і розповіла, що її чоловік потрапив по дорозі на концерт в аварію, сильно побився, але швидко завезла його до районної лікарні, він лежить у коридорі і ніхто на нього не звертає уваги (дійсно, він ще не був таким відомим). Благала допомогти. Я тут же дав доручення своєму заступникові М. Гульчю, який був поруч зі мною. Постраждалого терміново перевезли до реанімації 12-ї міської лікарні на Печерську, і найкращі спеціалісти довго, буквально по кісточках збирали й формували йому заново ніс, насправді, що називається, врятували його обличчя. Він видужав, своїм виглядом, фірмовими вусами й піснями тепер хвилює тисячі жінок і якимось швидко забув і мене, і цей епізод у своєму житті.

Без перебільшення, в той час сформувалася ціла плеяда нових виконавців, які тепер сяють справжніми зірками на небосхилі нашої опери та естради. Не дали ми загинути і багатьом уже відомим на той момент артистам, підтримали їх у той важкий для всієї держави період, зберегли для людей їх талант.

В 1995 році утворений муніципальний канал ТРК «Київ». Щонеділі почала виходити програма «Віч-на-віч із мером», в якій я відповідав на запитання киян, пояснював ті чи інші кроки міської влади — так реалізовувався принцип відкритості у діяльності органів влади міста, встановлювався зворотній зв'язок із городянами. І це не було даниною моді. Інші проголошували близькість до мас, ми ж її практикували.

(Саме таке розуміння і спонукало мене, між іншим, внести 18 травня 2000 року на розгляд парламенту законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» (р. н. 5328 від 18 травня

2000 р.), яким передбачалося введення у виборчий процес із обрання Президента України норми публічних дебатів кандидатів на найвищий пост у державі. Основною їх метою було допомогти виборцям отримати достатній обсяг інформації, щоб свідомо брати участь у виборах. Пропонувалося, щоб зазначені дебати відбувалися на першому національному телевізійному телеканалі, який охоплює своїми передачами всю територію України. На моє переконання, дебати дозволяють більш повно розкритися претендентам, практично виключають можливість створення їх фальшивого образу, зменшують вірогідність обману виборців. А помилка надто дорого коштує народу. Як свідчить зарубіжна практика, публічні дебати у ході президентських виборів користуються великою популярністю і мають значний, а іноді вирішальний вплив на остаточний вибір громадян у день голосування. Уперше роль теледебатів у передвиборному процесі яскраво проявилася у 1960 році, коли Джон Кеннеді саме завдяки їм завдав поразки Ричарду Діксону і став Президентом Сполучених Штатів. Відомий американський журналіст Девіз Гелберстам писав: «Він (Кеннеді) ніколи не був би обраний Президентом без телебачення». Це класичний, хрестоматійний приклад. Ми є свідками того, яку увагу у США та у всьому світі викликали у 2000-му дебати між Альбертом Гором та Джорджем Бушем, та в 2004-му між Бушем і Керрі, що транслювалися у і нас. Деякий досвід проведення дебатів був і в Україні під час проведення президентських кампаній 1991 і 1994 років, практика яких була, на жаль, перервана в 1999 році. Може, ми ще не готові в повному обсязі запровадити такі теледебати, які проводяться й стали визначальними в ході виборів у США і багатьох європейських країнах, — писав я в пояснювальній записці до законопроекту. Але, якщо ми проголошуємо рух до цивілізованої спільноти, то треба з чогось починати. Наголошував: перший крок, який ми можемо зробити — спробувати законодавчо виписати це питання. Але внесений проект закону чомусь викликав переляк у керівництва Верховної Ради, його не зрозуміли депутати. Вони виявилися неготовими до таких — відкритих змагань, як і всіляко уникав прямих дебатів на виборах мера той же Омельченко. Треба було бачити, які чудеса спритності проявляв спікер І. Плющ, аби не допустити розгляду цього закону в сесійній залі. Сім раз, за моїм наполяганням, він уключався до порядку денного, але на обговорення головою жодного разу, в порушення усіх регламентних норм, так і не був поставлений. Якось у п'ятницю, короткий день у парламенті, питання, нарешті, було включено в розклад засідань на цей пленарний день — передостаннім у списку. Я вже крокував до трибуни, аби зробити доповідь, коли чую, головуючий на засіданні Іван Степанович Плющ оголошує замість нього наступний законопроект. Коли я

обурений підійшов до нього, він не знайшов, дивлячись на мене «ясними» очима, іншого виправдання, окрім того, що він мене просто не помітив, хоча в той час, коли виголошував наступного промовця, дивився прямо на мене. Клятвено пообіцяв мені, що у вівторок — черговий пленарний день — першим буде стояти моє питання. Як водиться, свого слова так і не дотримав, до кінця повноважень парламенту 3-го скликання у 2002 році законопроект про публічні теледебати претендентів на президентський пост не був розглянутий і у такий спосіб був похований в архівах. Щоправда, профільний комітет тоді прийняв рішення врахувати його положення у змінах до Закону про вибори Президента України, який готувався до розгляду. Але руки до нього у депутатів 3-го скликання так і не дійшли. Але, на щастя, ідея не вмерла. В березні 2004 року такі зміни до законодавства про президентські вибори, нарешті, були схвалені парламентом. До закону складовою частиною ввійшли і норми про теледебати, а окремі положення дослівно відтворили з мого законопроекту чотирирічної давності. Під час виборів восени 2004 року теледебати все ж таки відбулися.)

Переконаний, що вміння говорити з людьми не тільки з трибуни, читаючи доповідь із написаного кимсь папірця, а й у шумному натовпі, в заводських цехах, на будівельних майданчиках, ринкових площах, у прямих ефірах на радіо та телебаченні, до того ж, доступною, зрозумілою мовою, — необхідна умова, своєрідний професійний тест для тих, хто хоче займатись політикою, зокрема бути мером міста. А то потрібно шукати інше заняття.

Для мене це було внутрішньою потребою, що я і робив завжди із задоволенням. Такі спілкування, певна річ, додавали адреналіну, але і приносили багато, і мені — в вигляді вражень і спостережень, висновків для подальшої роботи, — і людям, для яких у результаті таких контактів міська влада набувала нормальних людських рис, ставала ближчою й зрозумілішою. Мабуть, одним із перших у державі розпочав прямі ефіри, запровадив новий формат спілкування з киянами.

Такий стиль практикував і раніше, працюючи керівником Печерського району. Щоправда, можливості тоді були значно меншими, та й керівна й спрямовуюча сила — партія — такі речі не заохочувала, без вагань могли приклеїти ярлик «популіста» з усіма відповідними, в тому числі й організаційними висновками.

Ще будучи першим секретарем райкому, започаткував інформаційне видання «Печерськ» як додаток до багатотиражки КАДІ «Автодорожник» (районних газет у Києві тоді не існувало). В ньому друкувались різні матеріали про діяльність районної влади й життя району, зокрема деякі, як на той час, «крамольні»: про екологічні проблеми (тоді слово еколог було

майже лайливим, і окремі мої попередники, коли ми розглянули цю проблему на бюро райкому, щиро радили мені кинути цю несерйозну, як на них, справу), про необхідність надання квартир у цеківських будинках у «Царському селі» не тільки партійній номенклатурі, а й рядовим членам партії, про відкриття Маріїнського палацу для відвідань киянами і гостями Києва (чого ми все-таки домоглись, прийнявши на партійній конференції спеціальну відозву до Ради Міністрів) тощо. Відчуваю скепсис у читачів. Справді, тепер цим нікого не здивуєш. Тоді ж такі речі виглядали як щось незвичне, іноді екстраординарне. З обранням нової районної влади ми вирішили перетворити це інформаційне видання на повноцінну газету. З її створенням пов'язана історія виникнення іншої, популярної зараз газети «Киевские ведомости». Про це і хотів розповісти, відступаючи від свого оповідання.

Якось побачив об'яву — така-то фірма запрошує молодих дівчат у купальниках для конкурсного відбору в кафе «Албена». Наступного дня знайшов керівника тресту їдалень, якому цей заклад громадського харчування був підпорядкований, всипав по перше число і порадив усерйоз зайнятись своїми прямими обов'язками, а не такими сумнівними заходами. Після цього приймальною почав атакувати керівник фірми, яка дала ці оголошення. На розмови з ним у мене часу не було, свої рішення я рідко переглядав.

Через декілька днів попросився на зустріч Володимир Кулеба, головний редактор суперпопулярної у ті роки газети «Комсомольское знамя», в народі — «Коза», якого я добре знав по спільній роботі на «Арсеналі». З ним прийшов Сергій Кичигін, в минулому журналіст «Вечірки», а тоді бізнесмен, керівник як раз тієї фірми, якій я заборонив ці нічні оглядини дівчат у нашому районному кафе. Посміялись, поговорили про життя-буття. Кичигін, попросивши вибачення з приводу прикрощів, створених владою, поцікавився, які види діяльності цікавлять район, чим його структура могла би бути корисною. Нормальна розмова — кожний шукав свою нішу в бізнесі, районна влада ж була зацікавлена, щоб цей бізнес, що народжувався, розвивався в корисному напрямку, допомагав району в розв'язанні його проблем.

Я розповів про наші труднощі, мимохідь згадав про газету, яку збирались в районі видавати. Переді мною сиділи журналісти, ця тема їх надзвичайно зацікавила. Одразу почали її жваво обговорювати. Домовились: Сергій Олександрович готує концепцію, ми її спільно потім обговорюємо. Одночасно разом із Володимиром Юрійовичем думаємо, кого ще можна буде залучити до цієї справи.

В липні 1991 року проект був готовий до здійснення. Повністю опрацьована концепція видання, лейтмотивом якого стали слова із записки Кичигіна про ефект тітоньки Саллі, яку зовсім не бентежить, що сказав Президент США, а надзвичайно хвилює, коли за рогом її будинку відкриється нова пекарня і чи завезуть туди зранку свіжий хліб.

Газета про людей і для людей — таким вимальовувався проект. Засновниками, окрім районної влади, погодилися стати «Коза», фірма «Довіра», футбольний клуб «Динамо-Київ», керований В. Безверхим — також арсенальцем. Підготували установчі документи. Кичигін запропонував редактором Олександра Швеця, свого колишнього колегу по «Вечірці», сказав, що у нього є і журналістський колектив.

Опускаючи зайві подробиці, скажу лише, що в такому вигляді нашим намірам так і не судилось здійснитися. Спочатку з невідомих причин різко охолов до цієї справи Кичигін, по суті, відійшовши вбік. Потім мене відволікли відомі історичні події — ГКЧП, проголошення незалежності України, референдум із цих питань. Словом, було багато інших турбот.

До видання газети «Печерськ» повернулись лишень у кінці 1991 року. Тоді і вийшов її перший номер, але — у скромнішому варіанті, з іншим редактором.

Причини такої поведінки С. Кичигіна стали зрозумілими, коли я влітку 1992 року, відпочиваючи в санаторії «Конча-Заспа», на пляжі відкрив пробний, так званий нульовий номер нової газети «Киевские ведомости». В ній була, по суті, відтворена концепція, підготовлена нами спільно рік тому для газети «Печерськ», звісно, тепер у загальноміському масштабі, із тим же О. Швецем на чолі. Усі ідеї, навіть окремі рубрики, були повторені, але, і цього ніхто не заперечує, розвинуті й удосконалені. Але ж задум й основні обриси були захоплені з розробленого спільно плану газети «Печерськ», бо на момент нашої з Кичигіним першої зустрічі планів видання такої газети він і в гадці не мав.

В цьому був весь Кичигін. Його прізвище одразу спало на думку, коли нещодавно, перечитуючи Чехова, наштотхнувся на таку фразу: «Есть, брат, муха, которая кладет личинку на спину паука таким образом, что тот никак не может сбросить ее; личинка прирастает к пауку и пьет из его сердца кровь». Точно так завжди приростав до людей Сергій Олександрович, який смоктав із них кров, тобто ідеї, думки, а потім кидав як уже непотрібний матеріал.

Аналогічно він обійшовся і з В. Кулебою. Пам'ятаю гучну, тривалістю близько року рекламну кампанію з підтримки газети «Коза», що розкручувалась маловідомою в той час фірмою «Довіра», яку очолював Кичигін, — концерти російських виконавців у «Україні», інші заходи.

Скринька відкривалася дуже просто — «Комсомольское знамя» мало мільйонні тиражі й шалену популярність. Сергій Олександрович, не допомігши нічим газеті, та й таку мету, думається, ніхто і не ставив, просто піарив себе і свою фірму, присмоктавшись до відомої марки. Піднявши свій рейтинг і набравшись у Кулеби секретів редакторського ремесла, Кичигін залишив його як відпрацьовану ракетну ступінь, перейшовши на свою самостійну орбіту. Потім, точно так, коли газета вже була розкручена, він позбувся Швеця, а в 1995 році, заплутавшись у стосунках з інвесторами і опинившись у політичних лещатах, накивав п'ятами у Канаду. Я чув кілька версій цього несподіваного від'їзду від джерел, що заслуговують на довіру, але не буду їх озвучувати. Це не так важливо. Відсидівшись за океаном, Кичигін знову зринув у нас із тижневиком «2000», непоганим за аналітикою й подачею матеріалу, між іншим. У мене особисто з ним збереглися нормальні стосунки, хоча він сам про мене в одній публікації висловився дещо нетактовно.

Тоді ж, у 1992-му, я спокійно поставився до цього, міркуючи, що кожен вільний чинити так, як підказує йому совість. Поздоровив з утворенням нової газети, запропонував свою допомогу. Підібрали для газети приміщення колишнього дитячого садка по вулиці Кіквідзе, але там у результаті, за проханням самого Кичигіна, розмістилась фірма «Довіра» (а зараз і «2000»), а сама редакція — у приміщенні учбового комбінату «Головкиївміськбуду». Працюючи в районі, а потім і на Хрещатику-36, допомагали журналістам у розв'язанні побутових проблем, зокрема житлових. Одне слово, сприяли, чим могли, в їхній діяльності. Недарма, надаючи мені слово для вітання газети на вечері з нагоди річниці заснування влітку 1994 року Сергій Олександрович у компліментарному стилі представив мене як одного з тих, хто стояв біля витоків газети, а при кожній особистій зустрічі розшаркувався і не забував про це згадувати. Суттєво підтримала газета мене і на виборах в 94-му.

Тим не менш, усе це не завадило йому різко змінити платівку, учувши, що подув інший політичний вітер. Як тільки фінансовий контроль над «Ведомостями» перейшов до М. Бродського, газета поступово почала використовуватись для боротьби зі мною. Саме двоє цих панів породили матеріали «по заявкам», щедро оплачені статті на визначені теми, — про це згадувалося раніше. Як уже мовилося в 3-й главі, відкрито почалось все з газетної качки, якою стала стаття в цьому виданні від 10 червня 1995 року «Дорога к президентству, или феномен Леонида Косаковского», що дала старт розгнужданій антикосаківській кампанії у Києві. Бродський суперполітизацією газети призвів її до краху, перетворивши на рупор своїх господарів, що постійно мінялись, відвернувши читачів від спершу

улюбленого видання. Так само і «Печерськ» став звичайним бойовим листком районної влади на зразок радянської «Правди». Шкода. А як добре все починалось.

Для мене не була таємницею переорієнтація Кичигіна на моїх опонентів. Я знав про це ще до того, як ці процеси набули видимих ознак. Потрібно відверто сказати про те, що я був добре обізнаний у всьому, що відбувалось у місті.

Тут необхідно відзначити — в державі існувала, і зараз є, ціла система інформування її керівників про ті процеси, які відбуваються в суспільно-політичній та соціально-економічній сферах. В описуваний час щопонеділка керівники СБУ, МВС та інших служб були на доповіді у Президента. Іноді, за його дорученням, із відповідними матеріалами знайомили місцевих керівників. В чомусь схожа схема інформування діяла і на рівні міста.

Пригадую, що довідки СБУ являли собою не підписані ніким один або декілька аркушів тексту з конкретної теми. Зазвичай їх читали в присутності першої особи цієї установи в місті й одразу віддавали. Іноді, лише якщо була спеціальна вказівка, розписувались. Залишати у себе їх не дозволялось в жодному разі.

Я досі думаю над тим, хто й ким керував у даному випадку. Чи не мала місце така ситуація, коли хвіст крутить собакою? Адже існувала величезна небезпека, що спецслужби, готуючи оперативну або аналітичну інформацію, можуть робити це упереджено, чи дозувати її, подаючи так, аби забезпечити бажаний напрямок політичних процесів, або звести з кимсь рахунок. Я більше схильний до другого варіанта. Наприклад, сьогодні я майже переконаний у тому, що події 18 липня 1995 року під час похорон патріарха УПЦ Володимира — широкомасштабна провокація спецслужб. Мені вже доводилось про це писати.

Цікаво, що представники цих органів були скрізь, навіть у депутатському корпусі. Після виборів 1990 року з Москви надійшла команда, і всі оперативні справи на «сексотів», що стали депутатами, були знищені. Але нікуди не ділись ті, хто їх вербував, зв'язки з ними не переривались. Одного разу, щоб перевірити правдивість одного з чинів, який вихвалявся своїм впливом на депутатів, я попросив: а ви можете зробити так, щоб такий-то не прийшов завтра на сесію, де проти мене готувалась чергова провокація? І дійсно, на ранок бачу розгубленість моїх опонентів, коли той депутат міськради не з'явився, поламавши їм усі плани. Зовсім був спантеличений, коли один із генералів СБУ в 1996 році цілком серйозно запропонував мені владнати всі проблеми з опозицією, організувавши зустріч із їхнім фінансовим спонсором за певні поступки з мого боку. Я, звісно, відмовився.

Але, дійсно, все «смешалось в доме Облонских». Останніми роками з інтересом спостерігав, як «боролися» між собою деякі колишні «сексоти», а потім — «опозиціонери» (прізвища окремих мені відомі), і їхні куратори, що займали високі посади при попередній владі. Цікаво, про що вони говорять на своїх явочних квартирах, і чому з цих точок не має плівок Мельниченко? Але хто ж буде сам себе писати. Слухаючи розмови про те, як писав президентський кабінет відомий майор, дивуюсь, невже нас вважають суцільними лохами. Усім, хто має до цього причетність, відомо, що будівлі, подібні тій, де зараз працює адміністрація Президента, в радянські часи були обладнані спецтехнікою, а в одному з кабінетів установлювався пульт, із якого можна було слухати і, в разі потреби, записувати розмови в усіх приміщеннях. Підтвердженнь цій точці зору є чимало, у тому числі і в пресі, зокрема на сайті «Українська правда» (www.ПРАВДА.com.ua, 10 червня 2005 р.): «...записи спочатку велися на стаціонарній апаратурі, встановленій в кабінеті Кучми ще КДБ СРСР, і тільки згодом були переведені в цифрову форму». Яюсь на одній із закритих нарад у вузькому колі, де обговорювались можливі варіанти передислокації АП і КМ у зв'язку з необхідністю ремонту приміщень, почув категоричні заперечення проти запропонованого для переїзду будинку, бо він не був обладнаний спеціальними технічними (для прослуховування) засобами. Хто забув, раджу почитати спогади сучасників Й. Сталіна, де описується, з яким задоволенням він слухав розмови своїх соратників через спеціальну трубку у себе в кабінеті. Справа Сталіна живе і ... Далі ви знаєте. Послідовники Йосипа Джугашвілі розвили це діло і вдосконалили його.

В цій державі ні про кого немає таємниць. Знали і про мене все. Мені нічого було приховувати. Коханок не мав. До лазні і на шашлики не любив їздити, вважаючи це зайвою втратою часу. Усі мої маршрути були відомі: квартира — робота — поїздки у справах — знову квартира, або держдача, де все повністю прослуховувалось, а персонал також спеціально добирався. Непримітним жигульонком, який мали для неафішованих виїздів мої попередники, я жодного разу не скористався. Коли до мене у своїх справах прийшов керівник служби урядового зв'язку, то вжахнувся:

– Ваш кабінет може слухати хто завгодно. Давайте ми тут попрацюємо і все захистимо.

Я відповів:

– Дякую. Але я тут не роблю і не говорю того, що було би необхідно приховувати.

До того ж, ми всі перебували під ковпаком всесвітньої системи стеження. Одна з таких систем глобального електронного нагляду під назвою «Ешелон» (*Echelon*) створена в США після Другої світової війни для

слідкування за системою телекомунікації СРСР і знаходиться під керуванням американського Агентства національної безпеки (NSA — *National Security Agency*). Її надпотужні комп'ютери пропускають крізь себе величезний потік інформації, ідентифікуючи кожне слово, і якщо якесь із них збігається зі словом, закладеним у пам'ять комп'ютера, включається запис. Також можна прослуховувати заздалегідь визначених людей та конкретні організації. І так щохвилини, щодня. Навіть якщо розмова ведеться заздалегідь домовленими термінами, приєднання може проводитися за номером телефону необхідного абонента і навіть за тембром голосу. Використання ж спеціальних пристроїв шифрування голосу лише трохи затримає обробку інформації. Наприклад, для перехоплення інформації над територією Росії (а значить, і України) створено спеціальний центр радіо і радіотехнічної розвідки, розташований недалеко від Аугсбурга (Німеччина). Це найбільший центр перехоплення АНБ: його головна антена діаметром 300 м і висотою 30 м, а службові приміщення центру розташовані під землею на глибині 25 м на 12 поверхах. На всьому просторі Європи вся електронна пошта, телефонні і факс-повідомлення в плановому порядку перехоплюються Агентством національної безпеки США, при цьому здійснюється пересилання цільової інформації у штаб-квартиру АНБ... На відміну від багатьох систем спостереження, розроблених у часи холодної війни, система «Ешелон» створена переважно не для військових цілей, а для шпигунства за урядами, громадськими організаціями й бізнесом на території практично будь-якої країни... За повідомленнями газет, ця гігантська мережа може перехоплювати до 2 мільярдів приватних повідомлень на день, які сортуються системою штучного інтелекту. «Ешелон» — настільки могутня система, що дозволяє прослуховувати практично увесь світ.

Ця картинка аж ніяк не фантазія. Як з'ясувалося, моє прізвище, поруч з іншими керівниками в Україні, було також у полі зору цієї структури. Одного разу мені показали роздруківки деяких розмов, в яких фігурувало моє ім'я, вилучені у ході оперативно-розшукових заходів у представника однієї з іноземних держав. В основному порожні розмови різних людей, але випадково була зафіксована бесіда канадського бізнесмена з київським абонентом (прізвища, зі зрозумілих міркувань, опускаю), в якій він, невдоволений тим, що ми зірвали його обладнання з будинком колишнього ресторану «Лейпциг», допитував співрозмовника, як можна мене зняти з посади, аби поставити зручнішу людину. Коли йому відповіли, що це важко, оскільки мене не призначали, а обрали мером, він сказав, щоб працювали над планом, як мене все ж змістити, а зі свого боку пообіцяв фінансову підтримку цих заходів. Так я несподівано отримав корисну для себе інформацію.

До всіх матеріалів, що надходили мені з органів, про які йшлося кілька абзаців вище, я ставився з обережністю, підсумовуючи дані з різних джерел, і тільки потім робив висновки. Якось мені подзвонив Кравчук:

– Добрий день, — сказав Леонід Макарович. — Побудь на місці, зараз до тебе привезуть один матеріал із СБУ, я його щойно прочитав. Ознайомся, перевір, якщо потрібно, — відреагуй.

Хвилин двадцять потому до кабінету зайшов генерал (потім він займав високі пости при Кучмі). Я ознайомився з довідкою: мова йшла про деякі сумнівні зв'язки першого заступника глави адміністрації одного з районів. Віддав, сказав, що розберусь. У відповідь почув:

– Вирішуйте, як вважаєте за потрібне. Ми ні на чому не наполягаємо.

Специфіка таких документів полягала в тому, що на них не можна було послатись. Я навіть не міг нікому із заступників про це сказати. Зібрав інформацію з інших джерел, і коли переконався, що вона заслуговує на увагу, — звільнив цю людину. Точно так пізніше відсторонив від посади керівника одного з комунальних підприємств.

Отже, я знав практично все про плани моїх недругів, хто, коли і що буде робити. Але не вдавався до їхніх методів. Усі проблеми намагався розв'язувати публічними, цивілізованими процедурами. І у випадку з Кичигіним, знаючи про ті вказівки від людини, яка тримала на фінансовому повідку їхню газету, — які матеріали про мене й як подавати, про зустрічі з моїм наступником у районі, що уже мостився на моє місце й активно включився в кампанію проти мене, — я і словом не показав, що мені щось відомо, зберігаючи рівні відносини.

Отака була в мої роки ця людина — Сергій Кичигін. Був здібним менеджером, у бізнесі виявив неабиякий хист — гроші міг робити і з повітря. Проте готовий заради поставленої мети на усе.

Власне, як більшість тих, кого звать зараз олігархами. Кинути, обвести навколо пальця стало для них неписаними правилами не лише ведення бізнесу, а поняття честі, благородства, — зайвими сентиментами. Для мого покоління, вихованого ще в часи, коли мораль у стосунках була не порожнім словом, усе це — за межею розуміння.

Але залишаю цю тему іншим...

Обриваючи цей затягнутий, проте потрібний відступ, продовжу розповідь про діяльність своєї адміністрації.

Ділові контакти склалися з Київською областю, щороку підписувалися взаємовигідні договори про співробітництво. Потім, на жаль, через амбіціозність наступних керівників міста вони практично обірвалися. Страждали, у першу чергу, кияни, змушені найчастіше купувати імпорتنу продукцію. Та й зерно місто «клянчило» із держрезерву. Ми ж зуміли за три

роки створити систему забезпечення Києва продовольчими товарами в нових економічних умовах, що дало позитивні результати і дозволило швидко скасувати талони, зупинити падіння товарообігу. Київ був цілком забезпечений ресурсами зерна в обсязі 255 тисяч тонн і мав найдешевший хліб у державі.

У 1995 році на пільгових умовах харчувалося 122 тисячі школярів. Починаючи з 1993 року, місто з метою здешевлення шкільних товарів почало виділяти гроші на проведення шкільних базарів; уперше за рахунок бюджету організувало літній відпочинок дітей. У 1995 році оздоровилось 216 тисяч школярів.

Згадуваний період став часом динамічного виходу Києва як столиці вже незалежної держави на міжнародну арену, його визнання. Окрім відновлення й підтримання вже існуючих зв'язків із муніципалітетами інших країн, активно велись переговори й підписувались угоди про встановлення партнерських стосунків із столицями в різних куточках світу, зокрема, із Пекіном, Хельсінкі, Варшавою, Будапештом, Кишиневом, Таллінном, Єреваном, Гаваною, Преторією та ін. Київ став членом Всесвітньої ліги історичних міст, цілого ряду інших впливових організацій, що об'єднували мерів та столиці й міста світу, а в 1995 році (і ця подія стала визнанням авторитету нашого міста серед інших) ми приймали у себе конференцію всіх губернаторів і мерів столиць країн Причорномор'я. Брали активну участь у становленні Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи, а в 1996 році мене було включено до складу постійної делегації України в цій впливовій організації. Голос Києва авторитетно лунав на інших міжнародних форумах. Безпрецедентними за розмахом стали проведені в жовтні 1993 року Дні Києва в Тулузі, чого тоді не робилось навіть на державному рівні, та і досі так і не повторено діючою адміністрацією в інших країнах. Завдяки таким заходам іноземці вперше відкривали для себе Україну, адже в ті роки нас ще сприймали більше як росіян. З деякими столицями ми налагоджували відносини раніше офіційних між країнами. Завдяки побратимським контактам проблеми вирішувалися нерідко швидше, аніж на рівні міждержавних стосунків. Ми перейшли від ритуальних і представницьких зв'язків, що було характерно для радянського періоду, на ділові й конкретні. Тут можна згадати Гавану, яка оздоровила наших дітей на суму, що обчислюється мільйонами доларів, — фактично безкоштовно, — і багато іншого.

У своїй роботі виходили з того, що місто цілодобово має бути керованим, а киян мало турбують взаємовідносини між Київською радою та її головою. Їм були потрібні конкретні результати діяльності міської влади.

Нові обов'язки Києва як столиці незалежної України висунули перед містом нові стратегічні завдання, досвіду розв'язання яких ми не могли набути раніше, виконуючи функції столиці республіки у складі колишнього СРСР. Ці фактори, а також перебудова економіки на ринкових засадах, не лише збільшили навантаження на органи влади міста, а й вимагали від них перегляду й системи управління, методів і змісту роботи.

В 1991–1994 роках ішла перманентна зміна на законодавчому рівні побудови влади в столиці, вона тільки спиналася на ноги. Нарешті, в 1994 році був обраний на чотири роки мер та міська рада, що давало надію на стабільність. І перед нами зазначені вище проблеми встали на повний зріст. Треба було знаходити власні, адаптовані до сучасних реалій та наших історичних традицій шляхи їх розв'язання.

В основу роботи була покладена програма, затверджена після моєї доповіді 16 листопада 1994 року на засіданні міськвиконкому, із такою назвою: «Реформуючи виробничі відносини, спираючись на власні сили, створити умови для збільшення обсягів виробництва й послуг». Вона охопила всі аспекти життя міста, включала й аналіз існуючих проблем, і чіткий план дій не лише на період наших повноважень, але і на більш віддалений час. В ній, по суті, була викладена сучасна ідеологія й стратегія розвитку міста. В більшості ці положення спрацювали, матеріалізувались в конкретні програми, що діють і сьогодні, своїми ідеями дотепер живлять міську адміністрацію.

Усе, що було зроблено доброго й гарного за минулі роки, швидко забувається — так ми влаштовані — і сприймається як даність.

Слушно з цього приводу висловився О. Панасенко в матеріалі з нагоди 10-річного ювілею перших виборів мера Києва (тижневик «2000», 16 липня 2004 р.): «Сегодня это событие несколько затерялось на фоне более резонансных, однако в жизни главного города Украины те выборы стали своеобразной вехой перехода в новое время, а Косаковскому историей была отведена роль «строителя фундамента» позитивных процессов, что наблюдаются в столице сейчас. К сожалению, у нас принято чествовать тех, кто «возводит крышу», забывая при этом, кому обязаны «расчисткой места под строительство».

Нікого вже зараз не цікавить — якою кров'ю, якими неймовірними зусиллями й потом, копіткою працею нам це далось. Є конкретні події й факти, і існує наше уявлення про них. Реальне життя змінити важко, іноді неможливо, а от уявлення про нього під впливом засобів масової інформації й пропаганди, що ведеться під визначеним кутом зору, перевернути можна швидко і дуже істотно, чим щосили і займались протягом останніх дев'яти

років мої супротивники (що й казати, «доброзичливців» у мене вистачає дотепер).

Працюючи по 12–14 годин щодня, якимось мало задумувався над тим, а як я сам і моя робота виглядають в очах городян. Мені здавалося, що немалі позитивні зміни, які відбулися в Києві за роки, визначені мені долею для роботи на чолі органів міської влади (особливо, враховуючи загальну надзвичайно складну ситуацію у державі), настільки очевидні, що про них немає потреби спеціально говорити. Але виявилось, що я помилявся, — усе ж таки необхідно. І зараз я з великим запізненням намагаюсь це зробити.

Доводиться чути деякі довільні тлумачення результатів нашої роботи, некоректні оцінки. Але все пізнається в порівнянні. Спробуємо це зробити. Як розпорядилася нинішня адміністрація тим потенціалом, що отримала у спадщину?

Вона приступила до керування містом у 1996 році з кращими стартовими можливостями порівняно з 1993 роком, коли довелося починати мені і моїм колегам. Це вже було інше місто. Образно кажучи, ми його поставили на рейки і міський локомотив успішно набирає оберти.

Результати роботи адміністрації за три наступні роки після того, коли її очолив Омельченко (1996–1998), за головними показниками гірші, ніж за три роки (1993–1995) роботи нашої адміністрації. І це — факт. Усе інше — від лукавого. Кажуть: час — найоб'єктивніший суддя, він кожному визначить своє місце. Отож, узявши для зручності зіставлення показників саме такі часові рамки, можна відзначити.

У 1996–1998 роках до 1530 тис. кв. м, або на 1025 тис. кв. м знизилась обсяги будівництва житла у порівнянні з 1993–1995 роками (2553 тис. кв. м), коли працювала наша адміністрація. Спостерігався спад і по інших об'єктах соціальної інфраструктури. Зменшено введення в експлуатацію шкіл (13 шкіл і 5 прибудов у 1993–1995 рр. і тільки 4 школи в 1996–1998 рр., по кількості місць, відповідно 21 552 і 4592, тобто на 16 960 менше). У 1996 році вперше за багато років нинішня міська адміністрація не відкрила до 1 вересня двері жодної нової школи. Та ж картина і з дитячими садками. Замість 22 на 6070 місць (1993–1995 рр.) здано в 1996–1998 роках тільки 5 на 1560 місць, або на 17 садків (на 4510 місць) менше. Забуте було і комунальне господарство — нова адміністрація суттєво знизила показники будівництва водогону (з 53, 7 км за 1993–1995 рр. до 16,4 км у 1996–1998 рр.), каналізаційних мереж (25,3 і 15,06 км відповідно), ліній газопостачання (72,1 і 6,78 км) тощо.

Мало хто знає, що Омельченко вже керував містом до свого призначення в 1996 році, правда тоді він робив це з-за спини іншої людини

— О. Мосіюка. Я вже побіжно згадував про це в тексті вище. Як же все відбувалося?

Посівши у 1990 році за наполегливою пропозицією першого секретаря міськкому КПУ А. Корнієнка, попри невдоволення значної частини комфракції, посаду заступника голови міськвиконкому, він із зміною політичної погоди переорієнтувався, перебіг до іншого табору, швидко втерся у довіру до молодосвідчених в управлінській справі депутатів Київради з демблоку. Після того, як з його допомогою Мосіюк виштовхнув Малишевського, спочатку у лікарню, а потім і взагалі з поста, він став, по суті, реальним керівником виконкому, надавши самому Мосіюку можливість тішитись назвою виконувача обов'язків голови ради і виконкому: цей пан більше полюбляв закордонні вояжі, політичні тусовки, внутрішньорадівські інтриги та ЗМІ. Омельченко ж узяв у свої руки реальні важелі управління, із якими просто не впорався. «По суті, исполком тогдa держал в руках Александр Александрович Омельченко...» — визнає сам Г. Малишевський (книга «Обличчя столиці в долях її керівників»). Ніяких новацій в управління містом він не вніс, займаючись розв'язанням своїх і депутатів міськради бізнес-справ. Той час — найпровальніший у новітній історії — відзначений суцільним занепадом міста. Чомусь про це ні сам Омельченко, ні його оспівувачі як найуспішнішого мера, міфотворці, не люблять згадувати.

Будучи моїм заступником, він також не вирізнявся ініціативністю, свіжих думок не генерував, все започатковане за цей час нове в будівельній сфері робилося за моїми дорученнями. У кращому випадку він працював виконробом — це було його стелею. Провести нараду, розмазати з великим задоволенням когось по стінці, обматюкати, довести до серцевого нападу, — це в нього виходило добре.

Нема приводу, щоб не випити, — гуляло, з його легкої руки, прислів'я серед будівельного люду. Недарма сам градоначальник на питання журналістів про те, що ж він п'є, чесно відповів: «Все підряд...» (газета «Сегодня», 26 листопада 2001 р.). Невимушено поділився і деякими подробицями процесу: «Апельсины сам ем и не боюсь, хоть я и не любитель. Иногда — на предмет закусить апельсиной, лимонкой» (телеканал «Интер», Подробности, 2 грудня 2004 р.).

Такими своїми уподобаннями він багатьох дуже збентежив ще в 1996 році, вибухнувши наступного дня після моєї операції, в той час як я перебував у реанімації, першим підленьким інтерв'ю «Киевским ведомостям», де «розродився», окрім того, що вилив діжку бруду на мене, і просторікуваннями на різні теми. Наприклад, такими «перлами»: «Не може Патон жити базою діда й батька. Не можна — що ти сам особисто зробив?

Сьогодні кожний третій інженер — кандидат, а докторів... А кожний хоче випити, закусити... А потенціал науки нульовий. Де сьогодні наш пилосос український, де наша праска, фен, автомобіль? А ринок для науки — де? Тому що повна мафія науки в Україні».

Одразу на нього відгукнулася газета «Демократична Україна». В числі від 22 червня 1996 року вона його нищівно розбила в пух й прах, просто висміяла: «Не будемо згадувати про генетику-кібернетику-синергетику: судячи з інтелектуального рівня розмови, наш заступник мера Києва і слів таких поганських не знає. Бо коли рівень науки вимірюється бажанням «випити й закусити», то лишається тільки руками розвести... От тільки про нульовий потенціал розмова передчасна: навіть за нашестя турків і татар наука хоч по лісах та вибалках розвивалася — дасть Бог переживе й таких господарів міста, як пан Омельченко. Ну, а що таке «мафія науки», на жаль, не знаємо: люди ми темні».

Непитущі люди довго в цьому середовищі не затримувалися. Ні для кого це не було таємницею. Деякі повідомлення про це в пресі й інтернеті ніхто і не намагався спростовувати. Відверто скажу — були і в той час, коли він був у мене заступником, такі ситуації, що я міг здати його у відому в радянський період та перші пострадянські роки установу, яка надавала певні послуги людям у відповідному стані, і на всіх перспективах цього «визначного будівничого» одразу був би поставлений жирний хрест. Але декілька раз просто зглянувся над ним. Повезло йому тоді, що потрапив на мене, а не на когось іншого. Інакше не бачити б йому не те, що посади мера, а й бригадиром на будь-яку будову не взяли би.

Було кривдно за Київ, що під водійством мера-виконроба стрімко повертається до стану провінційного центру з відповідними вдачами й звичаями. Утім, частка провини в цьому лежить і на мені самому. Лаю себе за те, що прогледів його, витягнувши в адміністрацію з будівельної контори, куди він був засланий Салієм за профнепридатність, і де він, як сам скаржився, потихеньку, але впевнено пропадав. Вознесіння його персони було тим більше несподіваним, що він випадково потрапив у мою команду й результати його діяльності були досить скромними. Прийшовши з непомітної адміністративної посади, він — тихіший за воду, нижчий за траву — намагався нічим не виділятися, волів підтакувати, ніколи не оспорював пропоновані рішення. З усіх моїх заступників найменше був підготовлений до того, щоб стати керівником міста. Інші мали набагато ширший кругозір, були освіченіші, культурніші і досвідченіші, аніж Омельченко. (Недарма тривалий час після призначення він боявся публічних виступів та телебачення, а прямих ефірів усіляко уникає і зараз; багато хто пам'ятає те, що він ляпнув декілька разів при ввімкнених камерах

на урядових та інших заходах, в ході теледебатів. Слова дуже складні — це ж не звична лайка на будмайданчику. Можна, звичайно, й ведмедя видресирувати, а все ж «не отмыть черного кобеля добела».)

Я не очікував на зіткнення з такими могутніми силами, і недооцінив супротивника, який виніс на гребінь хвилі саме цю, випадкову людину. Він не прийшов у велику політику, а, у точному розумінні цього слова, просочився туди.

Колишній депутат Київради Костянтин Матвієнко смачно пройшовся по цій особі: «Якщо у Омелька в середині дев'яностих було виразне внутрішнє відчуття, що він обіймає крадену посаду і він розумів свою інтелектуально-культурну неадекватність щодо Києва та трохи цього соромився, то сьогодні він вже переконаний у власній незамінності та непогрішимості. Сіре ж оточення і поготів» (www.glavred.info, 7 липня 2005 р.)

До усього додавалася ще одна риса цього суб'єкта: його органічна безпринципність. В Омельченка не було ніяких яскраво виражених твердих політичних, соціальних, моральних принципів. Існує певна категорія людей, яких я називаю політичними бомжами. Переважна більшість тих, кого звать бомжами — «людьми без певного місця проживання» — не є чиймись жертвами. Для них бомжування — спосіб життя. Останнім часом ця соціальна чума заразила й політиків. Політичні бомжі від справжніх відрізняються хіба що наявністю в паспорті штампа про реєстрацію. Щоправда, декларації окремих претендентів на президентський пост у ході виборів 2004 року показали, що у деяких із них і квартир немає. В політичному сенсі вони невідомі суспільству, з'являються нізвідки й відкрито не декларують свої ідеологічні орієнтири, що для розвинутих суспільств є неможливою ситуацією, коливаються, як тріска на поверхні води, в залежності від кон'юнктури.

Знаючи його недорікуватість і інтелектуальний потенціал (був простий, як двічі два чотири), невисокий поріг елементарної культури, безликість, не вірилося в торжество швондерів і шарикових у найінтелігентнішому і найкультурнішому місті не лише України.

Утім усе обернулося інакше.

Попрацювавши поруч зі мною, набравшись нових методів роботи, ідей та планів, він, разом із тими, хто його привів до влади, зрозуміли, що це — їхній шанс. Очоливши внаслідок перевороту міську адміністрацію, Омельченко одразу проявив дивовижну здатність гнутися до хрусту у хребті перед вищестоящими чиновниками, почав безсоромно займатися політичними крадіжками, експлуатувати напрацювання моєї команди, видаючи за свої досягнення.

Дуже часто за здобутки міських властей видається те, що робиться за рахунок державного бюджету. Запропоную увазі читача лише один, але характерний приклад.

22 листопада 2000 року у газеті «Факты и комментарии» в публікації під назвою «В Киеве после реставрации открылся для посещения музей «Андреевская церковь», зокрема, вказувалось, що «открытие музея стало возможным благодаря поддержке столичных властей: заказчик реставрационных работ — компания «Госстрой Украины» — получила от городской администрации беспроцентный кредит в размере около миллиона гривен, требуемых для завершения работ. Компания полностью возвратила кредит за счет работ, выполненных при реставрации Успенского собора».

Ця інформація не відповідала дійсності. Національний заповідник «Софія Київська», до складу якого входить і Андріївська церква, розташовувався на території мого, 223-го виборчого округу, тому мені ситуація була добре відома. Саме за моїми депутатськими зверненнями та пропозиціями було майже в п'ять разів збільшено фінансування невідкладних ремонтно-реставраційних робіт на об'єктах Національного заповідника «Софія Київська». Додатково до запланованих Кабінетом Міністрів України коштів виділено 21,5 млн грн, що якраз і дало змогу завершити ремонт і відкрити для відвідування Андріївську церкву, відремонтувати дзвіницю «Софії Київської», провести інші ремонтно-реставраційні роботи та вирішити питання щодо відселення громадян, які мешкали на території заповідника.

Тому я 28 грудня 2000 року написав листа до редакції газети зі сподіваннями, що вона його надрукує й дозволить киянам отримати об'єктивнішу інформацію про реальний стан речей. До нього доклав офіційну відповідь Держбуду, до якого я звернувся за поясненнями після названої статті. В ній наводились такі дані: «Роботи з реставрації Андріївської церкви, яка входить до складу Національного заповідника «Софія Київська», розпочаті у 1992 році і завершені у 2000 році. Загальна вартість виконаних науково-дослідних, науково-проектних та реставраційно-ремонтних робіт складає 3,7 млн грн, в тому числі у 2000 році 1,5 млн грн фінансування робіт проводилось за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті на реставрацію пам'яток архітектури — 2,4 млн грн (2000 р. — 0,2 млн грн) та резервного фонду Кабінету Міністрів України — 1,3 млн гривень».

Здавалося б, усе ясно — газета, із подачі міськдержадміністрації, написала неправду. Але вона змовчала, не дала спростування.

Подібна ситуація складалась й при відтворенні Успенського й Михайлівського соборів, інших об'єктів, роботи на яких також

фінансувались за рахунок державних коштів, а всі лаври привласнювала міська адміністрація, внаслідок чого побутує думка про те, що відновлювалися ці культові споруди особисто Омельченком. Мені — членові бюджетного комітету Верховної Ради третього скликання, відповідальному, зокрема, за розподіл централізованих капітальних вкладень, — правда відома краще за інших. Через мене якраз проходило чимало звернень адміністрації міста щодо фінансування за рахунок державного бюджету різних об'єктів на території міста, в тому числі названих соборів, спорудження монумента незалежності України, робіт на цій площі. (На цьому фоні виглядають смішними намагання міської влади повісити на вуха громадян італійську національну страву, переконуючи, що ці роботи здійснюються за рахунок коштів інвесторів. «В прошлом году «Метрострой» выполнил огромные работы на Майдане Незалежности. Рассчитались ли заказчики?» — запитала керівника київських метробудівців В. Петренко «Деловая столица» в № 97 за 24 березня 2003 року. «Нет, с нами до сих пор не рассчитались. Работа без проекта, с колес, мы думали, что нам задолжали 91 миллион гривен, оказалось, на пять миллионов больше. Уже более года замеряют объемы работ, а денег пока нет. Майдан существенно ухудшил наше финансовое положение», — відповів він.)

Спостерігаючи сьогодні на місці обіцяного музею незалежності та пантеону великі літери «Глобуса», думаю: а чи потрібно було здійсмати такий уселенський галас, аби під виглядом будівництва об'єкта загальнодержавної ваги, вклавши державні кошти — їх обсяги величезні — в інфраструктуру цієї площі, потім зробити такий щедрий подарунок бізнесменам? І де наші «записні» патріоти? Мовчать, як завжди. (Узагалі, спостерігаючи за бурхливим зведенням усе нових і нових підземних та надземних торговельних комплексів, питаєш себе, а чи це головне, що потрібно сьогодні людям? Адже у нас немає дефіциту торговельних площ, а існує проблема нестачі коштів у городян на найнеобхідніше. На цю проблему звернула увагу і «Деловая столица» [Торговые центры столицы пустуют, № 49, 08 декабря 2003 г.]: «По оценке консультанта по торговым площадям компании DTZ Русланы Бесараб, темпы появления новых арендаторов в столице примерно в пять раз ниже темпов прироста торговых площадей и составляют не более 5 % в год. Бум строительства коммерческой недвижимости в столице привел к дисбалансу спроса и предложения на рынке торговых площадей: компании, реализующие проекты новых ТЦ, значительно опережают запросы риэлторов, являющихся потенциальными арендаторами площадей ... На сегодняшний день на 1000 жителей города приходится около 80 кв. м торговых площадей в ТЦ, что в натуральном эквиваленте составляет около 240 тыс. кв. м...

Многие эксперты отмечают появившуюся в последнее время проблему заполняемости площадей ТЦ, связанную с недостаточным количеством потенциальных арендаторов». А їх усе печуть і печуть.)

Так творились міфи, у згаданому випадку — про «видатну» роль міськдержадміністрації у справі відродження пам'яток. Однак, я б не радив надто зваблюватися подібними ілюзіями.

Коли вже скінчив цю главу, преса та інтернет замайоріли повідомлення на кшталт: «Майданові Незалежності загрожує реконструкція» тощо. Носії архітектурної думки, що матеріалізувалася в незграбний проект, який побив рекорди несмаку, ніби порухом чарівної палички заговорили діаметрально протилежне тому, в чому переконували киян улітку 2001 року, коли завершили реконструкцію площі. Помпезне спорудження — дівчина на колоні, що символізує, за задумом авторів, українську державність, на їхню думку тепер, не може бути розташоване на тлі скляних вітрин і ця ситуація дискредитує саму ідею державності, а тому, за словами чиновників, саме цей фрагмент площі вимагає зміни. Як писала «Деловая столица», Омельченко, відвідавши перше засідання нового складу містобудівної ради, оголосив про можливу чергову перебудову центральної площі і рекомендував архітекторам створити спеціальну групу, покликану поліпшити її зовнішній вигляд. Він заявив, що архітектори часто критикують його за проект, по якому забудований майдан Незалежності, зокрема за розташування на ньому Лядських воріт. «Я виконував волю (архітекторів), тому що сказали чітко: «Якщо не поставите на Майдані Лядські ворота, якщо поставите не там, ми підніmemo громадськість і вас заплюємо», а потім говорять, що я з кривого ока десь пальцем тикнув, де поставити ворота. На голові б їх вам поставити», — сказав Омельченко (<http://www.glavred.info>, 10 грудня 2003 р.)

Вибачте за стиль і формулювання, але з пісні слів не викинеш, як, виявляється, не сховаєш і виконробську натуру того, хто їх вимовив. Як відомо, у 2001–2002 роках на майдані Незалежності була побудована статуя жінки в українському національному костюмі, що поставлена на 40-метровій колоні, а також великий підземний торговий центр і комплекс фонтанів. Відтоді політики і громадські організації піддали нищівній критиці новий дизайн центральної площі Києва. Невдоволення новим виглядом головної площі столиці, перетвореної у великий магазин, наростало. Напевно, цим і викликані такі незграбні спроби виправдатися й відхреститися від своїх же результатів знуцання над київською архітектурою. Але де ж були раніше ці державні посадовці, коли лунали попередження, протести, направлялися клопотання, депутатські запити,

зокрема мною, із вимогою зупинити це свавілля? Адже простіше було попередити, ніж тепер виправляти це становище (у що я мало вірю).

Це ж у нас тільки таке можливе — капітально відремонтувати вулиці Грушевського і Січневого повстання, а через два роки зірвати там же трамвайне полотно, щойно покладене; зняти опори і контактні мережі маршруту тролейбуса № 20, а рік потому знову їх відновлювати; закопати 60 млн грн у Хрещатик і, не дочекавшись і двох років, знов перерити; укласти сотні мільйонів гривень у майдан Незалежності, а тепер із легкістю сказати, що помилилися, й затівати новий ремонт. Це ж не свої гроші — державні. Допоки ж будемо подібне терпіти? І коли ж ми просто з населення міста, сукупності індивідів, станемо, зрештою, територіальною громадою, що не буде байдуже спостерігати за витівками міської влади, а примусить її себе, щонайменш, поважати?

Творці легенд про всенародну любов і підтримку теперішнього градоначальника, що випадково опинився на чолі міста, які весь час намагаються — за прикладом легендарного царя Мидаса — усе, до чого він доторкався, перетворювати в золото, добре знають про справжню сутність цієї людини. Та й ці дифірамби викликають посмішку у людей, які знаються на сій справі. Думка про те, що народ завжди правий, хибна. Якби це було так, то він би мав рацію, підтримуючи й обожнюючи, наприклад, відомих людству диктаторів. Орієнтуватися необхідно не на затурканих і забитих офіційною, в дусі Сулова, пропагандою, а на думку свідомих, добре інформованих громадян. Ще Цезар був упевнений у тому, що люди охоче вірять у те, у що бажають вірити.

Починаючи з 1998 року, після обрання нового парламенту, у столиці з'явилися нові фінансові можливості. Тоді бюджетний комітет, членом якого мене було обрано, домігся значного перерозподілу коштів на користь місцевих бюджетів, зокрема Києва. Ще більш зміцнив фінансову базу столиці і бюджетний кодекс, одним із співавторів мені також довелося бути. Однак і такими колосальними можливостями, створеними державою, міська влада, на жаль, розпорядилася не кращим чином. Кілька наочних прикладів.

Перше — житло. При загальному зростанні показників житлового будівництва зараз у Києві вводиться менше житла за рахунок бюджету саме для черговиків. Дотепер не досягнутий наш результат 1995 року — 94,4 тис. кв. м. Одразу після захоплення влади через заколот в 1996 році Омельченко побудував за кошти міського бюджету лише 49,0 тис. кв. м, тобто наполовину менше, в 1997 — 42,0 тис. Потім поступово цей показник збільшували, але нашого рівня так і не досягли. Киян абсолютно не «гріє», що в місті росте загальна кількість нового житла. Але куди ж ідуть ті квадратні метри, про введення яких під фанфари рапортують чиновники,

якщо черговикам перепадає все менше? Понад 72 тис. кв. м житла надамо пільговикам — таку обіцянку Омельченко на 2004 рік навів «Хрещатик» 16 грудня 2003 року, що, поза сумнівом, менше, ніж наведений мною показник адміністрації, яку я очолював. (Не змінилася ситуація і за два роки. У ранковій програмі ТСН на каналі «1+1» 26 квітня 2005 року градоправитель сказав, що міська адміністрація буде щорічно лише 76–78 тис. кв. м житла за рахунок коштів бюджету міста.) Цей безперечний факт не завадив СТН — кишеньковій програмі Омельченка — 8 січня 2004 року безсоромно, безапеляційно заявити, що заплановані на 2004 рік 72 тис. кв. м житла для пільговиків — найвищий показник за останні десять років. Важко спростовувати тих, для кого число 72 більше за 94,4 і хто, педалюючи неіснуючі здобутки, робить ставку на довіру людей — ще з радянських часів — до офіційних повідомлень (сам пам'ятаю, як вирішальним моментом у суперечках тоді був такий аргумент: «Що ви мені кажете, я сам про це вчора в «Правді» читав!»).

З тих же обсягів житла, що — за словами градоначальника — мали в 2004 році побудувати для соціально незахищених категорій громадян, реально безкоштовним є тільки половина (даний факт впливає із Програми соціально-економічного та культурного розвитку Києва на 2004 рік), а інша половина фінансувалася за схемою: 50 % — кошти населення, 50 % кошти міського бюджету. Врешті черговики отримали ще менше — лише близько 35 тис. кв. м. Отакі реальні факти, а не декларації. А заступник голови міськдержадміністрації Михайло Голиця взагалі «вважає за доцільне скорочення числа категорій пільговиків, що мають право на безкоштовне одержання муніципальної квартири» (ForUm, 7 березня 2004). Ось така спроба «кардинального» розв'язання проблеми.

Одне слово, одержали, що хотіли — хто з багатих мав одну квартиру, тепер має декілька, а хто стоїть на черзі і не має коштів, може ніколи її не дочекатися.

Та й якимось скромно міська влада замовчує той факт, що вона практично перекладає розв'язання житлової проблеми на плечі самих громадян: сьогодні три чверті усіх обсягів житлового будівництва фінансується за рахунок коштів населення.

Києвом керує бізнес, а не політика. Наївні люди думають, що таке інтенсивне будівництво дуже корисне для киян, тому що розв'язує проблему комуналок і черговиків. Але — це омана. Черга на квартири майже не просувається.

А на придбання житла соціально незахищені верстви населення мають мінімальний шанс. Причина проста — його захмарні ціни. «Европейские столицы дешевле Киева», — в липні 2005 року дослідила «Газета по-

киевски». «Самое неприятное соотношение средних цен на жилье и средних зарплат — в Киеве, Москве и Нью-Йорке ... Бешено дорогое жилье стало одним из главных атрибутов киевской жизни. Прогнозы о грядущем росте цен многих уже перестали тревожить — реально достижимый уровень уже спрятался за горизонтом финансовых возможностей. Недавно Президент Ассоциации специалистов по недвижимости Украины Александр Бондаренко заявил, что цены на киевские квартиры неоправданно завышены и уже превосходят, например, берлинские».

Звідки ж такий бурхливий приріст будівництва? За рахунок укорінення багатих приїжджих, котрі скуповують житло в новобудовах. Будь-який експерт із нерухомості вам скаже, що переважна більшість споживачів цих нових «квадратів» — люди, що приїхали в столицю «на ловлю счастья и чинов», вихідці з регіонів, які переносять сюди свій бізнес і їдуть робити політику. Саме вони тримають попит і високі ціни на житло.

Навіть В. Бондаренко, колись найвідданіший прихильник Омельченка, був змушений визнати: «Вместе с тем, сегодня есть определенные тенденции в Киеве, которые я не могу одобрить. К ним, в частности, относится ненормативная застройка центральной части города. Уровень прибыльности строительства в центральной части настолько высок, что один построенный дом дает от 10 до 15 миллионов долларов чистой прибыли. Это подталкивает определенные структуры к так называемому решению жилой проблемы. Берутся очень красивые участки на Печерске, в Шевченковском районе и в других районах города. Построенное жилье искажает центр, это приводит к потере возможностей Киева иметь культурно-историческую часть и отели, создавать инфраструктуру столицы. Кстати, эти высокоэтажки в центре не заселяются киевлянами, на 80 и больше процентов жилье там покупают приезжие» (<http://www.glavred.info>, 8 серпня 2003 р).

Житлове забезпечення в столиці значно відстає від європейських зразків, де на кожного жителя таких міст, як Відень, Париж, Берлін, припадає мінімум 28 метрів житла, тоді як у Києві — 19,8 «квадратів» на людину. На сьогодні 99 тисяч 180 київських сімей потребують негайного поліпшення житлових умов. Станом на 2004 рік у Києві на квартирному обліку перебуває майже 145 тисяч сімей, з яких 18,5 тисяч родин чекають отримання квартир вже понад 20 років. З цього числа 132,7 тисяч сімей перебувають на черзі квартирному обліку у райдержадміністраціях міста. Крім того, однією з найважливіших проблем Києва лишається питання гуртожитків, яких у столиці більше 420 — в них проживають майже 70 тисяч родин, які також потребують поліпшення житлових умов (за повідомленням «Київ-Прес-Інформу» <http://www.kyiv.osp-ua.info>).

«Здесь хочу сделать маленькое отступление. Как-то при разговоре с депутатом Киевrada Виталием Комовым услышала любопытные цифры. По его словам, в Киеве около 140 тысяч очередников. В период 2002–2003 года для них строили по 650 квартир. Путем нехитрых вычислений получается, что тем, кто станет на очередь сегодня, ждать придется 200 лет. А если учесть, что сейчас налицо снижение темпов льготного строительства — и того больше», — повідала читачам газети «Сегодня» (2 березня 2005 р.) Л. Поветкіна.

Так що, не личить міській владі поводитися з черговиками за принципом: «Рятуйся, хто може, сам».

Багато хто з моїх опонентів не зможе заперечувати оцінки проблеми відповідальним тоді за будівельну галузь у моїй адміністрації Омельченком. Відповідаючи на запитання кореспондента «Региона» щодо перспектив житлового будівництва й звинувачень на мою адресу у нібито падінні його обсягів Л. Івченко 16 липня 1996 року він сказав: «Я не разделяю такого мнения. Косаковский был идеологом и вдохновителем строительного дела... Просто за последние годы все отрасли промышленности дали спад. Не стало исключением и жилищное строительство. Каким образом в Киеве может строиться больше, чем по Украине, и вообще, может строиться, при таком состоянии экономики?»

Цікаво згадати і про таке. Саме Омельченко в 1994 році добивався обрання мене академіком Академії будівництва України. Коли я відмовився від цієї настійливої пропозиції (такі ж ініціативи надходили і від інших, поважних у цій галузі людей) і не захотів навіть писати заяву та заповнювати будь-які документи, Омельченко, як стало мені відомо згодом, власноруч їх понаписував за мене. І в один прекрасний день напросився в мій кабінет із президентом цієї академії Г. Злобіним, щоб вручити диплом. Тільки з поваги особисто до Злобіна, аби не образити його й інших членів академії, я прийняв їх. Подякував, поклав посвідчення дійсного члена Академії будівництва України по відділенню «Підготовка інженерно-технічних і наукових кадрів» за № 183 від 6 жовтня 1994 року в сейф, і ніколи про нього ніде, в жодних документах не згадував, хоча розвиткові цієї справи приділяв увагу як жодній іншій — сфера будівництва була на першому місці серед пріоритетів нашої адміністрації (підшивки газет за попередні роки зберігають і дифірамби на мою адресу з вуст головного будівничого столиці В. Поляченка — за його словами, рятувальника будівельного комплексу міста, що йому не завадило, як у них прийнято, геть-чисто забути потім моє ім'я). Працюючи в парламенті, домігся збільшення (в рази!) асигнувань на капіталовкладення, охорону пам'яток архітектури, виділення коштів на будівництво цілого ряду важливих

об'єктів, був активним учасником законодавчого врегулювання проблем цієї сфери. Вважаю, що цей рахунок сповна сплатив, академіків не підвів. Але не про це мова. Навів цей приклад лише задля того, аби проілюструвати послідовність і позицію, вірніше, відсутність таких у цієї людини, яка тоді також тишком-нишком вибила і для себе таке ж звання. В той час, за його словами, натхненник та ідеолог будівельної справи, за досягнення в котрій прийнятий голосуванням шановних академіків, найавторитетніших у цій галузі, до своїх лав, що мені і сказали під час вручення диплома, а сьогодні — головний, як намагається нав'язати омельченківська пропаганда, винуватець усіх бід на цій ниві.

Але повернімося до фактажу.

Обсяги введення житла як по Україні, так і по Києву в 1995 році зменшилися в 2,9 раза по відношенню до більш ефективного в цьому плані 1990 року. Така була загальна тенденція часу — практично у всіх країнах Європи у зв'язку з фінансовими труднощами спостерігалось зниження обсягів будівництва.

Та попри всі негаразди, стан справ у будівельному комплексі міста вигідно відрізнявся на фоні інших регіонів та колишніх республік СРСР. Часто спостерігав щире захоплення їхніх керівників, які, проїжджаючи в кортежах з аеропорту Бориспіль, бачили значну кількість працюючих на будівельних майданчиках баштових кранів, що їх просто вражало на фоні повної стагнації цієї галузі у власних країнах, і які в розмовах зі мною неодмінно просили поділитися досвідом. В тій же Москві не вдалася програма житлових облігацій і їх делегації неодноразово приїздили до нас навчатися цій справі.

В Києві в 1995 році в розрахунку на 1000 жителів здано в експлуатацію 148,4 кв. м загальної площі жилих будинків (без індивідуальних забудовників), в той час як в Україні — 87,8 кв. м. Частка столичних новобудов у загальнодержавному масштабі збільшилась з 9,4 % в 1990–1992 роках до 12,3 % за період з 1993 по 1995 роки. І, як уже наголошувалось, квартир для черговиків ми будували більше, аніж навіть сьогодні. Загалом від 1993-го по 1995 рік ми ввели в експлуатацію 41,4 тис. нових квартир, що дало змогу поліпшити житлові умови 44,9 тис. сімей та однаків, або 217, 4 тис. осіб.

Радую, що цілком виправдали й дали очікуваний нами результат — зростання, розпочинаючи з першої половини 1996 року, обсягів уведення житла, — ті десять напрямків залучення додаткових коштів для житлового будівництва, затверджених рішенням міськвиконкому ще наприкінці 1995 року. Вони працюють і сьогодні. Фундамент майбутнього росту обсягів будівництва якраз було закладено в ті роки. «Заслуга столичної влади в

том, что город строится. А если строится, значит, как говорят французы, он живет», — підкреслював я в «Киевских ведомостях» в 1994 році.

Друге — будівництво шкіл і дитячих садків. Сьогодні їх уводиться відповідно втриє й ушестеро менше, аніж у 1995 році. Загальноосвітніх шкіл у 1995 році ми здали 5 + 2 прибудови, теперішня влада в наступні роки в кращому разі — по одній, а іноді — жодної.

Якщо в 1995 році ми ввели шість дитячих садків, то в 2000, 2002 і 2003 роках, приміром, не здали жодного, у 2001-му — тільки один.

Така само тенденція зберігається з будівництвом шкіл і дитсадків і зараз. Люди ж скаржаться на їхню відсутність у нових мікрорайонах.

У наведеному вище інтерв'ю згадуваний уже Бондаренко говорив: «В моем родном Святошинском районе заместителем Александра Омельченко Михаилом Голицей хищническим методом застроены большие микрорайоны на улице Котельникова. Но забыли построить паркинг и хотя бы один социальный объект. Уничтожен последний участок, отведенный Святошино под школу, и детей приходится возить где-то на Борщаговку. Такой же микрорайон построен на улице Верховинная, где 47 тысяч квадратных метров жилья построено без какой-либо социальной инфраструктуры, без аптек и школ, магазинов и детских садиков. Там даже дорог нет! Дом уже больше двух лет стоит с неработающими лифтами. На мой вопрос, как так можно сдавать жилье, Михаил Николаевич прямо ответил, что это жилье бюджетное, поэтому для него ничего не предусмотрено». Йому видніше, бо він того ж Голицю висував і підтримував, і сам до останнього часу був однією з найбільш наближених до керівництва міста осіб.

Журнал «Нерухомість Києва» (№ 4, лютий 2004 р.) навів такі дані: усі будівельні компанії, що зводять житло в столиці, відраховують кошти на соцсферу, в тому числі на дитсадки та школи, в розмірі близько 10 грн за 1 кв. м. В цілому по місту набігає значна сума — мільйони й мільйони гривень. Задається запитання, то куди ж ідуть ці гроші, якщо названі об'єкти — дошкільні й навчальні заклади — фактично не будуються?

От уже навіть придворна ТРК «Київ» у передачі «Телепрес-клуб» 14 лютого 2004 року забила тривогу. В репортажі на початку програми відверто сказано про брак дитячих садків не лише на нових масивах, а й у центрі міста, про невідповідність деяких із них сучасним вимогам. А тодішній керівник управління освіти міста Б. Жебровський визнав, що проблема кількості потрібних місць для дітей у садках до цього вирішувалася за рахунок побудованих ще в попередні часи закладів, і цей ресурс уже наразі вичерпано. От так теперішня влада насправді «турбується» про київських дітей, про наше майбутнє.

Третє — жалюгідний стан, до якого довели міський пасажирський транспорт, наочне підтвердження тому, що «не все гаразд у королівстві датському».

Значні резерви міської казни стають очевидними, якщо ознайомитися з витратними статтями бюджету міста. Одразу розумієш, що лишень за рахунок оптимізації видатків можна забезпечити істотні додаткові грошові вливання у транспортну галузь.

Колишній (тривалий час) керівник управління транспорту КМДА І. Салій не так давно із знанням справи самокритично зауважив: «Чи не дивно також те, що обсяг фінансування ФК «Арсенал» дорівнює загальним витратам на громадський транспорт міста?!» (www.kyiv.osp.com.ua, 5 грудня 2003 р.) Справді, хто питає у киян, чи згодні вони — ті, хто наповнює київську скарбницю доходами, — за свій рахунок (а їм мали б пояснити, що потрібні на це кошти будуть відніменовані, наприклад, від медицини, яка й так дихає на ладан) утримувати футбольну команду.

Або, скажімо, бюджетом Києва на 2004 рік було заплановано: виділити майже 28 млн грн на підготовування преси; надати на рік усім депутатам міськради по 600 тис. грн, а депутатам кожної з десяти районних рад — 25 тис. грн нібито на вирішення проблем у своїх округах. А може, передбачені на ці потреби кошти доцільніше було б усе ж спрямувати на поліпшення стану пасажирських перевезень?

Тільки за рахунок переорієнтації видатків у названих вище прикладах із цих статей (а це понад 100 млн грн) на транспортний комплекс міста київська влада могла б розв'язати багато проблем, а кияни — відчутти себе цивілізованими людьми, їдучи на роботу в нових трамваях чи тролейбусах.

А якщо взяти під контроль ті доходи, які мали б надходити від реклами в метро та на транспортних засобах, то до цієї віднайденної у бюджеті суми додадуться ще значні кошти. Тож міським чиновникам не пасує уперто прагнути розв'язати проблему фінансування пасажирських перевезень за рахунок підвищення цін на проїзд у міському транспорті, себто постійно залазити в гаманці самих городян.

Варто декілька слів окремо сказати і про трамвай. Міській владі потрібно припинити так заповзято нищити цей вид електротранспорту. Їхня нелюбов до нього проявилася ще в 1996 році. Почали з аврального зняття трамвайних рейок по вулиці Саксаганського (хто не знає: там у той час поруч, по вул. Тарасівській, поселився головний рульовий міста), а згодом удалися до масового перенесення трамвайних колій з місць компактного проживання номенклатури. Окрім суцільних незручностей для киян, повальна заміна трамвайних на автобусні маршрути призводить до різкого погіршення стану повітря — відомо, що у нас 70 % усіх викидів в атмосферу

дає автотранспорт. Ніхто таких попередніх оцінок не робив. На мій депутатський запит до Міністерства охорони здоров'я отримав відповідь, що ці проекти необхідної екологічної експертизи не проходили. От і у 2004 році довжину трамвайних колій заплановано було зменшити ще на 4,8 км. І це видається за досягнення: «Транспортні проблеми Печерська, можна сказати, вирішені. Маю на увазі... і повсюдну ліквідацію трамвайних колій» (С. Сташевський, «Столиця», № 28 (531), 9–15 липня 2004 р.) Дивно, чесно кажучи, твердження.

Між іншим, міській владі варто було б у цій справі зважити й на те, що, руйнуючи трамвайні лінії, вона рухається у зворотному напрямі від європейських тенденцій у цій справі. У всіх великих містах Європи, навпаки, переходять на екологічно чисті види транспорту, яким саме і є трамвай. На власні очі спостерігав, як у Страсбурзі, наприклад, додатково до існуючої трамвайної лінії побудували ще три, у Копенгагені розконсервували закритий у свій час трамвайний маршрут.

І ще. Хто їздить київськими вулицями, той знає, що після численних ремонтів доріг пересуватися по місту стає дедалі складніше — не тільки власникам авто, а й міському транспорту. Стан доріг, окрім деяких центральних вулиць (і те з натяжкою), у Києві просто жахливий. Пересування ними нагадує додання смуги перешкод, що під силу хіба що «Нивам» або джипам. Причина — у проектних прорахунках і бездарній організації руху після проведених ремонтних робіт, а іноді — у головоп'ятстві. Виразна ілюстрація — Московська площа. У 1996 році (ще до мого звільнення) ми розпочали її реконструкцію. Проект передбачав дворівневу розв'язку. Але, після відомих подій і мого відсторонення, адміністрація, що прийшла на зміну, перекинула виділені кошти на показні роботи в центрі міста — для піднесення свого іміджу, а реконструкція площі була проведена у спрощеному варіанті — в одному рівні і з абсолютно непродуманим спрямуванням потоків транспорту. Той, хто пробував повернути з Московської площі, зокрема, рухаючись від бульвару Дружби народів на проспект Науки, чи здійснити будь-який інший маневр, знає, який гак доводиться робити. Тепер — коли побачили, що площа знову перевантажена — почали говорити про повернення до плану її реконструкції у кілька рівнів. Але де ж були раніше ці державні посадовці?

Перелік можна продовжувати і далі. Але в цьому немає потреби. Навіть із того, що вже перераховано, зрозуміло, на мій погляд, головне — пріоритети у використанні міських коштів сьогодні нерідко визначаються невірно і не завжди повною мірою відповідають реальним потребам городян. Справити враження, напустити туману на підміну чорновій роботі на благо киян стало кредом міської влади.

У всій «красі» такі її патологічні звички проявилися, зокрема, в ході підготовки до ювілейного конкурсу Євробачення, що проходив у Києві в травні 2005 року. Не без сарказму з цього приводу сказано в статті «Євробачення по-київськи», розміщеній на сайті «Українська правда» (Йоганнес Андерсен, ВВС, 17 травня 2005 р.): «Місто зустрічає приїжджих прикрашено — так, напевне, зустрічали царів. Тротуари на головній вулиці — Хрещатику — повністю оновлені. Навіщо? Адже старі тротуари були непогані, і в Києві є багато інших вулиць, які потребують ремонту. З вулиць і підземних переходів міста вигнали тих, хто заробляв на прожиття, продаючи одяг, батарейки чи вирощені на дачі овочі. Відвідувачам не дозволять побачити ці промовисті ознаки досить поширеної бідності. Квитки на Євробачення, деякі з яких коштують 200 євро, є недосяжними для багатьох українців. Зазвичай у Європі столиця, яка приймає конкурс Євробачення, не переглядає у зв'язку з цим свої плани оновлення інфраструктури і не змінює правила торгівлі. Але принципи Потьомкінського села надають більшої ваги зовнішньому вигляду, а не змісту».

Теперішня влада міста за час своєї діяльності просто проярмаркувала інтереси київського люду. Усі казки про «великі здобутки» Омельченка легко розбиваються, коли поглянути на елементарні статистичні викладення.

Останнім часом можна помітити дивні речі: місто все виразніше поділяється на престижний центр і безперспективну периферію, що не може розраховувати на увагу й ласку міського начальства. Київ дедалі більше розколюється на Київ першого гатунку й Київ другого, і відмінність між цими двома «містами» стає все більш наочною і в соціальному плані загрозливою. Переконалий, є тільки один Київ — єдиний, неподільний; і всі його мешканці — кияни, незалежно від району, в якому вони живуть. Київ починається з Хрещатика, але не закінчується ним. Нормальні умови життя для всіх киян — ось найбільш вдячне й шляхетне завдання міської влади. Міська влада має не тільки з вигодою для себе використовувати столичний статус міста, а і нести відповідальність за свої дії.

Викликає протест непродумана забудова центру міста, що уже влучно визначили як «архітектурно-будівельний вандалізм». Ситуація стає дедалі загрозливішою. Останнім часом у Києві йде процес винищування історичного надбання нашого народу, нищаться цінні пам'ятки, неповторні ландшафти, що створювалися століттями. В гонитві за прибутками величезні фінансові ресурси за нашої бідності витрачаються на побудову історично й культурно сумнівних новоробів, які зводяться на кістках справжніх пам'яток, на реалізацію сумнівних проектів.

Ще 10 липня 1997 року з цього приводу забили на сполох учасники перших в історії міста громадських слухань, про які уже згадувалось. Їх учасники надіслали відповідні звернення владним структурам, але не були почуті. Унаслідок цього ті люди, які незаконно, в результаті перевороту в 1996 році, опинилися біля керма столиці, просто розперезалися й поводять себе у місті, як слон у посудній лавці, забудовуючи його відповідно своїм смакам, руйнуючи те, що саме і є Києвом.

«Голос України» у статті «Не робить Київ Парижем» у 2001 році справедливо писав: «Нескінченні перебудови, реконструкції, як пластична операція спотворюють сформоване віками обличчя міста. Щось Колізей у Римі ніхто не відбудовує, а туристи їздять туди, щоб доторкнутися до його вікових каменів».

Дійсним лихом стала «тротуарна лихоманка» (керамічна плитка, на якій, подекуять, добре заробили наближені до градоправителя особи, створила і масу незручностей для городян: улітку на тій плитці жінки псують та ламають підбори, а взимку вона перетворюється на справжню ковзанку, випробування для пенсіонерів), масове знищення дерев, забудова мансард. Часто-густо будівництво відбувається з порушенням норм законодавства, без проектно-кошторисної документації, коли гроші списуються по факту. При цьому багато киян скаржаться на повне ігнорування суспільної думки, порушення міською владою їхніх прав, яка так безпардонно ігнорує міську спадщину, київські традиції. На протести громадськості ніхто не звертає уваги. Влада, зухвало посміхаючись, робить своє! Воістину, не знають, що творять...

Достатньо симптоматичний приклад знайшов у «Дзеркалі тижня» за 17 квітня 2004 року у великому матеріалі Дм. Малахова, в тому його місці, де описується відновлення після війни Хрещатика, зруйнованого восени 1941-го. Автор відмічає: «Когда площадь Калинина (сейчас — Майдан Незалежности) окончательно освободили от развалин и готовили к асфальтированию, строители спросили Хрущева, что делать с липой, стоявшей несколько в стороне и не соответствовавшей общему симметричному плану. Хрущев взглянул на зеленую красавицу и сказал: «Пережила пожар, пусть живет!» Нарядное дерево радовало глаз еще несколько десятилетий и было безжалостно срублено во время реконструкции площади в 1981 году, когда работами руководили уже другие, далекие от сентиментов новоявленные киевляне». Ще менш схильні церемонитися сучасні міські керівники, які вже давно не розводять усяких там інтелігентських сентиментів. Не піддається підрахунку кількість дерев, що були зрубані в ході реконструкції цієї площі та інших об'єктів.

Але при цьому руйнується головне — власне наш Київ. Якщо ми і надалі будемо пасивно спостерігати, як гине надбання предків, велика спадщина Київської Русі, із нашим вічним містом станеться те, що не міг зробити хан Батий у тринадцятому столітті, бо у нього просто не було бульдозерів. Не можна знущатися з минулого.

У статті з улучною назвою «Місто оскаженілих забудовників» доктор фізико-математичних наук, письменник М. Стріха в липні 2003 писав: «Упродовж останніх років корінний киянин почувається в рідному місті, як в обложеної фортеці під час ворожого обстрілу, — не знати, звідки з'явиться наступна загроза і який з улюблених куточків Києва стане черговою жертвою сваволі всевладних забудовників... А поки Київ активно зникає. Столицю сьогодні буквально нищать, віддаючи під забудову найменші клаптики землі в історичному центрі — часто поруч із відомими пам'ятками архітектури... Отже, Київ на очах перестає бути містом, оспіваним поетами, і стає натомість нагромадженням офісів, гаражів і магазинів».

Нові помешкання і досить громіздкі споруди інвестори часто «втискують», віднімаючи життєвий простір в інших будинків і їхніх мешканців; позбавляючи людей дитячих майданчиків, зелених насаджень, затишних скверів; грубо порушуючи нормативи щільності забудови (вигляд із вікон — суцільні сутінки і навколишні будинки-велетні) із повним букетом супутніх процесу будівництва на обмеженій площі «приємностей»: шум, бруд, тріщини у стінах через роботу потужної техніки тощо. Відсіч «інтервентам» влада не дає, а навпаки, потурає їм у цьому.

Перспектива, що чекає всіх мешканців у центральних районах міста, така: їх будуть виселяти далеко.

Про це яскраво написала в «Дзеркалі тижня» (№ 18, 14–20 травня 2005 р.) Катерина Мотрич: «Зникають, буквально розчиняються подвір'я і виростають щільненько один біля одного будинки, перетворюючи центр у таку собі європейську тісню, де люди, машини, будівельний хлам, здається, розчавлять серцевину Києва... Мешканці мовчки спостерігають, як їх витісняють із власного району сучасні грошовиті «половці». Складається враження, що загалу взагалі не існує. Немає пенсіонерів, немає інтелігенції, немає дітлахів. Є лише «крутий» прошарок, новітній князь-смерд, якого треба розважати, поїти-годувати, сприяти рівновазі адреналіну у його крові та створювати умови для його бізнесу.

Старий куточок міста форсовано звільнили від гастрономів, продуктових та овочевих магазинів, лотків, кіосків і зводять на їхньому місці розважальні заклади, приватні магазини, аптеки, орієнтуючись на власний бізнес, а не на елементарні потреби киян...

Стає-таки тривожно, що коли цей процес нищення духу Києва не зупинити, то зухвалі варяги скоро захочуть приватизувати і Гору Дитинку, і Щекавицю, і частину Дніпра з пляжами та Володимирською гіркою, і ботанічні сади».

А в іншому числі цього тижневика (№ 20 (548), 28 травня — 3 червня 2005 р.) перший заступник голови Федерації футболу Києва Ігор Кочетов зачепив ще один бік проблеми, що стосується вже безпосередньо здоров'я нації: «На наш погляд, органи виконавчої влади повинні передбачати фінансування нових спортивних споруд під час будівництва житла — відповідно до діючих державних будівельних норм... До речі, майже у трьохмільйонному Києві немає жодного критого футбольного майданчика. Мешканцям столичних мікрорайонів сьогодні ніде займатися спортом. Я вже не кажу про футбольні поля. Наявні перебувають у власності людей, які спорт розвивати не збираються. Поля і стадіони, що збереглися у комунальній власності, у вкрай поганому стані... Сьогодні в Києві не залишається практично жодного клаптика землі, де можна побудувати стадіон. Ділянки відводяться виключно під житлові будинки, магазини, офісні центри. Навіть на місці старих стадіонів, як, наприклад, стадіону підприємства «Київприлад», будуються висотки».

За останні кілька років у Києві зникло 14 книгарень.

З гіркотою маємо визнати — того Києва, який ми знали і так любили у свою пору, вже не існує. Звичний вигляд міста втрачений. Від усвідомлювання цього факту у багатьох справжніх патріотів Києва серце розривається тисячу разів.

Може, комусь із свіжоспечених киян та заїжджих гастролерів і подобаються ці потворні споруди в історичних місцях, теплиці й глобуси разом із метрографами та квадратами, де весь цей натовп жує гамбургери і заливається пивом, та як ураган, пронісшись над містом, залишає після всіх цих безумств під назвою народні гуляння тонни сміття і витоптані газони. Але їх нічого не пов'язує з нашим містом — цими вулицями і парками вони не гуляли самі в юності, не водили тут своїх дітей і онуків, вони приїхали в Київ просто брати від життя все по максимуму, а після них — хоч потоп.

Не раз особисто, називаючи таксистові адресу: площа Слави, чув у відповідь: — А де це?

Що називається, на злобу дня надрукувала анекдот «Теленеделя» (№ 47, 22–28 листопада 2004 р.):

– Водитель, а эта маршрутка идет до Севастопольской площади?

– Откуда я знаю?! Я первый раз в Киеве!

Отакі люди визначають сьогодні, хто нами керуватиме, і задають стандарти життя й поведінки у місті.

Голоси ж корінних киян, змушених виселятись на околиці, інших небайдужих городян, які б'ють на сполох, потопають у дзеленчанні потоку золотих монет, що прямо-таки повноводною рікою пливе у кишені міських чиновників та ділків, котрі обернули все це архітектурно-будівельне безумство у справжній Клондайк. Важко не погодитися з киянином від народження, народним артистом України А. Хостікоєвим: «Наверное, правильно, что в городе все меняется, все становится другим, но мне почему-то грустно... Я вырос в парке Шевченко. Сейчас, когда я там бываю, у меня сжимается сердце. Парк уже не тот... Уверен, что после нескольких перестроек на Майдане город утратил свою индивидуальность. Знаете, когда я увидел новый Майдан Незалежности, у меня возникло ощущение, что я уже видел точно такую же площадь где-то за границей. Стоит ли делать Киев похожим на другие города?»

Єдиного ж чиновника — голову Держбуду В. Гусакова, — що достатньо критично ставився до архітектурних експериментів у столиці, внаслідок яких бездумно шматували місто, і, часто, у відповідь на мої та інших депутатів звернення, зупиняв незаконне будівництво, тероризували, і, зрештою, зняли, на жаль, із посади.

В унісон з іншими публікаціями на цю тему звучать рядки в тижневику «Грані-плюс» (№ 15, 26 квітня — 2 травня 2004 р.): «Особливо безглуздою містобудівна політика Олександра Омельченка виглядає на тлі його заяв, що, мовляв, Київ — це «європейська столиця»! Ніде в центрі Відня ви не побачите висотні житлові будинки. У Римі до кожної історичної будівлі ставляться просто трепетно. У Берліні ніхто не зможе зрубати здорове дерево. Натомість із лица Києва, як вітром, просто здуває традиційну забудову, звичні для нас сквери, вулиці. Місто втрачає себе, стає бездушним залізобетонним монстром. У самому серці історичного Києва до неба здійснюються «ікла» хмарочосів... А «батькам міста» до цього байдуже, для них центр Києва — лише будмайданчик і один великий бізнес-центр! Чи дочекаються коли-небудь кияни, що в нашому місті будуть не лише порядок на вулицях, в сенсі чистоти, а й порядок у всьому іншому...» Наприклад, порядний мер? — пише тут Ірина Белоусова.

Спроби «змавпувати» московський сценарій призводять у нас до повтору стану речей у столиці Росії — у спотвореному вигляді. Копіюють не лише лужковську кепку, а й цілі архітектурні проекти (приміром, сумнозвісні «теплиці» на Майдані Незалежності є лише калькою, повними близнюками відповідних споруд у першопрестольній, буквально злизані з них). «Сколько осталось жить Москве? Примерно 7 лет, а затем на ее месте, точнее, на месте ее исторического центра, потому что он и есть Москва, появится новый город. Частично он будет состоять из муляжей снесенных

домов. Частично — из монстроподобных высоток в форме карандашей или зданий-торгов с балясинками и завитушками. Все будет добротное, аккуратное и такое же розовощекое, каким в лучшие свои минуты предстает идеолог «преображения» столицы — ее мэр Юрий Лужков. Кстати, первый со времен Октября 1917-го коренной москвич во главе города. И единственный в истории столицы градоначальник, заслуживший, чтобы его именем был назван архитектурный стиль. Стиль, меняющий Москву до неузнаваемости». (Лужковская Москва: стиль вампир, © «Профиль», 25 ноября 2003 г.)

Не хотілось би повторити їхню гірку архітектурну долю. Однак при збереженні нинішнього стану речей — безсоромності й зухвалості міської влади, тотального наступу будівельників на місто та байдужості киян, — до цього йде.

Що й казати, будують у Москві багато і швидко. Кому це все дістається — зовсім безглузде й недоречно запитання, — пишуть російські видання. Принаймні, відомо, що в Москві, як і у нас, усе ще не можуть одержати належні їм квартири черговики, інваліди й ветерани, що перебувають у черзі з початку 80-х років. Про те, що в столиці Росії будують дуже погано, порушують усі, які можна і не можна, держстандарты й норми будівництва, заговорили тільки після трагедії у «Трансвааль-парку». Хоча не так давно від пожежі в якихось комерційних ларьках легко й невимушено було зруйновано аж півкілометра естакади третього транспортного кільця, яке, згідно із проектом, повинне витримувати кількарізні проходження танкових колон. Але ту історію столична влада Росії успішно зам'яла. Проте трагедія в московському аквапарку, нарешті, привернула увагу до якості швидкого московського будівництва, підтвердила і крайню його небезпеку для жителів Москви. Важко навіть собі уявити, яку кількість житла і нежилых приміщень було ударними темпами зведено в Білокам'яній протягом останніх десяти років. Місто змінилося настільки, що люди, які залишили Москву на початку економічних реформ, просто не можуть пізнати місь, де вони народилися й вирости. Питання (а його часто ставлять тепер у російських ЗМІ) в іншому: як довго вся ця краса зможе простояти?

Над цим не зайве замислитися і нашим органам, що контролюють стан справ у будівництві. Адже вітчизняна — кийвська — ситуація дзеркально відображує московську, лише з невеликим запізненням. Боляче, що внаслідок грубого порушення будівельних норм, зведення й реконструкції споруд без необхідних експертиз, гине історичний Київ, його неповторна в минулому аура затишного і надзвичайно красивого міста. Не береться до уваги архітектурна практика європейських міст, де майстерно і тактовно,

навіть делікатно «уписують» нові споруди в існуючу тканину міської забудови. Але страшніше інше — ця вся нахабна поведінка «архітектурно-будівельної мафії», яка монополізувала київську будіндустрію і діє за правилом «після нас хоч потоп», вже складає реальну загрозу для киян. Першим «дзвіночком» став обвал частини фасаду будинку на Червоноармійській. І це лише квіточки. Ягідки будуть далі. Якщо з хижацьким підходом до будівництва нічого не зміниться, такі катастрофи неминуче повторюватимуться і на інших об'єктах, стан яких фахівці оцінюють як украй незадовільний. Останні НП у Москві посилають нам сигнал, який мали б почути ті, кому він адресований. Головне, щоб не було пізно.

Поки що всі зберігають сумне мовчання. Той же М. Стріха уже в іншій своїй статті з жалем констатує: «Майже всі політичні сили, навіть ті, які рішуче підносять голос проти беззаконня на найвищому рівні, мовчать, коли йдеться про фактичне нищення історичного Києва. Можливо, це від браку загальної культури, від нерозуміння того, що ми втрачаємо, а можливо, від страху прогнівати тих, від кого залежать аж надто багато питань повсякденного комфорту».

З цих же підстав мов води в рот набрала і «незалежна» преса. Депутат Київради Віктор Іванченко з приводу скандальних викриттів незаконного загарблення київських земель поділився з журналістами невеселими думками: «... А місцеві ЗМІ підконтрольні практично на 100 %. Про яку свободу слова можна вести мову, якщо ще до виборів опозиційні до тодішнього режиму медіа відмовлялися піднімати тему роздачі землі в Пущі-Водиці, мотивуючи це своєю залежністю від позиції міста в питаннях власності?» (<http://kyiv.osp-ua>, 18 травня 2005 р.)

Зате окремі представники журналістського цеху впіймали вірус «комплексу геростратизму». Олександр Юрчук («Київський телеграф», № 24, 17–23 юня 2005 г.), анітрохи не вагаючись, заявив про те, що зробив із Києвом Омельченко, таке: «Зато есть предмет для обсуждения. Даже не один. Вот о реконструкции Крещатика и Майдана сколько велось зубодробительных дискуссий. Потом привыкли. У меня уже даже эта женщина на фаллосе не вызывает негативных эмоций. Приколно...»

Досить ризиковано, по-перше, вибудовувати такий логічний ряд. Такий підхід далеко заведе, знайдуться охочі виправдати будь-якого тирана: Гітлера за автобани в Німеччині, Сталіна — за Дніпрогес, більшовицьких вождів УРСР — за знищені церкви та зведення на їх місці урядових будинків і т. ін. Послуговуватися принципом диктатора всіх часів і народів: «Ліс рубають — тріски летять» тут, як і в інших випадках, украй небезпечно. Світова історія це довела. Тим паче, по-друге, не пасує

святотатство у таких дорогих серцю киян речах відомому журналістові; невдячна справа з його боку займатись відбілюванням дорогого йому образу «Сан Саныча» і випрошуванням у Президента гарантій його політичного спокою та прощення.

Лаври Герострата — грека з Ефеса, який прагнув за всяку ціну увічнити своє ім'я і 356 до н. е. спалив храм Артеміди (вважався одним із 7 чудес світу), і чиє ім'я набуло узагальненого значення марнославної людини, що добивається знаменитості будь-якою ціною, навіть злочином, — протягом століть багатьом не давали спокою, і, як бачимо, він у нашому місті знайшов своїх послідовників в особі Омельченка, горе-архітекторів, руйнівників Києва, та їхніх адвокатів із загону ремісників пера. Можна ввійти в історію, а можна в неї «вляпатись». Кращого, що й казати, в цьому випадку і не знайти.

Але дух стародавнього міста над Дніпром неможливо вбити навіть сучасним геростратам, бо він існує в наших душах, серцях, і кожен із нас несе в собі свій Київ.

Утішає, що останнім часом звучать голоси, навіть окремих членів уряду, про доцільність встановлення Верховною Радою чи Кабміном мораторію на забудову історичного центру міста; висловлюються думки про проведення на цю тему спеціальних парламентських слухань. (Під впливом наростаючого опору громадськості, вуличних протестів, перед загрозою втрати через це своїх посад, керівництво міста знайшло собі цапа-відбувайла в особі колишнього глави держави: і скандальні земельні наділи в Пущі-Водиці виділялися за його вказівкою, і сумнівні об'єкти зводилися там, де він указав перстом, і Музей історії Києва не відстояв, коли уряд виселив його із займаних приміщень і віддав їх Верховному судові, і т. ін. Правда, ніхто з них на знак протесту, як це зробив я у 1996 році, у відставку не подав. Але назвався грибом — лізь у кіш. Узявся представляти інтереси городян — роби це. Не вистачає мужності — наберись сміливості піти з поста. Не можеш — тоді вже краще мовчи, не сміши горобців.)

З іншого боку, засмучує, що гласом волаючого в пустелі залишився мій виступ на сесії Верховної Ради України 18 травня 2001 року з пропозицією «негайно провести спеціальне засідання Кабінету Міністрів за участю відповідних комітетів Верховної Ради, народних депутатів, представників архітектурної громадськості, пам'яткоохоронних організацій з порядком денним про критичний стан забудови столиці та заходи щодо збереження тисячолітнього культурно-історичного обличчя Києва», а ще раніше, — в 1997 році, — про проведення референдуму з цього питання.

Ще можна врятувати те, що остаточно не втрачено. Дещо в забудові доведеться виправляти, але це вже в історичній перспективі.

На місто чатує й інша небезпека — демографічна. Науковці попереджають, що останнім часом усе виразніше вимальовуються тенденції до зменшення чисельності населення Києва та подальшого його старіння. Якщо вчасно не запобігти негативним демографічним тенденціям, — застерігає д-р екон. наук В. Стешенко («Економічний часопис», № 1, 2004 р.), — столичне місто з часом може стати, образно кажучи, великим будинком для людей похилого віку, містом пенсіонерів і чиновників, яке не матиме джерел для «самозабезпечення», а потребуватиме підтримки інших, більш демографічно благополучних адміністративних осередків України. Як там само вказує шановна пані професор: «Про це свідчить, зокрема, легковажне, бездумне ставлення колишнього першого заступника голови Київської державної адміністрації до проблеми подолання депопуляції. У своєму виступі на конференції, присвяченій стратегії розвитку Києва, він поставив мету «досягти сталого перевищення рівня народжуваності над рівнем смертності у місті (див.: *Сташевський С.* Перспективи розвитку Києва у XXI столітті // Київ у XXI столітті: стратегія розвитку. — К.: КМДА, НАН України, 2001. — С. 20). Подібні висловлювання є свідченням відсутності жодного уявлення про очікувану демографічну динаміку й можливості досягнення поставленої мети в умовах деформації вікового складу населення, обумовленого його старінням».

Розвиваючи далі цю думку, автор підкреслює: аби не допустити «згасання» Києва як столиці, уже зараз потрібен набір адекватних заходів демографічної політики. Не можна не враховувати ту обставину, що Київ не лише адміністративно-політичний центр, а й багатофункціональне місто, де зосереджено високі технології, великий науковий і культурний потенціал, окрім того, це специфічний соціальний організм, населенню якого має бути притаманна якість, що відповідає столичному місту. Неординарна демографічна ситуація потребує таких само неординарних заходів із боку київської влади, — підсумовує відомий дослідник у цій галузі науки.

Їй вторить і «Київ-Прес-Інформ» (<http://www.kyiv.osp-ua.info>, 31 січня 2005 р.): «...природний приріст населення досі негативний, оскільки смертність в столиці перевищує народжуваність на 5 тисяч людей на рік. Приріст населення відбувається за рахунок міграційних процесів — щороку до столиці приїждить до 22 тисячі осіб... До основних проблем у Києві, наприклад, слід віднести великий коефіцієнт демографічного навантаження на працюючих, наслідки Чорнобильської катастрофи, зменшення тривалості життя, перевищення кількості померлих над кількістю народжених і таке інше, що в сукупності дає відповідну статистику... Київ визнано одним з найгірших регіонів України для проживання з точки зору екології».

Таким чином, у місті нагромадилася сила-силенна гострих соціально-економічних і демографічних проблем, які потребують уваги його керівників, чекають на невідкладну реакцію.

Але вони не бачать далі власного носа, живуть своїми скороминучими інтересами.

Окрім повного провалу поточних справ мегаполіса, влада міста втратила його перспективу.

Напрошується цілком закономірне і далеко не пусте питання: камо грядеші, себто, куди йдеш, Київ?

Чимдалі більше всім, окрім влади міста, стає зрозуміло, що Київ — не гумовий, він не може прийняти всіх бажаючих укусити принад столичного життя.

Реальна чисельність мешканців міста давно перекрыла прогноз, встановлений генеральним планом і перевищує народонаселення Києва, зафіксоване останнім переписом.

Зважаючи, що нормативи бюджетного забезпечення для міст обраховуються, виходячи з офіційних цифр Держкомстату, які стосуються тільки тих, хто проживає на тій чи іншій території, «позаштатні» кияни відтягають на себе гроші з міської казни на своє обслуговування, що не може негативно не позначитися на тих, хто рахується у «списочному» складі городян.

Ситуація загострилася після нещодавнього скасування інституту прописки.

Київ у радянські часи та перші роки незалежності (я ще застав цей період) був на особливому становищі: приїжджим прописатися тут і оформитися на роботу можна було лише з дозволу спеціальної комісії міськвиконкому. Існував певний ліміт іногородніх для роботодавців — підприємств і організацій.

Добре чи погано, але процес росту населення міста хоч якось регулювався. Але і в ті роки знаходили обхідні шляхи, й чисельність киян, правдами й неправдами, не так стрімко як зараз, але росла швидше від планових показників.

Після відміни цієї процедури відкрилися шлюзи і в столицю ринув стихійний потік переселенців з областей. Місто захлинається від неспроможності його переварити.

Відзначимо, що ні в керівництві держави, ні міста, останніми роками не виявилось пристойних прогнозистів, які б хоча б прорахували на два кроки уперед: у що ж виллється такий приплив у столицю людських мас?

Маємо купу не лише теперішніх проблем, а й, поки ще в прихованому вигляді, не меншу їх кількість у майбутньому. Якщо, звичайно, будемо сидіти й чекати біля моря погоди.

Києву потрібен не халіф на годину, а керівник, що не живе категоріями вчорашнього дня, а вміє думати на кілька ходів далі.

Ідеться не про повернення до «кріпаччини», якою була де-факто прописка, а задіяння наявних у міських властей регуляторних, абсолютно законних важелів.

Потрібно звести нескладний баланс: яке демографічне навантаження місто здатне насправді потягнути і чи в змозі ми підвести під це потрібну соціальну сферу.

По-перше, маємо поррахувати, скільки, виходячи з потреб справжніх киян, Київ вимагає нових житлових помешкань. Поки на покриття їхніх потреб зводиться лише кожна тринадцята-п'ятнадцята нова квартира.

Щонайменш, необхідно поки що припинити безоглядно будувати далі дохідні будинки для прибульців (а ми вже пересвідчилися, що в новобудовах квартири купують переважно вихідці з інших міст, які не поспішають тут реєструватися й рахуються за старою адресою — туди і йде їхня бюджетна «пайка»), не ганятися за миттєвим прибутком і «відкатами» із них, — гуляйполе, махновщина тут недоречні. І вести його надалі в дозованих, збалансованих із можливостями їх обслужити масштабах.

По-друге, підтягнути під ці обсяги соціальну, транспортну і загалом усю міську інфраструктуру, створити справді комфортні умови життя-буття для киян із належним спектром послуг, подолавши сьогodнішні наявні диспропорції. І в подальшому повернутися до правил комплексної забудови міста, що існували до 1996 року, можливо, навіть із випереджаючим уведенням об'єктів соціально-культурного призначення на нових житлових масивах.

Нині чиняться спроби обвинувачувати мене і мою адміністрацію у всіх неіснуючих гріхах. Але у чому обвинуватити ніхто не зможе — що я щось робив проти інтересів міста, у своїх особистих інтересах. Що стосується цього, то моя позиція була твердою і непохитною. Потреби столиці — понад усе.

Некоректно давати оцінку тому періоду з позицій сьогodнішнього дня. Адже і в цілому в економіці держави ситуація стрімко пішла вгору. Тоді ж вона була кризовою, на межі падіння. Але ж Київ — столиця конкретної держави з конкретним рівнем економіки, і не можна побудувати рай, або комунізм, що кому більше подобається, в окремо взятому місті, чого дехто від моєї адміністрації хотів. Київ, як дзеркало, відбиває всі позитивні й негативні явища, характерні для нашого суспільства. За умов, у яких ми

працювали, — правових, економічних і політичних, — я хотів би побачити того, хто зробив би щось більше й краще. Принаймні, в жодному з регіонів, міст країни таких не спостерігалось. Я з розумінням ставлюся до критики своєї діяльності, якщо це дійсно аргументовано, але ніколи не погоджуся з тим, що всю її можна закреслити. Про смаки не сперечаються, а такі судження і переважають. Але є й об'єктивні речі, які важко всім моїм критиканам спростувати.

Попри те, що 1993–1995 роки були для міста особливо важкими, на загальноукраїнському тлі ми виглядали, в цілому, непогано. Темпи падіння промислового виробництва сповільнились. Усе більше розширювалось коло підприємств, що працювали стабільно. Уводились в дію нові виробничі потужності. Стабільним був фінансовий стан. За мобілізацією доходів Київ посідав провідне місце в державі, віддаючи 60 % із них на дотацію інших регіонів країни. За рівнем зарплати столиця посідала перше місце в Україні, а за рівнем цін — лише шосте (нині Київ потрапив до списку сімдесяти найдорожчих міст світу — www.ПРАВДА.com.ua, 15 березня 2005 р.) Майже половина (що більше, ніж сьогодні) усіх іноземних інвестицій в економіку держави припадала на наше місто. Показник безробіття — 0,06 % — був одним із найнижчих поміж областей (і менший, аніж за даними Держкомстату зафіксований у Києві станом на 1 квітня 2005 року — 0,4 %), тим часом як в Україні в цілому в той рік — 1995-й — він склав 0,46 %. І так спостерігалось за більшістю інших соціально-економічних показників, за якими місто займало перші рядки в країні, випереджаючи інші території.

Це дало підстави мені, звітуючи на сесії про результати роботи за 1995 рік (останній рік, коли мені ще давали працювати, через те, що далі моя діяльність була заблокована), заявити: наша практика свідчить, що Київ може стати тим «будівельним майданчиком», звідки почнеться стабілізація, а згодом і пожвавлення економіки всієї України.

Ми дали нове життя місту, а киянам створили можливості домогтися успіху в справах. За роки моєї роботи не було жодного серйозного соціального струсу, нехай важко, повільно, але перетворення все-таки почалися, в свою чергу ці очевидні й позитивні зрушення в економіці дозволили зробити перші кроки у розв'язанні соціальних проблем і підвищенні життєвого рівня городян.

Визнанням стабільності стану справ у місті, успішності нашої діяльності стало прийняття за моєю пропозицією у 1996 році (ще до мого звільнення) рішення про визначення Києва місцем загальних зборів Європейського банку реконструкції й розвитку у 1998 році. Як відомо, на період проведення таких зборів місто, що приймає почесних гостей, стає, по суті, фінансовою столицею Європи. Цьому рішенню передувала велика

попередня робота — конкурентів у Києва було більш ніж достатньо. До нас приїздили експерти, вивчався стан справ у столиці. І лише після того, як вони дали позитивний висновок, нам дозволили написати офіційну заявку (за правилами, таке звернення робиться саме від мера міста-претендента, а не керівництва держави). А незабаром отримали рішення на нашу користь. Якби відповідали дійсності твердження моїх опонентів про мене як про ворога реформ та гальма на шляху іноземних інвестицій, ніхто б із нами із представників банку і не розмовляв би, а до проведення такого престижного заходу — не підпустили би на гарматний постріл.

Отже, ніяких об'єктивних підстав для звільнення мене з посади глави міської державної адміністрації в 1996 році не було. Відбулося, за визначенням депутата міськради М. Вишневецького, «політичне вбивство на замовлення».

Багато програм у різних галузях міського господарства, що підтвердили свою життєвість, узяли старт у ті роки, коли мені випала честь працювати мером столиці. Та й чимало моїх колишніх колег продовжують трудитися на своїх посадах.

Користуючись нагодою, хотів би згадати добрим словом тих, хто зі мною працював. В різні роки першими заступниками глави адміністрації були І. Данькевич, М. Ламбуцький, В. Олійник, заступниками — Г. Артюх, земля їй пухом, В. Величко, В. Габ, М. Гульчій, І. Дворник, В. Ковтун, С. Кузнєцова, І. Кучерявий, О. Тараненко, І. Фоменко, В. Цибух, В. Шевальов, П. Шкудун, керівниками управлінь — А. Гриценко, В. Дубровський, Г. Куровський, І. Лагус, В. Мелентьєва, О. Панько, Ю. Пісковський, помічником В. Швачій та багато інших фахівців.

До цього списку свідомо не включив Омельченка. Прочитавши книгу до кінця — зрозумієте, чому. Він ніколи не був членом команди. Об'єднавшись із моїми опонентами, як потім стало відомо, таємно очолював у мене п'яту колону, постачав матеріали в пресу, доносив у комісію, гуртував внутрішню опозицію, займався саботажем, інакше кажучи, тримав камінь за пазухою. Салій в одному з інтерв'ю нещодавно зізнався, що у 1994 році, будучи вже моїм заступником, декларуючи мені свою підтримку на виборах мера, Омельченко реально приховано працював на нього, себто був троянським конем у моєму стані. Двічі я його рятував, призначаючи на посади — в 1994 і 1995 роках. А в кінці 1995-го міг вигнати за навмисний зрив (із власним прицілом у майбутнє) затвердженої мною будівельної програми, прямий її саботаж, або за деякі деталі побутової, скажімо так, поведінки. На цьому його кар'єра і закінчилася б назавжди. Але пожалів. Він і «віддячив» — кинджальним ударом ззаду. Хоча багато хто при призначенні говорив мені:

не беріть його, наберетеся лиха, я не гадав, що це настільки неполадна людина. За цю помилку я, зрештою, і поплатився.

(У 1995 році ми мали, як завжди, побудувати більше 1 млн кв. м житлової площі будинків. Відповідні цифри знайшли відображення в затвердженій на той рік програмі соціально-економічного розвитку міста, були заплановані відповідні обсяги фінансування. Ніщо не передвіщало лиха, всі рапортували про нормальний перебіг подій, оптимістичні перспективи завершення року. Але восени я якимось шостим чуттям відчув неладне. Терміново зібрав у суботу нараду. Треба було бачити очі Омельченка: вони і так не стоять на місці, а тут із переполоху бігали безперестану. Весь мокрий з переляку. Щось разом з іншими намагався говорити на свій захист. Стало зрозумілим — це свідомо підстава. Від мене старанно приховувалося, що реальні результати будуть значно меншими. Подальше підтвердило — уже тоді, — підступно обрушуючи показники введення житла, тримаючи це від мене в таємниці, — готувалися на майбутнє звинувачення на мою адресу, формувалася певна громадська думка. Атака на цьому напрямку стала частиною загального плану моєї дискредитації. Тоді ж, рятуючи себе, він усіляко пробував виправдатися сам, а також, на словах, захистити адміністрацію. Газетні публікації й інтерв'ю мого тодішнього заступника з питань будівельного комплексу збереглися в архівах. Він посилався на об'єктивні обставини. Вони, безумовно, також були присутні як загальні світові тенденції. Але немає сумнівів: те, що сталося, було одним з елементів спецоперації по усуненню мене з посади за допомогою Омельченка. Зазначена дія мала й іншу мету: занижуючи, як базу, 1995-й рік, потім було легше показувати ріст будівництва у новій адміністрації. Прийомчики не нові.

Я відреагував миттєво — кожна хвилина була на вагу золота. Ще б трошки, і нічого вдіяти вже не вдалося б із суто технологічних причин будівельного процесу. Узявся за справу особисто. Обсяги задачі житла для черговиків у 95-му надзусиллями ми таки врятували, ввівши в експлуатацію згадувані раніше 94,4 тис. кв. м житлової площі, що повністю відповідало затвердженим сесією Київради параметрам. Терміново розробили й задіяли плани залучення коштів із нетрадиційних джерел на сферу будівництва. Їх винайшли десять, що дало змогу вже до кінця року отримати 168,8 тис. кв. м житла за замовленням міськдержадміністрації. Таким чином, зобов'язання перед малозахищеними городянами ми повністю виконали. Вони і не відчули підступних «маневрів» Омельченка і Ко. Спад до 410 тис. кв. м загальних обсягів житлової площі, введеної протягом року, стався за рахунок зменшення інвестиційної активності підприємств міста, що було характерно для ситуації і в цілому по країні. Але якраз за цю цифру і

вчепилися мої опоненти, граючи проти мене. Мав усі підстави звільнити тоді Омельченка. Але, як уже сказав вище, на жаль, не зробив цього.)

Підібрався потужний, може, за винятком двох, і склад керівників районів, основний кістяк їх зберігся в подальшому. За визнанням навіть моїх супротивників — це була одна з найсильніших команд в історії міста.

Мій принцип підбору кадрів полягав у наявності в них компетентності й уміння забезпечити доручену ділянку роботи.

Зі мною було важко працювати, я був досить вимогливим. Сам віддавався справі від зорі до зорі, але й іншим халтури в роботі не спускав. З іншого боку, нікого не опікав. Вважав, що не повинен працювати за когось, керувати наукою, мистецтвом, підприємствами: там є фахівці, які знають краще, що і як робити. Свій обов'язок бачив у визначенні стратегії й створенні умов для того, щоб могли працювати професіонали. Зі мною трудилися поруч самостійні, сильні спеціалісти. Я не боявся конкуренції, не прагнув їх опікати, тримати все в одних руках, роблячи вигляд, що без мене робота стане. Для мене головним було — професіоналізм, порядність і вміння діяти самостійно. Але завжди володів ситуацією, при необхідності готовий був утритися. З тими, хто на роботі був зайнятий вирішенням своїх власних проблем або хто плував власну кишеню з державною, — прощався негайно. Проте то були поодинокі випадки.

Результати нашої роботи — передусім, наслідок праці мільйонів киян, але й спільне надбання членів моєї команди. За що їм щиро вдячний, попри наші подальші стосунки й поведінку окремих із них у різних обставинах згодом. Чимало з них потім працювали міністрами, їх заступниками, послами в інших країнах, у президентській адміністрації, в апараті парламенту, уряду, Конституційного суду, міністерств та відомств, а більшість — особливо на рівні керівників управлінь — трудилася і далі в міській адміністрації.

Так, не все вийшло, як задумувалося, деякі помилки й прорахунки, особливо в кадрових питаннях, я, на жаль, допустив, не розпізнав окремих підлабузників і флюгерів. Відомо: не помиляється той, хто нічого не робить. Інакше, писав Ремарк, всі були би святими. «Жизнь не имела в виду, — зауважував він, — сделать нас совершенными. Тому, кто совершенен — место в музее».

Ми ж — я і моя команда — можемо упевнено дивитися людям у вічі. Мені є за чим жалкувати, — за тим, що не вдалося і не дали здійснити. Але мені нічого соромитись. Бо я і мої колеги не зрадили киян, у своїй роботі виходили саме з їхніх інтересів.

6. ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ — РОБИТИ СПРАВУ

Один із журналістів мене нещодавно спитав: «Чому так трапилось? На підтримку яких політичних сил Ви тоді розраховували? Чи не свідчила «справа Косаківського» про те, що столичний керівник може відбутися при умові його підтримки або центральною владою, або потужною партією чи партійно-політичним блоком? Очевидно, однієї підтримки виборців тут замало?»

На, жаль, моє інтерв'ю так і не вийшло. У нас і досі, коли стосується мене, виникають проблеми зі свободою слова. Тоді я сказав:

— Дивна, на мій погляд, постановка питання. За вашою логікою, — відповів я кореспондентові, — до цього списку треба ще додати олігархів і кримінальні структури, і вийде формула влади по-українськи.

Виборовши в 94-му мандат голови Київради, на першій після обрання прес-конференції я заявив: «Довіра киян дає мені підстави для більш рішучих дій...»

Як писали згодом газети: «Свои решительные действия Леонид Григорьевич начал с наведения порядка на самом большом рынке Украины «Патент» и в других местах торговли. Именно тогда, а не в передаче «Досье» образца 1999-го, была объявлена война уголовным и полууголовным авторитетам столицы, именно тогда была вскрыта народу деятельность в Киеве сомнительных трастовых компаний, инвестфондов».

Закриття ринку «Патент» на Центральному стадіоні стало першим нашим відчутним ударом по корумпованих угрупованнях, реальним кроком, щоб зламати хребет мафії у Києві. До цього ми чітко розібралися, хто тут чим займається, хто кого прикриває. Ситуація навколо «Патенту», до речі, не була простою. Були люди, які там торгували, і існували ті, хто на них наживався. Ринок облюбували злочинні структури, за якими стояли дуже впливові особи, зокрема, в міліцейських погонах.

90-ті роки минулого століття стали в Україні часом первинного накопичення капіталів. Одною з найпотужніших тіньових імперій стало споживче товариство «Меркурій». На його базі була створена фінансова піраміда, в результаті діяльності котрої обдурені не менше 8 тисяч громадян України. За іншими даними (газета «Грані-плюс», № 39, 15–21 грудня 2003 р.), число ошуканих вкладників було, як мінімум, утричі більше, а загальна сума, привласнена споживчим товариством, становила не менше \$ 20 млн. «Історія з підприємливим офіціантом Семеном Юфою, — додає це видання,

— колись стане підставою для створення гангстерського фільму (скоріше, малобюджетного). Саме йому вдалося домогтися від тодішнього мера Івана Салія рішення про функціонування речового ринку на Республіканському стадіоні. А створення тут кас обов'язкового страхування торговців — це взагалі класика жанру. Рекетири настільки розлінилися і «виросли», що вже не ходили по данину до наметів. Торговці приходили самі «страхувати» свій товар. Заступником начальника відділу страхування тут був Віктор Авдишев, а очолював відділ його дядько Гарі Малік-заде Джибу — особи в кримінальному світі Києва на той час майже легендарні. Після загибелі Джибу колишній спортсмен Авдишев уже особисто контролював ринок. Чому правоохоронні органи закривали очі на легалізований рекет — питання риторичне... У листопаді 1992 року тут улаштували облаву, в результаті якої було затримано 117 (!) осіб, що належали до різних київських кримінальних структур. Більшість із них були випущені на волю після процедури фотографування. Складалося враження, що міліція лише потребувала їхніх хороших фотокарток».

Названі обставини, а також кричущий антисанітарний стан навколо стадіону, вимагали покласти цьому край. До того ж, «Патент» нічого не вносив у міський бюджет, надприбутки осідали в приватних кишенях. Сам процес зупинення діяльності названого ринку проходив важко, зустрічав шалений спротив. Остаточно його закрити удалося лише після доповіді Президентові Л. Кравчуку та його особистого «наганяя» керівникам МВС.

Після цього ми прийняли рішення про організацію речових ринків на території столиці за участю комунальних служб і з їхнім контролем дотримання санітарних та інших вимог. Ця справа ставилася на цивілізовану основу — створювалися нормальні умови як для продавців, так і покупців. І, головне, — почали надходити прибутки в скарбницю Києва.

Ще в 1993 році, одразу після призначення представником Президента, мною було сказано кореспондентові Лідії Яковенко: «Я не буду старатися кому-то понравиться. Моя главная задача — делать дело. А уж люди пусть оценивают по результату». Виступаючи перед депутатами на сесії, мав нагоду заявити: «Я не відношу себе до будь-якої партії. Якби була, наприклад, партія прагматиків, то, може, й вступив би до неї. Але її нема. Тому хочу сказати, що в ім'я Києва й киян я особисто готовий співпрацювати з будь-якою організацією, особою, якщо йдеться про конструктивні дії».

Працюючи, завжди займався реальними, конкретними питаннями, розв'язував ті проблеми, які, в першу чергу, турбували людей. Намагався, як і обіцяв у передвиборній програмі, бути мером усіх киян, незалежно від політичних поглядів, віросповідання, соціального статусу, а не якоїсь

окремої політичної партії, — в місті з такою розмаїтістю політичного життя це просто не можливо. Вважав — за мером того або іншого міста, в першу чергу, мають стояти його виборці, голоси яких і привели його на цю посаду. Люди, що мене обрали і для яких я працював, були головною моєю опорою, моїми основними союзниками. Будуть мені довіряти — зможу виконувати свої обов'язки, не будуть — в такому разі має прийти хтось інший, але це повинно відбуватися законним, цивілізованим і демократичним шляхом. Ось формула влади в моєму розумінні. Не забуваймо і Конституцію, де написано: єдиним джерелом влади в Україні є народ. Крапка. Не важливо, якого кольору кішка, головне, щоб вона ловила мишей, — часто повторюють китайці.

В чому мене звинувачували мої опоненти? У тому, що Косаківський не мав за спиною жодної політичної партії. Хоча я вважаю, що це було моєю перевагою — я не був заангажований жодною політичною силою. Закидали мені й те, що за мною немає будь-якої потужної фінансової сили, клану, без чого сьогодні, начебто, неможливо існувати в політиці. (Гроші й політика — як Карл Маркс і Фрідріх Енгельс — завжди згадуються разом і один без одного не можуть існувати, — прочитав в одній зі статей.) А я вважаю, що можливо... Чому я міг спокійно щось вирішувати? Бо я не був залежним ні від політичних, ні від фінансових структур, а спирався на довіру простих людей. Добираючи людей для роботи в адміністрації, я ніколи не розділяв їх за політичними поглядами. У мене працювали представники різних політичних партій. Єдиними критеріями в доборі кадрів були професіоналізм, порядність і відданість справі, свої ж політичні уподобання працівникам апарату я пропонував залишити за стінами будинку мерії. Усередині ж оголошувалася вільна від партій територія.

Подивімось на цю проблему і з іншої точки зору. В Києві тривалий час жодна політична сила не мала, і ще довго не матиме переважної підтримки електорату. Поки з діючих сьогодні партій (а їх — за повідомленням прес-служби Мін'юсту — на 1 січня 2005 року в Україні зареєстровано 104), народиться кілька потужних політичних структур, сплине чимало часу. Опора мера на одну партію чи визначений блок у наших умовах не буде відображати реальний спектр інтересів киян. Це по-перше.

По-друге, — може мати фатальні наслідки для міста. Адже ми бачили, до чого призвела незаконна узурпація рухівцями і їх ставлеником Омельченком влади в столиці в 1996 році. (Про те, як Рух домігся призначення саме його главою міської державної адміністрації, заблокувавши вихід указу про призначення на цю посаду В. Пустовойтенка, вихвалявся керівник їхньої міської організації Я. Федорин у «Київських ведомостях» 9 червня 2001 року. В цій газеті він розповідає, як під їх тиском

Лазаренко загальмував уже готовий указ по Валерію Павловичу і замість нього подав кандидатуру Омельченка, який цим людям — Чорноволу, Лазаренку і Федорину має бути довічно вдячний за призначення. Нещодавно відкрився ще один «сват» Омельченка — Володимир Бондаренко. В «Україні молодій» в квітні 2005 року він зізнався: «Я назвав прізвище Омельченка новопризначеному Прем'єр-міністрові Лазаренку, коли вирішувалося питання про те, кого ставити на владу в Києві». Павло Іванович і став, по суті, людиною, що подарувала йому першу посаду в столиці. Кучма тоді у всьому з ним погоджувався. Але сам Олександр Олександрович чомусь таку спорідненість не афішує.)

Як заявив пізніше тим же «Київським ведомостям» депутат Київради Г. Щербак, рухівська більшість фактично здала держадміністрації всі основні фінансові та майнові повноваження. «Легитимная сессия Киевсовета во главе с Леонидом Косаковским могла бы остановить правовой беспредел, — стверджував у своїй статті депутат. — Но большинство городских депутатов, увы, в первую очередь отчитывается перед своими партийными боссами, а уже потом перед избирателями. Досадно».

По-третє, сьогодні правлячою партією в Києві проголосила себе «Єдність». Вона має контроль над Київрадою (щоправда, після помаранчевої революції почала поступатися панівною роллю «Нашій Україні»). Інша справа — ми знаємо, якими методами (адміністративними) ця партія й фракція утворювались. І як вони «схуднуть» одразу після зміни керівника міськдержадміністрації — теж можемо прогнозувати. (І не гадав, що мої пророцтва так швидко почнуть збуватися. Ще не встиг видати книгу, як, зі зміною політичного клімату, громадськість дізналася про рішення Центральної ради «Єдності» від 20 травня 2005 року, яким ухвалено рішення виключити з партії Омельченка, Сташевського, Ялового, Пітцика, Головача «за грубі порушення уставу партії» і на підставі їхніх заяв про вступ до НСНУ. В заяві з цього приводу нові керівники звинуватили Омельченка в падінні престижу партії внаслідок спроб перетворити її на «кишенькову» партію київської влади, насаджування авторитарного стилю керівництва партією, бездарної участі партії у президентських перегонах тощо. Потім інформаційні стрічки повідомили про інше засідання, де зібралися вже ті, кого напередодні виключили з партії, на якому, у свою чергу, засудили дії своїх однопартійців, що намагалися позбавити їх партійних квитків. Яловий, обраний в.о. голови партії, поспішно оголосив, що готовий бути мером. На що одразу відгукнулися заявою фундатори партії, які звинуватили теперішніх партійних лідерів у «шулерстві», поклали на них відповідальність за чергову смуту в партії, «трагікомічне становище», до якого вони її довели, а колишнього голову партії

Омельченка охрестили «перебіжчиком за владою»... Ось така метушня розпочалася, як тільки «трон» захитався. Те ще буде.)

Зрештою, «природа відданості депутатів міськради панові Омельченку полягає насамперед у політичній і бізнесовій залежності. Скажімо, більшість депутатів фракції «Єдність» — це великі міські чиновники або керівники комунальних компаній. Завдяки створенню стійкої системи влади в столиці Олександр Омельченко тримає в руках «контрольний пакет» депутатських голосів», — наголошувалося у «Деловой столице» (№ 35, 1 вересня 2003 р.)

«Однак те, що за однойменний блок «Єдності» проголосували в Києві менш як 12 відсотків виборців, варто розцінити як поразку». Я цитую за «Хрещатиком» самого Омельченка. У таких випадках у цивілізованих країнах подають у відставку. Особливо, якщо порівняти, скажімо, із тріумфом в 1999 році «Отечества» Лужкова, а в 2003-му — «Единой России», одним із лідерів якої він став, на думських виборах у Москві.

Мені вже доводилося говорити раніше — не є таємницею, що навколо столиці зараз процвітає справжній політичний бізнес. Політичними торгами з міською владою з комерційним відтінком займаються завзято як праві, так і ліві, як провладні партії, так і опозиційні. Добре знаю це ізсередини парламенту. У зв'язку з цим пригадується приказка, що безкоштовний сир буває тільки в мишоловці. Щоб заплющили очі на витівки міської влади, чи підтримали потрібний закон, в хід іде усе — квартири, земля, приміщення, преференції у бізнесі тощо.

Сьогодні, взагалі, Верховна Рада перетворилася на фінансово-політичну біржу, де, за словами В. Черняка, смердить від великих грошей. Тоді ж усе тільки розпочиналось, і київські чиновники стали першопрохідцями. Усе за спільні гроші киян, без їх згоди на таке, ясна річ. Я ніколи такими речами не займався, бо вони не відповідали моїм принципам. А те, що суперечило моїм уявленням про моральність у політиці, прихильником якої завжди був, я не робив. Ні перед ким ніколи не плазував.

Що стосується підтримки. Окрім керівної верхівки, із більшістю працівників адміністрації Президента та уряду у мене були нормальні, ділові стосунки. В офіційних листах, зверненнях, роз'ясненнях комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, виступах керівників парламенту вищий законодавчий орган був на моєму боці, точніше, на боці законності й Конституції. Інша справа, що, правильно оцінюючи ситуацію, керівництво парламенту не проявило волі і не відстояло закон.

18 липня 1997 року Верховна Рада прийняла рішення розглянути ситуацію в Київській раді, разом із деякими іншими питаннями (йшлося, в першу чергу, про внесення змін до Конституції) на сесії 28–29 серпня 1997 року.

Головуючий на засіданні Олександр Мороз прямо сказав: «Якщо до 28 серпня Київська міська рада відповідно до Конституції не проведе засідання і не вирішить питання, які їй належить вирішити ... тоді ми приймемо рішення буквально про розпуск міської ради, проведемо дострокові вибори. А це передбачено в Конституції».

Працівники апарату парламенту працювали у нас у Київській раді, вивчаючи ситуацію; була підготовлена довідка, мною вже цитована. У Верховній Раді зареєстрували три проекти постанови у зв'язку з моїм зверненням до парламенту. Двоє з них пропонували підтримати пропозицію про проведення позачергових виборів, а в третьому — столичній раді виносилось останнє «китайське попередження»: «Запропонувати міській раді до 1 жовтня 1997 року обговорити завдання по вдосконаленню своєї роботи, намітити й здійснити необхідні заходи щодо приведення діяльності ради у повну відповідність із вимогами закону».

У всіх проектах відзначались порушення в діяльності ради. Характерно, що старші товариші міських депутатів із парламенту, спілники у боротьбі зі мною, так і не наважились відверто стати на їхній бік, з огляду на очевидність порушення ними законодавства, не внесли свого варіанта постанови, бо не мали у своєму арсеналі жодних аргументів на свою користь. Але вони робили все, аби зірвати розгляд зазначеної проблеми в сесійному залі.

Обізнаний у нюансах парламентської кухні, знаючи деякі внутрішні механізми, можу стверджувати: найбільші шанси на підтримку мав проект постанови, підготовлений В. Бритом, колегою по фракції спікера О. Мороза, що був зареєстрований 27 серпня 1997 року, безпосередньо напередодні запланованого розгляду; в ньому було використано більшість матеріалів і висновків із довідки про ситуацію в Київській міській раді, підготовленої відділом із питань діяльності рад Секретаріату Верховної Ради України. Наводжу його текст.

Проект

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

*Про звернення Київського міського голови Косаківського Л. Г.
щодо призначення позачергових виборів міської ради*

Розглянувши звернення Київського міського голови Л. Г. Косаківського щодо призначення позачергових виборів міської ради, Верховна Рада України відзначає, що ситуація, яка склалася у Київській міській раді,

свідчить про те, що протистояння між частиною депутатів і міським головою останнім часом переросло у серйозний конфлікт і призвело фактично до паралічу в діяльності ради, створенню умов, за яких унеможлиблюється здійснення радою функцій як органу місцевого самоврядування та виконання міським головою наданих йому законом повноважень.

У міській раді сформувалася група депутатів, яка, ставши в опозицію до Косаківського Л. Г., блокує виконання розпоряджень міського голови, зокрема щодо скликання сесій та з інших питань організації роботи міської ради, її постійних комісій, секретаріату.

У результаті, починаючи з серпня 1994 року, скликано лише одну сесію міської ради. За останні майже півтора роки її пленарні засідання взагалі не проводилися із-за відсутності встановленого законом кворуму. Внаслідок цього не вирішуються найбільш нагальні питання життєдіяльності міста, які належать до виключної компетенції Київради.

Натомість, зазначена група депутатів, ігноруючи пленарні засідання ради, що скликаються відповідно до Закону її міським головою, і самочинно привласнюючи собі функції органу місцевого самоврядування, на своїх депутатських зборах розглядає питання, що належать до відання ради і всупереч закону ухвалює відповідні рішення. Зокрема, 26 червня 1997 року на таких зборах прийнято рішення про дострокове припинення повноважень міського голови Косаківського Л. Г., 3 липня ц. р. — про структуру виконавчого апарату міської ради, анулювання її печатки та ін.

Викликає стурбованість те, що міська державна адміністрація, особисто її голова Омельченко О. О. не вживають відповідно до статті 119 Конституції України необхідних заходів до забезпечення виконання Конституції та законів України щодо органу місцевого самоврядування міста, фактично почали підміняти раду в здійсненні її окремих повноважень (розпорядження земельними та фінансовими ресурсами, комунальною власністю, затвердження бюджету міста на I квартал ц. р. тощо).

10 липня 1997 року групою депутатів міської ради за участю керівників деяких структурних підрозділів міської державної адміністрації були зламані двері в службових приміщеннях міського голови і секретаріату міської ради та замінені замки. Внаслідок цього міський голова Косаківський Л. Г. не має змоги виконувати свої функціональні обов'язки, доступ до його робочого кабінету заблокований.

Прокуратура міста займає у цій ситуації споглядальну позицію, не виявляють принципівості у забезпеченні законності в діях окремих

депутатів міської ради, посадових осіб міської державної адміністрації судові органи.

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. Засудити дії групи депутатів Київської міської ради та керівників міської державної адміністрації, що спрямовані на порушення вимог Конституції України та чинного законодавства, блокування діяльності органу міського самоврядування.

2. Доручити Генеральній Прокуратурі України дати правову оцінку ситуації, що склалася у Київській міській раді, і вжити необхідних заходів до забезпечення виконання Конституції і законів України щодо виконання Київською міською радою і її органами, міським головою наданих законом повноважень.

3. Звернутися до Президента України і Кабінету Міністрів України з пропозицією вжити необхідних заходів по забезпеченню Київською міською державною адміністрацією виконання Конституції та законів України щодо органу місцевого самоврядування міста.

4. Відповідно до статті 85 Конституції України та статті 78 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» призначити позачергові вибори Київської міської ради на 26 жовтня 1997 року, неділю.

5. Прискорити прийняття Закону України «Про столицю України — місто Київ», введення якого в дію сприятиме поліпшенню діяльності Київської міської ради.

6. Закликати депутатів Київської міської ради до злагоди і виваженості у своїй діяльності, безумовного дотримання вимог Конституції України та чинного законодавства, що забезпечують функціонування місцевого самоврядування в місті Києві.

Міські депутати були налякані такою перспективою і вже майже були готові до відновлення легітимних засідань.

Але сталося дивовижне.

Парламентарі перервали відпустки, зібрались на засідання. І тут несподівано перед самим засіданням забирають і везуть у лікарню спочатку спікера О. Мороза, а за ним, із залу, уже в ході самої сесії, і його першого заступника О. Ткаченка. От такий фантастичний «збіг обставин». В. Мусіяка, ще один заступник, веде засідання, але київське питання на розгляд не ставить взагалі. Депутати міської ради сприймають це як відпущення гріхів, дозвіл на подальші антиконституційні дії, й ситуація заходить у глухий кут аж до виборів 1998 року.

Як я розумію, головна інтрига сесії 28–29 серпня 1997 року полягала в недопущенні розгляду змін до Конституції, що внаслідок таких складних маніпуляцій і сталося — це питання благополучно спустили на гальмах, а заодно втопили і київську проблему. Укотре, як під час розгляду Конституційної угоди в 1995 році, Конституції — в 1996-му, так і у даному випадку, Київ став жертвою складних політичних комбінацій заради задоволення власних інтересів політиків, які тим самим у черговий раз продемонстрували повну байдужість до інтересів міста, як із боку націонал-демократів, так і «захисників» народу.

Колосальну підтримку ми мали і з боку Ради Європи. Я представляв Україну в цій організації шість років, спочатку в Конгресі місцевих і регіональних влад, а потім — в Парламентській Асамблеї. Повірте, протягом усього часу існування цієї організації ситуації у жодному органі місцевого самоврядування не приділялось стільки уваги, скільки у зв'язку з незаконним зміщенням київського мера. Неодноразово приїздили делегації для вивчення ситуації, приймались резолюції всіх органів Ради Європи на мою підтримку, із вимогою дати мені можливість повернутись до виконання своїх обов'язків. Але на них ні керівництво держави, зокрема Президент, до якого спрямовувалися звернення безпосередньо, ні міська державна адміністрація, так і не відреагували.

А яка ще підтримка потрібна, якщо я виграв усі суди, а їх рішення, як відомо, обов'язкові для виконання на всій території України. Людмила Коханець у «Голосі України» писала: «Методи відсторонення міського голови від влади, врученої йому киянами під час демократичних виборів прямим голосуванням, вражають не просто беззаконням — цинізмом. Треба мати дуже «демократичний» світогляд, щоб додуматися після судового рішення про повне поновлення в правах голови міськради виставити біля його службового кабінету... наряд міліції. Правоохоронці цілодобово охороняли двері від Косаківського з бойовою готовністю, наче у власне крісло «проривався» не господар, а загін терористів».

Щоб бути вільним, треба бути рабом закону, — казав колись Цицерон. Його слова, на які я не раз посилався і раніше, актуальні й сьогодні. Демократія — це не лише право обирати чи бути обраним, а й обов'язок поважати вибір інших. Потрібно розуміти, що може виявитися ефективною і матиме історичну перспективу та влада, при якій важелі управління знаходяться в руках відповідальних і законослухняних політиків.

З одним можу погодитись. Я не надавав жодного значення політичній кон'юктурі. Не звертав увагу на «підкилимну» боротьбу. На це просто і не було часу, бо з раннього ранку і до пізнього вечора займався проблемами міста. Думав, що головне — робити справу, а люди самі все оцінять. Чи

правильно чинив, тримаючись «зубами» за міську власність, чи ні — судити киянам. Але тоді я був у цьому впевнений. Вважав — не мав права розбазарювати те, що люди на виборах разом із мандатом вручили мені. Саме тому нічого не віддавав із комунальної власності, навпаки, намагаючись її примножити, боровся за кожний об'єкт. Ту ж «Україну». Поки бачу, що всім це байдуже і виявилось нікому не потрібним. Можливо, був ідеалістом. На думку спадає вислів С. Бондарчука: якщо зробиш комусь добро, будь впевнений, що тобі помстяться.

Важко, наприклад, зрозуміти логіку виборців — мешканців кількох будинків по вулиці Грушевського, – врятованих мною від знесення в 1996 році (побіжно про цей факт пригадувалося у 3-й главі), коли не дав, ціною втрати посади, згоду на будівництво на їх місці готелю-хмарочоса, і які в 2002 році на парламентських виборах віддають голоси тому претенденту, який якраз і був головною рушійною силою й куратором цього проекту. (Як тільки мене в парламенті замінила ця людина, зразу, адже у Верховній Раді протестувати вже не було кому, на цьому ж місці на схилах Дніпра, де ми не дали спорудити готель, почались, з грубими порушеннями законодавства, роботи по спорудженню висотного елітного житлового комплексу. Що ж, усім потрібно зрозуміти, що виборча дільниця — не крамниця, і придбаний товар обміну не підлягає. Нова влада після оприлюднення намірів перевести резиденцію Президента в Маріїнський палац та будівлю МОЗ, слава Богу, звернула увагу на неподобства з цим будинком. На бізнес-форумі в Києві 25 травня 2005 року Ющенко сказав, що «ще архітектурне творіння, яке треба зняти до нуля, щоб кияни спокійно жили». І додав: від нього «всі князі перевертаються». Саме цей будинок є причиною тріщин, що дав Маріїнський палац, через нього порушений баланс схилу. Він побудований на дев'ять поверхів вище, ніж було дано дозвіл містобудівною радою. За словами керівника Державного управління справами Тарасюка, незаконний дозвіл на добудову було дано Держбудом. Але, як і очікувалось, проти зносу, на відміну від Ющенко, виступив Омельченко. Страх перед інвесторами за зрив невідомих широкій громадськості домовленостей, про зміст яких ми можемо здогадуватися, перевищив властиву йому «гнучкість» перед начальством.)

Або працівники дитячої лікарні (будівництво якої 10 років не велось, і його вдалось зрушити лише після моїх численних виступів у Верховній Раді, включення цього об'єкта до переліку тих, що фінансуються з державного бюджету, а це — безпрецедентний випадок для місцевого лікувального закладу), які на тих же виборах голосують за іншого. Влада міста і Печерського району вкрай байдуже ставилася до цієї проблеми, навіть після того, коли за моєю пропозицією на цей об'єкт були виділені 8 млн гривень,

що примусило мене навіть спрямувати депутатський запит до прем'єр-міністра А. Кінаха. Коли і це не вплинуло, я 14 вересня 2001 року виступив на сесії Верховної Ради України, де назвав речі своїми іменами.

«Звернутися до Вас, — сказав я, промовляючи перед своїми колегами, — мене змусила проблема, яка виникла у моєму виборчому окрузі, і яка, зрештою, сьогодні показова для нашої влади в її ставленні до проблем наших виборців. У свій час, ви, шановні колеги, підтримали мій запит щодо будівництва дитячої клінічної лікарні по вулиці Підвисоцького у Києві. Завдяки цьому у плані соціального й економічного розвитку України на 2001 рік за рахунок державних централізованих капітальних вкладень передбачено 8 млн грн для будівництва цього вкрай необхідного для маленьких киян об'єкта. Є проект будівництва, затверджений розпорядженням Київської міської держадміністрації ще у 1996 році, відповідна постанова Уряду. Але роботи зі спорудження дитячої лікарні далі ніхто не розпочинає, а отже, виділені кошти можуть бути втрачені. Складається враження, що спорудження такого життєво необхідного для дітей об'єкта штучно стримується. Напевно, тому, що влада міста не зможе в даному випадку приписати собі це, як власне досягнення. Захопившись будівництвом помпезних пам'ятників та перекладанням бруківки на Хрещатику, вона, здається, забуває про все на світі... Основні зусилля спрямовуються на зведення престижних об'єктів у центрі міста. Мешканці столиці мають знати: які ж справжні пріоритети у керманів міста. Про них також промовисто свідчать наступні цифри. Завдяки створеним бюджетом держави кращим умовам столиця має найбільші надходження в міську казну за сім місяців поточного року, але за часткою витрат на освіту та охорону здоров'я в загальному обсязі видатків на освіту й охорону здоров'я Київ на останньому місці у державі (18,2 та 16,7 % відповідно). У розвинутих же країнах Європи перевага віддається соціальним об'єктам. Я бачив дуже скромні, давно не ремонтвані будівлі парламенту і королівського палацу у Копенгагені. Натомість туристам там із гордістю демонструють розкішні новозбудовані публічну бібліотеку та міську лікарню. Такі будівлі могли б і для нас стати найкращим «пам'ятником незалежності», тим більше, що, як бачимо, проблема тут не у відсутності коштів, а у невмінні чи небажанні по-господарському ними розпоряджатися. На завершення хочу звернутися до Кабінету Міністрів України й особисто до Анатолія Кириловича з проханням узяти під особистий контроль це питання та почати, нарешті, будівництво дитячої клінічної лікарні у Печерському районі Києва. Час перейти від заяв про соціальну спрямованість своєї діяльності, що виголошуються на кожному кроці, до конкретних справ».

Усе це дало результат, ми змусили керівництво міста й району нарешті приступити до будівництва наприкінці 2001 року. Зараз, читаючи районну газету (у числі № 2 за січень 2004 р. «Печерська» фотографія будівельного майданчика даного об'єкта розміщена на першій сторінці, а інформація про його зведення стала пунктом номер один звіту районної адміністрації перед мешканцями за попередній рік і «її головним досягненням»). Правда, керівництво району забуло самокритично сказати, що, якби воно не проспало і не протидіяло мені у свій час у цій справі, то лікарня з'явилася б не у 2006 році, як зараз планується, а значно раніше), слухаючи виступи районних та міських чиновників, спостерігаєш, як ці всі хвальки наввипередки змагаються один перед одним, підносячи самі себе і без докорів сумління рапортуючи печерянам про свої «визначні» заслуги у цій справі — будівництві районної дитячої лікарні. (Для мене у всьому цьому головним є те, що зміг це питання зрушити з місця: дістати проект з архіву, де він спочивав із початку 90-х минулого століття, образно кажучи, струсити з нього пил. І діти району будуть, тепер уже точно, мати пристойні умови для лікування. Це — найважливіше. Усе інше не має значення — за нагородами й подяками у цій справі я не гнався.)

Цілком природно згадуєш героїню безсмертного мультику: «хорошими делами прославиться нельзя».

Зараз у ціні інші — у кого найрозвинутіший «хапальний» інстинкт і хто дає «заробити» іншим.

Я ж сам не крав, та й іншим не давав. Головним для мене було бути в ладу із власною совістю.

7. МОЯ МАЛА БАТЬКІВЩИНА

На цих сторінках я веду мову про врем'я (ні, ні, це не русизм, як дехто може подумати. Відкривши перший том Словника української мови видання 1970 року, на сторінці 758 прочитаємо: «Врем'я — діал. Час». І приклад наводиться з Євгена Гребінки: «Дівчино-серденько! Жартуй, поки є врем'я»), відпущене мені на роботу мером цього прекрасного, стародавнього та водночас вічно молодого міста, про мій Київ, про наш Київ, керівником якого мені випала величезна честь бути...

Київ — це моя найбільша любов, моє рідне місто, де я з 67-го року, і де пройшло все моє подальше життя. 38 років. Тут пройшло моє становлення як людини, політика. Тут мене люди обрали спочатку в районну, далі у міську раду, потім — мером, народним депутатом. Але не лише в цьому річ. Київ — не тільки місто-сад. Це люди, атмосфера. У нього є своя аура, своє

обличчя, свій особливий дух. І цьому місту я намагався відповідати взаємністю.

Але, відступаючи від основної канви оповіді про столичні події десятирічної давнини, в цій главі хотів би дуже коротко розповісти про землю, звідки я родом, яка дала мені путівку у життя.

З ГАЗЕТИ «ВІННИЦЬКА ПРАВДА», № 98 ЗА 1995 р.

– Хто ж Ви нині — більше киянин чи вінничанин? Чи, може, і той, і другий?

– Мабуть, і той, і другий. Але тут теж слід чітко розставити всі акценти. Є таке поняття — «мала батьківщина». Так ось, це моя рідна Вінниччина, село Чернівці Могилів-Подільського району, а згодом сама Вінниця, де пробігло моє дитинство, промайнули шкільні роки. Ця батьківщина для мене, повірте, кажу без пафосу, без «високого стилю», просто безмежно дорога. Таким же дорогим вважаю наш славетний Київ — місто моєї юності, місто студентських мрій, де я став до праці у великій арсенальській трудовій родині. Але Київ для мене — це щось неповторно величне, місто радощів і тривоги, столиця нашої матері-України.

Доля розпорядилася так, що, пройшовши тут школу людського гарту, школу становлення, школу пізнання, я знайшов, як здається мені, своє головне покликання — робити добро для людей, бути потрібним їм. Мабуть, тут є децю від патетики. Але є і сувора проза: у нелегкий, я б сказав, у непростий час кияни довірили мені особливий пост — бути їхнім мером. Отож, повертаючись до суті вашого запитання, маю сказати: за покликом серця і душі — я корінний вінничанин, а за велінням життя і долі — корінний киянин.

Народився я у Чернівцях.

Ні, ні, не в місті, що, як відомо, є в передгір'ях Карпат на річці Прут, на заході республіки, і має ранг центра однойменної області, а у вінницькому селі Чернівці Могилів-Подільського району. Воно десь кілометрів за тридцять від Південного Бугу, себто від кордону, тож у тих краях іноді кажуть: нам відступати нікуди, позаду нас закінчується українська земля.

Мої Чернівці скромні-скромнісінькі, їх навіть в УРЕ немає. На карті України (мірило 1 : 2 000 000) вони позначені найменше крапкою, що означає: в даному населеному пункті до 10 тисяч мешканців.

Чернівці розташовані, як пишуть довідники, на відрогах Подільського плато, на правому березі річки Мурафи.

Село це давнє, перші письмові згадки про нього належать до 1392 року. Уже в 1602 році в Чернівцях було 500 будинків, через півстоліття поляки спустошили містечко. Як пише Григорій Гребянка у своєму літописі, військо шляхетної Польщі, що захопило містечко, «огнем и мечем воевали в них людей неповинных». І все ж, Чернівці відродилися з попелу й руїн. Уже у 1889 році вони мали 1264 двори. Удруге їх спустошила громадянська війна, під час якої містечко по кілька разів переходило з рук у руки, зазнало голоду й злиднів, а втретє було сплюндроване в роки Другої світової війни.

На інтернет-сайті Вінницької облдержадміністрації розміщена така інформація:

«Чернівці — районний центр, селище міського типу. Населення Чернівців становить понад 3,5 тис. чол., площа селища становить — 620 га.

З далекого минулого Чернівців

В XIV ст., скориставшись послабленням Золотої Орди, західні сусіди — Велике князівство Литовське і Польща — почали захоплювати південно-західні землі Русі. У 1362 р. литовський князь Ольгерд розгромив на р. Синюха «трех царков татарских и оттоли от Подолья изгнал власть татарскую». Уся територія між Дніпром і Дністром увійшла до складу Великого князівства Литовського. На зміну татарським басмачам прийшли литовські феодалі. Князь Ольгерд віддав Поділля своїм племінникам, синам князя Оріята. Татари, які тут кочували, не любили фортець, які могли бути опорою для повстання населення. Готуючись до подальшої боротьби з ордою, литовські князі починають будувати міста-фортеці вздовж Дністра-Мурафи. В 1383 р. князі Костянтин і Федір Коріятовичі грамотою від імені Великого Князя Вітовта подарували територію між річками Мурафою і Мурашкою — так звану Княжу Луку — українському шляхтичу Василю Карачевському за вірну службу. Тут, на Мурафі, на місці впадіння в неї Мурашки, де кінчились володіння Карачевського, і виникає селище з фортечним укріпленням, яке вперше згадується в письмових документах 1392 року. Можливо, що воно було засноване ще раніше. Зустрічається кілька варіантів його назви: Черняхівці, Черніїв, Черніївці, пізніше закріпилась його назва Чернівці.

Сьогодні в селищі діють дві середні школи, будинок культури, 2 бібліотеки.

Районна бібліотека для дорослих (рік створення — 1935, книжковий фонд становить 71 тис. примірників).

Районна бібліотека для дітей (рік створення — 1950, книжковий фонд — 17,7 тис. примірників)...

Про охорону здоров'я чернівчан dbає районна лікарня №2...»

Мій батько Григорій Миколайович Косаківський народився в селі Козинці Липовецького району. Хоча, звичайно, йому з таким прізвиськом пасувало б народитися в селі Косаківка — є таке неподалік Вінниці.

В середині 90-х років минулого століття на вінницькому радіо прозвучала інформація, яку можна вважати тільки припущенням, передрукована потім місцевими газетами, що біля початків мого родоводу стоїть козак Косаківський, про якого буцімто збереглися якісь свідчення і народні легенди.

20 січня 2000 року «Вінницька газета» писала: «Поблизу села Козинці, що у Липовецькому районі, розташоване невелике село Косаківка. З покоління у покоління передається легенда про його заснування. Кажуть, що після визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького цю мальовничу місцину уподобав служивий Кальницького козацького полку Данило Косаківський, зладнав тут оселю, одружився зі смаглявою подолянкою. І звідсіля започаткувався козацький рід КОСАКІВСЬКИХ. Завтра одному з яскравих представників цього роду — народному депутату України Леоніду Григоровичу Косаківському — виповнюється перший полудень віку». Так журналіст А. Степаненко однозначно пов'язав мене з цим родом.

Я ж, від чого походить наше прізвисько, не доскіпувався. У словнику Бориса Грінченка «косаком» називається великий ніж, яким січуть капусту. А взагалі косаками колись, сотні й сотні літ тому, називали козаків — за їхню косу, прообраз пізнішого оселедця. Отож, козак — це козак, а Косаківський, імовірно, — Козаківський. Деякі видання і сьогодні називають козаків по-старовинному (і в цьому є свій колорит) — косаками.

Можливо, — і я до цього більше схиляюся, — наш рід справді має козацькі корені. Жартуючи, часто відповідав журналістам на питання про природу інтелігентних манер та стриманої мови — це аж ніяк не від «голубої крові», я не спадковий інтелігент.

Спеціальних досліджень щодо мого походження не вів, але все ж таки побіжно поцікавився цим питанням.

За моїм проханням, в 1997 році спеціалісти віднайшли сліди народження Петра Косаківського в XVIII сторіччі, і від нього всіх наступних моїх родичів. Метричні книги свідчать, що всі мої відомі пращури із селян і православного віросповідання як по лінії батька, так і матері. Тоді ще прізвисько писалось з двома «с», одна з яких протягом століть відпала внаслідок удосконалення мовних правил. Далі в глибину віків зануритися не вдалося — через відсутність документальної бази.

Не виключено, що потрібно шукати взагалі у іншому напрямку. Фахівці сказали, що для цього необхідно провести детальне вивчення матеріалів польських і литовських документальних сховищ, де, ймовірно, зберігаються папери давноминулих років, позаяк наші архіви мають у своєму розпорядженні не такі давні досє по території Вінниччини. Але цим, зрозуміло, ніхто займатись не буде.

Цікавим виглядає (так, принаймні, розповідали мені професіонали цієї справи — прихильники ще одного погляду) інший варіант походження прізвища. Генеалогічна література підказує, що: «Коссаковские (польською — *Kossakowski* — Авт.) или Корвин-Коссаковские — польский графский и дворянский род, герба Слеповрон, восходящий к началу XV века. Станислав Иосифович Коссаковский (умер в 1872 году) возведен в 1843 году в графское Российской империи достоинство, был сенатором, председателем герольдии и членом государственного совета Царства Польского. Его сын, граф Станислав-Казимир (родился в 1837 году), — известный польский геральдик. Род Коссаковских разделился на много ветвей, внесенных в родословную книгу дворян Царства Польского и в V и VI части родословных книг Виленской, Калужской, Киевской, Ковенской и Подольской губерний».

В історичному журналі «Кіевская старина» за 1890 рік у статті «Люди старой Брацлавщины» згадується, що в 1631 році в будинку *Пиерадовскихъ* з'являється молодий поляк *Казимірь-Николай Коссаковскій*. Після загибелі чоловіка його вдова *Татьяна Пиерадовская*, онука *Гневоша Дмитріевича Стрижевскаго*, який у свій час, як твердить видання, підписався по долгу служби в должности войскаго винницкаго, в 1634 році пішла під вінець із *Николаемъ Коссаковскимъ*. Саме він, заснував, пишеться в журналі, в 1642 році село *выше Приборовки у самой дороги, ведущей въ Липовець, подъ именемъ Коссаковки*.

У томі, присвяченому Вінницькій області (із «Історії міст і сіл України»), що вийшов друком у 1972 році, двічі згадується прізвище Косаківських. «У другій половині XVIII ст., — йдеться про Кукавку поблизу Могилів-Подільська на с. 432, — село належало польській поміщиці Косаківській. Але після 1795 року Кукавка та інші маєтки графині, яка відмовилася присягнути на вірність Катерині II, були конфісковані і передані графу Моркову». А на стор. 455 пишеться: «Наприкінці XVIII ст. Муровані Курилівці прибрали до своїх рук шляхтичі Косаківські. Після воз'єднання Правобережної України з Росією власниця маєтку відмовилась присягнути на вірність Катерині II. Усі маєтки конфіскували і передали поміщикові О. Комару».

Не знаю, як кров Косаківських названого роду різних відгалужень, якщо вірити цій точці зору, перемішалась в історичному котлі, і яким чином вона дала життя моїм прапрадідам, чи, що скоріш за все, взагалі нас не стосується.

Припускаю, що мають право на життя й інші версії.

Незаперечним є те, що мій дід — Косаківський Микола Назарович — був напрочуд ерудованою, начитаною і самоосвіченою людиною. Збирав книги. Мав прекрасну поставу. Було це надбаною якістю чи закладено в генетичний код, — залишається лише здогадуватись.

Стосовно написання прізвища різними мовами — усе набагато простіше. На Вінниччині, як уже згадувалось, є село Косаківка, і все життя його назва українською мовою писалася «Косаківка» (щоб у цьому пересвідчитись, достатньо відкрити вінницький розділ тієї ж «Історії міст і сіл України» на стор. 376), російською — «Косаковка», точно так і «Приборівка» — «Приборовка» і т. ін. Поки у нас офіційною мовою була російська, ніхто цим не цікавився. Коли статусу державної набула українська, виникали деякі питання, писали, як кому заманеться, поки не пояснили спеціалісти. Завжди пам'ятаю, що в селі ще з дитинства так звали мого діда й батька. Так склалося, що весь час українською мовою писали — Косаківський, а російською мовою — Косаковский.

Так ось, батьки мої, теперішні вінничани, походять із села Козинці (із наголосом на першому складі), що за 25 кілометрів від районного центру і за 10 кілометрів від залізничної станції Турбів.

У Козинцях батько навчався лише в початковій школі, а середню закінчував уже в сусідньому селі Турбів. Тож кілька слів скажу й про Турбів — селище міського типу, що за 25 кілометрів від Вінниці. Розташувався Турбів на березі Десни (лівої притоки не Дніпра, а Південного Бугу, у нас своя Десна). Це село у кілька разів більше за Козинці. Відоме з 1545 року, принаймні, за історичними джерелами. Про ті лихі часи кріпаччини у Турбові століттями співали свою гірку пісню:

Ой в святоньки бо на Спаса
В церкві дзвони дзвонять;
Осавули з нагаями
На лан з серпом гонять...
Ой бодай тобі, пане,
Та й хата згоріла;
Як мені, молодому,
Панщина доїла...

До 1923 року Турбів входив до Бердичівського повіту Київської губернії, а потім відійшов до Вахнівського району Вінницького округу. З 1929 року Турбів — райцентр, із 1931-го «розжалуваний» і зарахований до складу Липовецького району, але через чотири роки він якось викрутився і знову здобув статус райцентру. Але вже в березні 1955 року Турбівський район вчергове ліквідували і звідтоді селище Турбів вдруге зарахували на правах рядового до все того ж Липовецького району.

У радянські часи у Турбові були каоліновий і цукровий заводи, завод з виробництва скла для потреб цукрових підприємств Вінницької області, машинобудівний завод, хлібзавод, споруджена міжколгоспна електростанція. Сьогодні Турбів — переважно селище робітників.

Отож, закінчивши в Турбові середню школу, після успішно складених вступних іспитів мій батько був зарахований на перший курс історичного факультету Одеського держуніверситету. З першого дня Великої Вітчизняної війни його мобілізують у винищувальний загін водотранспортного району Одеси. Але у зв'язку з тим, що він уже навчався на випускному курсі, то був відкликаний із загону для завершення навчання і разом з університетом евакуйований у місто Майкоп Адигейської автономної області.

З літа 1942-го, отримавши диплом, став розвідником гірсько-гвардійського мінометного дивізіону. Суворими фронтовими дорогами, із боями, пройшов від Кавказьких гір до Севастополя і до Карпат, від пекельних боїв на «Малій землі» до златої Праги. А в листопаді 45-го сержант Косаківський, командир відділення розвідників, орденоносець, кавалер найвищої солдатської відзнаки — ордена Червоної Зірки, повернувся з війни в рідне село. Невдовзі він уже викладав історію в середній школі райцентру Турбів. А з червня 1946-го — працює в Турбівському райкомі партії — спершу завпарткабінетом, потім — заввідділом пропаганди й агітації.

Мама, Юзефа Миронівна (дівоче прізвище Баранишина), теж родом із села Козинець, із селян. Вона на сім років молодша за батька, і, коли вони побралися, їй було дев'ятнадцять. Була учасником трудового фронту, у 1944-му працювала на відбудові столиці — в Дарниці на відновленні залізничних колій. Розповідала мені, як пішки йшла потім із Києва додому — до самого села.

Познайомилися з татом у 1944 році, коли він прибув із фронту в короткотермінову відпустку. В Турбові нікого із близьких не було — дід Микола, з бабусею, був у Середній Азії, куди його, піхотинця, евакуювали після поранення в 1941 році в боях під Дніпропетровськом; брат Василь теж був на фронті. Тож батько поїхав у Козинці — його сім'я проживала тут до

війни і залишилися старі знайомі. З маминим братом — Ананієм — він товаришував раніше, жили через одну хату, брали воду з одного колодязя. Прийшов, по старій дружбі, до нього в гості. Це було на Івана Купала. Там і побачив маму, — а вона була справжньою красунею. Сиділи біля верби, пісні співали, хоровод водили, потім ламали гілки і несли на огірки — такий тоді був звичай. Моя бабуся Пелагія, яку всі звали Поля (у дівочтві — Пруська), — сказала: «Залишайся у нас, тобі ж нікуди іти». Людей було багато — усі спали на полу, на соломі, а батькові як найдорожчому гостю — солдатові — постелили на ліжку.

Наступного дня тато повертався назад — на фронт. Тоді мамі нічого не сказав, а за два тижні вона отримала листа з освідченням у коханні. Потім листувалися, а після того, як батько повернувся з війни додому — в Турбів — і почав працювати у школі, за багато верст, навпрошки, по болоту, декілька місяців ходив у Козинці до мами на побачення. Коли вирішили побратися, бабуся благословила їх іконою, яку зняла зі стіни. Після весілля — в лютому 1946-го — перебралися до Турбова.

З Турбова батька в 1949 році перекинули (тоді модно було перекидати кадри) у сусідній Чернівецький райком партії секретарем (річ у тім, що вінницькі Чернівці в різний час були то селом, то райцентром — на час мого народження вони саме виконували роль райцентру, потім знову стали селом, тепер знову — райцентр). Там я 21 січня 1950 року і з'явився на світ у районній лікарні. Але в Чернівцях і на ноги не встиг звестися, як через два місяці батька перевели завідувачем відділом пропаганди й агітації обкому КПУ до Вінниці. Пізніше його обрали на посаду секретаря облвиконкому, яку він обіймав до виходу на пенсію упродовж 24 років, виховавши не одне покоління здібних керівників виконавчої влади на Вінниччині, як писала «Вінницька газета».

Отже, Чернівці стали лише географічною точкою, де я почав відлік своїм земним дням, або — черговим місцем батькової роботи. Але рідними Чернівці мені так і не висвятились.

А ось близькими, майже «моїми» стали мені Козинці і Турбів — у цих селах майже до десятого класу я й проводив вільний час. У Козинцях мешкали дідусь із бабусею і мамин брат, а в Турбові — дідусь по батькові з бабусею і батьків брат, тож я зимові канікули проводив у Козинцях, а літні — в Турбові, чи навпаки. Спочатку із старшим братом, а потім сам.

Усе моє дитячо-школярське життя аж до випускного вечора в середній школі я — вінничанин. Власне, був тоді вінничанином. Якщо точніше, то з вересня і до кінця травня-червня. Ось тоді я мешкав у Вінниці і ходив там у школу. А тільки починалися літні канікули, я відразу ж вирушав у село.

Козинецький дід забирав мене з Вінниці автобусом, а коли діставалися вузькоколієюю, дизель тягнув вервечку вагонів — нині з неї й сліду не лишилося. У діда був великий город, із маминим братом поділений порівну, і на тому обійсті стояли дві хати. Дідова — звичайна мазанка під соломою на одну кімнату й кухню (у кухні була піч), під одним дахом знаходилась і майстерня — дід, як кажуть, був фاینим майстром і малим я любив бавитися стружками. А від свіжого дерева так гарно пахло в майстерні! А ще мене завжди тягнуло до дідових інструментів, або, як він казав, струментів. Звичайно, я не тільки гуляв у селі, а й працював. Любив корову пасти — як поведу її зранку, то й до вечора на толоці. Пам'ятаю, як тоді мені, пастухові, баба клала в торбину зелену пляшку, повну молока, заткнуту затичкою зі старих газет, сало й калач. Як набігаєшся цілий день за коровою — кращої їжі, десь у тіні під деревцем, важко було уявити. Здається, що такої смачної (протягом свого життя бачив і перепробував чимало на різних континентах і прийомах усіляких делікатесів) я звідтоді ніколи не їв!

Працював і в колгоспі. Одного літа в Козинцях заробив на трудодні аж цілий мішок зерна — дід мене тоді дуже хвалив, досі приємно, як згадаю. Я тоді вперше відчув себе трудівником, людиною, яка вже може заробити на хліб.

Своїх дідів я дуже любив, вони були надзвичайно цікавими людьми. З хвилюванням слухав їх розповіді про важке, насичене подіями життя, дивлявся у старі, пожовклі фотографічні картки. З них на мене дивилися молоді, ставні хлопці, один — Мирон — у формі Московського полку, другий — Микола — Семенівського, а потім — гвардії. Як відомо, до цих військових частин відбір був суворий, вимоги — високі. Обоє — в 1917-му — були свідками революційних подій у Петрограді.

Мамин батько був потомственным хліборобом, але — грамотним, навіть, дехто вважав, — занадто, бо на все мав свою думку. За що й постраждав — був репресований, з кінця тридцятих і до закінчення війни пробув у таборах. А справа виглядала, як мені розповідали рідні, так. Дід під час перерв на роботі, коли всі випивали й закусували, курили, зазвичай брав газету і читав. Одного разу, десь на січкарні, зачитався й обірвав штани та, із спересердя, плюнув. Написали, що сказав про Радянську владу: дожився до того, що залишився без штанів. Донесли, продали, як водиться, свої — найближчі сусіди, яких бабуся в 1933-му врятувала від голоду. З північних таборів ГУЛАГу повернувся тільки після війни. Про це неохоче говорив. Мама згадує, що завжди десятою дорогою обходив приміщення КДБ, що навпроти Вінницького театру. Коли ж доводилося йти повз, то в нього волосся ставало дибом від згадки про тортури, яким він піддавався там.

Дід по батьковій лінії теж був начитаним, мав багато книжок, в сільському розумінні — цілу бібліотеку. Чимало знав напам'ять. Сам був свідком, як він міг цитатами або окремими прикладами посоромити деяких інтелектуалів. Багато бачив на своєму віку. Ще на початку минулого століття, до революції, учепившись до поїзда, поїхав на заробітки до Одеси. Працював і в Києві — натирачем підлоги у готелі, що був на місці сучасного «Театрального».

Школу я закінчив у Вінниці, номер сімнадцять. І якось так вийшло, що я пішов учитися одночасно з мамою — тільки я в перший клас середньої школи, а вона поступила на перший курс Вінницького медінституту. До того вона була зайнята нами, дітьми, а коли ми подалися набиратися знань, і сама вирішила сісти на студентську лаву. Забігаючи наперед, скажу, що коли я закінчу чотири класи і перейду в п'ятий, мама завершить курс медичного інституту і влаштується в обласну лікарню дитячим психіатром, де й пропрацювала до самої пенсії.

Отож, батько в мене історик за фахом, мама — лікар, а я вирішив стати фізиком. Учився добре, до всього доходив сам, чим трудніші попадалися задачі по фізиці та математиці, тим мені цікавіше було. Я вже тоді розумів і дотримувався такого правила у житті: треба бути відповідальним за свою справу, адже соромно, коли ти щось не знаєш. Це й формувало мій характер. Зі спортивних дисциплін захоплювався греблею, волейболом, легкою атлетикою, боксом. І навіть — культуризмом, а вже в останній час — тенісом.

На випускному вечорі я як медаліст виступав із трибуни з якоюсь там промовою, яку сам же й придумав (дорослі потім казали, що ще й нічого!). До речі, у школі був гарний хор хлопчиків, я в ньому був солістом. І в складі танцювального ансамблю часто виступав за школу на всіляких конкурсах художньої самодіяльності. Краще всього виходив гопак.

Якось мене, пригадую, на одній з прес-конференцій, здається, в березні 1996 року, запитали журналісти, коли я останній раз співав. Я тоді відповів, що взагалі зараз мені не до співів, бодай від того, що ціна в Києві на хліб не падає, тут не поспіваєш... І все ж... Останній раз я співав на жіночому святі перед працівниками нашої адміністрації, моїми колегами — згадав, як кажуть, молодість.

А ось із Павлом Зібровим я співав залюбки. Це було в Севастополі, коли наша група їздила до моряків ВМС України, вручати їм квартири від Києва. Як і годиться, на завершення вечора й урочистостей був концерт. Я від імені киян вийшов вітати моряків, а Павло Зібров — він саме був на сцені, — і дав мені мікрофон. І я заспівав разом із ним. Ну, звичайно ж, знаменитий «Хрещатик»...

Київ я дуже люблю... І сім'я моя тут зародилася, прийшла справжня любов, син мій тут з'явився на білий світ, і я тут став зовсім іншим, але пісня моя народилася на Вінниччині, там і я народився, і перше слово рідної мови вимовив, і перші кроки зробив по рідній вінницькій землі, першу пісню заспівав теж на Вінниччині.

Як тебе не любити, Києве мій, — співається у відомій пісні. І це так. Але не можу не любити і Вінницьку землю — дійсну перлину Поділля. І Південний Буг, на берегах якого розкинулось моє рідне місто, і дві малі річечки, які в нього впадають, — Вишню та Вінничку. В моєму рідному краї річки й річечки всі симпатичні, а ймення які в них колоритні: Сливода, Удич, Згар, Сельниця, Гнилоп'ять, Гуйва, Дохна, Рів, Краснянка, Шпиківка, Соб, Мурафа, Лядова, Немія, Марківка, Русава! А Рось із Роською — які милозвучні назви! Як і самі річечки, вони мені навіть сняться — як символ батьківщини.

Вінниця — це моя мала батьківщина. Не раз подумки до неї повертаюся, найчастіше — у важкі хвилини. А їх тепер вистачає, як і в кожного в нашому такому трудному житті. І все ж, як прекрасно, що є потяг до рідного краю, того, до якого тебе постійно вабить, як лелеку навесні до рідного гнізда на сільській хаті чи в розвилці сухого дерева.

8. ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Наше древнє місто над сивим Дніпром-Славутичем знало злети й падіння, різні часи: радісні та гіркі. Але після кожної руїни, природної й рукотворної, Київ поставав як фенікс із попелу працею, розумом і серцем своїх громадян, бо волею Творця не судилося граду Кия розчинитися в потоці земних часів і метушні правителів. Скільки їх уже бачив наш золотoverхий, скільки пережив...

Де вони тепер? «Їх імена Ти, Господі, весі»... А Київ стоїть на своїх пагорбах і буде стояти, допоки житиме під сонцем наш народ.

У попередніх главах я вже привертав увагу читачів до того, що в другій половині 90-х минулого століття у Києві мав місце не конфлікт особистостей мера та Президента, а потім ще і його нового представника в місті з головою Київради, як намагалася подати певна частина засобів масової інформації за підказкою зверху, а зіткнення принципово різних поглядів на саму концепцію статусу й шляхів розвитку Києва як столиці України і як міста, що належить всім співвітчизникам, але, насамперед, усе-таки всім киянам.

З одного боку — бачення Києва як центру духовності, науки, культури й освіти, бізнесу й виробництва, фінансів і ділової активності, й, разом із тим, — спокійного, зручного й затишного середовища для киян — основи здорового, повноцінного і цікавого життя кожного мешканця міста, розуміння статусу Києва як повноправної самоврядної міської громади серед інших подібних громад України і Європи.

З іншого — уявлення про Київ як виключно місце розташування вищих державних установ, яким має підпорядковуватися все життя, кожен подих і кожен порух міста. Цей погляд принципово заперечує право киян на своє власне міське життя, перекреслює право самим розв'язувати свої міські завдання й проблеми.

Більше того, за цією точкою зору, кияни, на відміну від жителів Фастова, Жмеринки та Василькова, чомусь не доросли до повноцінного самоврядування. Тобто, тут уже є підстави вбачати дискримінацію великої групи громадян нашої держави.

Такого приниження киянам не доводилося переживати дуже давно.

Хоча Київ є головним в країні, дуже великим, але все ж містом, тому поруч з іншими — найвіддаленішими і малими — містами держави має такі ж, як у них, права на самоврядування, традиції якого у нас досить давні.

Так, у світі відомі кілька моделей організації влади в столицях. Але більшість із них будують її на засадах самоврядування. У нас же численні чиновницькі спекуляції навколо особливого статусу столиці зводяться чомусь не до розширення прав киян (як воно й мало б бути), а до їх обмеження.

Насправді нормальна формула такого статусу має виглядати так: усі права Києва як міста плюс усі права й обов'язки Києва як столиці. Натомість вся чиновницька рать протягом останніх десяти років робить усе можливе, щоб перетворити Київ на найбезправніше місто України, на свого роду військовий трофей бюрократично-номенклатурної орди, відданий їй на «поток і розграбленіє».

Отже, питання, чи належить сьогодні Київ киянам, — риторичне.

Дивна річ, майже всі міста Європи, що є столицями, мають із того велику користь, чудові можливості для випереджаючого розвитку економіки, фінансової сфери, інфраструктур і комунікацій, міжнародних зв'язків, і лише Київ — суцільні збитки й незручності.

Почесний і відповідальний статус столиці останнім часом перетворився для Києва на великий тягар економічного приниження. Київ став бездонною діжкою не тільки державного бюджету, із цієї діжки, створеної працею киян, беруть, скільки заманеться ті, котрі допущені київськими рульовими до цієї годівниці, не думаючи, що городяни мають і свої потреби.

Київ усе більше стає жертвою споживацького шалу «сильних цього світу». Місто розплачується за авантюризм і некомпетентність призначенців на надто високі для їхнього рівня інтелекту й порядності посади, їх відчайдушні спроби латати дірки в бюджеті за рахунок розпродажу (а часто просто передачі «солідним людям») комунального житлового фонду й земельних ділянок, міського майна. Хоча ще в давнину люди засвоїли просту істину: продажем власної крові не забагатієш.

Нікому не надано право перетворювати стародавнє місто на Дніпрі на безправне провінційне містечко. Київ завжди був сильним і мудрішим від усіх самозванців, що волею історичного випадку почували себе господарями його сучасного і майбутнього. Переконаний, що й сьогодні кияни знайдуть у собі сили, щоб дати відсіч тим, хто замахується на їхню гідність і права, освячені самою історією.

Про проблеми законодавчого врегулювання статусу столиці поговоримо детальніше у наступній главі, а в цій — зупинимося на історичному аспекті даної проблеми.

Брак відповідних документальних першоджерел не дає, на жаль, змоги дослідити в повному обсязі процес розвитку самоврядування в Києві, що сягає корінням в глибоку сивину, від самих його витоків та на окремих етапах цього тернистого шляху.

Узявши за основу різні форми київського управління й самоврядування, відомі дослідникам, можна достатньо умовно виділити декілька хронологічних періодів.

З часів Київської Русі до отримання Києвом магдебурзького права в 1498–1499 роках

Характерною ознакою цього періоду було вдале поєднання містом двох важливих функцій: столичної (місто як політичний центр Давньоруської держави) і комунальної (місто як осередок певної округи). Відповідно до цього існував і поділ адміністративних структур, хоча він ще не набув у той час остаточних форм. Головною політичною фігурою в Києві IX–XIII ст., безсумнівно, був сам великий князь, у руках якого зосереджувалася вся повнота законодавчої й виконавчої влади. Вона реалізовувалася через так звану міську адміністрацію, що складалася з тисяцького, соцьких і десяцьких. Академік П. Толочко стверджує, що тисяцький — це, по суті, міський і земельний голова, в компетенції якого перебували всі цивільні справи міста й землі. У своїй діяльності він взаємодіяв із соцькими і десяцькими. Сотня й десяток, ймовірно, означали певні міські структури. Посада тисяцького не була виборною. Вона надавалася представникам родового боярства з волі великих князів. Однак, з огляду на досить міцні

вічові традиції наших предків, на практиці тисяцький ставав і представником міського населення. Певна двоїстість положення впливала і на його діяльність — тисяцькі не завжди покірно виконували веління князів. І все ж таки вони переважно були найближчими князівськими дорадниками, які позбавлялися свого місця одночасно з утратою князем стола (1).

Навала Батия стала найтрагічнішою сторінкою історії Русі. Розгром Києва у 1240 році виявився фатальним не лише для нього, а й для держави. Життя в Києві, тим не менш, не згасало. Незважаючи на жахливі обставини буття, городяни, які залишилися, відбудовували свої оселі, відновлювали ремесла. В місто невдовзі повернувся чернігівський князь Михайло Всеволодович. Золотоординські хани, прагнучи затримати відродження Києва, який, попри все, зберігав роль центру східного слов'янства, і навіть у цей час залишався у суспільній свідомості головним символом Русі, передавали його у володіння то одному, то іншому князю, тим самим послаблюючи руські князівства, сіючи розбрат між ними. В останній чверті XIII ст. хани тримали у Києві своїх намісників і безконтрольно господарювали у ньому. У першій половині XIV ст. в місті знову з'явилися князі. Скориставшись феодальною роздробленістю Русі, ослабленої у боротьбі з ординцями, значну частину давньоруських земель у XIV ст. захопило Велике князівство Литовське. Так в 1362 році Київ потрапив до рук Литви. Потрібно зазначити, що внутрішнє життя Києва з часу татаро-монгольського нашествия і потім — від моменту підпорядкування його литовським князям (як в умовах існування Київського князівства, так і по його ліквідації у 1471 році та заснуванні натомість воєводства) до кінця XV ст. — маловідоме через практичну відсутність документальних даних. А уривчасті відомості деяких джерел не дають змоги скласти більш-менш достеменну його картину.

Самоврядування в Києві на основі магдебурзького права від кінця XV ст. до 1834 року

1. Питання щодо конкретної дати введення в Києві самоврядування за магдебурзьким правом надзвичайно складне. Річ у тім, що ні в оригіналі, ні в копіях не збереглася грамота, в якій цей факт був би прямо відображений. В історичній літературі зустрічаються різні версії датування такого пожалування, а із середини XIX ст. окремими авторами запровадження в місті зазначеного права взагалі оцінюється не як одноразовий акт, а як процес, поділений, щонайменше, на два етапи. Розмаїтість думок із цього приводу свідчить, наскільки важко докопатися до істини у цій справі. Об'єктивною причиною історіографічної ситуації, що склалася, стала

головним чином слабка джерелознавча база щодо початкового етапу запровадження в Києві системи управління за зразком Магдебурга.

Як перший документ, що дарував київським міщанам значні економічні пільги, сьогодні відомий привілей великого князя литовського Олександра від 26 травня 1494 року. Наступним у цьому ряду ще донедавна вважався його ж подібний акт 1497 року. Однак декілька років тому доцент Московського державного університету Т. Круглова, провівши ґрунтовні порівняльні текстологічні дослідження, переконливо довела неточність такого датування, і, на підставі копіткого аналізу так званої Литовської метрики (давньої збірки документів, де зберігалися зазначені пожалування киянам), припустила, що магдебурзьке право було надане Києву 31 серпня (за старим стилем) 1498 року (2). Такого ж висновку, після здійсненої ними детальної перевірки, дійшли вітчизняні вчені Р. Делімарський, Н. Яковенко та П. Сас. Однак документальне підтвердження власне цієї дати, на думку інших істориків, також не безперечне. Можна погоджуватися або сперечатися з Т. Кругловою з приводу результатів її наукового пошуку точки відліку існування магдебурзького права в Києві, але абсолютно ясно одне — на Різдво 1499 року воно вже діяло, тобто було даровано місту саме в 1498 році, що цілком підтверджується змістом великокняжого привілею 14 травня 1499 року — першим документом, де прямо сказано про дію в Києві «німецького» (тобто магдебурзького) права (3).

Надання Києву магдебурзького права на самоврядування наприкінці XV ст. великим князем литовським Олександром Казимировичем слід розглядати як прогресивний факт. Згідно з ним частина міщан уже не підлягала юрисдикції воєводи і переходила у підпорядкування магістрату — органу самоврядування, що складався із двох колегій: ради (адміністративний орган і одночасно суд у цивільних справах) і лави (суд у кримінальних справах). До складу магістрату входили вїйт, бурмистри, райці та лавники, яких обирали городяни.

Причина дарування такого права на прохання усього київського поспільства полягала в намаганні литовського уряду захистити інтереси міського населення від свавілля місцевих старост і воєвод, від яких воно до цього моменту перебувало в повній залежності. В такий спосіб литовський князь також хотів схилити на свій бік заможне міщанство, до рук якого фактично і перейшло міське управління. Київські воєводи розцінили даровані городянам привілеї як применшення своїх власних пільг і всіляко цьому протидіяли. Їм навіть вдалося на 1499–1503 роки повернути права воєводського правління. Але кияни не змирилися з таким становищем і домоглися в 1503 році від великого князя Олександра нової грамоти, якою він знову звільнив їх від усіх «тяжкостей».

І надалі у литовські часи кияни на чолі з вїйтом та всім магістратом продовжували захищати магдебурзькі привілеї від постійних спроб із боку воєводської адміністрації встановити зверхність над містом. Факти неспростовно свідчать, що кияни врешті-решт узяти гору в цій боротьбі.

2. Характерною ознакою польських часів був також опір постійним спробам воєводської влади обмежити свободи городян і захист останніми своїх торговельно-економічних інтересів. Неодноразове підтвердження грамотами короля магдебурзьких привілеїв Києву свідчить про часте порушення міщанських прав представниками монаршої влади на місцях. Архіви зберігають численні приклади сваволі воєвод і протестів мешканців міста у зв'язку з цим. Слід зазначити, що кияни користувалися з кожної нагоди для здобуття нових пільг і розширення вже існуючих. Найчастіше це їм удавалося. Не можна відкидати тих позитивних змін, що відбулись у місті під впливом нової — польської — юрисдикції. Це і поширення торгівлі, і розвиток ремесел та промислів, і зміни у структурі населення. Зміцнилось і політичне становище київських магістратських урядників через зрівняння їх у деяких правах із шляхтою. Однак у цей час кияни розділилися на тих, хто підтримував польську владу, і тих, хто стояв за традиційні українські національно-демократичні форми управління містом. Влада в Києві перебувала в руках представників цих груп поперемінно. Але широкі верстви киян завжди досить енергійно боролися за свої національні й духовні права. Свідченням цьому може слугувати повна підтримка ними православного Богоявленського київського братства. А представники роду Ходиків за те, що були слухняними виразниками політики польського уряду в місті, відчули на собі невдоволення й помсту киян: вїйта Федора Ходика утопили у Дніпрі, а його сина Андрія вигнали з міста перед урочистим в'їздом до нього Б. Хмельницького в грудні 1648 року.

3. Російські часи управління Києвом за магдебурзьким правом можна схематично поділити на три частини:

1) *друга половина XVII ст. (до початку активної внутрішньої та зовнішньої політики Петра I)*. Відбувається розквіт міського життя, місто звільнилося з-під польського впливу і ще не потрапило остаточно під російський тягар. В ньому функціонують три системи влади. Продовжувало існувати міщанське самоуправління на Подолі. Поруч із магістратом з'явилися: воєводське управління, затверджене Березневими статтями 1654 року, і козацьке. До 1764-го року Київ знаходився у підпорядкуванні гетьмана, а безпосереднє управління здійснювалося через полкову, а потім сотенну канцелярію Київського полку (4). Крім того, з 1654 по 1700 роки в Київ призначалися від російської держави воєводи, починаючи з князя Федора Семеновича Куракіна (5). Інститут воєвод (пізніше — губернаторів

та генерал-губернаторів) був найважливішим механізмом царського уряду у поступовому перетворенні України на провінцію Московської держави. Коло обов'язків київських воєвод було широким. Вони слідкували за подіями в Україні і повідомляли про них у Малоросійський приказ, координували дії всіх воєвод в інших українських містах, відповідали за справність старих і будівництво нових укріплень, командували російським гарнізоном. Для розміщення останнього на території Верхнього міста на основі оборонних споруд часів Ярослава Мудрого побудували так звану Старокиївську фортецю. На її території розміщувалося і воєводське правління, центром якого була приказна хата, очолювана дяком. Уже перші російські представники прагнули наглядати за київською місцевою владою, хоч і не мали на це формального права. Проте у «Переяславських статтях» 1659 року втручання воєвод у самоврядування знайшло офіційне підтвердження, у «Московських статтях» 1665 року тенденція до обмеження влади місцевого й козацького управління виступає ще виразніше. Розширення функцій воєвод неминуче призводило до гострих конфліктів між воєводським управлінням, з одного боку, та магістратським і козацьким — з іншого (6). В зазначений проміжок часу кияни, передусім, чинили спротив порушенню їхніх прав російськими воєводами та військовими;

2) *XVIII ст. (до 1781–1782 рр. — часу відкриття Київського намісництва)*. Основні зусилля городян в даний час спрямовувалися на охорону своїх інтересів від зазіхань на них із боку як представників російської влади, так і місцевої козацької адміністрації. Обидві сили намагалися підпорядкувати Київ собі. Проте через шалений опір киян цього не сталося. Але, на жаль, боротьба українського міщанства й козацтва за владу над Києвом призвела до посилення впливу російської адміністрації. На початку XVIII ст. в місті запроваджено губернаторське управління (першим київським губернатором став генерал-майор Ю. А. Фамендін), а з 1707 року засноване генерал-губернаторство з призначенням на цю посаду князя Дмитра Михайловича Голіцина (7). Канцелярія губернатора і його будинок містилися на території нової фортеці на Печерську, куди їх перевели у 1711 році із старого Києва. Кожна з трьох частин міста — Верхнє місто, Печерськ і Поділ, як і раніше, мала свою адміністрацію, діяльність якої координувалася генерал-губернаторською владою. З 1737 року київський генерал-губернатор починає контролювати міський суд і фінанси, а з 1764 року — після скасування гетьманства — і магістрат, внаслідок чого його влада над містом ще більше посилюється. М. Грушевський писав, що, крім великоросійського правління, тяжіла над Україною також важка рука усякого воєнного начальства: київських губернаторів і начальників російських військ, котрі як хотіли розпоряджалися на Україні з їх

самовластієм, суворістю, підозрлістю та неперебірливістю в тяжких карах. Так, в 1737 році правитель Малоросії князь Барятинський заарештував увесь київський магістрат і разом з ним усі грамоти Києва, щоб магістрат не мав на що посылатися на доказ своїх прав і вольностей (8);

3) *від кінця XVIII ст. до 1834 року*. Реформи 1781–1782 років призвели до цілковитого занепаду міського самоврядування. У 1782 році відкрилося Київське намісництво. Намісники, що призначалися здебільшого з вищих сановників імперії і підпорядковувалися лише цариці, мали неосяжні повноваження і, згідно з «Учреждением о губерниях» 1775 року, скріплювали всі ланки місцевого управління. Мешканці Києво-Подолу, як і до того, користувалися магдебурзьким правом, а інші частини міста перебували під орудою воєвод й губернаторів (9). У 1785 році на Київ було поширено нове міське положення. Управління містом передавалося двом думам: загальній та шестигласній. Перша мала збиратися раз на три роки для обрання шестигласної. Магістрат втратив своє колишнє значення. Він залишився лише як судова інстанція для міщан та зберіг керівництво цехами. В 1797 році Київське намісництво знову перетворили на губернію, а Київ визначено губерньським містом (10). В ньому, як і у Петербурзі, Москві, запроваджено посаду військового губернатора, який спочатку зосереджував у своїх руках і військову, і цивільну владу. Але, мабуть, для чіткого поділу повноважень із кінця XVIII ст. уведено посаду цивільного губернатора. В Києві першим із них був дійсний статський радник В. І. Красно-Мілашевич. Така посада існувала до 1864 року включно, після чого начальники губернії, незалежно від військових та цивільних рангів, стали називатися губернаторами, а титул військовий губернатор зберігся тільки за головними начальниками деяких міст (11). Царські сатрапи необмежено управляли Україною і її головним містом. Після жорстокої розправи над учасниками польського повстання 1830–1831 років Микола I, із метою зміцнення влади в регіоні, об'єднав в одній особі керівництво трьома губерніями на південному заході імперії. Першим обійняв посаду Київського військового, Подільського та Волинського генерал-губернатора, або начальника так званого «Південно-Західного краю», граф В. В. Левашов (1832 р.)

1797 року цар Павло I повернув Києву традиційне самоуправління, але змінилися вже часи, змінилася міська людність. У 1801 році Олександр I востаннє підтвердив усі привілеї Києва, однак самоврядування залишалося тільки формою, за якою вже не було реального змісту. Російська імперія не хотіла терпіти автономності самоврядних українських міст. Величезні фінансові зловживання в магістратському керівництві через фактичну відміну виборності війтівської посади та, внаслідок цього, послаблення контролю киян за діяльністю міської влади стали зручним приводом для дій

російського уряду, спрямованих на знищення київської магдебургії. Імператор Микола I, котрий за свою схильність до жорстоких тілесних покарань підданих увійшов до історії як Микола Палкін, своїм указом від 23 грудня 1834 року позбавив киян їхніх традиційних прав місцевого самоврядування. 1840 року Київ і губернію підпорядковано загальним законам імперії (12).

Як бачимо, в період управління Києва за магдебурзьким правом діяльність магістратської адміністрації визначалася тим, що основне місце в ній займав вїт, перебуваючи на своїй посаді довічно. Йому належала і судова, і адміністративна влада над містом. Усі інші члени магістратського уряду багато в чому залежали від нього.

Державні адміністрації Польщі та Росії, усвідомлюючи важливість вїтівської посади, намагалися посадити на неї вірних собі людей, але це завжди викликало опір киян. Фактично призначених, негодних міщанам вїтів, траплялося, вбивали (як Федора Ходику), або виганяли з міста (як його сина та Ждана Тадрину). Найкращу пам'ять по собі залишили вїти, що були обрані киянами без утисків польської та російської влад (Яцько Балака, Богдан Самкович, Дмитро Полоцький та Павло Войнич).

Уроки магдебургії по-київськи свідчать, що порушення демократичності виборів вїта та інших членів магістратської адміністрації призвели до поступового утворення в Києві міської олігархії та відриву її від більшості населення. Особливо цьому сприяв той факт, що після реформ Петра I в 20-ті роки XVIII ст. міські керівники почали звітувати за свої дії не перед усім населенням Києва, а тільки перед його «почтеннейшим обществом», до якого входили переважно родичі та близькі цих урядників. І якщо з кінця XV ст. до 30-х років XVIII ст. ми не маємо відомостей про витрачання міською адміністрацією суспільних грошей, то відтоді й надалі документи ними рясніють (13).

Загалом, магдебурзьке право, як відомо, являло собою систему прав і обов'язків городян, що виникла в Німеччині в XIII ст. Її центральним елементом було право міщан на власний становий судово-адміністративний орган, діяльність якого здійснювалася на основі кодексу законів, що іменувався Саксонським зерцалом. Право на самоврядування доповнювалося економічними перевагами. У країнах на схід від Німеччини магдебурзьке право не було точною копією німецького, воно застосовувалося й трансформувалося з урахуванням рівня соціально-економічного й політичного розвитку країн, місцевих правових традицій (14). На практику української магдебургії у цілому і Києва зокрема значний вплив мали звичаї самоврядування та судочинства української спільноти,

чимало з яких походили ще з князівських часів. У нас не було жодного міста, яке б за своїм устроєм було ідентичним Магдебургу.

Таким чином, магдебурзьке право, безперечно, дало новий імпульс становленню дієвої місцевої демократії у нашій державі, поширенню міських вільностей, значно сприяло розвиткові торгівлі й ремесел у містах. Надзвичайно важливими були наслідки цивілізаційного характеру: формування міського стану з вищим, ніж у селян, правовим становищем, звичок самоорганізації та поваги до закону, загалом, утвердження демократичних традицій і правової культури в українському суспільстві. Це явище було прогресивним фактором української історії, одним із найважливіших чинників інтеграції українства в європейську цивілізацію.

На жаль, демократичний розвиток Києва, як і інших міст України, був перерваний входженням до складу Російської імперії, бюрократичний та централістичний лад якої не припускав збереження широкого міського самоврядування.

Управління Києвом на підставі Катеринінського Міського положення 1785 року і нових Міських положень 1870 та 1892 років (1834–1917 рр.)

У 1834 році в Києві було ліквідовано магдебурзьке право. Замість магістрату управління міськими справами перейшло до міської думи, яка спочатку розміщувалася на Подолі, а від 1876 року — у новому будинку по вул. Хрещатик, 18.

Надалі самоврядування в місті здійснювалося на засадах Міського положення (Пожалованої грамоти містам) 1785 року цариці Катерини II, яке у XIX ст. було дещо скориговане відповідними положеннями 1870 року (Олександра II) та 1892 року (Олександра III).

Зазначимо, що згідно з «Грамотою на права й користі містам російської імперії» від 21 квітня 1785 року Київська дума мала становий представницький характер. За даною грамотою все населення міста («міські обивателі») поділялися на 6 розрядів — досить строкатих станових груп, які різнилися між собою привілеями й обов'язками.

Однак право обирати й бути обраним мали далеко не всі обивателі, а лише ті, хто досяг 25-річного віку і мав річний прибуток не менше 50 рублів асигнаціями (цей майновий ценз коливався в залежності від величини міста).

Загальна міська дума, збираючись раз на три роки, обирала виконавчий орган, в якій кожна група населення мала по одному гласному, — шестигласну думу. В ній головував міський голова.

Уся діяльність органів станового самоврядування, які були злидненим додатком до адміністративного і поліцейського апарату, перебувала під настирливою опікою губернатора: міські збори скликалися тільки за його наказом чи дозволом, шестигласна дума звітувала перед ним і казенною палатою про прибутки й витрати тощо (15).

Міським положенням від 12 червня 1870 року становий принцип виборів був скасований і вводився майновий ценз: виборці розподілялися на три курії відповідно до їхніх матеріальних статків і податків, що вони сплачували на користь міста (16). Приміром, із 127,2 тис. мешканців Києва в 1874 році виборче право мали 2632 людини — лише 2 відсотки від загальної кількості населення міста.

Вибори до міської думи за новими правилами відбувалися на трьох виборчих з'їздах (великих, дрібних і середніх платників податків), що обирали на 4 роки по рівному числу гласних до розпорядчого органу — міської думи.

Виконавчим органом думи була міська управа, очолювана міським головою (ним ставав, як правило, заможний дворянин або значний царський чиновник), який одночасно був і головою думи. Його, за одними джерелами (довідка музею історії Києва «Про вибори мера міста Києва» № 511 від 13 липня 1994 р.), призначав губернатор, за іншими (17) — затверджував на цій посаді міністр внутрішніх справ імперії. Скоріш за все мало місце і те, й інше як етапи однієї бюрократичної процедури.

На підставі положення 1870 року для нагляду за діяльністю міських дум і управ у кожній губернії діяло присутствіє у міських справах під головуванням губернатора. З 28 функцій міських дум 17 підлягали обов'язковому затвердженню міністерства внутрішніх справ, губернатора й присутствія.

Міське положення 1892 року стало ще більш дискримінаційним і суттєво посилило контроль із боку уряду за міським самоуправлінням, звузило представництво в думі на користь заможніших городян і дворян. Право вибору гласних тепер надавалося лише власникам великої нерухомості (підприємств, будинків), купцям першої й другої гільдій тощо. У 1897 році реально взяти участь у виборах могли тільки 3 тис. киян.

Функції міської думи обмежувалися виключно вирішенням місцевих господарських питань, до того ж жодна її постанова не впроваджувалася у життя без схвалення губернського начальства. В зазначений період вплив губернської адміністрації на міські справи мав домінуючий характер.

Радянський період (1917–1990 рр.)

Принципово нові можливості організації самоврядування в Києві на досі нечуваних демократичних засадах відкрились після падіння монархії внаслідок лютневої (1917 р.) буржуазно-демократичної революції. Однак протягом 1917–1920-го революційних років через часті, здебільшого кардинальні зміни влади так і не виробилась хоч скільки-небудь стала система міського самоврядування.

Після завершення громадянської війни ЦК КП(б)У та радянський уряд визнали за необхідне перейти від системи ревкомів до Рад. 5–24 квітня 1921 року пройшли вибори до Київської Ради робітничих та червоноармійських депутатів, які носили класовий характер. З 1924 року вибори вже відбувалися і на недержавних підприємствах та в установах. Розширився і контингент виборців: виборчі права було надано дорослим членам сімей робітників, службовців, кустарів тощо. Після прийняття у 1937 році Конституції УРСР класовий принцип формування представницької влади замінювався загальновиборчим за мажоритарною системою. До 1958 року Київрада розташовувалася на бульварі Шевченка, 4, а потім переїхала до свого теперішнього приміщення на Хрещатику, 36. Згідно з українською Конституцією 1978 року Ради депутатів трудящих трансформувались у Ради народних депутатів, проте останнє не позначилося на їх характері: збереглася ієрархічна піраміда Рад — від місцевих до Верховної, і вони, як і раніше, нічого не вирішували й слугували лише фасадом для місцевих партійних структур (18).

Та й вибори — як депутатів міськради, так і голів міськвиконкому — були значною мірою умовними. Списки депутатів складалися в райкомах та, відповідно, інших парткомах. Усе підганялося під спущені зверху параметри: процентний відсоток робітників, службовців, жінок, комуністів і позапартійних тощо. Після схвалення на бюро відповідного комітету КПУ давалися вказівки партійним організаціям, які організовували висування кандидатур і потім саме голосування, яке більше нагадувало спектакль, бо результати також були відомі заздалегідь.

Жартували: ви включіть до списку, а народ, не сумнівайтесь, — обере. У день виборів керівник підприємства чи організації, парторг та голова виборчої комісії перед тим, як здати протокол до районної виборчої комісії, особисто доповідали про результати виборів на своїй ділянці у кабінеті першого секретаря, де був присутній голова КДБ, деякі члени бюро. Іноді повертали документи назад, примушуючи підігнати під задані параметри. Цифри відомі — 99,9 % тих, що проголосували. Проти — одиниці. Будь-які написи на зворотній стороні бюлетенів (у такий спосіб, що іноді траплялося,

окремі сміливці висловлювали свій протест) виписувались окремо і передавались по каналах КДБ.

Так само, між іншим, формально відбувалось «голосування» і на партійних форумах. Пригадую, був дуже вражений, коли став свідком наступної картини на одній з міських партійних конференцій. Члени лічильної комісії у підвалі палацу «Україна» ще тільки висипали з урн бюлетені на довжелезний стіл і щойно почали їх сортувати, як по трансляції стало чутно, що в цей момент голова лічильної комісії вже доповідає результати виборів, читаючи заздалегідь підготовлену доповідь. Ясно, що ніхто нічого не рахував, все потрібне згодом зробив апарат.

І так у той час відбувалось на всіх рівнях. Діяла система удаваної демократії.

Партійні заходи — пленуми, конференції, з'їзди, та й сесії рад, ставилися як вистави, ролі й виконавці розписувались. Напередодні відбувались «прогони», або, іншими словами, — генеральні репетиції. Режисура партійних заходів виглядала так: виступи робітників, селян, представників інтелігенції заздалегідь готувалися в апараті, репетирувалися; влаштовувалися читання вголос списків тими, хто пропонував склад президії, кандидатури в склад парткому. У комсомолі йшли далі — там роздавався сценарій із відповідними позначками, і спеціально навчені люди, розсаджені у визначеному порядку, у потрібному місці влаштовували оплески, скандування Ленін — партія — комсомол і т. ін. Оцінка давалася за рівнем організації — як пройшло, зміст мало кого турбував.

Усі вдавали, що сприймають це за чисту монету, і грали кожний свою роль. Найважливіші документи, приміром Президії Верховної Ради УРСР, попередньо розглядалися на Політбюро ЦК КПУ. В цих випадках приймалось рішення приблизно такого змісту: «Схвалити проект Указу Президії Верховної Ради УРСР щодо призначення... на посаду... (чи нагородження... Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР)».

В партії так було до XIX партконференції. Тільки після неї з'явилась конкуренція на виборах у партійні органи. Саме тоді, в 1988 році, я і переміг на одних із перших у місті альтернативних виборах — першого секретаря Печерського райкому партії — ставленика Політбюро ЦК КПУ, бо люди віддали перевагу мені. Я прийшов туди працювати на «хвилі перебудови». На місцях уже самі визначали, хто ними має керувати, і думка апаратників вищого рангу не так багато значила. Моє обрання керівником районної парторганізації відбулося всупереч позиції ЦК і навіть стало предметом обговорення на політбюро.

Паростки демократія пустила під час виборів в 1989 році до Верховної Ради СРСР, коли керівника міському партії К. Масика переміг В. Черняк. А

вибори 1990 року стали вперше по-справжньому демократичними (ЦК КПРС дав вказівку не втручатися в перебіг тієї виборчої кампанії). На них і я виборов мандати депутата Печерської районної та Київської міської рад.

Голів міськвиконкому в радянські часи також підбирала партія, вони були, по суті, представниками ЦК, належали до його номенклатури, тобто до переліку посад, які заміщувались тільки після затвердження партійним органом. Питання про їх обрання вносилося на голосування сесії міськради після обов'язкового погодження в Політбюро ЦК у Києві та Москві і підтримувалось одностайно, позаяк ця процедура була просто формальним актом. Точно так одногосно знімали, якщо на те була партійна вказівка. Був очевидцем звільнення В. Згурського. Його доля була вирішена в кабінеті В. Щербицького під час зустрічі з чотирма першими секретарями райкомів партії. Тодішній перший секретар міському партії А. Корнієнко виконав указівку ЦК. Спочатку партійна група Київради прийняла відповідне рішення. А згодом депутати його успішно проштампували. Локальний «бунт» окремих прихильників Згурського був подавлений у зародку. Не таємниця, що справжніми господарями міста були перші секретарі міськкому партії, в руках яких і була зосереджена реальна влада. Голова міськвиконкому був лише одним із членів бюро партійного комітету Києва — ненайвпливовішим. Заступників, начальників управлінь і служб йому також призначала партія. Ради залишались лише зовнішньою оболонкою влади партії комуністів на всіх рівнях.

Чому у радянські часи історіографи майже досконально досліджували діяльність міської Думи, але геть-чисто відходили від теми міського самоврядування в Києві від кінця XV ст. до 1834 року? Тому, що форма міського правління, за якої існувала міська Дума, котра обиралася за майновим цензом, а главу міської управи, по суті, призначав губернатор і затверджував царський міністр внутрішніх справ, цілком відповідала більшовицьким методам керівництва українською столицею: голову міськради по вказівці ЦК КПУ фактично призначали обрані на безальтернативній основі міські депутати.

Проте, попри усі мінуси такої недемократичної системи, буде нечесним не відзначити і її окремі незаперечні плюси. Унаслідок жорсткої системи відбору кадрів на всіх відповідальних ділянках, як правило, працювали міцні професіонали. А партійні комісії, яких вони боялись більше вогню, виступали серйозним стримуючим фактором, і нещадно карали тих, хто відступав від писаних і неписаних правил. І тоді існували свої «недоторкані», судьби людські калічили, але загалом рівень моралі в керівних структурах був значно вищим, і близько не існувало тієї розбещеності, яка панує зараз.

На зорі ж незалежності до управлінських структур, в депутати ринулися випадкові, абсолютно непідготовлені для цієї діяльності люди, без принципів, гальм, нерідко виключно з метою особистої наживи. Демократи першої хвилі й скомпрометували нову владу (на всіх рівнях, в тому числі і на початку 90-х років ХХ століття в Києві) своїм безпринципним поведженням, зажерливістю й некомпетентністю. Замість підбору кадрів за професійними якостями, визначальними стали особиста відданість, кумівство, кругова порука, гроші.

(Минулого року мав нагоду прочитати книгу О. Горобця «Босиком по битому стеклу». Привернув увагу описаний там забавний випадок з Д. Табачником (на той момент — керівником управління інформації Кабінету Міністрів) і ще одним радником прем'єра, які в 1993 році спеціально приїхали в редакцію газети «Правда України», аби отримати по пакунку з кількома пляшками горілки в якості подарунків їм із нагоди ювілею видання. «Я хочу сказати, — пише автор, — что пришедшие во власть с Л. Кучмой люди, были, как и преимущественное большинство населения Украины, простые, гордые и совсем не богатые. Если уж не сказать: как и все остальные 52 миллиона жителей Украины — голодные даже на бутылку водки. Жили, что называется, с зарплаты. Для них и сувенир из нескольких флагов перцовки был находкой. Попробуйте сегодня предложить, чтобы указанные и им подобные господа из чисто материальных соображений проехали за подобным презентом чуть ли не через весь город. Не правда ли, смешно...» А далі мова йде про те, що нині більшість із них мають власні заводи й концерни.

Спостерігав ці метаморфози на власні очі. Пам'ятаю перший одразу після президентських виборів 1994 року вихід у світ Табачника в новій якості — керівника канцелярії глави держави. 14 липня французька посольська пара (ми з моєю дружиною були з ними у гарних, можна сказати, дружніх стосунках. Узагалі, цей, перший після проголошення незалежності склад послів, був набагато сильніший, ніж зараз) давала в Українському домі великий прийом із нагоди національного свята — Дня взяття Бастилії. Було багато людей, привезли із Франції кілька десятків молодих військових — посольська краща половина була захоплена ідеєю їх знайомства з нашими дівчатами, пишного балу. Свято таки вдалося. Але не про це зараз мова.

Ідемо ми з дружиною по залу і бачимо — до нас із простягнутою рукою рухається «цікавий» чолов'яга, одягнутий у світлий піджак, коричневі на грубій підошві черевики, короткі чорні штани, із-під яких виглядали яскраво червоні шкарпетки. До цього додавалися розстібнутий комірець сорочки, краватка, що з'їхала набік — на дворі була нестерпна спекота — і величезні

старомодні рогові окуляри, які трималися не надто рівно. Це був Дмитро Володимирович власною персоною. Трохи згодом, коли він став одягатися вже краще, так склалося, що я мав змогу протягом кількох днів підряд спостерігати його зблизька. Звернув увагу, що він усі дні поспіль носить, хоч і дорогу, але одну і ту ж сорочку з не дуже чистим комірцем, штани давно не бачили праски.

Для мене це вже діагноз, свідчення внутрішньої неохайності людини. Сам двічі сорочку ніколи не одягаю, костюм щодня має бути випрасуваний. У несвіжій сорочці відчуваю себе як сам не свій, таке враження, що все тіло чухається. Навіть у студентські роки, при всіх нестачах коштів, обов'язковим був ритуал у гуртожитку — зранку душ, потім вдягається випрана звечора сорочка й до неї джинси або брюки, за праскою — в чергу. Не дай Боже вийти з немитим волоссям — себе б не поважав. Коли їздив у відрядження, принцип збору був простий — по одній сорочці на кожний день перебування. Усе інше — відповідно. Виняток складали ті рідкі випадки, коли їздив на чолі міських делегацій — протокол передбачав, що мені в готелі побутові послуги сплачувала приймаюча сторона, як і ми їм, коли вони були нашими гостями. Це дозволяло обійтися меншою кількістю речей, у прання і на прасування можна було здати в готелі. Недарма кажуть, що без нічого мандрують лише багатії — усе, що потрібно, вони купують на місці. Основна ж маса возить необхідне за собою, готельні послуги скрізь у світі дорогі.

Будучи членом парламенту, часто їздив до Страсбургу — для участі у сесіях Парламентської асамблеї Ради Європи. Грошей на відрядження нам, порівняно з колегами з Росії, видавали мало: 131 долар на добу на готель, і 39 — на харчування. Для України — це великі гроші, для Франції — нічого. Готель — тризірковий біля залізничного вокзалу, тоді як росіяни зупинялися в Хілтоні. Харчувалися так: сніданок у готелі, обід за 50 франків у їдальні Ради Європи (що вдвічі дешевше, аніж у місті — 100–120 франків), вечеря з того, що купували в найближчому супермаркеті. А ще й сувеніри треба додому придбати, одне слово — не пошикуєш.

Завжди дивувався з тих, хто брав у відрядження невеличку сумку. Як вони обходилися із зміною білизни, наприклад, мені не зрозуміло — те, що в готелі в прання нічого не здавали — це точно.

Зараз Табачник став дуже заможною людиною. В інтерв'ю журналістам називає фірми найдорожчі, одяг і взуття яких носить, колекціонує дорогу старовинну зброю. І він такий не один.)

А ті злочасні партійні привілеї, про які писала преса, взагалі не можна порівняти з установленими собі сучасною номенклатурою, і з тим, що гребуть під себе новоявлені демократи, чії автомобілі, обладнані, попри всі

заборони, спецномерама та «мигалками», на дорогах чинять справжній «беспредел», в той час як усі інші водії та пасажери міського транспорту потерпають від заторів на переритих міською владою вулицях. На що вже вірні Омельченкові «Факты», але й ті 28 листопада 2003 року не змогли промовчати: «В столице Украины Максим Галкин испытал на себе всю «прелесть» киевских пробок, опоздав на прямую линию с читателями «Фактов» на 20 минут».

Це йому ще повезло. Намагаючись покласти цьому край, я, будучи членом парламенту, 19 грудня 2000 року подав законопроект про внесення змін до Закону України «Про дорожній рух», яким пропонувалося, зокрема, заборонити встановлення чи використання з метою отримання переважного права для проїзду спеціальних звукових сигналів (гучномовних пристроїв) чи світлових сигналів (проблискових маячків) на всіх автомобілях, окрім транспортних засобів органів внутрішніх справ, пожежної охорони, швидкої медичної допомоги, аварійно-рятувальних чи інших відповідних служб, а також на транспортних засобах, що перевозять Президента України, Голову Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, офіційних осіб зарубіжних держав, міжнародні делегації та на транспортних засобах, що їх супроводжують. Але більшості депутатів, що якраз і користувалися машинами з такими сигналами, така ініціатива дуже не сподобалася, попри її підтримку з боку ДАІ. Її замотали у погодженнях у комітетах і в зал так і не випустили.

Знадобилося понад чотири роки, щоби вийшов указ Президента, який установив, нарешті, подібні обмеження. Але до його практичного виконання потрібно пройти великий шлях. Адже, як було вірно підмічено ще Оруеллом, усі звірі рівні. Просто деякі рівніше інших. Побачимо, чи вдасться подолати наші вікові звички. Звідки вони пішли, розповів у своїй «Детской книге» Борис Акунін. «Ехать ... вельможе такого ранга (йдеться про XVI ст. — Авт.) полагалось с честью, то есть с подобающим эскортом и с превеликим шумом, иначе зазорно ... Спереди и сзади выстроились пешие и конные слуги, зазвенели саблями, защелкали кнутами, загорланили «Пади! Пади!» — это чтобы прохожие расступились и шапки снимали. Ничего не поделаешь, таков стародавний порядок. За один год его не сломаешь. При всем шуме двигались еле-эле, шагом, потому что бегают и несутся вскачь лишь холопы, а государеву названному брату поспешность не к лицу».

На тих посадах, що я обіймав, працюючи десять років у партійних органах, привілеями, як і переважна більшість працівників партапарату, не користувався. В райкомі, до мого приходу туди на роботу, до свят — двічі чи тричі на рік — можна було купити палку ковбаси і якісь консерви. Та й це я відмінив після обрання мене першим секретарем. В міськкомі партії

дозволялося лише в день народження замовити коробку цукерок — було прийнято, що той, кого вітали колеги по відділу, пригощав їх цукерками. І все! Відчуваєте різницю у порівнянні з тим, як сьогодні іменини будь-якого клерка районного рівня стають стихійним лихом для підлеглих із коштовними подарунками, корзинами квітів і пиятиками прямо на робочому місці.

Службовий транспорт у міському комітеті партії був тільки у секретарів, завідувачі відділами могли користуватися лише черговою машиною по виклику, всі інші працівники цього партійного органу їздили міським транспортом. В райкомі партії автомобіль був закріплений за першим та другим секретарями, третій секретар та інші співробітники користувалися «одинадцятим номером», тобто ходили пішки. В виконкомі районної ради машина була лишень у його голови. Тепер же у районних адміністрацій міста власні автобази, для авто вже не вистачає стоянок біля будівель цих структур. Подивіться на прилеглі до будинку парламенту вулиці в дні роботи Верховної Ради. Табун найкоштовніших іномарок, куплених, між іншим, за бюджетні або вкрадені чи несправедним шляхом отримані кошти, що чекає своїх обласканих довірою людей наїзників, виглядає, як справжній ярмарок марнославства. Я не кажу вже про автопарк центральних органів виконавчої влади і Банкової. Для медичного обслуговування працюючі в райкомах і міськкомі прикріплювалися до облліксанупра на вулиці Володимирській. Але переваг така обставина особливих не давала, бо, по-перше, медсанчастини на окремих промислових підприємствах були оснащені набагато краще, і, по-друге, хворіти не було прийнято, — на це не вистачало часу.

Ідучи до мене як до народного депутата, люди говорили, що раніше на районних «князьків» можна було б поскаржитись хоча би у райком, а зараз і потрапити до них на прийом неможливо, вони нікого не бояться, бо самі і є законом для себе.

Маю надію, що вищезазначене — лише хвороба росту, від якої треба швидше одужати. В іншому разі крах буде відчутнішим, аніж той, що зазнала колишня партійна верхівка.

Пострадянські часи й період після проголошення незалежності України

Між іншим, про міське самоврядування за магдебурзьким правом, що існувало на Києво-Подолі, не дуже любили згадувати й у пострадянські часи. Адже система фактично залишалася колишньою, а столиця була занадто ласим шматком, щоб дозволити її запросто віддати в руки городян.

У 1990 році, ще за часів СРСР, пройшли вибори до Київради. (Загалом із того часу змінилося дев'ять керівників, які очолювали представницьку або виконавчу владу міста.) Депутати вибрали головою ради А. Назарчука, а обов'язки голови міськвиконкому продовжував виконувати призначений на цей пост ще в радянські часи М. Лаврухін. З 1991 року посади голови Київради й голови міськвиконкому об'єднали. Їхні функції нетривалий час виконував Г. Малишевський. Потім упродовж півроку нікого не могли обрати. У 1992 році, після введення інституту представника Президента в Києві, який очолював міську виконавчу владу — Київську держадміністрацію, ним став І. Салій, а з квітня 1993 року — ця честь випала мені. Головою Київради депутати вибрали В. Нестеренка.

10 липня 1994 року був обраний новий склад київських депутатів і (уперше в історії міста прямим голосуванням усіх киян) — голова Київради.

Традиція вибору в'їта історично притаманна Києву ще з часів пожалування місту магдебурзького права понад 500 років тому. Щоправда, на той час Київ був поділений на три окремі, слабо пов'язані між собою частини — Печерськ, Верхнє місто та Поділ, — і вибори, власне, проходили тільки на Подолі (19). В них, про що вже йшла мова, брали участь не всі мешканці, а лише певні їх верстви. До того ж, вони тоді мали певні особливості.

З тих далеких часів до нас дійшла грамота польського короля Сигізмунда II Августа 1570 року, яка підтверджувала порядок обрання в'їта, що існував і раніше: «Мещане, которые под правом майдеборским сидят, обравши людей добрых, годных чотырох особ на тот уряд войтовский, из них одного нам, господарю их, просити будут, а ми з ласки нашої господарской им за войта листом нашим потвердити маем» (20). Виборів у сучасному розумінні цього слова і не було. Насправді відбувалося призначення королем в'їта з числа чотирьох запропонованих міщанами кандидатур. І надалі право обрання в'їта, хоч і порядок його мінявся, було обмежене. Із середини XVIII ст. його взагалі призначав російський уряд (21).

У 1994 році ця історична практика була розповсюджена по всій території Києва. В цьому процесі брало участь вже усе населення, що є найдемократичнішим способом обрання керівника міста. Тобто відбулися перші загальні прямі вибори київського мера. Спеціальну розвідку цієї теми здійснив музей історії Києва, в результаті дійшовши у документі за № 511 від 13 липня 1994 року висновку, що «вибори мера столиці, які відбулися 26 червня — 10 липня 1994 року, можна вважати першими загальними, в яких могли брати всі мешканці міста. Відтак, першим мером Києва став Леонід Григорович Косаківський». Одночасно, за діючим тоді законом, обраний

усенародно голова Київради очолив виконавчий орган ради, тобто став мером у загально визнаному розумінні цього слова. Інститут держадміністрації був скасований.

10 липня 1995 року, за дивним збігом обставин рівно через рік після обрання головою Київради, день у день, мене було призначено одночасно і главою міської державної адміністрації. В одній особі було об'єднано дві посади. Так передбачала Конституційна угода. Вона наділяла керівників областей, міст Києва та Севастополя значними повноваженнями. Але одночасно ставила їх у повну залежність від верхів. Президент отримав право звільняти глав адміністрацій, рік тому загально обраних, із займаних посад з утратою одночасно і повноважень голів відповідних рад. Це була принципово нова ситуація.

Згадаймо — 9 жовтня 1995 року сталася важлива подія в житті нашої держави: Україна вступила до Ради Європи. 15 липня 1997-го наша країна без будь-яких застережень ратифікувала Європейську Хартію місцевого самоврядування, а із січня 1998-го цей документ набрав законної сили.

Український шлях до європейської демократії був непростий, а подеколи драматичний.

Здобуття Україною незалежності 1991 року істотно активізувало демократичні процеси на місцевому рівні. 26 березня 1992 року було прийнято Закон «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве й регіональне самоврядування».

Та, на превеликий жаль, із другої половини 1994 року почався поступовий, неухильний рух назад від демократії. Виконавча влада на всіх рівнях почала досить активно чинити тиск на місцеве самоврядування, привласнюючи чималу кількість його функцій.

Подолавши в липні 1994-го високу планку (коли на підставі відповідного закону були обрані представницькі органи на всіх рівнях самоврядування — від села до області, — а також прямим голосуванням усього населення, за що варто віддати належне Л. Кравчуку та І. Плющу — їхні голови, і скрізь сформовані власні виконавчі органи місцевих рад), Україна вже із серпня того ж року почала відступати від цих завоювань, пішла шляхом згортання місцевої демократії, побудови так званої «виконавчої вертикалі», заміни виборних губернаторів призначуваними Президентом. (Видається цікавим, що на виборах у такий спосіб керівників регіонів народ помилився не більше, навіть можна сказати, що менше, ніж у подальшому — при поверненні знову до практики їх призначення згори. Твердження про те, що люди не готові ще до прямих виборів губернаторів, цим досвідом спростовуються. Обираючи місцеву владу, від якої напряду залежить добробут виборців, останні ставляться до цього навіть

відповідальніше, аніж на загальнонаціональних виборах. Тут уже головним критерієм є професійність кандидатів і їх спроможність розв'язувати повсякденні проблеми населення, а не приналежність до тієї або іншої політичної сили.)

Підписання в червні 1995 року Конституційної угоди, на мій погляд, було великою помилкою і мало згубні наслідки для України. І як би не виправдовували свої дії потім політики (а стенограма точно зафіксувала, хто і як голосував), саме вони несуть відповідальність за все, що після цього відбувалось в державі, — і юристи — ідеологи зазначеного документа, і лідери партій, і окремі депутати. Убачається: списки тих, що проголосували за експропріацію права народу обирати глав регіонів потрібно вивісити на кожному паркані — для того, щоб усі бажаючі могли знати, хто винний у правовій кастрації суспільства. Нав'язана тоді суспільству ідея призначення губернаторів і мерів (вона, може, й вирішила певні, швидкоплинні, завдання на той момент, проте, із точки зору історичної перспективи, виявилася згубною) штовхає нас назад, в імперське минуле, коли цар одноосібно усіх призначав і визначав долю країни. Чим це закінчилося в 1917 році, ми добре знаємо.

Результатом конституційних змін 1995–1996 років стало створення внутрішньо суперечливої і невідповідної сучасним європейським стандартам системи територіальної організації влади.

Саме тому вважаю, що на порядку денному зараз гостро стоїть питання її комплексної реформи. Без законодавчого закріплення базових інститутів і концептуальних принципів місцевого самоврядування перебороти протиріччя місцевого законодавства і відповідної практики вже неможливо. Сьогодні ми стоїмо перед необхідністю впровадження нових сучасних підходів до організації системи територіальної влади в Україні, якщо хочете, муніципальної революції, що пройшли, скажімо, Франція у 80-х та Польща — 90-х роках минулого століття. Їх досвід цілком можна взяти за взірець.

Негативні наслідки такого обмеження місцевої демократії проявилися на прикладі столиці України — міста Києва, де коїлось суцільне свавілля (про що, власне, і йдеться в цій книзі).

Унаслідок перевороту, що стався дев'ять років тому, коли законно обраного мера міста свавільно відсторонили від посади, головним призначенням влади міста впродовж наступних років стало не забезпечення інтересів і потреб усіх громадян, що є її головною функцією, а задоволення особистих та корпоративних інтересів незначної впливової частини населення, політичної та економічної еліти, кримінальних елементів.

Нова Конституція, прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року, ще більше ускладнила ситуацію в Києві. Хоча жодне з її положень, що

гарантували жителям сіл, селищ і міст право на місцеве самоврядування, не містило ніяких винятків для Києва, у ст.ст. 118, 119 згадувалося про місцеву держадміністрацію в Києві. Крім того, перехідні положення Основного Закону передбачали, що до прийняття парламентом закону про столицю виконавчу владу в Києві буде здійснювати держадміністрація.

Правовий хаос у столиці підсилювався після його звільнення з посади глави київської держадміністрації 19 липня 1996 року. З одного боку, я залишився головою Київради, з іншого — головою держадміністрації був призначений О. Омельченко.

У червні 1997 року, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Києві», голова Київради набув статусу Київського міського голови, але так і не був допущений до виконання своїх обов'язків. Про причини та перебіг цих подій розповідав у попередніх главах.

30 травня 1999 року пройшли другі в історії Києва прямі вибори першої особи міста. Чому не брав у них участь, роз'ясню далі. Київським міським головою тоді був обраний О. Омельченко.

Відлуння заколоту на Хрещатику, в тому числі й соціально-економічні, відомі.

Доволі красномовно про них розмірковує депутат Київради О. Петик у числі газети «Киевские ведомости» від 4 травня 2000 року. Говорячи про чергове підвищення цін на хліб, він звертає увагу читачів на такі обставини: «Дело в том, что за последние годы у нас в Киеве произошла настоящая катастрофа в области управления. Вместо развитого социализма, который мы успешно демонтировали, порожден некий ублюдочный капиталокоммунизм. Людям говорят: вы, мол, выживайте себе, как хотите. Ибо на дворе уже рынок. А тем временем чиновничий аппарат создал для себя некое подобие коммунизма. К примеру, Киевсовет наряду с повышением цен на хлеб ничтоже сумняшеся решил построить новую резиденцию в Пуще-Водице. А еще подписаны документы, чтобы для VIP-гостей столичного ГДИПА — дирекции по обслуживанию иностранных представительств — соорудить за миллионы бюджетных гривен в Дюльбере (Крым) спецкурорт. Стало быть, деньги есть. И немалые. Так не лучше было бы попытаться, как ранее обещал г-н Омельченко, поддержать цены на хлеб до нового урожая зерновых, который может приподнести неожиданные сюрпризы?».

Далі столичний депутат розповідає про захоплення міською владою агітпропівськими справами і утворення нового ідеологічного монстра — комітету інформації. «Любопытно, что сие ... «министерство правды» будет иметь в своем составе 36 человек. Для сравнения: в важнейшем столичном управлении имуществом трудится всего 40 работников. Все это до

смешного нагадує ситуацію часів генсека Андропова, коли в інтересах нейтралізації результатів боротьби з «ціновими перекосами» по всій країні створювалися служби контрпропаганди. Тепер відбувається те саме: завалили економіку — і давай натискати на інформацію. А ось ця ідеологія, включаючи міські газети і телебачення, важким бременем лягає на плечі платіельників».

І ось деякі думки щодо проблем міста і пануючих у міській верхівці звичаїв з цього інтерв'ю: «Корні такої управлінської неразберихи — в ідеології нинішнього міського керівництва. Ці люди сформувалися в часи розквіту адміністративно-командної системи. Нинішня київська влада — це її рідиме пятно, яке перетворилося в справжній рудимент, пережиток зниклого явища... Але головне, чого не хочуть і не можуть зрозуміти ці люди, влада не повинна займатися бізнесом. Ніколи і ніде. В тому числі і в галузі квартирного забезпечення. Бо деякі міські чиновники починають «іграти під себе». Чуть не шепотом говорять про якийсь добрий інвестор, який вклав гроші в реконструкцію площі Слави. Дозвольте, а чому публічно не заявити, що це якийсь хороший банк, скажемо, «Аркада» або «Хрещатик»? Якщо навіть я як депутат не можу отримати цю достовірну інформацію, то значить, у нас є групи людей, які куди ближче стоять до «отців міста».

В Києві закладена і ще одна бомба замедленого дії, про яку я неодноразово писав і прокурору міста, і г-ну Омельченко. Давайте подивимося правді в очі: в 1997–1998 роках взагалі вся приватизація була незаконною, на сей рахунок не було, як того вимагає закон, легітимного рішення сесії міськсовета. Тоді, як ви пам'ятаєте, були баталії між депутатами і головою Косаковим, а в той час тихо йшла «прихватація» і роздача землі за розпорядженнями міського голови. І зараз суди розглядають виниклі спори. Ось результат так званого «ручного управління» економікою столиці... (За даними звіту про підсумки роботи регіонального відділення Фонду державного майна України по м. Києву за 1997 рік, опублікованому в газеті «Хрещатик» 29 січня 1998 року за підписом його начальника В. Збуржинського, тільки за цей проміжок часу приватизовано незаконно, себто без необхідного для цього рішення сесії міськсовета, 704 об'єкти, у тому числі: 628 малих (із них 512 — приміщення), 42 великої приватизації, 14 об'єктів незавершеного будівництва та 20 ділянок. Уявляєте, який переділ власності з непередбачуваними наслідками нам загрожує, якщо комусь абсолютно вмотивовано заманеться звернутися до суду з оскарженням результатів цього різновиду грабежу серед білого дня по-київськи, коли влада в місті рано чи пізно зміниться? — **Авт.**)

Теперь уже многие признают: закон о столице, мол, принимался лишь для того, чтобы решить проблему головы. Ибо в 98-м город обезглавили...

У нас бытует такая горькая шутка: «Раньше мы назначали исполнительную власть, а теперь они назначают нас». При довыборах в Киевсовет, как правило, избираются в основном «свои» люди г-на Омельченко. Скажем, в последнее время депутатами стали зампреды Валерий Бидный, Иван Фоменко, Станислав Сташевский... Никогда не забуду сессию, когда Сан Саныч без улыбки заявил: в воскресенье будем избирать депутата Бидного...

Смотрите, что у нас получилось в итоге: в магазинах очереди исчезли, зато в три раза они выросли на прием к чиновникам, ибо сократилось полезное время их работы. Колонный зал горсовета то и дело сотрясается от тостов по разным поводам — в честь профессиональных праздников, юбилеев, вручений «подяк» головы. Там столы ломаются от яств, запах алкоголя из помещений практически не выветривается. Приезжаешь в администрацию и спрашиваешь, где такой-то замголовы. Говорят: «Поехал поздравлять с юбилеем Н. Н. в такой-то район». Уму не постижимо: 14 районов, около сотни высоких руководителей, которые чуть не через день поздравляют друг друга. Ну как тут не напиться — тьфу ты, не умилиться скромному и щедрому обаянию высшей киевской бюрократии».

Звернутися до такого погляду на діяльність міської влади було цікаво і тому, що невдовзі автор наведених слів був призначений начальником головного управління внутрішньої політики міськдержадміністрації. Отже, така оцінка не викликала відторгнення у керівництва міста, можливо, воно внутрішньо з нею згоджується. Чи знову — усе купується й продається? Як би не було, а кількість фуршетів на Хрещатику-36 не поменшала, що нам ледве не щодня із захватом демонструє їх придворне телебачення.

Отже, що хотіли, те й отримали: деклароване самоуправління у виконанні сьогоднішньої київської влади перетворилося на самоуправство столичних можновладців.

Сьогодні у столиці України склалася ситуація, загрозна не лише для нинішнього покоління киян, а й для нащадків. Виникла реальна небезпека відчуження киян від їхнього рідного міста, адже нині всі основні питання його розвитку та життєдіяльності вирішуються поза спинами мешканців Києва — виходячи винятково з інтересів міської верхівки та бізнес-еліти. Влада в столиці, як не прикро, не належить городянам, а, по суті, приватизована вузьким колом наближених до київського градоначальника осіб.

Широкий наступ на права киян, спроби розтоптати й знищити місцеве самоврядування в столиці держави, що ми спостерігали протягом останньої

десятирічки, вже істотно позначилися на ситуації у місті і ще, безумовно, дадуть свої негативні результати в майбутньому.

Якщо заглибитись в минуле Києва, ознайомитися з історичними документами, неодмінно побачимо — усе це вже не раз було. Але ми й переконаємося — кияни завжди відстоювали свої права і перемагали в цій боротьбі за свої права.

Буде так і в наш час, як би цього комусь не хотілось.

Досвід магдебурзького права, 350-літня історія існування київського магістрату яскраво свідчать — саме виборна, що спирається на підтримку міського населення, влада спроможна забезпечити процвітання міста, добробут людей.

Ми — столиця не тому, що тут перебувають парламент і уряд. Навпаки, вони тут через те, що це Київ. І розв'язувати проблеми треба, виходячи не з примх чиновників, а з потреб людей, що мешкають тут.

Джерела, використані у 8 розділі

1. Косаківський Л. Г., Толочко П. П., Тронько П. Т. та ін. Роль столиці у процесах державотворення: історичний та сучасний аспекти // Матеріали науково-практичної конференції. — К, 1996. — С. 18-19.

2. Круглова Т. А. Магдебургское право в Киеве: поиск точки отсчета. — К.: Знання, 1999. — С. 34.

3. Косаківський Л. Г., Делімарський Р. Є. Магдебурзьке право в Києві. Історія і сучасність // «Віче». — 1999. — № 5 (86). — С. 135.

4. Чорнобук М. О. Історія місцевих урядів Києва (історична довідка). — К.: Музей історії Києва, 1994. — С. 1.

5. Огляд Києва відносно старожитностей, виданий Іваном Фундуклеєм. — К.: Вид. спілка «Літопис», 1996. — С. X.

6. Чорнобук М. О. Історія місцевих урядів Києва (історична довідка). — К.: Музей історії Києва, 1994. — С. 1-2.

7. Огляд Києва відносно старожитностей, виданий Іваном Фундуклеєм. — К.: Вид. спілка «Літопис», 1996. — С. X.

8. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Київ-Львів, 1911. — С. 443, 445.

9. Сементовский Н. Киев, его святыни, древности, достопамятности... — К.: Издание книгопродавца Н. Я. Оглоблина, 1900. — С. 36.

10. Там само. — С. 36.

11. Военная энциклопедия. — Т. VIII. — СПб: Изд. И. Д. Сытина, 1911. — С. 522.

12. *Сементовский Н.* Киев, его святыни, древности, достопамятности... — К.: Издание книгопродавца Н. Я. Оглоблина, 1900. — С. 36.
13. *Косаківський Л. Г.* Повернути Київ киянам // *Голос України*. — 1998. — № 110 (1860).
14. *Круглова Т. А.* Магдебургское право в Киеве: поиск точки отсчета. — К.: Знання, 1999. — С. 5.
15. *Чорнобук М. О.* Історія місцевих урядів Києва (історична довідка). — К.: Музей історії Києва, 1994. — С. 13-16.
16. *Київ.* Енциклопедичний словник. — К.: Головна редакція УРЕ, 1981. — С. 391.
17. *История городов и сел Украинской ССР* в двадцати шести томах: Киев. — К.: Главная редакция УСЭ, 1982. — С. 120.
18. *Делімарський Р. Є.* Київське самоврядування: уроки ХХ-го століття. — К.: Науковий світ, 2000. — С. 5-11.
19. *Делімарський Р. Є.* Самоврядування в Києві: уроки історії та сучасність // *Хрещатик*. — 1997. — № 18.
20. *Делімарський Р. Є.* Самоврядування в Києві: уроки історії та сучасність // *Хрещатик*. — 1997. — № 27-28.
21. *История городов и сел Украинской ССР* в двадцати шести томах: Киев. — К.: Главная редакция УСЭ, 1982. — С. 79.

9. СКЛАДНА ДОЛЯ ЗАКОНУ ПРО СТОЛИЦЮ

Політичний бумеранг, запущений київською владою у травні 1996 року в Києві, сьогодні повертається. А політики, партії пожинають плоди власної позиції (а точніше, її відсутності), яку вони зайняли тоді, коли в столиці апробувалися риси «нового порядку». Окремі з них, що активно грали на стороні Омельченка, були разом з ним по інший бік закону і моралі, тепер не менш завзято з ним «воюють», скаржачись на порушення ним законодавства. Прозирнули, одне слово. За все в цьому житті треба платити. Правовий нігілізм, який, на превеликий жаль, тепер став нормою міського керування і поширився в передостанні роки на всю державу, бере витoki саме в ті часи.

Та й заплутані норми законів, які визначають статус столиці, — пряма вина нинішніх керівників міста.

Згадаймо хоча б постійні метаморфози їхніх окремих принципових позицій. На науково-практичній конференції з обговорення проекту закону

про столицю в стінах мерії 9 жовтня 1997 році теперішній глава міської адміністрації затято виступав проти прямих виборів міського голови, наполягаючи, що голова Київради має обиратись лише депутатами. Загальноміських виборів мера він у той час побоювався. У запропонованій ним схемі виконком міськради взагалі не передбачався, а всі його повноваження мала здійснювати державна адміністрація.

«Сьогодні в Конституції України в статті 118 сказано, що виконавчу владу в районах, областях, містах Києві і Севастополі здійснюють державні адміністрації ... Якщо у когось є бажання, щоб у Києві був виконком міської ради, як це визначено Конституцією для усіх інших міст України, то для цього треба змінити Конституцію ... Таким чином можна було б запропонувати такі варіанти ... В Києві функціонують дві головні посадові особи: в системі місцевого самоврядування — голова Київради, обраний з числа депутатів міської ради. В системі виконавчої влади: голова Київської міської державної адміністрації, призначається Президентом за погодженням з Київрадою... Хочу зауважити, що при такому підході відпадає питання про суміщення посад голови виконавчого та представницького органів ... що суперечить Конституції України (зараз він благополучно для себе ці посади поєднує і не бачить вже в даному фактові відхилень від Основного Закону. — Авт.) Я хотів би зробити невеликий відступ: чому пропонується обирати голову ради з числа депутатів ... Голова Київради, обраний з числа депутатів, більшою мірою представляє інтереси киян, ніж голова, обраний нібито всім населенням (?! — Авт.) Київська міська рада не утворює власних виконавчих органів. Функцію виконавчих органів здійснює державна адміністрація, яку очолює призначений Президентом голова...» (цитую за текстом виступу, що надрукований у газеті «Хрещатик» 14 жовтня 1997 року).

Як це все дисонує із сьогоднішніми заявами Омельченка про виборність губернаторів, про відданість ідеї місцевого самоврядування в Києві. А фактично (наведені мною документи неспростовно про це свідчать) свого часу сей пан робив усе, аби поховати в самому зародку крихку надію на законодавче визволення киян із-під гноблення адміністративних структур. Тоді ним узагалі відкидалась посада Київського міського голови. Таки дійсно в цих людей точка зору визначається точкою сидіння.

За те, що замість довгоочікуваного закону про столицю ми отримали сурогат, де, образно кажучи, схрестили вужа з їжаком, пряма відповідальність лягає також на цю людину. Незважаючи на велику кількість зауважень, саме підтримуваний ним варіант був із грубими порушеннями регламенту з боку керівників Верховної Ради «продавлений» через парламент Київською міською державною адміністрацією.

Практично завершивши роботу над книгою, якимось, мандруючи інтернетом, випадкову потрапив на статтю у тижневику «Грані плюс» (№ 32, 27 жовтня — 2 листопада 2003 року), де Софія Леонович, розмірковуючи про перспективи утрати Омельченком посади глави міськдержадміністрації, написала:

«Сторонні спостерігачі ... зазначають сакраментально — мовляв, сам винуватий, цю конфліктну колізію закладено у, м'яко кажучи, недосконалий закон «Про столицю». Який саме в такій редакції активно проштовхував пан Омельченко. Тоді, в 1998 році, він його ситуативно дуже влаштував, бо гарантував під ним, принаймні, одне крісло, яке він на той момент займав — голови адміністрації. Адже це потім вже народ, перелякавшись його конкурента на виборах Суркіса, палко полюбив Сан Санича і обрав своїм мером. Чим сприяв його одноосібному затвердженню на обох київських владних олімпіадах. Та й потім все начебто непогано складалося, завдяки неабияким здібностям Сан Санича — і так-сяк любов (принаймні, не ненависть) низів утримувати, і верхам догоджати. За принципом: кожному — своє. Пенсіонерам — по парі десятків гривень до свята, контингенту помолодше — пишні гуляння з концертами. А дядькам і тіткам більш серйозним, з Печерських пагорбів — в основному, столичну земельку. Останніми роками, щоправда, ускладнилися стосунки як з киянами, так і з нашою, даруйте, політелітою. Кияни з жахом виявили, що з Києвом стали відбуватися незворотні метаморфози, причому виявилось, що вони самі як члени територіальної київської громади вплинути на цей процес неспроможні. Тому що думку свого електорату Сан Санич як класичний номенклатурник радянської закваски здебільшого до уваги не бере. Немає у нас такої практики ... Та й механізму впливу з боку цієї громади, за великим рахунком, теж немає. Тому їхнім невдоволенням Сан Санич легко міг знехтувати. Набагато складніше виявилось утримувати в тонусі «високі» відносини...»

Так що наступили на свої ж граблі.

Міська влада проштовхувала свій різновид закону з однією єдиною метою — швидко провести вибори мера, не давши об'єднати їх із президентськими (вгативши колосальні гроші в переритий Хрещатик, інші будови «п'ятирічки», вони розуміли, що такого фінансового навантаження до осені, тобто ще півроку, вони та спонсори не витримають, хіба що знову довелось би «реконструювати» головну вулицю столиці). Я ж наполягав, що ми не маємо права підганяти закон під забаганки конкретної особи, а повинні виходити з інтересів киян, долю яких і їх нащадків на тривалий час визначає цей нормативний акт. До моїх аргументів не прислухались. В результаті під столичне самоврядування заклали міну уповільненої дії, яка

колись підірве такий міський управлінський корабель. Перші збої ми вже відчуваємо сьогодні, внаслідок різного тлумачення нечітко виписаних положень закону про столицю.

Зазначу, шлях до прийняття Верховною Радою закону «Про столицю України — місто-герой Київ» виявився надзвичайно довгим і тернистим. Початком його можна вважати проект постанови Верховної Ради УРСР «Про зміни у статусі міста Києва», що з'явився у вересні 1990 року. За вісім років з'явилося більше 20 різних варіантів законопроектів, але жоден із них не набув чинності. Утім, нагадаємо, що 4 березня 1998 року, напередодні чергових парламентських виборів, Верховна Рада прийняла відповідний закон, що не викликав заперечень ні у вітчизняних, ні у зарубіжних фахівців, відповідав Європейській хартії про місцеве самоврядування тощо. Але вже 9 березня він був заблокований президентським вето, задля подолання якого в жовтні 1998 року Верховній Раді нового скликання не вистачило лише шести голосів. Тоді за активної підтримки Омельченка на розгляд парламенту був внесений новий закон, який у принципових аспектах повторював раніше відхилений. Новий законопроект 15 січня 1999 року був із значними порушеннями регламенту протиснутий через парламент і швидко оприлюднений. У такий спосіб у столиці, по суті, відбулася реанімація сумнозвісної Конституційної угоди.

Визначальне значення у такому розвиткові подій мала, як не дивно, позиція комуністів, у програмних установах яких так дзвінко декларуються зовсім інші гасла щодо побудови влади на місцях.

«Напомню, комуністи зіграли вирішальну роль в прийнятті Закону о столице (120 голосов)», — сказав їх лідер П. Симоненко восени 2003 року, кинувшись захищати Омельченка від звільнення з посади. От тільки чи треба цим пишатись — це ще велике питання. Чому — поясню нижче. А зараз хотів би розповісти, як мінялась поведінка «вірних лєнінців» у ході розгляду законопроектів.

Спочатку вони підтримували спільні погляди опозиційних сил на закон про столицю й дату призначення виборів: Київ має міську й районні ради, які формують свої виконавчі комітети; адміністрація існує лише на рівні міста (повноваження її не виходять за межі, визначені Конституцією для областей, тобто вона є місцевим органом державної виконавчої влади); міський голова обирається прямим голосуванням, що проходить одночасно з президентськими виборами восени 1999 року. Завдяки такій узгодженості дій депутатам удавалось чинити спротив страшному тиску на сесійний зал із боку міськдержадміністрації й спікера, постійно підтверджувати означені в попередньому реченні принципи голосуваннями. «Згвалтувати» зал не вдавалось, попри всі спроби.

Однак десь із кінця грудня 1998 року почали відчуватися хитання в позиції керівників фракції комуністів. Незважаючи на постійні запевнення з боку Симоненка про її незмінність, проглядався поступовий дрейф у бік адміністрації міста. Не завадило б згадати про авторство першого секретаря Київського міськкому КПУ в законопроекті, що активно лобіювався главою міської держадміністрації, який до цього не мав підтримки в депутатському корпусі. Різко змінилась і поведінка представника КПУ, голови Комітету з питань державного будівництва і місцевого самоврядування, який уже не приховував свої підтримки Омельченківському законопроектові. На засіданні комітету, де я був присутній як автор численних поправок, він цинічно заявив, що не збирається, грубо порушуючи цим регламент, навіть ставити їх на голосування. На мої звернення з цього приводу до «вождів» партії мене заспокоювали, обіцяли розібратися, проте на тому все і закінчувалось. Під час важливих голосувань по цьому законопроекті, зникав із залу Симоненко. А коли я підходив і запитував: «Як же так, ви ж обіцяли нас підтримати?», він мені відповідав: «Я не можу нічого сказати, мене не було в залі».

В кулуарах парламенту поширилися чутки про те, що за дивним збігом обставин саме в цей час у міськкому партії з'явився новий офіс, вирішуються питання про приміщення ЦК, терміново розпочався ремонт у кабінеті голови профільного комітету і т. ін. Глава міськдержадміністрації та його посланці були помічені в активних контактах із лідерами КПУ, ними розповсюджувалася інформація, що Омельченко є прихованим опонентом Президента Кучми, і, як тільки проголосують й підпишуть закон та призначать на кінець травня 1999 року вибори міського голови, він про це відкрито заявить, а на президентських виборах восени підтримає кандидатуру комуністів. Це стало його головним козирем у його переговорах із більшовиками. Чим, кажуть, він їх і прикупив, а потім, як завжди, обвів навколо пальця.

Про ці «маневри» мені розповів віч-на-віч один із секретарів ЦК, коли я після голосування по закону підійшов і перепитав: «Що сталося, чому ви так різко змінили позицію і підтримали їхній варіант закону і термінове призначення виборів?». Він сказав, що більшість фракції була проти, але зібралась президія ЦК, і з перевагою в один голос було прийнято рішення, що зобов'язувало членів фракції голосувати за варіант закону, пропонований Омельченком, і за призначення виборів на 30 травня 1999 року. Але все одно далеко не всі з комуністів віддали за це голоси, у приватних розмовах розводили руками й виявляли своє невдоволення, але прилюдно про це не говорили, побоюючись гніву партійного керівництва й перспективи вилетіти зі списків на наступних виборах.

Ніде правди діти, такий результат — «заслуга» їхньої фракції. Нічого не маю проти численної армії рядових комуністів, знедолених і чесних людей, свято відданих своїм ідеалам. В даному випадку відбулася, по суті, змова міських олігархів на чолі з Омельченком, цих «донів» київського клану, із частиною верхівки КПУ, — «червоними баронами», — бізнес яких тісно зав'язаний на столицю. Ці «уболівальники», проголошуючи гасла боротьби за інтереси простих людей, водночас успішно будують для себе і членів своїх родин власне світле капіталістичне майбутнє. Склався досить цікавий політико-бізнесовий альянс, далекий від справжніх потреб киян.

На цей специфічний характер стосунків градоначальника й керівників КПУ звернули увагу читачів на сайті «Українська правда» 10 березня 2004 року, де було розміщено матеріал Павла Кіта, названий «Комуністи ніби проти Омельченка». Він вартий того, аби запропонувати читачам ознайомитися з ним (із незначними скороченнями):

Проігнорувати підвищення цін на транспорт у столиці комуністи не могли за визначенням... Бо хоч з Омельченком у комуністів стосунки зовсім непогані, але ж це, зрозуміло, не підстава, щоб жертвувати іміджем.

З іншого боку, «конструктивний діалог» із владою не обов'язково позначається на стосунках — що й продемонстрували у середу лєнінці.

Передусім, увагу й шанобливість до «протестантів» виявила сама київська влада...

Так-от, предводителів пікетувальників від комуністів буквально одразу ж було запрошено в міськдержадміністрацію на переговори. Настільки «одразу», що, схоже, домовленості про проведення «переговорного процесу» під акомпанемент «зовнішньої підтримки» за стінами будинку на Хрещатику було досягнуто заздалегідь.

Адже о десятій ранку, відколи почалися переговори, під Київрадою можна було налічити від сили три десятки комуністів.

Причому аргументи з боку міської влади представникам пікетувальників наводив не який-небудь співробітник прес-служби, а заступник голови КМДА — начальник Головного управління промисловості та транспорту Валерій Кір'ян.

Він же через півтори години вийшов разом з 1-м секретарем міськкому КПУ Юрієм Сизенком до пікетувальників під червоними прапорами, яких на той час зібралось уже близько двох сотень чоловік.

Втім, нічого нового Кір'ян, власне, і не сказав... переговори ще тривають, а тому робити будь-які передчасні висновки не варто. Одразу після виступу переговорники повернулися в будинок КМДА, залишивши мітингувальників «на бойовому посту».

Характер самого мітингу заслуговує на кілька рядків окремо...

На ньому лише зрідка звучали звинувачення на адресу конкретного київського мера Олександра Омельченка, з чийого «благословіння» планується підняти тарифи на проїзд у громадському транспорті.

Хоч у натовпі й можна було почути дуже навіть «перчені» слова на адресу градоначальника, більшість «мегафонних» промовців віддавала перевагу загальній критиці режиму, закликає до боротьби за владу трудового народу, до перемоги комуністів на президентських виборах і т. д....

Хіба не вигідна позиція? Це як переінакшена формула радянських часів, коли кожен окремий був «проти», а всі разом — «за». Тут навпаки: «в цілому — проти, але конкретно — за».

З одного боку — проти підвищення ініційованої київською владою плати за проїзд, з іншого, в той же час — не проти київського міського голови. Бо, мовляв, суспільний лад тому причиною, а не персона.

Правда, при такому підході на суспільний лад можна звалити що завгодно, починаючи від зменшення народжуваності і закінчуючи водопостачанням, та й самою якістю питної води...

...Олександр Олександровичу ... немає чого боятися ... враховуючи дружні відносини мера з керівництвом КПУ. Пригадується, після відставки Ющенка в 2001 Симоненко ходив до Кучми на консультації щодо нового прем'єра. Як тоді зізнався лідер КПУ на виході з Банкової, жодна із кандидатур не влаштувала комуністів. Але вони готові були підтримати Омельченка. Щоправда, Кучма його не пропонував...

Залишається додати, що всі ці заходи, які зараз проводяться комуністами в столиці, в обов'язковому порядку узгоджуються з керівництвом партії. Тому логічно припустити, що поведінку стосовно столичного мера було узгоджено (вироблено?) також на найвищому «КПУ-рівні».

У будь-якому випадку, навпроти сьогоднішньої акції підопічні Петра Симоненка сміливо можуть ставити собі галочку — вона вдалася. За соціальний захист трудящих «поборолись». Проти Омельченка — не виступили. Словом, і вовки ситі, і віви цілі. Політика...

Комічність ситуації полягала в тому, що на момент проведення акції комуністами проти підвищення цін уже виступили всі до Президента включно, а Київське міське управління юстиції відмовило у реєстрації розпорядження КМДА про підвищення тарифів на проїзд у міському транспорті столиці (навколо чого тоді переговори? — Авт.) Отакий спектакль для киян розіграла влада міста разом із міською організацією КПУ. Одні вдають, що нападають, інші — що захищаються.

Що ж ми отримали в кінцевому підсумку? Хоча робота над законом про столицю і була тривалою, на жаль, у підсумку, він фактично позбавив киян багатьох прав, якими володіють мешканці інших міст. Тож так довго очікуваний закон про столицю став розмінною монетою в брудній політичній грі. Уважний, неупереджений розгляд тексту та й наявна вже практика свідчить: упровадження його у життя зводить роль самоврядування в Києві до формальної присутності.

Зокрема, чинним законом про столицю заперечується право формування радами на терені міста власних виконавчих комітетів. Уся реальна влада зосереджується в руках державної адміністрації, що за статусом підпорядковується центральним структурам, а Київradі відводиться роль декоративного додатка до неї. Те, що виконком Київradі взагалі не передбачений, а його функції перекладаються на міську держадміністрацію, в тому числі по розпорядженню комунальною власністю й бюджетом (а це чималі гроші!), слід уважати суттєвим обмеженням місцевої демократії.

Усе ж таки має враховуватися природа самоврядування як особливої форми організації управління: не тільки можливість прийняття тих чи інших рішень представницьким органом, але й його право самому обирати методи й процедури втілення своїх рішень у життя, визначати власні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління. Єдність нормотворчої й виконавчої діяльності є суттєвою ознакою європейської традиції повноцінного місцевого самоврядування. За місцевими колективами (територіальними громадами) визнається право самостійного вирішення місцевих справ під власну відповідальність, в той час коли центральна влада займається вирішенням загальнодержавних справ. Організація виконання рішень представницького органу є складовою частиною місцевого самоврядування і не може бути з нього вилучена без завдання шкоди його сутності та природі. Отже, позбавлення Київradі права обирати свій власний виконком і примусове нав'язування в ролі цієї структури міської державної адміністрації, яка є місцевим органом державної виконавчої влади, не може не розглядатися як свідоме обмеження киян у їхньому конституційному праві на самоврядування.

Закон про столицю викликає ще чимало запитань без відповідей. Ним припускається, зокрема, можливість, хоча про це прямо в самому законі не йдеться, залишення в Києві районних держадміністрацій, існування яких Конституцією України не передбачено (згідно зі ст. 118 Конституції виконавчу владу у містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації лише на рівні міст у цілому, а не у районах цих міст). Він

зовсім нічого не говорить про статус селища Пуща-Водиця (ця обставина призвела потім до втрати його мешканцями власної селищної ради) тощо.

Перелік подібних юридичних казусів можна було б ще довго продовжувати. Зауважу, що завдяки численним депутатським поправкам (лише мною їх було подано 54) закон усе-таки вдалося дещо поліпшити порівняно з тим, що подавалося на перше читання. Але докорінно його змінити на краще не вдалося.

Понад те, опублікований закон у кількох статтях відрізняється від тексту, проголосованого Верховною Радою. Тож фактично йдеться про його фальсифікацію, що підтвердив у своєму рішенні від 16 березня 1999 року Комітет Верховної Ради із питань регламенту. Ця невідома раніше у вітчизняній практиці парламентаризму ганебна ситуація стала можливою через бажання догодити Омельченку тодішніх спікера О. Ткаченка та керівника профільного комітету комуніста О. Кушніра, які не витримали шаленого пресингу. Ухвала регламентного комітету з цього питання варта того, аби її прочитати, тим паче, що вона раніше не друкувалась. Подаю повний текст цього надзвичайно цікавого документа.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ РЕГЛАМЕНТУ, ДЕПУТАТСЬКОЇ ЕТИКИ
ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

Протокол № 28
від 16 березня 1999 р.

Про звернення народних депутатів України
Л. Г. Косаківського, О. В. Лавриновича, М. Ю. Бродського,
О. Д. Шеховцова та інших стосовно порушень при прийнятті
та доопрацюванні Закону України
«Про столицю України — місто-герой Київ»

Розглянувши депутатський запит групи народних депутатів України від 1.02.99 р. (Косаківський Л. Г. та інші), заяву народного депутата України Шеховцова О. Д. (доручення Верховної Ради України № 11-9/1 від 02.02.99 р.), звернення народних депутатів України Бродського М. Ю. від 29.01.99 р. (Доручення Голови Верховної Ради України Ткаченка О. М. від 29.01.99 р.) та Лавриновича О. В. від 16.12.98 р. стосовно порушень під час прийняття та доопрацювання Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ», Комітет встановив наступне:

1. Текст Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ», що набув чинності, має відмінності від тексту Закону, проголосованому на сесії Верховної Ради України, а саме:

у статті 7 Закону в переліку складових системи місцевого самоврядування внесено зміни — замість «виконавчого комітету міської ради», «виконавчих комітетів районних рад» записано «виконавчий орган міської ради», «виконавчі органи районних у місті рад». Також вилучено проголосовану Верховною Радою України норму цієї статті, в якій складовою частиною системи місцевого самоврядування передбачені «районні ради (у разі їх створення)». У поданій на підпис Голові Верховної Ради України редакції друга частина цієї норми вилучена і записано «районні ради».

У другій частині ст. 13 додані слова: «... та цим Законом», які не були проголосовані парламентом.

Частина шоста статті 19, яка була вилучена голосуванням 19 листопада 1998 року, при розгляді у другому читанні проекту знову внесена до тексту і представлена на підпис Голові Верховної Ради України, замість проголосованої Верховною Радою у другому читанні норми, внесеної народним депутатом України Л. Г. Косаківським у вигляді 148 поправки: «Кошти місцевого бюджету знаходяться на бюджетних рахунках окремо від коштів державного бюджету, переданих до відання Київської міської державної адміністрації, по них ведеться окремий облік, забороняється витрачання коштів місцевого бюджету на виконання функцій, покладених на органи виконавчої влади, їх утримання, матеріально-технічне забезпечення тощо», що вилучена з остаточного тексту Закону.

2. При розгляді проекту Закону у першому читанні в порушення норми ч. 2 ст. 6.5.3 Регламенту Верховної Ради України не був поставлений на голосування альтернативний законопроект народного депутата України Лавриновича О. В. (реєстр. № 2122-2 від 14.10.98 р.) та на засіданні 15 грудня 1998 року в порушення статті 3.5.4 Регламенту Верховної Ради України також не було поставлено на голосування його проект постанови Верховної Ради України про неприйнятність частин 2, 6, 7 ст. 13 проекту Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» (реєстр. № 2122/П-5 від 17.11.98 р.)

3. При розгляді проекту Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» у другому та повторному другому читанні не здійснювалось постатейне голосування всіх статей проекту Закону, чим порушено норму ч. 1 ст. 6.6.3 Регламенту Верховної Ради України.

4. Секретаріатом Верховної Ради України ніяких змін до тексту Закону «Про столицю України — місто-герой Київ», остаточно прийнятого Верховною Радою України, не вносилося.

5. Підготовку тексту Закону для підписання Головою Верховної Ради України здійснював народний депутат України Б. П. Андресюк.

6. Візування тексту законопроекту здійснено заступником Голови профільного Комітету Б. П. Андресюком та Головою Комітету О. Д. Кушніром. Згідно усної заяви О. Д. Кушніра на засіданні Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України він здійснював візування після підписання Закону Головою Верховної Ради України.

На підставі встановлених фактів щодо порушень норм Регламенту, які мали місце при підготовці, прийнятті та доопрацюванні проекту Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ», з урахуванням висловлених під час обговорення на засіданні Комітету зауважень та пропозицій, Комітет вирішив:

1. Звернути увагу Голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва, місцевого самоврядування та діяльності рад Кушніра О. Д. на допущені грубі порушення положень пункту б статті 6.7.4 Регламенту Верховної Ради України та неприпустимість після прийняття Закону в цілому внесення до його тексту будь-яких змін.

2. Запропонувати Комітету з питань державного будівництва, місцевого самоврядування та діяльності рад розглянути питання про допущені порушення норм Регламенту Верховної Ради України при підготовці та доопрацюванні Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» та про відповідальність Заступника Голови Комітету Б. П. Андресюка за допущені порушення ним норм Регламенту Верховної Ради України.

3. Відзначити, що під час розгляду у першому та другому і повторному другому читанні проекту Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» мали місце порушення норм Регламенту Верховної Ради України.

4. Звернутись до Генерального прокурора України з пропозицією дати правову оцінку обставин внесення змін у текст Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» після прийняття його Верховною Радою України та вжити заходів прокурорського реагування.

5. Надіслати дане рішення Голові Верховної Ради України, головам комітетів Верховної Ради України та керівникам фракцій у Верховній Раді України, а також до Конституційного Суду України у зв'язку з

прийняттям останнім до розгляду відповідного конституційного подання народних депутатів України.

Перший Заступник Голови Комітету

А. П. СНИГАЧ

Саме цей кричущий факт примусив мене 30 квітня 1999 року зробити в парламентській газеті «Голос України» заяву щодо своєї відмови від участі у виборах мера Києва, бо я, — йшлося в ній, — не визнаю законність виборів 30 травня 1999 року, оскільки вони проводяться на підставі фальсифікованого закону і неконституційної постанови Верховної Ради. Там же говорилося, що найпершою причиною неможливості для мене вступу в цю кампанію є те, що я не визнаю правомірність свого звільнення з посади Київського міського голови 26 червня 1997 року і буду домагатися виконання судових рішень про відновлення мене на посаді. Крім того, наголошувалося в цій публікації, цілком протизаконними є будь-які рішення, у тому числі і щодо організації виборів, підписані особою, яка була обрана на непередбачену для Києва посаду голови міськради та всупереч рішенню Конституційного суду від 13 травня 1998 року суміщала її з посадою глави міської держадміністрації.

З цим періодом пов'язана ще одна повчальна історія, мало кому відома, але вкрай характерна для розуміння деяких моральних аспектів нашої української політики.

До оголошення мною згаданої вище заяви дехто вів зі мною переговори щодо співпраці й підтримки на мерських виборах. Вимальовувався досить цікавий альянс опозиційних сил, який міг, — тепер я це розумію, — враховуючи жорстку поляризацію прихильників і противників Омельченка і Суркіса, і, беручи до уваги відсутність їм альтернативи, адже значна частина киян не підтримувала ні одного, ані другого, — привести мене до перемоги. Але сталося так, як сталося.

Відомі прийоми, які допомагають перемогти на виборах не дуже популярним політикам. Найбільш ефективний серед них на пострадянському просторі — протиставлення двох основних суперників, при цьому один подається масовій свідомості як «ще гірший варіант», тобто людям пропонується, як наставляв мудрий цар Соломон, вибрати менше лихо. Згадайте залякування «червоним реваншем» у ході президентських виборів у Росії в 1996 році, та в 1999 році — в Україні. Ще приклад — уже з історії розвинутих країн — перемога на президентських виборах у Франції Жака Ширака, якому у другому турі протистояв лідер ультраправих Жан-Марі Ле Пен. Перебуваючи на сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи, на власні очі бачив у Страсбурзі — зазвичай спокійному місті — численні

антилепенівські демонстрації, і як удало ЗМІ підігрівали в народі істерію. У результаті навіть керівництво опозиційних соціалістів закликала своїх прихильників проголосувати проти Ле Пена, а значить — за Ширака.

У Києві під час виборів мера в 1999 році була розкручена теза «олігархічної загрози», яку, за задумом авторів, уособлював Суркіс. Омельченка ж позиціювали як «народного» кандидата, що вже саме по собі виглядало як фарисейство. Адже хто з них більший олігарх — ще потрібно розібратися.

«Олігархами» у сучасних умовах заведено називати осіб, які набули величезних статків, користуючись владними повноваженнями та привілеями, що з них випливають, — стверджується в «Українській правді» за 3 грудня 2003 року. Самі повноваження вони посилюють, — продовжує це інтернет-видання, — використовуючи набуті наддоходи. Однією рукою вони крадуть у народу, іншою — кидають жалюгідні подачки, не забуваючи повідомляти про кожну свою благодійну акцію в газетах.

Омельченко, за основними ознаками цього явища в українському виконанні, аж ніяк Суркісу не поступався. Можливо, в деяких параметрах навіть був «крутіший», бо «сидів» на бюджетних коштах, мав необмежені можливості з точки зору використання адмінресурсу, численних ЗМІ, що фінансувалися за рахунок міської казни та ін. (Щедрою рукою містоправитель осипав подарунками, купленими за гроші киян, потенційних виборців. На виборах у 2002 році це все набуло взагалі нечуваного розмаху, адже тоді коштовні дари вже роздавалися під прапором партії «Єдність» уже по всій Україні. Усі поспішають у нас одягатися в одязі благодійників. Однак ще не народилися сучасні Терещенки і Бродські. От коли хтось цим буде займатися по велінню душі, а не виходячи з міркувань політичної кон'юнктури, за власні, а не народні чи позичені в інших гроші, побудує школу, лікарню, притулок, — тоді й можна буде говорити про це всерйоз. Відома суперечка між Л. Толстим і І. Тургенєвим, згадана О. Купріним у його «Колесі часу», що ледве не довела їх до дуелі, коли у відповідь на розповідь Тургенєва про те, як його дочка з гувернанткою йдуть на окраїни і займаються лагодженням і штопанням убогої білизни бідноти, Толстой підхопився з-за столу і викрикнув: «Яке лицемірство! Яке святенництво! Яке знущання над нестатком!»)

Найближчий тоді соратник Омельченка Іван Салій, що став нині, після чергового кульбіту, його найзапеклішим критиком, із знанням справи визначив: «До того ж деякі заступники пана Омельченка та наближені до нього депутати Київради самі є місцевими олігархами, крупними бізнесменами. Важливо відзначити, що в нетрях київського міського керівництва почала формуватися нова кланово-корпоративна група з усіма

олігархічними ознаками. Завдяки особистим та міським коштам, ресурсам, ЗМІ, банку, футбольному клубу та партії Київський голова сам перетворився на найбільшого в Україні олігарха! Чи не дивно, що мерія контролює аж півтора десятка газет, у яких неможливо знайти об'єктивної та актуальної інформації (на відміну від різноманітних даних про самого мера)» (kyiv.osp.com.ua, 5 грудня 2003 р.)

У цьому й полягає вододіл, принципова відмінність спрямованості діяльності моєї команди й адміністрації Омельченка. Вони здійснюють у Києві грандіозний бізнес-проект, який чітко регламентує частку доступу кожного учасника до «київського пирога» та пов'язує всіх одним ланцюгом у кругову поруку. В це павутиння потрапляють і чиновники, і бізнесмени, і депутати, і керівники політичних структур, і журналісти. Усі рішення ухвалюються, виходячи з інтересів цієї олігархічної імперії, а не потреб киян. У пріоритетах цих політичних бізнесменів потреби киян на останньому місці та розглядаються саме крізь призму відповідності користі для грошових мішків. На думку громадськості у випадках перспективи одержання надприбутків (як можна було спостерігати під час реконструкції Майдану Незалежності тощо), — ніхто не звертає уваги, і підготована преса закряє рота пересічному виборцю. Одним словом, «в действиях ретивого чиновника видим мы государственное рвение, а в мыслях — пирог с казенной начинкой», — писав М. Є. Салтиков (Щедрін). Перефразовуючи М. Грушевського, можна сказати: біда Києва в тому, що ним правлять ті, кому він не потрібен.

Ми ж із моїми колегами керувалися, хоч як пафосно це звучить, інтересами міста й городян. Бізнесом ні я, ні мої близькі не займалися, не дозволяв цього і підлеглим. Невдоволених серед політиків і бізнесменів було чимало. Вони об'єдналися і відсторонили мене від влади. А далі у них усе пішло, як по маслу. Вони виграли, але кияни програли. Так, у мене після відставки не було грошей, щоб створити свою партію, прикупити депутатів для утворення власної фракції, заплатити ЗМІ для потужної рг-кампанії на останніх виборах. Але в мене залишилося головне — моє добре ім'я, яке я не втратив, і чисті руки, які я нічим не забруднив.

З огляду на відсутність серйозних конкурентів, влада на так званих виборах мера в 1999-му проводила, по суті, закритий конкурс, розігрувала безпрограшний варіант. Насправді змагалися дві потужні фінансово-політичні групи з пропрезидентського табору. Сценаристи свідомо звели їх у двобої, аби виснажити та обезкровити, щоб ними краще було маніпулювати, періодично віддаляючи чи наближуючи, — що і можна було спостерігати у майбутньому. (Варто зазначити, що мені свого часу було достатньо попрацювати рік главою адміністрації, аби потім у відкритій,

чесній боротьбі перемогти в 1994-му потужних опонентів — Черняка і Салія. Кучма ж і його віддзеркалення у Києві Омельченко наважилися на вибори лише через три роки. Але все одно їм довелося солідно витратитися на «будівлі сторіччя», підкуп виборців, вдатися до розігрування політтехнологічних схем, «викликати» суд, широко застосовувати адмінресурс і підтасовки тощо.)

Були у мене контакти і з Олександром Морозом, який висловлював підтримку моєї кандидатури. Коли стало ясно, що я не буду брати участь у виборах, він мене запросив на зустріч. Було запропоновано очолити його київський штаб на виборах Президента. Прозвучали приблизно такі слова:

– На виборах мера Києва наша партія не буде підтримувати жодної кандидатури. Вас ми плануємо, в разі моєї перемоги, призначити главою Київської міської державної адміністрації, закон про столицю це дозволяє.

Мене представили активу, однак до роботи не встиг приступити: одразу після цього десь на два тижні я із серцевим нападом «швидкою» вночі був доставлений до клінічної лікарні у Феофанії. Яке ж моє було здивування, коли у палаті по телебаченню побачив передачу, в якій керівник міської організації соціалістів В. Семенюк, разом із деякими місцевими лідерами інших партій, офіційно заявила про підтримку кандидатури Омельченка, хоча ще вчора, відвідуючи мене, говорила зовсім протилежне. Після закінчення курсу лікування я попросив пояснень у заступника Мороза — Йосипа Вінського. Він мене запевнив у тому, що цю заяву не варто брати до уваги. «Це певна гра, все одно Ви будете призначені, — і так дивиться у підлогу, не підводячи очей, — керівником міськдержадміністрації, як і домовлялись, мером ми бачимо тільки Вас». Я ж у відповідь заявив, що тепер їм не можу довіряти, оскільки їхні публічні заяви відрізняються від сказаного мені віч-на-віч, тому, за цих обставин, не можу працювати у них керівником міського штабу.

Відтоді мої стосунки із соціалістами та їхніми лідерами були практично заморожені. Таку нещирість з їхнього боку спостерігав і раніше. З одного боку, на словах, — повна підтримка моєї позиції у київських подіях 1996–1998 років, з іншого — відсутність реальних практичних дій на підтвердження домовленостей.

Часто в моїй присутності у Мороза в кабінеті в бутність спікером він кудись телефонував, вів грізні розмови, але, частіше за все, цим і закінчувалося. І він сам, і його партія реально задля моєї підтримки мало що зробили. Уся пара йшла у свисток. Більше того, оточення Олександра Олександровича, всі ці клерки, працювали проти. Його перший помічник, приміром, відмовлявся записувати на прийом, блокував мені доступ у кабінет голови Верховної Ради (щоб туди потрапити, дзвонив по «сотці» —

телефону урядового зв'язку — прямо Морозу, він був вимушений брати трубку). Домовлятися про зустріч із делегацією Ради Європи, що приїхала до нас у Київ на конференцію з проблем історичних міст у грудні 1996 року, незважаючи на попереднє погодження зі спікером, довелося з великим скрипом, цьому всіляко заважав керівник апарату парламенту. Коли ж нам удалося таки добитися прийому, мені потелефонував працівник відділу міжнародних зв'язків і суворо наказав не сідати у жодному разі поруч з Олександром Олександровичем, а обов'язково напроти, разом з іноземцями. А це суперечило протоколу. Я навіть пожартував, чи не просити мені одразу політичного притулку, якщо мені не дозволяють розміститись там, де і всі інші учасники розмови з української сторони?

Мав я їхати до Парижа на засідання комісії Ради Європи з розгляду ситуації у Києві, потрібен був лише відповідний лист від парламенту. Мороз пообіцяв, але скільки я не звертався до завідувача міжнародного відділу, підключив навіть першого віце-спікера О. Ткаченка, так цей лист і не з'явився. Мені говорили одне, а насправді, напевно, застосовували древню, як світ, апаратну хитрість, виконавцям казали: нічого не роби, валяй дурня. Так я не потрапив на цей важливий для мене розгляд справи щодо незаконного зміщення з посади мера столиці. Так само, у лютому 1997 року, попри всі обіцянки керівництва, ніхто з депутатів Верховної Ради не прийшов на круглий стіл по обговоренню проблем законодавчого врегулювання статусу Києва як столиці держави, який ми проводили разом із Радою Європи.

Не менш дивно повелися керівники вищого законодавчого органу країни і на початку 1998 року. Заздалегідь із ними була досягнута згода про проведення у Києві разом із Радою Європи та міською радою науково-практичної конференції з нагоди 500-річчя надання місту привілеїв управління за магдебурзьким правом. Потрібне було лише письмове підтвердження від парламенту. Неодноразово звертався з нагадуваннями, навіть порушив це питання під час свого виступу на черговій нараді у спікера з головами обласних рад. Знову пообіцяли і навіть дали доручення підготувати такий лист. Коли ж я зняв трубку АТС-100 і набрав номер телефону головного апаратника Верховної Ради, він мені сердито заявив: «Листа не буде. Проводьте самі!» В Раді Європи були дуже здивовані, позаяк на цю конференцію вже були передбачені значні кошти, — за які, між іншим, йшла серйозна боротьба, і нам удалося їх вибити зі значними зусиллями. Після відмови Верховної Ради як одного із заявлених організаторів, конференція була знята із планів і так і не відбулася.

Недарма багато наших співвітчизників, як свідчать дані соціологічних опитувань, не довіряють українським політикам. А як же їм можна вірити?

В очі говорять одне, думають друге, а роблять третє. Степан Хмара в інтерв'ю для «Української правди» 2 вересня 2003 року між іншим сказав: «До речі, незайвим буде нагадати Сан Саничу, що прообразом гіпертрофованих повноважень Президента, записаних у нинішній Конституції, став Конституційний договір 1995 року, під яким також стоїть і підпис Мороза, хоч цього йому аж ніяк не випадало робити. (Тоді цей договір я назвав антиконституційним.)» Саме з цього розпочалися всі проблеми в державі і в Києві зокрема.

Думається, найкраще наші київські проблеми — їх законодавчий аспект — видно збоку. Тож наведу думку тодішнього Президента Конгресу місцевих і регіональних влад Європи Ради Європи Алена Шенара — беззаперечно авторитетної у цій галузі людини, — висловлену ним щодо проекту Закону про столицю на початку листопада 1998 року, який, на його погляд, «відображає певною мірою неправильне розуміння деяких положень Хартії, зокрема статті 6, яка стосується підзвітності адміністративних служб обраній раді».

Європейська Хартія про місцеве самоврядування, між іншим, не робить винятків із принципів самоврядування для міст-столиць, і в цьому — одна з її суттєвих особливостей.

У висновку спеціалістів Ради Європи зазначено: «По прочитанні законопроекту складається враження, що мова йде не про місто, а про іншу керовану адміністративну одиницю, до якої слабо, лише у виключних випадках, можуть бути застосовані принципи самоврядування. Це суперечить Хартії та Конституції України, в якій столиця визначається як регіон, що має право на самоврядування. Запропонований законопроект суперечить статті 3, пункту 2 Хартії, згідно з яким публічно обрані Ради повинні стояти над виконавчими органами, які, у свою чергу, повинні їм підпорядковуватися».

На жаль, висновки експертів Ради Європи були проігноровані.

Свого часу наша адміністрація ґрунтовно займалась правовим полем столиці. 28 лютого 1996 року разом з НАН та Лігою історичних міст України провели науково-практичну конференцію: «Роль столиці у процесі державотворення: історичний та сучасний аспекти». Прийняли звернення до парламенту й керівників держави, де виклали своє бачення статусу Києва. Активно брали участь у підготовці законопроекту про столицю, який, як зазначалось вище, 4 березня 1998 року був ухвалений Верховною Радою. Він, між іншим, допоміг би уникнути багатьох сьогоднішніх колізій, якби його не спіткало вето.

В розмові з журналістом «Хрещатика» О. Кубахом 2 жовтня 1997 року я так виклав своє бачення закону про столицю, різні проекти якого в ті дні

жваво обговорювалися: «На мій погляд, найкраща модель побудови влади в Києві — класична. Тобто обраний прямим голосуванням міський голова, обрана міськрада, яка утворює свій виконавчий орган, а державу представляє міськдержадміністрація, яка має контрольно-наглядові функції. До речі, такого ж висновку дійшов і круглий стіл, який ми провели у лютому цього року разом із представниками Ради Європи та прийняли з цього приводу відповідні рекомендації. Намагання ж прямо записати в законі, що Київрада не повинна мати своїх виконавчих органів, а передає їх КМДА, є порушенням Конституції, відповідних законів та вимог Ради Європи ... Якщо ж Верховна Рада буде все-таки наполягати на поєднанні функцій виконавчої влади, представницького органу та державного виконавчого органу, то це треба робити, як у інших країнах світу ... Ця модель виглядає таким чином: обраний населенням мер, міська рада і виконком автоматично законом наділяються функціями, які виконує сьогодні адміністрація. Таким чином, окрім самоврядних, делегованих населенням функцій, виконують функції, делеговані державою. Але не навпаки, як нам пропонують сьогодні: позбавити киян права мати свій виконавчий орган, нав'язавши їм державну структуру, яка їм не підзвітна».

25 лютого 1997 року ми, разом із Радою Європою, провели круглий стіл «Статус м. Києва — столиці України». Коментуючи «Хрещатику» його наслідки, я, зокрема, говорив про намагання Омельченка й окремих політичних сил нав'язати проект закону про столицю, яким пропонувалося обирати міського голову не прямим голосуванням киян, а депутатським корпусом. «Чому проштовхується саме цей проект? Думається, деякі політичні сили прекрасно усвідомлюють, що вони отримали поразку на останніх виборах голови Київради. Тоді за нині діючого голову віддали свої голоси 550 тисяч виборців, а за найближчого конкурента — 405 тисяч. Безумовно, вони розуміють, що на прямих виборах отримати перемогу дуже важко. Тому тут і вступає в силу проста арифметика: за всіх депутатів Київради проголосували 330 тисяч виборців. Тому, щоб отримати перевагу в самій раді, треба 170 тисяч голосів. От і рахуйте, що легше: отримавши 170 тисяч голосів, провести 30–35 депутатів, які потім оберуть потрібного голову і можуть вирішити будь-яке питання, чи виграти прямі вибори. Тому і шукають обхідні шляхи для проведення своїх людей до влади в місті. У 1994 році кияни вперше за всю історію міста обрали прямим голосуванням міського голову. Тоді ми взяли вершину, яка наближає нас до побудови демократичного суспільства. Якщо пройде названий законопроект, це буде крок назад від демократії», — довелось наголосити мені газеті.

Ще раніше — у наведеній вище розмові в «Україні молодій» в 1994 році — я звертав увагу, що майбутній закон має стати не лише регулятором

способу обрання й порядку функціонування міської влади, що дуже важливо, але насамперед економічним важелем.

Навів такі доводи. Ми повинні мати можливості ширше використовувати вироблену продукцію, якої у нас залишається тільки 36 відсотків. Місту належить близько 20 процентів усієї власності, що розташована на його території. Ми також не можемо розпоряджатися земельними ресурсами. Ми не кажемо: заберіть у них і дайте нам. За дев'ять попередніх місяців Київ виробив продукції на 28 трильйонів, із них 18 — забрали. Тож давайте розумно сплануємо, на які потреби витратити вилучені кошти. Нехай не на суто міські, а на загальнодержавні потреби — реконструкцію вокзалів, аеропортів, систем опалення, транспортних послуг. Останнім часом місту нарахували 2,5 трильйони крб. за споживання газу, електроенергії тощо. Але міських боргів практично немає, є борги міністерств, установ, організацій республіканського підпорядкування. Виходить дивний розподіл: коли йдеться про обов'язки, місцева влада винна в усьому — цінах, негараздах... Коли ж ділити гроші — з'являються міністри. З проблемами ми розберемося самі. Головне, щоб нам не заважали.

Важливим видається згадати ще один документ, що відкрив нову сторінку в історії законодавчого оформлення та реального становлення Києва як столичного міста. Враховуючи невеликий обсяг, наведу його повністю.

У К А З ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про деякі заходи для забезпечення виконання містом Києвом функцій столиці України

№ 99/94 від 18.03.1994 року

З метою забезпечення виконання містом Києвом функцій столиці України та здійснення заходів щодо нормалізації соціально-економічної ситуації в місті Києві п о с т а н о в л я ю:

1. Установити, що на час до прийняття Закону України «Про столицю України» Київська міська державна адміністрація:

бере участь у розробці проектів та реалізації цільових програм розвитку міста Києва;

здійснює управління майном підприємств, установ і організацій, які засновані на загальнодержавній власності та мають важливе значення для забезпечення життєдіяльності міста Києва;

бере участь у вирішенні питань щодо розміщення центральних органів, які створюються Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України, а також дипломатичних представництв, консульств іноземних держав та представництв міжнародних організацій в Україні у адміністративних будинках і нежилых приміщеннях, що перебувають у загальнодержавній власності;

за згодою Кабінету Міністрів України виступає гарантом кредитів іноземних інвесторів, що надані підприємствам, майно яких перебуває в управлінні Київської міської державної адміністрації;

здійснює облік та контроль за використанням нежитлового фонду міністерствами та іншими центральними органами державної виконавчої влади, а також підприємствами, установами і організаціями, заснованими на загальнодержавній власності, які розташовані на території міста Києва;

бере участь у вирішенні та погоджує питання щодо оренди нежилых приміщень, що належать підприємствам, установам і організаціям, які засновані на загальнодержавній власності та знаходяться на території міста Києва;

бере участь у підготовці переліків підприємств, заснованих на загальнодержавній власності, які знаходяться на території міста Києва і підлягають приватизації;

розробляє і затверджує за погодженням з Міністерством України у справах будівництва і архітектури нормативи планування і забудови міста Києва;

установлює порядок утримання та експлуатації житлового фонду, інженерних споруд, благоустрою територій, обов'язковий для підприємств, установ і організацій, незалежно від їх підпорядкування і форм власності;

має право безакцептного стягнення орендної плати за користування нежилыми приміщеннями з усіх підприємств, установ та організацій, крім бюджетних;

має право здійснювати продаж об'єктів незавершеного будівництва, а також житла з цільовим направленням одержаних коштів на будівництво житла і соціально-культурних об'єктів міста.

2. Кабінету Міністрів України за участю Національного банку України передбачити щорічне виділення Київській міській державній адміністрації за курсом, установленим Національним банком України, з сум обов'язкового продажу 15–20 відсотків вільно конвертованої валюти, одержаної за рахунок діяльності підприємств, установ, організацій, які знаходяться на території міста Києва, незалежно від форм власності.

3. Кабінету Міністрів України за участю Київської міської державної адміністрації затвердити у місячний строк цільові заходи щодо нормалізації соціально-економічної ситуації в місті Києві та основних напрямків розвитку його господарства і передбачити виділення для їх реалізації необхідних коштів з державного бюджету та вільно конвертованої валюти, в тому числі і на виконання містом Києвом функцій толиці.

4. Кабінету Міністрів України:

щорічно встановлювати державне замовлення на поставку місту Києву необхідних продуктів харчування та непродовольчих товарів;

при розробці проектів Державного бюджету України вносити узгоджені з Київською міською державною адміністрацією пропозиції Верховній Раді України щодо нормативів відрахувань до бюджету міста на відповідний рік від загальнодержавних податків та зборів.

5. Національному банку України розглянути питання щодо надання підприємствам та організаціям міського господарства ліцензії на одержання у валюті плати за оренду нежилых приміщень та комунальні послуги згідно з укладеними договорами.

6. Київській міській державній адміністрації разом з Міністерством економіки України та Міністерством фінансів України визначити у місячний строк перелік підприємств, установ і організацій, які відповідно до статті 1 цього Указу передаються в управління Київській міській державній адміністрації, та подати його на затвердження Кабінету Міністрів України.

7. Київській митниці, Головному управлінню внутрішніх справ м. Києва перераховувати Київській міській державній адміністрації 50 відсотків доходів, у тому числі у вільно конвертованій валюті, одержаних митницею, а також валюти, конфіскованої правоохоронними органами міста Києва.

8. Установити, що розпорядження Представника Президента України у місті Києві щодо життєзабезпечення міста і охорони громадського порядку є обов'язковими для виконання всіма підприємствами, установами і організаціями, які знаходяться на території міста Києва, незалежно від форм власності та підпорядкування.

Президент України

Л. КРАВЧУК

Вихід цього малозгадуваного зараз указу на той момент став справжнім революційним проривом на цьому напрямку. Чотири роки розмов про статус Києва як столиці держави не наблизили нас до практичного вирішення існуючої проблеми. Реальною була загроза заговорити її.

Розмови залишалися лише розмовами, а невирішені питання накопичувалися, стримували розвиток міста, в тому числі через недосконалу правову базу, яка значно відставала від реалій життя. Враховуючи це та розуміючи, що потрібно якось зрушити воза з місця, я попросив наших юристів підготувати відповідний проект. Пішов із ним до Кравчука. Він схвально поставився до такої ідеї і доручив разом з урядом опрацювати наші пропозиції.

В Кабміні нашу ініціативу зустріли в штики. В. о. прем'єра Єфим Звягільський, узагалі, розглядав країну, як велику шахту, і за старою директорською звичкою намагався тримати все у своїх руках. Людина-гора. Про його працездатність ходили легенди, ніхто не знав, коли він спав. Тільки сходило сонце — він уже був у кабінеті, а покидав його вночі.

За період своєї роботи керівником міста я пережив шість прем'єрів, маю певні спостереження за їхніми стилями роботи.

Найменш доступним був Марчук. Зв'язатися з ним по телефону було неможливо, навіть мені, керівникові столиці. Найдемократичнішим був Масол — сам брав трубку «сотки», чим я особисто був вражений, набравши одного разу в 1994 році номер приймальної Кабміну і почувши в слухавці, замість секретаря, його голос.

Окрім іншого, в даному випадку спрацьовувало виховання ще радянських часів, певна школа керівництва. Річ у тім, що десь до початку 80-х минулого століття засобом спілкування керівників центральних установ між собою в межах Києва (для міжміських розмов, а також у межах СНД, і досі використовуються апарати «ВЧ») була так звана «вертушка» із чотиризначним номером. Але поступово кількість абонентів так виросла, що ця мережа втратила своє спеціальне призначення і мало чим уже відрізнялася від простої міської. За вказівкою Щербицького була запроваджена мережа АТС-100 (так званих «соток») із тризначним номером. Коло користувачів було обмежене тільки керівництвом держави, міністерств та відомств, міськвиконкому та міськкому партії. Пізніше дозволили мати такі телефони першим секретарям райкомів та головам райвиконкомів столиці. Задум був такий: ці люди повинні мати можливість оперативно, в разі управлінської потреби, зв'язуватися один з одним, минаючи секретарів. Для цього в положенні про цей зв'язок особливо зазначалося, що користувачам забороняється (окрім перших трьох осіб країни) переключати вказані телефони на приймальні і що вони мусять піднімати трубку особисто. Це ще був і телефон оперативного зв'язку — по ньому передавалася інформація в разі «НП». Звичною картиною тих днів були відкриті навстіж двері керівників у разі їх відсутності. Не для провітрювання кабінетів. Часто спостерігав, як зривалися з місця і бігли до

апарату «сотки» секретарки, тільки-но лунав його специфічний сигнал. Це тепер телефони цієї урядової мережі майже всі, навіть уже і глави київських районів, переключили на приймальні й по них дістатися до когось так само важко, як і по звичному міському каналу. Та й стоять вони з часів Кучми у всіх «поважних» людей — банкірів, бізнесменів, у кого завгодно. «Сотки» також уже перевели на чотиризначну систему — не вистачає номерів. Усе купується, все продається, навіть спецзв'язок. Нещодавно, ще за попереднього Президента, ввели чергову нову систему спілкування високопосадовців — тепер уже «двохсотку», — з обмеженим найвищими колами списком абонентів, дозвіл на встановлення телефону дає особисто Президент. Побачимо, але я думаю, що і в даному випадку ця нова-стара мережа повторить долю своїх попередниць. Це як із скороченням апарату управління — після кожного його проголошення він тільки росте.

З іншими керівниками уряду по телефону переговорити було також непросто. З Президентами — і Кравчуком, і Кучмою — це вдавалося набагато оперативніше. Власне кажучи, із ними і вирішував та погоджував усі питання — Києвом у всі часи опікувався перший керівник держави. Вага мера міста тоді була значно вища, аніж тепер. І не тільки у ієрархії державних посад, а й у реальному впливі на ті чи інші події у державі. При мені чиновники адміністрації Президента й апарату уряду знали своє місце, не дозволяли собі поводитися в столиці як заманеться. «В какой-то степени пост городского головы значимее поста спикера или премьера. Столица — это столица», — можливо вперше на такому рівні, нарешті, чесно про це вголос сказав нинішній голова Верховної Ради України Володимир Литвин, а в період, що описується в книзі, — заступник голови адміністрації Кучми («Зеркало недели», 16 липня 2005 р.)

Хоча багато залежить не лише від змісту конституційних повноважень керівника міста, а від особи того, хто цю посаду обіймає, як він себе поставить. Ми — міська влада — тоді, принаймні, примушували з нами рахуватися. Та й уряд і парламент до нас зверталися по допомогу частіше, ніж ми до них, бо можливості наші на той час були інколи більшими за їхні. Треба віддати належне і Леоніду Макаровичу, і Леоніду Даниловичу — я міг переговорити з ними, і потрапити в кабінет без зволікань, подзвонити на дачу, в машину (управління урядового зв'язку встановлювало на службові автомобілі певної, нечисленної категорії керівників — я був у цьому списку — спецтелефони «Роса»). Достатньо було підняти трубку апарата, назвати операторові свій номер, і тебе з'єднували з будь-яким абонентом міської телефонної мережі, АТС-10, або АТС-100. З деяких автомобілів, багажники яких «нашпиговували» додатковою технікою, — такі легковики підлягали ще й цілодобовій охороні — я від такого задоволення, наприклад,

відмовився, — можна було виходити і на «ВЧ», голос при розмові по такій лінії мінявся — унаслідок кодування — до невпізнання. Був свідком, як одного разу Кравчук вів по такому апарату розмову з Єльциним). Тут проблем не виникало. У свою чергу, я таким правом не зловживав.

Що стосується Звягільського у період його в. о. прем'єрства, то я, знаючи його стиль роботи, коли було потрібно, приїжджав до нього рановранці. Вирішуючи свої питання, нерідко ставав свідком різних сцен із поточної роботи глави уряду.

Без його відома в державі не витрачалась жодна копійка — зранку він викликав С. Буковинського, — заступника міністра фінансів, одного, на мій погляд, із найкращих наших фінансистів, — і власною рукою ділив гроші, які за минулий день надійшли на рахунок міністерства, розписуючи, куди їх потрібно витратити. А ввечері знову запрошував і перевіряв, чи не дозволив хтось собі зайвого. В той час, можливо, в умовах суцільної скрути й нестачі грошей на саме необхідне, інакше і не можна було, такі методи давали позитивний результат — ситуацію вдалося приборкати й тримати під контролем. Але зараз не про це.

Подібний стиль геть виключав навіть розмови про якусь регіональну самостійність, передачу їм додаткових прав. А тут Київ зі своїми новаціями, та ще і хоче, щоб урядові установи погоджували з ним окремі питання, зокрема оренди належного їм майна. Звісна річ, проект указу в Кабінеті Міністрів не погодили, понаписували цілу купу зауважень. І тут кияни мають завдячувати Леоніду Макаровичу, який, попри шалений спротив, таки підписав указ, більше за інших розуміючи потреби міста й вагу столиці на перспективу у державотворчих процесах. Хотілося б принагідно віддати належне Івану Тимченку, на той час керівникові юридичного управління адміністрації глави держави, а потім — судді Конституційного суду, який своїми аргументами також зумів переконати Президента все ж таки поставити свій підпис під означеним нормативним актом.

Переоцінити цей документ неможливо, він став першим із тих, які реально дозволили почати юридично оформляти столичний статус міста, поперше, і по-друге, дав міській владі серйозні додаткові права, якими й ми, і наступна адміністрація, весь час користались, роблячи у своїх розпорядженнях посилання на нього. Це дозволило не лише оперативніше самостійно розв'язувати поточні питання, а й у тих випадках, коли існували прогалини в законодавчому полі, заповнювати їх розпорядженнями міської адміністрації, погодженими у встановленому згаданим указом порядку.

Так були затверджені нормативи планування й забудови міста Києва, правила утримання та експлуатації житлового фонду, інженерних споруд, благоустрою територій, обов'язкові для підприємств, установ і організацій,

незалежно від їх підпорядкування й форм власності, і т. ін. Це позитивно відображалось на ситуації у місті.

Сказати, що виконанню указу чинився опір, — значить нічого не сказати. Йшла шалена прихована протидія, по суті, блокада, яка особливо посилилася з приходом на посаду міністра Кабінету Міністрів В. Пустовойтенка, а на Банкову, пізніше, главою адміністрації — Д. Табачника. Кому з них могло сподобатись, що замість слухняного надання все нових і нових будинків під урядові структури, ми, використовуючи надані указом Кравчука повноваження, перевіряли використання приміщень у підлеглих їм структурах, і доповідали, що, наприклад, 70 відсотків площ галузевих проектних і науково-дослідних інститутів використовується не за призначенням, здається в оренду стороннім структурам, і до того ж виручені за це кошти до бюджету міста й держави не надходять. Таку інформацію робили надбанням громадськості.

Але ми наполегливо відвойовували й використовували свої права.

Кравчук нас підтримував і постійно підкреслював особливий статус міста, його вагу для країни, більш того, на практичних прикладах примушував рахуватись із позицією міського керівництва.

Якось міністерство енергетики вирішило без нашого відома і згоди змінити керівника «Київенерго». Я підняв це питання на зустрічі у Президента. Леонід Макарович мовчки натиснув на селекторі кнопку прямого зв'язку з прем'єром. Відбулась приблизно така розмова:

– Єфиме Леонідовичу! Скажіть міністрові енергетики, нехай припинить самодіяльність. Косаківський краще знає ситуацію в місті і свої кадри. Будете так надалі поводитися — звільнимо, нам такий міністр не потрібний!

І, знаєте, діяло. Як і в наведеному прикладі, коли за нашим наполяганням на цю посаду був призначений І. Плачков, який працює зараз міністром ПЕК, так і в інших випадках. З думкою мера міста тоді рахувались серйозно, не те, що тепер.

Себто, перший по суті закон про столицю, — а названий указ на той час йому за значимістю дорівнював, — з'явився ще в далекому 1994-му. Чимало його формулювань перейшло в чинний закон. Та й потім — в 1998 році — був проголосований закон, який ми лобіювали, і не наша вина, що він наштовхнувся на президентську заборону. Отже, твердження про значні заслуги Омельченка, як і деяких інших осіб, в появі закону про столичне місто і замовчування всієї передісторії цього питання є, щонайменш, перебільшеними і неправдивими. Сьогодні у закону про столицю взагалі знайшлося чимало «палких поборників», які ще декілька років тому і слів таких «капосних», як самоврядування, на дух не сприймали. Та й чи є

великим надбанням прийняття закону саме в існуючій редакції? Про його численні вади і, внаслідок, втрати для киян, йшлося вище.

У червні 2000 року мною як обраним киянами народним депутатом був поданий законопроект про зміни до закону про столицю, за допомогою яких якраз і можна було, у разі їх прийняття, усунути всі протиріччя чинного закону і повернути киянам ті права, які вони мали у часи магдебурзького права. В рамках чинного Основного Закону пропонувалося, щоб Київрада мала право утворити свій власний виконком на чолі із загально обраним міським головою, але паралельно передбачалося існування міської держадміністрації — з контрольно-наглядовими функціями. Тобто місто мало би всі атрибути самоврядування, але, з іншого боку, був би забезпечений потужний контроль із боку держави за діяльністю обраних населенням органів влади. Власне, подібна система функціонує у більшості країн розвинутої демократії. Замість підтримки цього законопроекту підконтрольні міській владі ЗМІ розгорнули проти мене цілу кампанію критики. І законопроект поклали під сукно. Місто втратило ще один шанс стати насправді самоврядним.

У принципі, в якомусь особливому регулюванні статусу Києва немає потреби. Усе достатньо виписано в Конституції й законах. Їх треба тільки дотримуватись. Але ми живемо в реальній країні. Тому й потрібен закон про столицю як захист киян.

Конституція передбачила в Києві дві посади: міського голови й глави міської державної адміністрації. Розмови щодо автоматичного набуття обраним мером ще і повноважень керівника місцевого органу виконавчої влади, яким є адміністрація, ведуть ті, хто, ймовірно, ніколи закон про столицю не читав або робив це не уважно (а ті, хто знає, що Омельченко очолює міську адміністрацію не механічно як міський голова, а відповідно до указу Президента № 608 від 3 червня 1999 року, — чомусь мовчать). Жодна з його статей такої норми не містить. В одному з перших варіантів законопроекту в 1998 році було таке положення, але в остаточний текст не потрапило.

У проекті закону, внесеному 30 вересня 1998 року народними депутатами України Андресюком Б. П., Безсмертним Р. П., Грачовим О. О. (тоді лідер київських комуністів. — Авт.), Пономаренком Г. Г., Мокроусовим А. О., Чубатенком О. М., Бондаренком В. Д., справді, у статті 12 «Голова Київської міської Ради (міський голова)» передбачалося: «Голова Київської міської Ради обирається громадою міста Києва на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. На обраного Голову Київської міської Ради Президент України покладає виконання функцій і повноважень голови Київської міської

державної адміністрації...» Те ж саме пропонувалося, як свідчить база даних Верховної Ради, профільним комітетом у грудні того ж року в порівняльній таблиці, підготовленій до другого читання. Наведу витяг із стенограми засідання 15 грудня 1998 року:

ГОЛОВА. Стаття 13, пункт 2: «На обраного міського голову Президент України покладає виконання функцій і повноважень голови Київської міської державної адміністрації».

Ставлю цю редакцію на голосування.

АНДРЕСЮК Б. П. Комітет пропонує підтримати.

ГОЛОВА. Голосуємо.

«За» — 96.

Як бачимо, у депутатів така точка зору підтримки не знайшла, і вже в порівняльній таблиці 14 січня 1999 року, а також у тексті закону, ухваленому парламентом остаточно, згадане формулювання відсутнє.

Народні обранці 15 грудня також не підтримали пропозицію щодо поєднання влад у місті в одному органі, тобто виступили за те, щоб вона була поділена між міською адміністрацією й радою з її виконавчим органом. Знову привертаю вашу увагу до стенограми:

ГОЛОВА. Далі. Стаття 10, пункт 3 (редакція запропонована Комітетом з питань державного будівництва, місцевого самоврядування та діяльності рад): «Міська державна адміністрація здійснює повноваження виконавчого органу Київської міської ради (в частині практичної реалізації її повноважень щодо місцевого самоврядування) та повноваження місцевого органу виконавчої влади (в частині реалізації повноважень місцевих державних адміністрацій згідно зі статтею 119 Конституції України з урахуванням особливостей здійснення містом Києвом столичних функцій)».

Я прошу, підтримайте цю редакцію.

АНДРЕСЮК Б. П. Я просив би підтримати, шановні колеги! Саме ця стаття не дає змоги існувати двом владам у місті Києві.

ГОЛОВА. Голосуємо.

«За» — 91.

В. Бондаренко, один із авторів законопроекту про столицю, згодом визнав: «Вот, например, мы настаивали на том, чтобы была более четко выписана как раз идея совместимости двух должностей и их нераздельности. Формула, которая осталась в окончательном варианте

закона, имеет определенную двусмысленность» (<http://www.glavred.info>, 8 серпня 2003 р.)

Здавалося б, ясно: необхідних 226 голосів ці пропозиції не зібрали. Для іншої побудови влади потрібні зміни до Основного Закону, але найближчим часом це надто проблематично. Тому жити й працювати потрібно було би в цих правових рамках.

Але дехто у нас звик (з радянських часів) заходити з чорного входу. Коли ця глава вже була написана, з'явилося надзвичайно цікаве рішення Конституційного суду (який, сподіваюся, ще отримає відповідну оцінку нащадків). Він зробив вагомий внесок, як не парадоксально, у позбавлення киян їхніх законних прав на самоуправління; послідовно, починаючи з 1998 року, підводячи юридичну базу під усі забаганки Омельченка, спрямовані на зміцнення його особистого владного положення. (Спочатку захоплення цієї влади у 1996 році внаслідок перевороту, потім її утримання й укріплення — складало сутність всього періоду керування ним Києвом, його головною метою.)

Під час ознайомлення з рішенням Конституційного суду України № 21-рп від 25 грудня 2003 року (у справі про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві) відчуваєш у ньому брак лише одного пункту: «Оголосити Омельченка довічним міським головою». Та ще і ввести для його родичів право успадковувати цей титул. От уже і свого сина градоправитель прилаштував — на виріст — по списку в парламент. Було б смішно, якби не було так сумно. Краще б було просто чесно заявити: на Омельченка українські закони не розповсюджуються.

Згадаймо, 28 березня 1998 року, за день до виборів, судді цього суду виносять рішення, яким (нечуваний випадок) відмінюють вибори мера в столиці, позбавляють киян права самим обрати собі владу, — тільки тому, що за всіма розрахунками Омельченко не мав шансів перемогти. Причому, поспішаючи вчасно виконати замовлення Банкової, суд порушив статтю 67 Закону «Про Конституційний Суд України» (яким визначено, що рішення й висновки Конституційного суду офіційно оприлюднюються наступного робочого дня після їх підписання), оприлюднивши його в останню суботу напередодні виборів. А щоб надати цьому видимість законності, оголосили в суді цей день робочим. Виняткова винахідливість, хіба ж не правда?

Потім — рішенням № 6-рп/98 від 13 травня 1998 року Конституційний суд у справі щодо офіційного тлумачення положень статей 3 та 5 Закону України «Про статус народних депутатів місцевих Рад народних депутатів» (справа щодо статусу депутатів рад) узаконив право міської адміністрації «підім'яти» під себе раду, дозволивши її керівникам різних рівнів бути за сумісництвом і депутатами. Відтоді самостійність рад у державі

перетворилася на фікцію. Склад рад можна було вивчати за телефонними довідниками адміністрацій — вони мало чим відрізнялися. Зранку в якості депутатів ухвалювали на сесіях рішення, а по обіді самі ж їх і виконували, а перед голосуванням не забували спитати дозволу свого керівника по виконавчій лінії, що підтримувати, а що — ні.

Цим рішенням поважні судді започаткували дуже небезпечну для правового устрою країни тенденцію, на що в окремій думці до цього рішення звернув увагу своїх колег суддя Скомороха В. Є.: «Враховуючи невизначеність організації та структури, повноважень окремих органів виконавчої влади, їх посадових осіб, необхідність врегулювання їх відповідними законами, Конституційний суд України, прийнявши Рішення про неконституційність статті 5 згаданого Закону, вільно чи невільно виконав роль конституційного правотворця, який намагається йти попереду законодавця».

Більше того, в подальшому цей орган заходився наділяти повноваженнями посадових осіб та органи влади, вийшовши за межі своєї юрисдикції. Адже лише до повноважень Верховної Ради України, відповідно до статті 85 Конституції, належить прийняття законів, а стаття 92 вказує, що тільки законами України визначаються організація й діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби; територіальний устрій України; засади місцевого самоврядування; статус столиці України і т. ін. Статтею 150 Основного Закону Конституційний Суд України наділений лише повноваженнями вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Але наш поважний суд не прислухався до попередження свого члена і ця практика — підміна вищого законодавчого органу держави у запровадженні нормативних положень — укорінилася в його діяльності міцно.

Наступним кроком у цьому напрямку стало рішення Конституційного суду у справі про адміністративно-територіальний устрій № 11-рп/2001 від 13 липня 2001 року, яким постановлено: «Межі таких повноважень міських рад, зокрема щодо утворення й ліквідації районів у місті (на відміну від районів як регіонально-географічних утворень), базовим Законом та іншими законами України чітко не визначені і не віднесені до компетенції інших органів. У зв'язку з цим та виходячи із спеціального конституційно-правового статусу міста Києва як столиці України, не виключається

можливість вирішення цих питань Київською міською радою до їх повного законодавчого врегулювання».

До останнього формулювання потрібно зробити невелике пояснення. У цьому випадку суд, рятуючи Омельченка, який розпочав ліквідацію й утворення районів, не маючи на це законних прав, що викликало численні протести, по суті, видав йому разовий дозвіл на таке рішення, переступивши, по-перше, межу своїх повноважень і статтю 19 Конституції України, де чорним по білому записано, що органи державної влади можуть робити лише те, що їм дозволено Основним Законом та відповідними нормативними актами, і по-друге, не врахувавши, що Верховна Рада на той момент уже прийняла закон про адміністративно-територіальний устрій (яким повноваження по утворенню й ліквідації районів у містах були, між іншим, віднесені до компетенції парламенту) і знаходилася в стадії розгляду зауважень Президента. Але на ці «дрібниці» ніхто не звернув уваги — ну дуже кортіло допомогти київському градоначальникові.

Апофеозом такої «нормотворчої» діяльності суддів цієї поважної судової установи стало вже згадане рішення в так званій «справі Омельченка».

Уважно його вивчаючи, розумієш, як важко досягнути глибини юридичної думки наших найвищих конституційних правознавців не тільки пересічному громадянину, а й досвідченим фахівцям у цій галузі права. Їхня фантазія, долаючи земне тяжіння, виривається в космос і губиться в його безкрайніх просторах.

Переді мною лежить висновок спеціалістів Академії правових наук України, діаметрально протилежний тому, що зазначено в рішенні суду. Тим більше, у своїх попередніх рішеннях із цих проблем — щодо можливості поєднання посад глав адміністрацій з посадами голів рад та міських голів — суд висловлювався однозначно: воно суперечить Конституції.

Пікантність ситуації полягає в тому, що, зокрема, причиною розгляду цієї проблеми на засіданні суду, яке увінчалось рішенням від 13 травня 1998 року, стала саме ситуація в Київській раді. Як ідеться в згаданому документі, «підставою для розгляду справи, згідно зі статтею 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень статей 3 та 5 Закону України «Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів», зокрема щодо порядку дострокового припинення повноважень депутатів відповідно до частини першої статті 3 цього Закону та можливості поєднання депутатського мандата із зайняттям посад перших заступників та заступників керівників структурних підрозділів міської та районних у місті Києві державних адміністрацій». Я був залучений до участі у розгляді цієї справи і можу з усією

відповідальністю стверджувати: жодних винятків для Києва це рішення суду не містило. Ним, зокрема, визначено, що керівник місцевого органу виконавчої влади (глава держадміністрації. — Авт.) не може поєднувати свою службову діяльність із посадою сільського, селищного, міського голови. Точно таку позицію пізніше відтворено в наступному рішенні Конституційного суду — у справі про поєднання посади в місцевій державній адміністрації з мандатом депутата місцевої ради № 16-рп/2001 від 4 грудня 2001 року. В той час — в 1998 році — Київським міським головою був я. І, напевно, нікому в страшному сні не могло привидітися, що можна дозволити мені поєднати цю посаду з посадою глави міської державної адміністрації. Тим паче, шанси Омельченка на обрання міським головою виглядали досить примарними. Але коли справа зайшла вже про нього — в 2003 році — точка зору суддів здійснила несподіваний поворот. Та ще й який.

Рішення суду від 25 грудня 2003 року у «справі Омельченка» заслуговує на предметний, розгорнутий аналіз. Тут відзначу лише окремі, найхарактерніші речі.

Дехто може зауважити: як же так, рішення Конституційного суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене. Ніхто і не заперечує. Але права обговорювати його нас не можуть позбавити, як і думати взагалі. Доречно спливали в пам'яті слова Декарта: я мислю, отже я існую. Тим більше, що і міністр юстиції (на момент написання книги) О. Лаврінович висловився так: «...Деякі рішення Конституційного суду є для мене незрозумілими» (Дзеркало тижня, № 6, 14–20 лютого 2004 р.) Що вже говорити про пересічних громадян, якщо тодішній головний юрист країни не міг дати ради окремим ухвалам цієї установи.

Так от, замість того, аби проаналізувати відповідність Конституції закону про столицю, суд, навпаки, взявся виправдовувати ситуацію, що реально склалася в Києві і пояснювати норми Основного Закону, спираючись на цей нормативний акт. Характерно, що суд свідомо не схотів звернути увагу на важливу обставину: зазначений закон (за своїм змістом) зовсім не той, за який голосували ми, народні депутати. Він (про що я згадував трохи вище) був сфальсифікований на етапі підготовки до підписання. Окремі, проголосовані в сесійній залі статті були замінені на інші — протилежні за змістом, — а деякі просто свавільно вилучені. Парадокс у тому, що саме ці спірні статті лягли в основу мотивації суду, коли він виносив вердикт.

Приміром, ми голосували за можливість утворення Київрадою власного виконкому — в підписаному тексті закону виконавчим органом ради

дивовижним чином стала міськдержадміністрація; ми прийняли рішення, що державна адміністрація міста фінансується за рахунок державного бюджету, в законі — унаслідок указаних маніпуляцій — вона вже переведена на міський бюджет. Можливо, судді про це не знали?

Ні, їм це було добре відомо. Ще в 1999 році група депутатів спрямувала до них подання з проханням визнати, з огляду на встановлений регламентним комітетом і зафіксований у його рішенні факт підміни окремих статей закону, про що, у свою чергу, він також повідомив суд, закон про столицю, його окремі положення, про які йшлося, — неконституційними. Але суддя-доповідач зробив усе, аби — виходячи із суто процедурних, формальних міркувань — не допустити вказане подання до розгляду. Воно, на радість Омельченку і Ко, і було тоді успішно поховане. А як же тут із обов'язком суддів, встановленим статтею 4 закону про Конституційний суд, який одним з основних визначив такий принцип діяльності Конституційного Суду України: повний і всебічний розгляд справ та обґрунтованість прийнятих ним рішень? Вони свідомо заплющили очі на цей очевидний факт. Бо інакше, їм ніколи не вдалося би підтягнути своє рішення під задані параметри.

Правотворчий запал конституційних судів у ньому б'є через край. Вони проголосили про створення в місті Києві «єдиного в організаційному відношенні органу, який виконує функції виконавчого органу Київської міської ради та паралельно функції місцевого органу виконавчої влади». Про те, що така норма не відома ані Конституції, ані жодному закону України, вони скромно промовчали.

Зате, напевно, для солідності судді абсолютно безпідставно послалися на Європейську хартію місцевого самоврядування. При цьому вони проігнорували той факт, що Рада Європи, яка ухвалила цю хартію — адже лише вона наділена повноваженнями давати оцінку виконання даного документа країнами — членами названої поважної організації, — свого часу офіційно розкритикувала й визнала таким, що не відповідає згаданій хартії, проект закону про столицю, але який усе ж таки, попри всі застереження, був прийнятий парламентом і взятий у нашому випадку як керівництво до дії судом.

Узагалі судді якимось миттєво захворіли на короткозорість. Не помітили вони ще одного — важливого для розгляду даної справи висновку моніторингового комітету ПАРЄ, який у доповіді 2 грудня 1998 року щодо виконання Україною зобов'язань, взятих при вступі до цієї організації (доповідачі: пан Келам (Естонія) та пані Северінсен (Данія), doc. 8272) прямо вказав: «...Нарешті, знову-таки всупереч чинному законодавству, пана Омельченка було обрано головою міської ради. Потрібно пам'ятати,

що пан Омельченко є також головою державної адміністрації міста Києва, тобто така ситуація суперечить положенням Європейської хартії про місцеве самоврядування, відповідно до положень якої потрібно забезпечити чіткий розподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади, а також суперечить рішенню Конституційного Суду України». То для чого ж посилається на Європейську хартію? Ймовірно, розраховували на необізнаність широкого загалу у цих питаннях.

Далі — більше. Суд обмежив Президента у його конституційних правах призначати й звільняти з посад на свій розсуд глав державних адміністрацій, записавши, що «новообраний Київський міський голова у зв'язку з обранням на цю посаду має бути, згідно з частиною четвертою статті 118 Конституції України, призначений Президентом України головою Київської міської державної адміністрації». А якщо Президент із якихось поважних міркувань не захоче цього зробити, що тоді? Глухий кут, куди всіх нас і заганяє цитоване рішення. «...Конституційний Суд позбавив Президента України свободи вибору і змусив механічно призначити головою Київської міськдержадміністрації міського голову... Відтак, — не без сарказму примічає український член групи незалежних радників Конгресу місцевих і регіональних влад Європи В. Прошко («Економічний часопис», №1, 2004 рік), — його фактично приречено на роздвоєння особи — по парних днях він представлятиме інтереси киян, по непарних — державні, а точніше, дуже поширені в столиці псевдодержавні інтереси».

Вершиною юридичної та словесної еквілібристики став такий умовивід суддів: «особа, обрана Київським міським головою, відповідно призначається головою Київської міської державної адміністрації, і це не призводить до сумісництва». Тобто поєднання посад є, але не вірте очам своїм — це не сумісництво. Такі пасажі важко навіть коментувати. Від них просто втрачаєш дар мови.

До цих усіх явних натяжок та юридичних «новацій» додається ще й очевидна недбалість, неприпустима для документів такого рівня. Зокрема, в пункті 7 рішення вказується, що в Києві «функції місцевого самоврядування здійснюють посадові особи, зокрема, заступники Київського міського голови з питань здійснення самоврядних повноважень тощо (статті 14, 16 Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ»)). Саме так: у множині — заступники міського голови. Я не полінувався ще раз відкрити добре знайомий мені закон про столицю і нічого подібного там не знайшов. Дивно, що цього не зробив суддя-доповідач. А якби почитав, то побачив би: у статті 14 закону згадується лише одна така посада: заступника міського голови — секретаря міської ради. У статті ж 16 мова йде лише про заступників голови міської державної адміністрації, в тому числі і з питань

здійснення самоврядних повноважень. Неакуратно, панове. В таких речах дрібниць не буває. Тим більше, що вони суттєво впливають на остаточні висновки. Обминув суд і той факт, що, всупереч наведеним статтям закону, в місті де-факто існують не одна, а декілька посад заступників міського голови. Ось до чого призводить прагнення ретушувати дійсність.

Ще в одному місці рішення, де суд пише про історію питання, він згадує про все: як і коли призначали Омельченка, що робилося до прийняття закону про Київ, але загубив одну деталь — із червня 1997 року по травень 1998 року у місті існувала вже посада Київського голови, і її обіймав я, і саме в такій якості, як я вже казав, мене офіційно запросили в 1998 році брати участь у засіданні суду щодо сумісності мандата депутата місцевої ради з посадою у виконавчих структурах, що і відображено в рішенні від 13 травня; з цієї посади мене було обрано народним депутатом (що підтверджено у документах ЦВК і рішенні Жовтневого суду Києва, який задовольнив мій позов до однієї з придворних газет нинішнього градоначальника). Але сьогодні це не вписується в сучасну логіку суддів, і тому даний факт просто свідомо обійшли.

Залишимо за дужками даного матеріалу подальший детальний аналіз тексту рішення суду — це тема окремої, неспішної, фахової розмови. Підкреслю головне — наведені мною приклади й міркування неминуче приводять до висновку: ця ухвала, без сумніву, має політичне підґрунтя. Люди, обізнані в залаштункових аспектах прийняття подібних рішень, розуміють, що воно стало одним з елементів великого політичного компромісу. Навіть день оприлюднення рішення (в пакеті з більш резонансним — щодо третього терміну президентства) вибраний не випадково. Уся увага політикуму була сконцентрована на другому рішенні, а київське питання залишилося в тіні громадського інтересу.

Вкотре постало питання про незалежність Конституційного суду, точніше, про її відсутність. Судді аж надто часто демонструють вміння вгадувати, краще Гідрометцентру, напрямок вітру, в даному випадку — політичного. «Ми маємо перший склад КС, і в нього є багато проблем — економічних, політичних, особистісних», — зазначив 10 січня 2004 року в газеті «День» Леонід Кравчук, коментуючи одне з рішень суду. «Висота відповідальності Конституційного суду — висота відповідальності, я наголошую — перед Конституцією, правом і демократією зараз не настільки висока, як би цього хотілося», — додав він. Ця проблема набула такої суспільної ваги, про неї заговорили навіть раніше дуже обережні у своїх висловлюваннях політики.

Точилося чимало розмов про велику кількість квартир, передача яких містом цій судовій установі супроводжувала розгляд київської проблеми. Не

можу нічого стверджувати на користь чи проти такої версії. Хоча — за деякими даними — факт, як то кажуть, мав місце. Щоб припинити ці пересуди, самому судові варто було би, цілком у дусі відкритості для суспільства, опублікувати у пресі весь перелік квартир і інших благ, отриманих ним від міської влади. Дивись, і питань би більше не виникало. Як там, дружина Цезаря має бути поза підозрами?

Дуже хотілося б, щоб до прийняття рішень КС не підходив вибірково. Візьмемо Севастополь. Там спокійно дев'ять років існували окремо глава адміністрації та ради, а місто має такий само конституційний статус, як і столиця. Але запитань у зв'язку з цим чомусь не виникало.

Проблема бачиться в більш широкому плані. «Ми поставили Конституційний суд вище всіх інших інституцій, що неприпустимо», — заявив у іншому зв'язку О. Мороз, який був спікером, коли ухвалювався Закон «Про Конституційний Суд» («Дзеркало тижня», № 17 (492), 30 квітня — 15 травня 2004 р.) Це питання уже фахівців і парламентарів.

Але киянам абсолютно не потрібно забиратися у такі юридичні хащі. Важливо зрозуміти одне — борючись за збереження для себе можливості й надалі залишатися на посаді глави міської державної адміністрації (виходить, довіри киян бути міським головою для нього замало — влади, бачиш, не вистачає), Омельченко, домігшись вигідного для себе рішення, позбавив киян тих прав, які має найменше містечко в нашій державі — на підконтрольну й залежну від них міську владу в особі власного — обраного, а не призначеного зверху — виконкому міськради. От і надалі будуть замість нових квартир і дитячих садків міські гроші закопуватися в асфальт і розкрадатися на чергових перебудовах Хрещатика, майдану Незалежності і т. ін. А поскаржитися буде нікому. Міські чиновники нам не підкоряються. Унаслідок усіх законодавчих та судових маніпуляцій вони отримали таку бажану незалежність — від киян, від центральної влади, від закону й норм моралі, по суті, стали недоторканими. Але, вочевидь, не дарма говорять: «всякая власть разлагает, а абсолютная власть разлагает абсолютно». Сьогодні мешканці міста і його керівники обертаються на різних орбітах, які не перетинаються, бо кожний живе своїми інтересами.

Проте ситуація не така вже й безнадійна. Враховуючи, що все рішення КС побудоване з посиланням на «липовий» закон про столицю, є надія, що наступний парламент його змінить, або відновить ті норми, що нами були, як я зазначав, проголосовані (про виконком, в першу чергу), а потім свавільно переписані. І тоді все стане на свої місця. Звичайно, такий шлях досить непростий. Але його неодмінно потрібно пройти.

Переконали, що найкращий вихід із ситуації — це прийняття наступним складом Верховної Ради України (оскільки нинішній на це

просто нездатний) довгоочікуваних змін до закону про столицю держави — місто-герой Київ. Лише такий крок дасть можливість кардинально змінити стан справ на краще, без нього доведеться постійно гасити пожежі та конфлікти, які неминуче будуть постійно виникати, бо закладені в самій правовій базі, що регулює зараз діяльність міських структур. Необхідно позбавитись надмірної концентрації влади і фінансових ресурсів в одних руках. Можливо, потрібно уточнити повноваження, взявши за приклад Францію, де поряд з обраними мерами функціонують і призначені префекти, однак вони виконують лише контрольно-ревізійні, але аж ніяк не розпорядницькі й виконавчі функції.

Київ, як відомо, — одне з найдавніших і найкрасивіших міст Європи та світу. За час свого існування воно знало періоди величних підйомів, що супроводжувалися його розквітом, піднесенням світової ваги. Київ знав і періоди війн, навал завойовників, які призводили до занепаду, різкого скорочення чисельності населення. Але протягом усієї тривалої історії Київ залишався центром слов'янського світу. Саме від Києва пішла державність східних слов'ян.

Уже більш як півторатисячолітню свою історію, незалежно від того, чи мав він у той чи інший момент своєї славної історії звання столиці де-юре, чи ні, він залишався віссю держави, не лише політичною, а й духовною столицею, спочатку головним символом Русі, а потім України.

Київ не є типовою столицею. У світі не так уже багато міст, які можна зарахувати до вічних столиць: Рим, Афіни, Париж, Мадрид та деякі інші. Наше місто гідне посісти в цьому переліку не останнє місце, і з повним правом може претендувати на звання вічного міста, вічної столиці. «Петербург — юне місто, Москва — древнє, але Київ — вічне місто. Це — північний Рим», — ці слова належать Оноре де Бальзаку.

Огляд історії Києва з точки зору еволюції управління та самоврядування — його ми зробили в главі, що передувала цій, — переконливо свідчить: і в цю сферу суспільного буття цивілізації наша столиця зробила вагомий внесок.

Особливий статус Києва, який він об'єктивно займає у світовій і вітчизняній історії, вимагає відповідної юридично-правової фіксації з урахуванням його власної історії та досвіду інших країн, формування правової бази функціонування міста в сучасних умовах. Адже, на моє глибоке переконання, всі київські проблеми останнього періоду — похідна від нерегульованості столичного статусу Києва та міських органів управління, чим і користаються певні особи задля задоволення своїх політичних, комерційних та приватних інтересів, всупереч реальним потребам киян. Саме ця обставина і дозволила за останні вісім років

отримати в Києві навіть не систему «керованої демократії» подібно Москві, яку так наполегливо у всьому повторюють наші міські керманічі, а — замість влади киян — провінційну диктатуру чиновників, яка набула спотворених, карикатурних форм. Причому, на відміну від Білокам'яної, стан справ у якій жорстко контролюється центральною владою Росії, а повноваження московської думи та міського уряду чітко й детально розписані в спеціальному законі й статуті Москви, наша міська влада, внаслідок суттєвих провалів у законодавстві, не має точно окреслених прав і обов'язків і стала непідконтрольною не лише киянам, а і державним структурам.

Саме Верховна Рада має відновити історичну справедливість і повернути киянам їхні споконвічні права.

Від цього виграють усі — люди, місто, держава, адже столиця — такий самий атрибут державності, як герб, прапор, гімн. І доля її сьогодні залежить від народних обранців. Це єдина можливість змінити на краще ситуацію в столиці законним шляхом. Ставлення до цієї проблеми певним чином буде тестом на «дорослість» українського парламентаризму. Я, особисто, був вражений, що від жодної політичної сили чи народного депутата в ході обговорення конституційної реформи у 2003–2004 роках не надійшло пропозицій, аби шляхом змін до Основного Закону розв'язати вузол законодавчих проблем у Києві. Напевне, думали не про благо киян, а про те, як, у разі перемоги на президентських і наступних парламентських виборах, скористатись існуючими провалами у правовому полі, що регулює функціонування міських органів влади, для утвердження свого власного панування у стольному граді.

У наш непростий час необхідно не втратити, а навпаки — зберегти й закріпити позитивний досвід, нагромаджений нашими пращурами протягом століть. Усебічний ґрунтовний та неупереджений аналіз джерел щодо київської маґдебургії дає змогу зробити висновок, як уже я мав нагоду відзначити дещо раніше, що вся вона виглядає як відстоювання маґистратом та всіма киянами прав і пільг перед місцевими державними адміністраціями відповідно Литовської, Польської та Російської держав. Розмежування й визначення повноважень кожної з них ставало запорукою нормального життя міста. Документи переконливо свідчать, що тільки демократично всенародно обрані, а не призначені зверху керівники міста, спроможні захистити його населення. Управлінці повинні бути доступними для своїх виборців, а при необхідності — звітуватися перед ними. Практика київського міського самоврядування неспростовно доводить, що коли його обранці відповідали не тільки перед вищою владою, це утримувало їх від зловживань та ігнорувань інтересів міської громади.

Відзначивши 500-річний ювілей пожалування Києву самоврядування за магдебурзьким правом, ми не повинні «опускати планку», тобто зробити в розгортанні теперішніх процесів удосконалення самоврядування столиці крок назад.

Досвід — дуже повчальна ілюстрація. Він має застерегти депутатів й усіх нас від непоправних помилок і спонукати сприяти поверненню киянам їхнього природного права бути господарями у своєму місті. Зрозуміло, що Київ, як і інші наші території, має й матиме державні повноваження, але скрізь у світі визнається первинність все-таки територіального колективу. Потрібно знайти той оптимальний баланс, який, з одного боку, дозволить державі в Києві як у столичному граді боронити свої інтереси, а з іншого — залишити недоторканими права міської громади. У місті мусить правити сила закону, а не закон сили, поважатися права киян, створюватися умови для розвитку особистості, а чиновники мають бути поставлені під жорсткий контроль із боку державних інститутів у питаннях дотримання законодавства у своїй діяльності.

Переконався в щойно сказаному і на власному, подекуди сумному досвіді. Проблеми, пов'язані з управлінням містом, знаю не з розмов. Так сталося, що протягом п'яти років працював в умовах постійних змін законодавства, послідовно, єдиний, мабуть, із керівників столиці, займав усі посади, що існували за час незалежності держави: 29 квітня 1993 року був призначений представником Президента у Києві, потім, після перемоги у 1994 році в ході перших загальноміських прямих виборів, три роки трудився головою Київради, протягом майже року одночасно очолював міськвиконком, а згодом, після підписання Конституційної угоди, з 10 липня 1995 року по 19 липня 1996 року, — міську державну адміністрацію, з 1997 по 1998 роки був Київським міським головою, першим після заснування цієї посади в самостійній Україні.

Київ потребує такого закону про столицю і, що принципово, такої практики його застосування, які дозволять киянам нарешті стати справжніми господарями у своєму рідному місті.

10. «ЗАКЛЯТІ» ДРУЗІ

У 1998 році всі ми, претенденти на посаду мера, боролися за те, аби вибори відбулися.

Боязко, кволо, без натхнення, міська виборча комісія все ж розгорнула виборчий процес, пручаючись спробам з боку прокуратури, судів (за вказівкою Банкової) ставити йому перепони. Але, перевіривши реальний

рейтинг кандидатів, який свідчив, що Омельченко не може гарантовано перемогти, виконавча влада зробила безпрограшний хід — підключила безмежно чутливий до її рекомендацій Конституційний суд (про що вже розповідалося в попередній главі). Вона вирішила надійно перестраховатися: просто скасувала вибори.

Побоювання були невивадковими. На виборах до Верховної Ради 29 березня 1998 року блок «Трудова Україна», де у виборчому списку під номером сім значився Омельченко у Києві, незважаючи на титанічні зусилля його команди, одержав лише 1,195 % і виявився на 17-му (!) місці.

Газета «Всеукраинские ведомости» (18 лютого 1998 р.) з цього приводу написала: «Конечно, власти очень бы хотелось, чтоб все было красиво, и киевляне «всеобщим, равным и прямым» голосованием единодушно избрали себе Александра Омельченко, которого Президент уже и так назначил в Киеве «самым главным». Но ведь не изберут! Точно известно — ни один астролог не решился приятными Банковой пророчествами звезды «подставлять». Ни один социолог не осмелился подшустрить с цифрами — не изберут ... Поэтому: выборам мэра в Киеве не бывать!»

Рік потому у газеті «Тиждень» від 23-29 квітня 1999 року говорилося:

«У моральности власти нет срока давности. Тем более, что прошел всего лишь год с того времени, когда киевлян лишили права избирать городского голову и всего три года — когда избранного нами мэра отстранили от должности, отдав город в руки своему «помазаннику». Это ничего, что он способен публично перепутать Грушевского с Грушецким, попасться на шутливо брошенную кем-то фразу, мол, теплоход, «заказанный и оплаченный» для творческой прогулки журналистов по Днепру, называется «Титаник», и не понять, что над ним смеются из-за того, что он серьезно повторяет за кем-то этот бред... Это все детали. Главное — «помазанник» не перечит президентской власти. Но вот беда, шансов у него в прошлом году было маловато. Слишком уж свежи были в памяти электората события, связанные с отстранением от должности законно избранного мэра. Шутка ли, более восьми месяцев его не пускали в кабинет, выставив милицейский заслон. Да, уже перед самими выборами Верховный суд восстановил в должности мэра, но власти плевать хотели на это решение. Что оно, это судебное решение, по сравнению с разгоревшимися земельными аппетитами... Раскинули пасьянс. Есть шансы? Просчитали — прослезилась. И давай отменять выборы. Как? Да как попало, не обременяя себя лишними заботами о соблюдении законов...

А услужливые придворные скоморохи, подводя итоги акции «человек года», сделали ему шикарную рекламу: главу Киевской городской администрации признали лучшим мэром Украины. И для них не важно, что

он не мэр, потому что не избирался горожанами, а префект — поскольку назначен Президентом. Это опять же «детали». Главное, что скоморохи назвали киевлянам единственного и неповторимого «лучшего мэра». Ну как тут не поверить...

Киевсовет избирали и избирали. И уже он из своего состава избрал себе председателя, то есть квази-спикера. Им по «чистой случайности» и оказался «помазанник» власти, у которого шансы пройти чистилище киевлян были почти нулевые.

Он получил индульгенцию от власти. А 14 его соперников, достойных, уважаемых, известных политиков, хозяйственников, интеллектуалов — всего лишь убедились, что вести избирательную кампанию — еще не значит участвовать в выборах, должны состояться выборы — еще не значит, что они состоятся. Если власть не захочет».

Відчайдушно рятуючи ситуацію, ми навіть 22 березня 1998 року у Первомайському парку біля арки Дружби народів провели мітинг на захист обрання мера прямим голосуванням киян. Але все виявилось марним — вибори так і не відбулись.

Тоді я одночасно балотувався і до Верховної Ради України і переміг, незважаючи на шалений спротив виконавчої влади, у важкій боротьбі в одному з найскладніших 223 округі, що об'єднував центральні райони столиці — Печерський, Старокиївський та Шевченківський. Проте навіть після виборів київська влада не полишала спроб відібрати у мене мандат. Пройшов п'ять судів. І лише через чотири місяці — 3 серпня 1998 року — у цій справі було остаточно поставлено крапку: міський суд відмовив у задоволенні позову щодо визнання виборів у моєму округі недійсними.

Але мої колишні підлеглі, «закляті друзі» із міської адміністрації на цьому не заспокоїлись.

Як висловлювався Е. Хемінгуей: у мене була купа друзів, віроломних друзів. Зрадництво завжди болючіше за усе ранить. Особливо, коли зраджують люди, що користувалися твоєю довірою, зобов'язані тобі своїм положенням... Дійсно, як свідчить історія, потрібно боятися не стільки відкритих ворогів, скільки облудливих і заздрісливих друзів. Хоча в політиці, взагалі-то, друзів не буває.

Продовжували, в притаманному їм стилі, чинити перепони в здійсненні мною депутатських повноважень. Як і під час роботи на Хрещатику, тривав шантаж, цькування, незаконне переслідування з боку правоохоронних органів. Складалося враження, що я їх дратував уже самим фактом свого існування. Не реагували на відповідні звернення, не допускали моїх помічників у приміщення мерії. Не надали мені приміщення для депутатської роботи на території округу, хоча були зобов'язані зробити це

за законом. Усі мої спроби протягом чотирьох років роботи в парламенті домогтися від міської адміністрації покладеного мені за законом щомісяця часу на ТРК «Київ» для інформування виборців про свою депутатську діяльність так і не увінчалися успіхом — жодної хвилини ефіру я не одержав!

(Та й чого можна було чекати від телеканалу, на якому жодне недозволене з вулиці Хрещатик-36 слово не має права взагалі перетинати межі ефіру. У порівнянні з омельченківськими ЗМІ центральні теле- і радіоканали, газети виглядають ну просто ідеалом лібералізму. В ролі цензора особисто виступає глава міськдержадміністрації, який сприймає лише глянцева картинку на телеекрані. Інформагентство УНІАН повідомляло, як йому, хоч убий, одного разу не сподобався підбір сюжетів про столицю у випусках новин ТРК «Київ». Про це градоначальник пожалівся на апаратній нараді в Київській міськдержадміністрації, де кинувся на директора ТРК «Київ» ледь не з матюками: «Де ти їх береш, ці шкідливі викиди? У газеті якійсь чорно-жовтій? Ти що, їх сам відчув, ці викиди?» — «ввічливо» звернувся він до В. Ткачука.)

Окремі їх учинки межували з патологією. Пригадаймо, як у 1996-му за прямою вказівкою теперішнього градоправителя вночі збивали букви з моїм прізвищем (у ряду тих, хто мав причетність до їх відновлення) із пам'ятника княгині Ользі, скульптури архістратиґа Михаїла — покровителя Києва — біля Головної пошти тільки тому, що вони, як і герб міста, пов'язувались зі мною. Не задовольнившись тим, що в 1996 році з пам'ятника були збиті букви з моїм ім'ям, архістратиґа Михаїла на майдані Незалежності в 2001 році взагалі демонтували й відправили в Донецьк, він пав жертвою немилості міських властей. Замість улюбленої городянами скульптури — стрункого юнака, в народі — «бетмена», біля якого закохані призначали побачення, — на майдані, поруч, з'явилась абсолютно потворна інша композиція.

Дивно розвивалася ситуація навколо герба Києва. Розповіли про неї 3 листопада 2000 року «Вечерние вести» в статті «Киев меняет гербы как перчатки?»:

«Каждому городу — нрав и права... И, конечно же, герб — необходимый атрибут городской власти. Киев как столица европейского государства просто обязан иметь свой герб, и он у нас имелся. В 1995 г. депутаты Киевсовета утвердили древний герб Киева, изображающий Архангела Михаила. Как вдруг спустя три года, с приходом нового состава Киевсовета, герб опять оказался в центре внимания: почему-то, нынешний его вид не нравится новым народным избранникам города и художникам, чьи проекты в 1995 г. не нашли одобрения.

Прокомментировать ситуацию мы попросили одного из инициаторов решения о возвращении исторического герба Киеву в 1995 г. экс-председателя Киевсовета, народного депутата Украины Леонида Косаковского.

– Я думаю, что сейчас вокруг этого вопроса снова разжигаются страсти потому, что кое-кто не хочет, чтобы возвращение Киеву исторического герба связывали с моим именем. Пять лет назад на сессии Киевсовета рассматривались четыре варианта герба: исторический герб — Архангел Михаил, с изображением Богородицы Оранты, лука с сагайдаком, каштановых листьев на красно-голубом фоне (герб времен СССР). С небольшим перевесом голосов депутаты выбрали Архангела Михаила. Художники, работавшие над проектом, который в итоге был утвержден, отказались от авторства, и окончательный вариант герба был предложен художественным советом. Решение о гербе Киева Киевсовет принял 18 апреля 1995 г., а 27 мая того же года его торжественно освятили и установили на фасаде мэрии. Тогда ни в прессе, ни на официальном уровне никаких возражений не было. Однако после избрания нового состава Киевсовета в 1998 г. с фасада Киевсовета под видом реконструкции герб сняли. На официальных бланках горсовета появился другой, неутвержденный вариант символа Киева. Теперь же говорят об утверждении нового герба. Безусловно, кто-то хочет на этом заработать. Но в данном случае тут имеет место опасный прецедент: неужели с избранием каждого нового состава Киевсовета мы будем утверждать новый герб Киева? В соответствии с подобной логикой, после каждых выборов Президента и нового состава парламента необходимо утверждать новый герб Украины. Ситуация приобретает анекдотический характер, не говоря уже о том, что все расходы по утверждению, разработке нового проекта и замене герба на официальных документах, дорожных указателях и в других сферах больно ударят по столичному бюджету».

Нещодавно, працюючи в архіві над матеріалами про історію самоврядування в Києві, зустрів у книзі М. Сементовського «Київ, его святини, древности, достопамятности...» (1900 р.) такі дані: «Первый киевский митрополит Михаил, после крещения киевлян, в 989 г., построил на юго-восточной части удела Кия, для прибывших вместе с ним греческих монахов, деревянную церковь во имя архистратига Михаила. Изображение архистратига Михаила было выставлено на малой церкви и послужило гербом для г. Киева. Архистратиг на киевском гербе изображается стоящим на горе с открытою главою, с мечом в одной руке и со щитом в другой; иногда архистратиг представляется и со шлемом на голове, но это — противно древнему обыкновению».

Цим текстом ще раз підтверджується правильність нашого рішення про повернення місту його прадавнього герба, спростовуються нісенітниці про те, що його нам нав'язала імперська Росія. Поруч із цитованим абзацом було розміщене і фото герба. Раджу сьгоднішнім керівникам міста пильніше подивитися на нього та переконатися, що воно не має нічого спільного з тим, що сьогодні зображений на офіційних документах Київради (усупереч, між іншим, її рішенням від 18 квітня 1995 року № 57 «Про герб міста Києва», яке ніхто не відміняв). І пересвідчитися ще раз у тому, що якраз той образ архангела Михаїла, який відтворений нами в 1995 році у затвердженому тоді гербі міста, найбільш відповідає історичному аналогові. Про абсурдність ситуації, що склалася в цьому питанні в Києві, написала Вікторія Полушкіна («Уикенд», № 17(267), 28 квітня 2005 р.) «Символическая революция. Отчего мэрия использует неутвержденный герб и флаг?»: «...Напрашивается один вывод: кто-то явно хочет заработать на Архангеле ... Более того ... кто даст гарантию, что уже в будущем году, когда у руля города будет новая команда, кого-то не осенит мысль придумывать символику «еще новее»? И снова дискуссии. Споры. И деньги из бюджета рекой. Уж воистину: если принимаются решения, значит, это кому-нибудь нужно...»

Подібними методами влада намагалась стерти навіть згадку про мене з пам'яті людей. Якби змогла, видерла б, напевно, асфальт, по якому я ходив.

Усі подальші роки вони діяли в тому ж стилі.

Сьогодні міські можновладці поводяться так, наче історія міста починається безпосередньо з них. Обпльовувати, ігнорувати тих, хто трудився раніше в цьому будинку на Хрещатику-36, це в їхньому колі узвичаєна манера. Мене взагалі намагаються викреслити з реального життя міста.

Я ж з колишніми головами міськради й міськвиконкому мав постійні робочі контакти. Вони були запрошені на всі визначні заходи, мали можливість у будь-який момент, без попередньої домовленості, зайти до мене зі своїми питаннями. Заради цього відкладав інші справи.

Не відстають від свого шефа й керівники районів. Деяких вразив склероз. Печерська адміністрація забула, наприклад, запросити мене на святкування ювілею району, роботі в якому я віддав п'ятнадцять років свого життя, із них п'ять — на чолі районних органів влади. Мало того, «випустила» згадку про мене у всіх матеріалах. От така миттєва втрата пам'яті.

Загалом, зневажливе ставлення до попередників (у широкому розумінні цього слова) стало нормою поведінки чиновників на всіх щаблях управління. Цим навіть бравують.

В радянські часи такого не допускали. У нас, скажімо, в Печерському райкомі партії, був так званий «червоний список». До нього ми заносили всіх тих, хто мав заслуги перед державою і проживав на території району: Героїв Радянського Союзу та соціалістичної праці, колишніх державних діячів, військових, видатних постатей науки, культури, передових робітників, не кажучи вже про тих районних керівників, що працювали до нас. Він постійно оновлювався. Боже збав, щоб когось із них обійшли увагою, забули поздоровити з якоюсь датою або запросити на парад чи урочисті збори в «Україну». Прочухана б отримали від першого секретаря будь-здоров. Вони могли й відмовитися. Часто, через погане здоров'я, так дехто з них і робив. До них їздили додому. Але психологічний розрахунок був тонкий: люди не почували себе забутими, обійденими увагою, і це додавало їм у похилому віці стимулів до життя.

Тепер про таке ніхто і не знає. Колишній Президент не може потрапити до нинішнього тощо. Клерки нижчого масштабу беруть приклад. Я, наприклад, за останні чотири роки не одержав жодного запрошення ні на міські, ні на загальнодержавні заходи. Зустрічаючись з окремими з колишніх колег, чую їх бідкання, що навіть по телефону не можна ні з ким поговорити. Апарат веде себе по-хамськи. Мало того, що ні з ким не з'єднує, так і після «надцяти» дзвінків так і не допитаєшся, приймуть тебе чи ні. Немає елементарної культури спілкування. Сказали б: «зустрічі не буде», як вимагає ввічливість. Натомість тебе просто «відшивають» і все. Усі забули про такі прості речі, які були правилом поведінки ще декілька років тому. Знаю по собі. Якщо мені хтось дзвонив і мене не було або ж у мене йшла нарада, то на спеціальних бланках записувалося, хто і коли телефонував. Якщо я приїжджав або звільнявся, то зв'язувався сам або доручав вирішити питання, по якому до мене зверталися. Жодного дзвінка не залишалося без реагування. І так було скрізь. А зараз байдужість, зверхність, черствість... Нікого не турбує, що деякі экс-заступники голови міськвиконкому майже бідують: вони ж не кради, живуть на пенсію. Теперішнім їх просто не зрозуміти.

Страшенну лють викликали мої критичні виступи з трибуни Верховної Ради щодо методів господарювання в столиці, на захист своїх виборців. Особливою запеклістю позначилася боротьба проти незаконної добудови мансард, переважно у центральній частині міста, від якої я і був депутатом. Закономірно, що саме мені і довелося вперше загострити цю проблему з трибуни парламенту. За моїми депутатськими запитами — у відповідь на звернення виборців із проханням захистити їх помешкання від зазіхань міської влади — на цілому ряді будинків Держбудом ці роботи були зупинені. Ця ж установа, на моє прохання, дала роз'яснення, що всі

допоміжні приміщення, у т. ч. підвали і горища, є спільною власністю мешканців цих будинків, і без їхньої згоди використовуватися, переплануватися, добудовуватися не можуть. (У березні 2004 року це підтвердив у своєму рішенні Конституційний суд.) Вона ж визнала цілий ряд порушень законодавства з боку міської адміністрації при забудові міста. Зрозуміло, що така моя позиція викликала скреготіння зубів у міських чиновників і бізнесменів, яким я зривав вигідні проекти і вони чинили всілякий спротив моїй депутатській діяльності.

Працюючи в парламенті, теж не пас задніх. Виступав практично на кожному другому засіданні. Уніс 54 законопроекти. За моїми пропозиціями на вирішення соціально-економічних проблем Києва було додатково спрямовано більше двохсот мільйонів гривень. Жодним голосуванням не зрадив своїх виборців. Одне слово, намагався і в парламенті бути справжнім захисником інтересів киян, працювати на розвиток столиці та на її перспективу, як це робив практично все своє свідоме життя.

На мені відігрались під час виборів 2002 року. Вони стали тривожним сигналом того, як справді демократичне волевиявлення населення може бути перекручене й спотворене, при злочинній бездіяльності судових органів, за допомогою політтехнологів, масового підкупу виборців, запуску в оборот компромату, безсоромного втручання органів влади міста у виборчу кампанію. З цього приводу П. Симоненко підкреслював: «...99 % мажоритарників не обиралися по округах, а їхня доля вирішувалася в адміністрації Президента» (www.PRAVDA.com.ua, 27 жовтня 2003 р.) Співзвучні думки висловлює і Віктор Пинзеник: «значительная часть народных депутатов назначена. Я вообще имею основания говорить, что в этом парламенте не выбирают, а назначают» («Столичные новости», 23 вересня 2003 р.)

Зокрема, мій 223-й округ, в якому я обирався в 1998 році, напередодні виборів 2002-го року, під прапором так званої адміністративної реформи, розірвали на три частини. Для чого в той момент здійснювався в столиці переділ меж районів і скорочення їх кількості? Це робилося під вибори. Перекроїли карту міста, пошматувавши округи народних депутатів, недостатньо позитивно налаштованих до міської влади. В Києві так останнім часом повелося, що перед кожними виборами затівається перегляд територіального устрою. Це як рефлекс у випадку із собачкою Павлова: почув розмови про нову нарізку районів — значить у Києві стартує передвиборна гонка. Не відступила від традицій міська влада і тепер — скерувала до Кабміну пропозицію реформувати 10 столичних районів у 7. (<http://kiyany.com.ua>, 12 липня 2005 р.)

Тоді — в 2002-му — дуже довго підбирали, кого проти мене виставити в новоутвореному 217-му окрузі. В останню хвилину ввели резерв головного командування: зареєстрували кандидатом у депутати першого заступника голови міськдержадміністрації, який свого часу обирався до Київради від територій, щойно приєднаних до мого округу. Тобто змодельовали округ під конкретну людину і кинули туди всі сили, на всю потужність задіяли адмінресурс, використали міську й районну пресу, де виславляли одного, зрозуміло, якого кандидата. Мобілізовані двірники зачищали територію від агітаційних матеріалів інших претендентів і т. ін. Таке нахабство згуртувало у протестах проти чиновницького тиску на електорат, виборчих маніпуляцій усіх інших, незалежно від політичних поглядів, кандидатів по цьому округу, крім, ясна річ, офіційно визначеного зверху. Були підготовлені матеріали до суду про зняття його з реєстрації. Від імені комісії доручили це зробити заступнику голови, що представляв СДПУ(о). Але, забравши всі документи, він зник і декілька тижнів до виборів його ніхто не зміг знайти. В суд подання не потрапило. Не обійшлося без підтасовок і новітніх технологічних вивертів. У «Дзеркалі тижня» у ті дні писалося (і цю інформацію ніхто потім не спростував, отже, вона відповідає дійсності), що у кінці березня в Київ планується звезти нібито для завершення якихось пускових об'єктів велику кількість будівельників з інших місцевостей. Усіх цих людей заздалегідь забезпечать відкріплювальними талонами, аби 31-го числа вони струнками колонами пішли й укинули бюлетені за ту людину, яка начебто посприяла вчасній виплаті їм грошей. Усе відбулося, як і було ними заплановано. Міська верхівка буквально протягла свого кандидата у депутати.

Іноді замислююся над проблемою нівелювання самого поняття депутатської праці. Навряд чи хтось заперечуватиме, що до вищого законодавчого органу держави депутати обираються передусім для того, аби творити закони. Разом із тим, багатьох власників депутатських мандатів із досить великою натяжкою можна назвати законотворцями. Радше — статистами. Нерідко протягом усієї сесії такий народний обранець жодним словом чи ініціативою не видає свого існування. «Нуль» під куполом — визначила таких «Українська правда» 20 січня 2004 року в роздумах «ККД і нардепи». Узагалі, сама по собі — це дуже цікава тема: про представників «бійців невидимого (парламентського) фронту», які у період свого перебування в парламенті не підготували жодного законопроекту чи проекту постанови, не подали жодного депутатського запиту, і навіть жодного разу не взяли слова — ні з місця, ані, тим більше, із трибуни. Враховуючи, що ці «рекордсмени» із пасивності депутатствують уже не

першу каденцію, виникає питання, чи їх попереднє депутатство було таким само «продуктивним»?

Чи, може, не в депутатській ефективності криється секрет переобрання? У нас у бюджетному комітеті, наприклад, реально постійно працювали десь 5–7 чоловік із 30 списочних. Багатьох із них немає в новому складі парламенту, а інші — кого за весь час повноважень я жодного разу не бачив на засіданнях комітету — і досі ходять у депутатах. Коли на спільних передвиборних зустрічах я чув виступи претендентів на депутатський мандат, то усвідомлював, наскільки і вони, і виборці погано уявляють собі, чим же насправді їм доведеться займатися у разі обрання. Діяльність депутата — це невидима для всіх щоденна, чорнова робота над законами, а не гарячі виступи на мітингах. Усе ж таки, ефективність роботи депутата слід вимірювати передусім за тим, наскільки він може впоратися зі своїми функціями законодавця. Бо від врегулювання законодавчого поля, якості законів залежить життя усього суспільства. Поки що у нас переважають інші критерії.

З 2006 року — після переходу до обрання парламентарів за пропорційною системою — виборчий процес піде ще далі в бік від державних інтересів. Перші п'ятірки (добре відомих політичних довгожителів) закритих виборчих списків кандидатів від політичних партій та виборчих блоків паровозом потягнуть за собою маловідомих у суспільстві грошовитих хлопців, що примітивно куплять собі місце у залі під куполом на вулиці Михайла Грушевського. Ті скоробагатьки, що зібралися в похід за депутатськими значками, вже купчаться на старті забігу за жаданими мандатами, готуються розв'язати мішки з грошима. Уже тепер — за вісім місяців до виборів — гуляють ЗМІ розцінки на такі «послуги» політичних бізнесменів із партійних структур. Місце в прохідній частині списку рейтингової партії коштує від 2 млн «зелених», а потрапити, наприклад, у Київраду, яка буде обиратися за такою ж схемою, можна буде — в залежності від перспективності партії — за суму в діапазоні від 200 до 500 тис. грошових знаків із зображенням американських президентів.

Поки ми на початку і в середині 90-х будували державу і витягали місто з економічної прірви, ці політики нової генерації будували власний бізнес у якості «човників», кооператорів і т. ін. Наприклад, керівник Державного управління справами Ігор Тарасюк, який, за власним зізнанням (www.ПРАВДА.com.ua, 7 червня 2005 р.) починав із торгівлі на Хмельницькому ринку пуховиками й костюмами «Адідас», що привозив із Китаю за 3 долари, а зараз є власником «Нашої ряби». Чи кефірний король, що взявся керувати залізницею. Набивши кишені, їм подібні зараз вкладають ресурси у політику, викладаючи чималенькі гроші за посади у

виконавчій владі, крісла у Верховній Раді. Може, вони і добрі бізнесмени і гарні люди. Однак вони є носіями певного світогляду, системи цінностей, не завжди сумісних з управлінською діяльністю в структурах державних органів влади, і з цим нічого не вдієш. Усім відомо, на яких далеких від моралі принципах вівся бізнес в епоху первісного накопичення українського капіталу. Ясна річ, що ці люди принесуть із собою у депутатське середовище і властиві їм моральні норми та стандарти поведінки, остаточно комерціалізують парламент. Для них депутатство є лише продовженням бізнесу й засобом його лобіювання й захисту. Тому, радше за все, в інших питаннях вони перетворяться на звичайних «кнопкодавів», а вирішення усіх парламентських (після впровадження з 1 січня 2006 року конституційної реформи й отримання Верховною Радою додаткових значних повноважень) і державних справ зосередиться в руках купки лідерів фракцій — сучасного аналогу колишнього політбюро. Власне, заради подібних аракчєєвських порядків, у сутності — жорсткій диктатурі ЦК, вони і наполягали на такому порядку обрання вищого законодавчого органу. Уверх сходами, що ведуть униз — так виглядає напрямок руху української демократії. За це боролися? Сумно.

Уже в постдепутатський період знову відчув «дбайливу» опіку міської влади. По закону про статус депутата після завершення повноважень мені мали надати попередню посаду, а в разі неможливості цього — рівноцінну роботу (посаду). Народним депутатом я був обраний з посади Київського міського голови. Так як вона виборна і зараз заміщена, мені мали надати рівноцінну, — тобто посаду, віднесену законом про держслужбу до першої категорії державних службовців. Але не запропонували взагалі будь-якої роботи. На своєму власному прикладі таки переконався, як у нас «виконуються» закони.

А коли самостійно намагався вирішити це питання, то «стурбований» Омельченко розгорнув шалену діяльність, особисто обриваючи телефони та бігаючи по кабінетах високопосадовців, вдаючись до шантажу, аби не допустити мого призначення на жодну посаду в державній службі.

Про перипетії тих подій я якось поділився з журналістами:

«Как Леонид Данилович обиделся на Леонида Григорьевича» (<http://www.kyiv.osp-ua.info>, 03 лютого 2005 року):

«В политическом бомонде до сих пор циркулируют различные слухи о таинственной истории, связанной с несостоявшимся назначением Леонида Косаковского на один из высоких постов в государственном аппарате в апреле 2003 года. Некоторый свет на то, что же тогда произошло, он сам пролил в одной из глав своей новой книги «Десять лет спустя», которая была размещена на сайте www.conference.osp-ua.info/materialy/glava1.php с

июля 2004 года. Учитывая интерес читателей, наш корреспондент обратился к Леониду Григорьевичу с просьбой приоткрыть завесу неизвестности и поделиться деталями тех событий. И вот что он рассказал:

– Действительно, все напоминало настоящий детектив. Началось со звонка тогдашнего главы администрации президента В. Литвина на мой мобильный телефон 8 мая 2002 года. Он приглашал к себе 10 мая на 10.00.

Разговор пошел о будущей работе, так как истек срок моих полномочий как депутата третьего созыва. По закону о статусе народного депутата мне должны были предоставить предыдущую должность, а если это невозможно — равноценную работу. В парламент я был избран с должности Киевского городского головы, которая, как известно, является выборной и предполагает особый порядок замещения. Поэтому речь могла идти только о равноценной должности.

Меня спросили, чем бы я хотел заниматься (подобные беседы, насколько я знаю, состоялись и с некоторыми другими бывшими депутатами). Я каких-либо конкретных просьб не высказывал, а лишь выразил надежду, что будет востребован мой немалый опыт политической, общественной и управленческой работы и мне дадут возможность трудиться в соответствии с упоминавшимися выше нормами закона. В конце разговора Владимир Михайлович сам предложил как вариант работу главой администрации одной из областей Украины или послом. Я, в принципе, не возражал. Перебирать в моем положении было как-то не с руки. Литвин пообещал перезвонить через пару дней. Но звонка я так и не дождался до сих пор.

Вскоре его избрали председателем Верховной Рады. А те, кто его сменил в АП, занялись извечной бюрократичной забавой — волокитой. Начался откровенный «футбол»: на словах обещали разные должности, но дальше дело не шло. Реальной работы никто не предлагал. Видимо, учитывая мои, мягко говоря, далеко не «безоблачные» отношения с центральной властью ранее, принадлежность к оппозиционным фракциям в парламенте, я был для них нежелательной фигурой. Но закон есть закон. Он меня охранял и его все-таки надо выполнять. Понимали и возможность моего иска в суд (а я уже выигрывал судебные процессы против власти в прошлом). Не исключались и обращения в международные инстанции.

И вот, после почти годичной проволочки, в феврале 2003 года мне делают неожиданное предложение — стать заместителем главы президентской администрации. Правда, без портфеля, так как все основные направления работы уже были закреплены за другими. Наверное, рассчитывали, что я откажусь, и проблема рассосется сама собой: мы, мол, ему должность предложили, он не захотел, значит, у нас нет перед ним

теперь никаких обязательств по закону, и дорога на государственную службу ему закрыта навсегда — пускай трудоустраивается сам.

Поговаривали потом, что был и другой план: назначить меня, а через пару месяцев под любым предлогом уволить, чтобы я больше не мог воспользоваться упоминавшимися выше нормами закона о депутатском статусе.

Учитывая эти факторы и угрозы, взвесив все за и против, 7 февраля 2003 года я дал согласие, размышляя, что не место красит человека. К тому же у меня были некоторые планы относительно того, как построить свою работу, чтобы она стала эффективной и полезной для общества, как повлиять на некоторые процессы. Другого выхода у меня тогда не было.

Несмотря на это, игры продолжались еще два месяца. Документы терялись, на подпись не подавались.

Наконец, поняв, что происходящие действия уже выходят за пределы приличия и напоминают абсурд, меня 4 апреля 2003 года пригласили в АП. С вымученной улыбкой Кучма в моем присутствии поставил автограф на соответствующем распоряжении.

Однако, учитывая отдельные элементы поведения и самого главы государства, и тех, кто участвовал в этом процессе, у меня сложилось стойкое впечатление, что идет всего лишь какая-то непонятная мне игра.

На следующий день мои опасения подтвердились. С утра на сайтах информационных агентств появились сообщения президентской пресс-службы о моем назначении, однако ближе к обеду они были ею же отозваны.

Испытывая ужас от одной только мысли о моем приходе в их структуру, отдельные руководители президентской администрации начали лихорадочно действовать. Сообщили Омельченко, с которым чуть не приключился инфаркт. Схватившись за трубку, он начал обзванивать по «сотке» всех — руководителей Кабмина, Верховной Рады, СБУ. Позвонил он, понятно, и своему тогдашнему патрону — самому Леониду Даниловичу: Как это так, почему? — вопрошал он. — Это же угрожает национальной безопасности. Или я, или он. Когда Александр Александрович понял, что такие «аргументы» не воспринимаются, выложил президенту главный козырь: А Вы знаете, что Косаковский написал о Вас в своей книге? Последнее, что примечательно, секрета ни для кого не составляло. Книга в двух частях (1998 и 2001 гг.) вышла вполне легально. О ней достаточно много писала пресса. По заведенному еще в СССР правилу один экземпляр каждой изданной у нас книги поступал в определенные инстанции, в том числе и на Банковую. Но был бы повод...

7 апреля многие видели, как господин Омельченко, преисполненный важности от происходящего, шествовал в кабинет главы государства, неся в вытянутой руке «улики» — мои книги.

Беспроволочный телеграф сообщил, что во время их беседы Александром Александровичем было сказано приблизительно следующее: Леонид Данилович, Вы посмотрите до чего дошли, кто Вас окружает. Никто Вам не говорит правды. Я единственный кто по-настоящему заботится о Вас. Я уже принял меры и дал команду изъять эти книги из библиотек, купить их в магазинах и уничтожить. Нельзя, чтобы люди такое читали. А затем он осторожно подsunул раскрытую на странице 186 мою книгу «Переворот на Крещатике», где шла речь о стиле видных политиков Запада и Украины:

«Мне довелось вблизи наблюдать видных политиков. И наших, и зарубежных. Как говорят в Одессе, это — две большие разницы. Наши руководители зачастую меняются буквально на глазах, как только попадают в элитную обойму. Их начинают прихорашивать, причесывать, пудрить, подавать публике в «упакованном виде». Даже по внешнему виду, по манере одеваться, да и по всем другим манерам поведения можно судить о том, какие внутренние изменения происходят в человеке. Причем, нередко не в лучшую сторону...

Если посмотреть фотографии наших лидеров в динамике, до вхождения во власть и после, то перемены во внешнем облике просто разительны. У новоиспеченных лидеров — уже целый штат массажистов, парикмахеров, стилистов, которые делают свое дело, неузнаваемо преображая своего патрона. Да, конечно, благодаря их стараниям можно подать себя в привлекательном виде. Но если нет внутренней потребности — постоянно быть в форме, следить за собой, то это, наверно, характеризует и мировоззрение, и внутренний мир человека. И, кстати, это тоже проблема, потому что у многих наших руководителей сегодня нет реального представления о том, каким он должен выглядеть. Меня всегда неприятно удивляет, что некоторые государственные мужи появляются на том или ином событии напудренными, напудренными, как артисты или люди определенного толка...

В этой связи некоторый интерес представляют и те внешние изменения, которые произошли с нашим Президентом. Я запомнил одну любопытную ситуацию, когда во времена Кучмы-премьера мы встречали каких-то зарубежных гостей в аэропорту Борисполь. Л. Д. Кучма подъехал на машине в сопровождении эскорта. Он вышел из машины, и я обратил внимание на то, что костюм у него, мягко говоря, словно жеванный, на плечах — перхоть. Волосы, судя по всему, несколько дней немытые. В

принципе, это было такое нормальное, что ли, естественное состояние. Когда же Леонид Данилович стал Президентом, те, кто трудился над его внешним видом, создавал имидж, вскоре могли быть весьма довольны своей работой: внешне их Президент уже не напоминал вчерашнего премьера, который не очень-то следил за своей внешностью... Так что во внешнем облике изменения были ощутимыми, и волос на голове добавилось, и прическу каждый день делали, заливая обильно лаком, пудрили обильно. Мне выпало встречаться с видными политиками Запада — Биллом Клинтонем, Гельмутом Кодем, Джоном Мейджором, некоторыми другими... Я сделал важный для себя вывод: чем выше рангом западный политик, тем он проще, человечнее, интереснее».

Зная мнительность и комплекс неполноценности тогдашнего президента, о чем я писал в той же книге, расчет тех, кто послал Омельченко, был точный. Кучма был в ярости. А Омельченко убил двух зайцев: с одной стороны, напакостил мне и опять загнал нож в спину, чем он с маниакальной последовательностью занимается последние девять лет (хотя в свое время именно я вытаскил его из небытия и вернул во власть), а с другой — показав свою верность Кучме (он сам себя называл «молекулой» президента; тем интереснее наблюдать, как он быстро сейчас перекрасился в оранжевый цвет), отвел от себя реальную угрозу своего смещения с поста главы Киевской горгосадминистрации, которая тогда реально нависла над ним.

Как бы там ни было, после этого Кучма ввел, по сути, запрет на мою государственную службу, поставив, как всегда, свои личные симпатии и антипатии выше закона, суровость которого у нас, как повелось, компенсируется необязательностью исполнения. Дорогу при нем в органы власти для меня закрыли. Так я стал для них персоной нон грата».

Як по команді Омельченка, і мас-медіа підняли у ті дні справжню істерію.

Не втомлююся повторювати за прикладом Поета: «бывали хуже времена, но не было подлей...»

На своєму прикладі пересвідчився, що залишилися також тільки гарними передвиборними гаслами прилюдні обіцянки нових керівників держави відновити в посадах усіх тих, хто був незаконно звільнений попередньою владою.

Нова пора, нові герої. Амнезія властива не тільки Омельченку й главам держадміністрацій Києва. Вона, як епідемія, поширилася на всіх щаблях влади. «Какие песни, такие мы...»

Так трапилось, що мені випало стати, по суті, першою жертвою кучмівського режиму, на мені і моїх колегах відпрацьовувалися схеми

розправи з інакомислячими, наступу на місцеве самоврядування, які згодом широко застосовувались для придушення опозиції.

Саме ми, а також окремі ЗМІ, в ті роки почали розхитувати режим Кучми.

Утім, треба мати на увазі, що режим Кучми не виник одразу. Він вибудовувався поступово. Це зараз число тих, що перефарбувалися в помаранчевий колір, загрожує вже перевищити кількість населення України. Майже як у класичному прикладі з колодою Ілліча.

Зрозуміло, що така позиція в наш час їм уже нічим не загрожує. Інша ситуація була в середині 90-х минулого століття.

У багатьох в Україні добра пам'ять на слова й учинки наших політиків, якби їм не хотілося забути окремі епізоди й етапи свого життя. Архіви зберігають свідчення щодо позиції конкретних політиків відносно Кучми і його діянь протягом усього часу його правління. *Littera scripta manet* — написане зостається, — знали ще римляни.

Адже недостатньо одягнути на себе як шапку-невидимку, жовтогарячий шалик і сподіватися, що все твоє минуле стане недосяжним для людського ока. Колишні партфункціонери й прислужники, апологети Кучми, що ще вчора вірнопіддано перед ним присідали, враз перетворилися в «професійних революціонерів», як тільки він утратив силу і безславно закінчив свій політичний шлях. Та досить пошкребти котрогось із них, як одразу перед тобою постане образ колишнього галасливого «алілуйщика» старої влади, її стовпа й опори.

Сьогодні з подивом бачу серед них багатьох «запопадливих опозиціонерів», що подають себе тепер як «борці з колишнім антинародним режимом». А в 90-х вони зміцнювали цей режим із завзятістю, вартою кращого застосування, виявляючи чудеса винахідливості, вигадували бузувірські методи боротьби з київським мером. (Спостерігаючи за виступами та метушнею деяких із них, знаючи їхню поведінку в різних життєвих ситуаціях раніше, оцінюючи гру цих політичних акторів, відразу пригадуються знамениті слова Станіславського: «Не вірю!»)

Якщо, за незначним винятком, викреслити зі списку тих, хто свого часу обслуговував режим Кучми, віддано працював при ньому на різних посадах у державних структурах і наших диппредставництвах за кордоном, поетів, які оспівували КПРС і мирний атом і паралельно «стукали» один на одного в КДБ, журналістів — «цепних псів» влади, а не демократії, що враз оголосили «нову редакційну політику» (читай — угодовську по відношенню до сьогоденної влади), то, якщо до справи підійти прискіпливо, парламент і виконавчі структури, ЗМІ треба розпускати. У нас просто управлінців не залишиться. Їх потрібно буде імпортувати.

Тож ті, хто прагне зараз виглядати святіше Папи Римського, на подібну роль не підходять. Навряд чи вони мають таке право. Можу бути експертом при визначенні чесності й порядності кадрів, оскільки знаю справжню ціну багатьом із них, був, — як і декотрі інші, що сучасними портфеленосцями не помічаються, — у дійсній опозиції до попередньої влади; не міняв переконання, як рукавички.

Пригадується Грибоедов:

Чини людьми даються,
А люди можуть обманутися...

Після того, як я, з незалежних від мене причин, відійшов тимчасово, сподіваюся, від активної політичної діяльності і не обіймаю жодної державної посади, дуже ціную свободу, яку придбав: роблю лише те, що вважаю за потрібне; спілкуюся з тими, хто мені симпатичний; буваю там, де мені цікаво. І це переважає все інше. Більш співзвучними моїм почуттям сьогодні стали дуже точні — які я раніше не усвідомлював до кінця — слова із «Золотої рози» К. Паустовського: «Сейчас особенно обидным показалось мне то обстоятельство, что на протяжении жизни я, как и многие, не позволял себе жить по велению своего сердца, а был занят только неотложными и обязательными делами». Заробляю собі на життя пером, консультаціями...

Але все ж таки сподіваюся, що прийдуть такі часи, коли у нас поважатимуть закони, стануть потрібними мої знання і набута кваліфікація, успішна школа керування однією з найскладніших систем в Україні, і не тільки в ній, — Києвом.

11. ЯК ЦЕ БУЛО — ПРО НЕНАДРУКОВАНЕ ІНТЕРВ'Ю, ЩО ВИРОСЛО У ЦЮ КНИГУ

«Відчай „брутального“ Салія». Так називалась стаття у «Київському віснику» від 24 березня 1998 року. В ній подано критичну оцінку діяльності І. Салія на посаді голови міськдержадміністрації, його позиції з окремих питань та вчинків згодом. Її автор украй гостро виступив проти мене у ЗМІ як до цієї публікації, так і після, через це його в жодному разі не можна запідозрити у прихильності до мене.

Згадати про цю статтю мене змусило от що.

Не в моїх правилах засуджувати своїх попередників. Свій принцип «никого из предшественников не изобличаю, за свои действия отвечаю сам» задекларував ще 22 червня 1994 року в «Робітничій газеті». Саме цим

принципом завжди керувався. Якщо мені й доводилося давати оцінки періодові, який передував призначенню мене на посаду голови міської адміністрації, то намагався це робити якнайделікатніше. Це відзначала і преса.

Напередодні виборів 1994 року «Киевские ведомости» писали: «Леонида Косаковского напрямую спросили:

– Как вы преодолеваете волонтаризм своего предшественника Ивана Салия, многие распоряжения которого вели к разбазариванию столичного имущества?

Не изменяя присущей ему деликатности, Леонид Григорьевич сказал:

– Никакая революционная целесообразность не оправдывает правового беспредела. Любая власть должна быть законопослушной».

Але розгнужданість, що допускав у своїх висловлюваннях протягом останнього часу на мою адресу Салій, те що він сам перейшов межу, звільняє мене надалі від цього внутрішнього табу.

У вересні 2003 року Іван Салій з великою помпою презентував свою книгу «Обличья столицы в долях її керівників». Люди з подивом запитували: чому мене немає ні в цьому виданні, ні в його телеверсіях, а замість мене чомусь інша людина розповідає про час, коли я очолював міські органи влади? Багатьох покоробив не дуже шанобливий тон розмови, який нав'язував ведучий. Що це — знову невикорінне бажання «витерти ноги» об свого спадкоємця чи спроба подати перебіг подій у вигідному для себе світлі?

Думаю — і те, і інше. Якщо коротко. Але хотів би спробувати дати більш розгорнуту відповідь на таке непросте питання. Може, воно і не варте того, щоб присвячувати йому стільки місця на сторінках даної книги. Але в деякі речі давно було потрібно внести ясність, достовірно розставити акценти і всі крапки над «і», аби протистояти такому довільному оперуванню фактами, спекулювати ними, користуючись непоінформованістю широкого загалу. Отже, прошу набратися терпіння.

Історія з цим інтерв'ю і показова, і повчальна.

Були створені такі умови, що я просто не міг узяти участі в зазначеному теледійстві й виданні.

Найперше, вважаю, що для мене це вже пройдений етап, хоча й дуже важливі і значимі у моїй долі. Я перевернув цю сторінку у своєму житті й пішов далі.

Кожна хвилина мого життя для мене дорога, не відмовляюсь від жодної з них. Але сказане не означає, що я маю дозволяти будь-кому порпатися у моїй біографії брудними руками, із великим задоволенням за цим процесом спостерігати та ще і брати самому в тому участь. Треба рухатися вперед, а з

головою, постійно поверненою назад, це складно робити. Тим більше, що про період мого керівництва містом свідчень і офіційних документів існує немало, та й слів мовлено вдосталь.

У зверненні до читачів на початку книги я вже висловив думку, що оцінки нам виставлять час і люди, а не кожен сам собі. Повинні прийти інші люди, не обтяжені вантажем особистих симпатій і антипатій, і тільки тоді можливий об'єктивний аналіз усього, що відбулося в той період. Оцінка політичних лідерів на відстані стає більш рельєфною. Забуваються деталі, а береться до уваги тільки одне: що він зробив найголовнішого? А зараз, відверто кажучи, хотілося б, щоб мені просто дали спокій.

Проте останнім часом іноді був змушений переривати мовчання — в тих рідких випадках, коли чув уже надто відверту брехню про мене і безпардонно перекручену інтерпретацію фактів.

Отож, коли мені перший раз подзвонив Іван Миколайович і висловив пропозицію про участь у його передачі, я вислухав, але, з окреслених щойно міркувань, згоди не дав. Також були підстави засумніватися у щирості його намірів (тоді — одного з керівників міськдержадміністрації). Про те, що вони робили, аби моє прізвище взагалі було забуте, а інформація, пов'язана з ним, була максимально викривлена, частково розповідав раніше по ходу нашої розмови.

Як шляхом перекручування фактів, наведення лиску, приховування дійсного перебігу подій, довільного їх тлумачення фарбувалась у рожевий колір історія міста в омельченківську годину, кожен може переконатися, взявши в руки посібник для учнів старших класів «З історії самоврядування та демократії в Києві (від княжої доби до нашого часу)», що побачив світло восени 2000 року, одним із видавців якого стало Головне управління освіти Київської міської державної адміністрації.

У цьому підручнику в § 2 розділу VII «Впровадження місцевого самоврядування в практику міського життя (1991 — 2000 рр.): організаційно-правові аспекти» під заголовком «Політична боротьба в Київській міській раді та її наслідки (1994 — 2000 рр.)» (автор В. Рубцов) не тільки викривлено й неповно подається матеріал про мою роботу на посаді голови Київської міської державної адміністрації, але і ще для міцності засвоєння пропонуються питання й відповіді. Ви собі уявляєте цю картину: мама ввечері перевіряє у свого чада уроки, і разом із ним засинає з думкою про те, який же сякий-такий цей Косаківський?! Отут уже й справді, переходячи на слова з лексику Салія, «обалдеть» можна! До чого вже дійшли.

Спробую стисло, можливо, дещо повторюючись, розібрати по кісточках цей матеріал, нагадати деякі речі.

Зокрема, там говориться, що я «був представником прокомуністичних сил» (С. 210), що «депутати працювали у формі зборів, оскільки сесійні засідання ніхто не збирав і голова не брав у них участі». Усім добре відомо, ця інформація не відповідає дійсності. По-перше, на виборах голови Київради у 1994 році, і в подальшому, я не був членом компартії; висувався не як кандидат від комуністичних чи якихось інших політичних сил, а як незалежний кандидат. У моїй передвиборній програмі зазначалось, що я хочу бути мером для всіх киян, а не для тих, хто підтримує певну ідеологію. По-друге, протягом 1996–1998 років сесії міськради не відбувалися не тому, що я їх не скликав і не брав у них участі, а тому, що так звана «більшість» депутатського корпусу Київради заради задоволення своїх політичних амбіцій ігнорувала сесії, які мною регулярно скликалися, але не відбувалися через відсутність кворуму.

Крім того, в цій книзі були допущені й інші грубі порушення законодавства про інформацію.

Так, ч. 2 ст. 47 Закону України «Про інформацію» відносить до таких порушень «навмисне приховування інформації». Це також має місце у зазначеному матеріалі, а саме: на с. 211 говориться, що «більшість депутатів Київради висловила недовіру Л. Косаківському і звернулася до Президента України з проханням щодо його зміщення».

Зазначені відомості викладені не тільки неточно, але і неповно. В дійсності, рішення про висловлення мені недовіри в установленому законом порядку не приймалося. У відставку я подав сам, про що вже йшлося на сторінках цієї книги. Після звільнення мене 19 липня 1996 року з посади голови Київської міської державної адміністрації я залишався головою Київради, обраним населенням міста Києва. А з набранням юридичної сили Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» 12 червня 1997 року набув статусу міського голови і обіймав цю посаду до обрання мене народним депутатом України в 1998 році.

Рішення депутатських зборів про висловлення мені недовіри від 26 червня 1997 року (майже через рік після вищезазначеного указу Президента України) приймалось усупереч чинному законодавству. Рішенням Старокиївського районного суду м. Києва від 1 жовтня 1997 року дії частини депутатів Київради були визнані незаконними. Аналогічні ухвали про незаконність рішень так званих депутатських зборів приймали й інші суди.

Отже, мали місце не «суперечки між представницьким органом — радою і виконавчим органом» (цитата з тексту — С. 211), а незаконні дії частини депутатського корпусу, втілені в життя завдяки підтримці, а іноді й

прямому втручанню Київської міської державної адміністрації, очолюваної на той час Омельченком, та Банкової.

В матеріалі нічого не говориться, що головою Київської міської ради народних депутатів і одночасно керівником виконавчої влади в місті я був уперше обраний у 1994 році всім населенням м. Києва. Замість цього, аби принизити значення цієї події, на сторінці 213 говориться, що «відповідно до Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» 30 травня 1999 р. кияни вперше за останні сто років обирали голову виконавчої влади — міського голову». В дійсності, вперше прямі вибори голови ради і виконавчої влади населенням міста Києва, про що детально мовилося вище, відбувались у 1994 році, на яких було обрано мене. Вибори ж на Подолі — що загальновідомо — були відмінені водночас зі скасуванням магдебурзького права у 1834 році, тобто за 165 років до виборів 1999 року. Не лишень із логікою, а й з арифметикою у авторів щось явно не склалося. Не міг змиритись Омельченко з тим, що не він — перший мер. Але дуже кортіло. Та що там історія. А навіщо тоді придворні літописці? І викручували, аби догодити шефові.

Це вони, одразу після призначення в липні 1996 року главою міської державної адміністрації, почали запопадливо називати його мером, хоча обраний дійсно мер був на місці, а посада головного адміністратора столиці інакше як на префекта не тягнула. Історики навіть, аби остудити пил підлабузників Омельченка, виступили в «Хрещатику», де популярно пояснили, хто є мер, а хто префект. Я ж тоді радив користуватись українськими назвами посад: голова Київради й голова адміністрації.

Хоча законність у згаданих подіях була на моєму боці, замовчується той факт, що до мене та до людей, які стали на мою підтримку, висувались несправедливі і принизливі звинувачення, тиражовані у ЗМІ, нам багато місяців не виплачували заробітну плату, перешкоджали у користуванні робочими приміщеннями, транспортом, зв'язком тощо. Промовчали автори й про те, що ця ситуація неодноразово розглядалась органами Ради Європи й дії міської виконавчої влади й депутатів-«більшовиків» ними були засуджені.

Отже, автори посібника вдалися до випуску інформаційної продукції про ці події не задля задоволення інформаційних потреб читачів на принципах об'єктивності, повноти й точності, як того вимагає ст. 5 Закону України «Про інформацію», а з метою створення негативного враження про мою діяльність на чолі міської влади. Наведені вище відомості викладені упереджено, а тому спотворюють справжні події.

Така неправдива інформація не робить честі авторам. Адже вони знали, що посібником будуть користуватися юні читачі, які через брак досвіду не зможуть дати належну оцінку викладеному.

Водночас, дорослі послужливі дядьки з числа керівників освітянської галузі столиці годують дітей віршиками про «видатного» Омельченка. З цією метою посприяли поповненню бібліотек шкіл і іншим «нетлінним твором». Інтернет-видання «Обком» (16 червня 2004 р.) під шапкою «Стихоложество. Поэт в столице больше, чем поэт, — он Мэра вдохновенный воспеватель!» повідомило: «В школьные библиотеки Киева поступил поэтический сборник, прославляющий мэра Александра Омельченко и других выдающихся деятелей украинской современности ... Из всех экстазов, недоступных простым смертным, главными являются наслаждение властью и громкой грубой лестью. И в искусстве льстить начальству пределов не бывает ... Но основное содержание сборника — не политические баталии. Основная тема — «любовь» к Киеву и восхищение теми, кто верховодит в городе (вперемежку с восторженными зарисовками легко узнаваемых объектов) ... Вот какой литературой школьникам столицы «прививают любовь» — то ли к вокзалу, то ли к Кучме с мэром Омельченко». Журналіст ілюструє текст і прикладами пропонованих дітям для розучування «поетичних» форм на кшталт:

«В нашій незалежній Україні
у казковім Києві-Герої
Олександр Омельченко є нині —
Він оберігає всіх покой...
Оберіг — це його турбота
Про електро і про газ.
Щоб не в когось була «Тайота»,
А ще краща і у вас...
Це ж Омельченко про все —
Щастя й радість всім несе».

Великий кормчий Мао відпочиває.

Холуйство та «промивання мізків» із застосуванням усіх методів зведено нині в ранг офіційної міської політики і набуває вже маразматичних, непристойних форм. Точно згідно із Козьмою Прутковим: порою «усердие превозмогает рассудок».

Також не вважав розумним і етичним витратити державні гроші, техніку й інші ресурси підлеглих держадміністрації структур на звеличування окремих особистостей, ведучого програми зокрема. У місті досить проблем,

що вимагають уваги міських бонз, у тому числі й у транспортній галузі, якою «опікувався» на той час Салій.

Терміново затвердитися, усвідомлюючи, що їхній час закінчується, зі своїм поглядом на новітню київську історію, і нав'язати її глядачам, — було, мабуть, головною задачею, що ставили перед собою автори цього циклу передач. Усе інше — антураж, димова завіса.

І. Салій ще за кілька років до того мав, точніше, декларував, бо тоді це було вигідніше, іншу точку зору на події у місті й державі, ставлення до мене. В моєму архіві зберігся документ, де красується, поруч із підписами представників політичних партій різного спектра (і правого, і лівого спрямування, і центру), автограф Івана Миколайовича.

Відозва

учасників мітингу громадськості Києва на підтримку прийняття Верховною Радою Закону «Про столицю України — місто-герой Київ»

м. Київ

22 березня 1998 року

Дорогі кияни!

Наше славне місто Київ із давніх-давен було знане в Європі як історичний центр культури, освіти й торгівлі. Матір'ю міст руських називали його в часи Київської Русі. Ще в XV столітті Київ мав статус самоврядного міста. На жаль, сьогодні від його самоврядування залишилася лише пам'ятна колона Магдебурзького права.

У Києві — один із найнижчих рівнів життя серед усіх європейських столиць. У Києві більше вмирає людей, ніж народжується. У Києві найбільше жебраків і безпритульних дітей.

У Києві немає господаря. І саме через відсутність самоврядування влада обдирає наше місто — нас із вами, — як хоче: лише в 1998 році з міського в державний бюджет Київ повинен відрахувати 453 мільйони гривень — в 4,3 раза більше, ніж усі інші області-донори, разом узяті. І при цьому глава адміністрації Президента офіційно заявляє, що прирівнюється за своїм статусом до області. Така «рівність» — це знущання над Києвом і киянами, якого не знала історія міста.

Київ позбавляють не лише статусу столиці, але й елементарних передумов для розвитку виробництва, бо всі більш-менш вагомні замовлення в промисловості віддаються іншим містам, керівники яких зуміли

відстояти інтереси своїх городян. Владі немає діла до армії безробітних киян. Вона не дбає про створення нових робочих місць. У Києва вилучають кошти, які так необхідні для соціальних потреб. У Києва відбирають і передають у загальнодержавну власність (фактично — в розпорядження верховної влади) палаци, будинки без будь-якого відшкодування в муніципальний бюджет.

І немає кому сказати рішуче «ні», бо голова міської держадміністрації просто не сміє заперечувати тому, хто його призначив на цю посаду. А законний голова Київради, незважаючи на судову вимогу, не допущений до виконання своїх функцій і навіть позбавлений права зайняти робоче місце в Київраді. Працівники Київради протягом восьми місяців не отримують зарплати.

У киян до останнього часу була надія, що, обравши міського голову, вони, нарешті, доб'ються реального самоврядування. Але влада робить усе, щоб заблокувати прямі вибори міського голови Києва. Президентське вето на Закон «Про столицю України — місто-герой Київ» — остання ланка в ланцюгу антидемократичних спроб позбавити киян можливості самим вирішувати свою долю.

Шановні кияни! Не дамо відібрати в нас вистраждане нами право на самоврядування, гарантоване Конституцією України! Відстоїмо демократичні прямі вибори міського голови Києва!

Потім, коли кон'юнктура змінилась, він у черговий раз продемонстрував свої неабиякі здібності до перевтілення.

Рівень же елею в передачах, про які йде мова, був просто безмежним, доведеним до нудоти. «Слава Омельченку і його вірному соратникові Салію!» — такий захоплений вигук, за задумом авторів, мав зірватися з вуст вдячних глядачів. Складалося враження, що і Земля крутиться навколо своєї осі лише завдяки їхнім зусиллям. (Таке непристойне, із перебором навіть для звиклих до цього придворних писак, вихваляння Омельченка не допомогло Салію втримати посаду — в листопаді 2003 року, одразу після святкування свого 60-річчя, він був відправлений на пенсію, хоча, напевно, розраховував ще працювати не менше, ніж його шеф. Але, як відомо, зрадників і перебіжчиків ніколи не поважали — їх лише використовували. Так і вчинили із Салієм — у 1999 році наблизили, аби позбавитись конкурента на виборах, тримали біля ноги весь цей час, примушуючи не тільки вірно служити, але і вголос співати алілуя, всіляко цим принижуючи. А коли він виконав свою роль, у тому числі й у виданні останньої книги, його викинули, як зайвий предмет. Згодом саме у такий спосіб із ним обійшлися, спочатку, після серії замовних прес-конференцій, спрямованих

ним проти свого колишнього патрона Омельченка, призначивши на вдячність першим заступником міністра транспорту, а дев'ять місяців потому, коли потреба в його послугах відпала, звільнили з цієї посади.)

Пам'ятаю, як щоразу, ведучи зі мною переговори щодо участі у своїй передачі, Салій, починав розмову зі слів: «Ну що, немає куди йти?», промовляючи їх, зловтішаючись, із неприхованою насолодою. Це був період одразу після виборів, коли я не міг улаштуватися на роботу.

А як Вам це «ноу-хау»: І. Салій, якого розпирало від самозамилування, сам бере у себе інтерв'ю, де вже і своє поведження під час сумнозвісного (згаданого в першій главі) страйку транспортників 1993 року видає як щось героїчне. Щось не пам'ятаю таких прикладів у журналістиці. Навіть Горбачов, пригадую, записуючи свої бесіди з діячами своєї епохи для одного з великих телепроектів, коли дійшла черга до нього, помінявся місцями з Геншером, що і повів із ним розмову. До речі, жартуючи, пропонував, — а давайте в Салія візьму інтерв'ю я, щоб уже зовсім було по справедливості. Не оцінили гумору.

Крім самовихваляння за рахунок зібраних із городян податків, у цих панів, як розумію, було ще й бажання поквитатися зі мною та насолодитися, так би мовити, своєю тимчасовою перевагою. Для цього і було потрібно витягнути мене на передачу.

Салій, якого я у свій час підтримав при призначенні в 1992 році представником Президента, наступного дня після мого приходу на цю ж посаду у квітні 1993 року, оголосив мені істинну війну і веде її дотепер. Не може, певно, заспокоїтися, що я виявився більш удачливим від нього: і вибори він мені з тріском у 1994 році програв, і результати роботи в моєї адміністрації виявилися набагато вагомішими. А Омельченко ніяк не може змиритися з тим, що він так і не зміг, незважаючи на титанічні зусилля, мене перебороти й зламати, примусити, як зробили уже всі інші, прийти на уклін. Не дочекається! У якій би складній ситуації не знаходився, але просити щонебудь у людей, яких просто зневажаю, ніколи не буду.

І насамкінець, мене абсолютно не влаштовував запропонований формат передачі. Чому в якості ведучого Салій? Правильнішим був би варіант незалежного журналіста, і тоді всі були б у рівних умовах. Так, принаймні, роблять у цивілізованих країнах під час теледебатів.

Та й підбір учасників викликав сумнів.

Скажіть, будь ласка, ну, яке відношення має до заявленої теми про керівників міста той же Мосіюк, заступник голови Київради, крім того, що він улюбленець Омельченка? Ну, виконував він якийсь час обов'язки замість Малишевського (за обставин, про які я писав у п'ятій главі). Та у нас таких виконувачів обов'язки за роки незалежності були десятки. Ми, глави

районів, тоді навіть не помічали цієї опереткової персони. Він і не усвідомлював, мені здається, що ж таке це міське господарство. Влада його далі будинку Хрещатик-36 не поширювалася. Або Данькевич, обраний депутатами на початку 1993 року на неіснуючу тоді в Києві посаду голови міськвиконкому, і який протримався на ній три тижні, так ніким офіційно не визнаний. Зрештою, не тягне називатися мером і сам Салій, будучи рік просто призначеним зверху чиновником, що не мав навіть мінімальної підтримки й довіри з боку столичного депутатського корпусу (відповідні цифри називалися в першій главі), — у той час на це звання більше підходив голова міської ради В. Нестеренко. При всій моїй щирій повазі до В. Гусєва, В. Згурського, а вони дійсно багато зробили для міста, — справжніми господарями в Києві були не вони. Не таємниця, що реальними керівниками міста були перші секретарі міськкому партії, яким і належала влада. За логікою речей, якщо хотіли вести мову про всіх керівників столиці, на передачу треба було запросити і цих людей — Ю. Єльченка, К. Масика й А. Корнієнка, тим більше, що вони таке бажання виявляли, але їм було відмовлено. Якщо ж мова йшла тільки про мерів, то в дійсному розумінні даного слова, інститут мера в Києві існує лише з 1994 року, подобається це комусь чи ні. І це непорушний історичний факт.

Загалом, і з цієї сторони більше запитань, ніж відповідей. Хоча сказане частково дає відповідь на питання: чому ж так наполегливо затягували мене на цю передачу? Без першого всенародно обраного мера вона була б просто неповноцінною, і не мала би таких претензій на ґрунтовність і повноту.

Крім того, як мені відразу дали зрозуміти — прямого ефіру не буде. Я ж уже багато років віддаю перевагу саме цій формі теле- і радіо спілкування, пам'ятаючи свій деякий сумний досвід, коли сказане тобою — після редакторських ножиців — на екрані перетворюється в щось протилежне. Тому, якщо навіть траплялися записи, завжди проводив їх або в режимі фіксованого часу, або з чітко обговореними параметрами, що саме в будь-якому випадку повинне залишитися в кадрі чи ефірі.

Мені надійшла по власних каналах інформація, що на передачу зі мною уже заготовлені спеціальні матеріали, що будуть вставлятися в монтований матеріал. Їм потрібно було тільки отримати мене в кадр, а потім викинути все сказане мною і шляхом монтажу подати мене в непривабливому ракурсі. Мені приділялася роль статиста в цьому спектаклі, такого собі хлопчика для биття. Я ніколи не грав кимось написану для мене роль. Не став цього робити й цього разу. Салій не міг приховати роздратування, буквально стікав жовчю на екрані, реагуючи так на те, що я, розгадавши їхній задум, зірвав їхні плани і не дозволив йому виконати завдання по моїй дискредитації.

Виходячи з усього вищесказаного, я відмовився від участі в даній програмі. Остаточо справдився у цій думці після чергової розмови із Салієм. Він мені буквально не давав спокою, телефонуючи мало не щодня. Спочатку десь із півгодини скаржився на свою долю, як його утискають у міській адміністрації, працюють проти нього на довиборах до міської ради. Потім агітував за участь у передачі. Я відмовлявся. Назавтра все повторювалося. Одного разу, після трансляції серії про покійного В. Нестеренка, я його запитав: «При чому тут Яловий? (який у дні путчу 19 серпня 1991 року — про це воліють, аби ніхто не згадував, — будучи виконувачем обов'язків голови міськвиконкому, проводив селекторну нараду з керівниками районів та міських управлінь і служб, давав певні настанови — Авт.) Він із Василем Павловичем не працював і ніколи не був до нього близький. Згадай, хто був на похоронах. Крім мене й тебе, більше з керівників міста — нікого. Не було і колишніх колег по депутатському корпусу. Міська адміністрація не допомогла сім'ї. Усі витрати по похованню взяв на себе В. Бабич. Місце на Байковому кладовищі виділили недалеко від крематорію. Де ж вони були тоді? Про що розповідає Яловий?» — «Ти правий, — відповів Салій. — Але, розумієш, це ж моє начальство». Мені нічого не залишалось, як сказати: «Ну тоді все ясно, ця передача не для мене».

Так само я пояснював свою позицію і представникові Салія Миколі Черненку, який, за його дорученням, вів зі мною переговори щодо написання матеріалу для книги. Тому те, що вони потім написали, пояснюючи мою неучасть у їх задумі, що я нібито «не в змозі ще оцінити власну діяльність у період свого керування містом», є нічим іншим, як вигадкою й намаганням зберегти гарне обличчя при поганій грі.

Є декілька типів співрозмовників. З одними говориться легко, і у більшості випадків бесіда залишає приємні спогади, а нерідко і збагачує тебе новою інформацією. Є такі люди, які вже однією присутністю у кімнаті вносять нервозність, навіть не вимовивши ані слова. Я їх називаю енергетичними вампірами. А після розмови з ними просто нестерпно болить голова. До таких, ще і з очима, що постійно бігають у різні боки, відноситься Омельченко. З ним, в мою бутність мером, всі мої заступники відмовлялися працювати в одних комісіях, просили не розписувати на них спільно документи. Салій же, зі своєю манірністю, постійними «ужимочками и ухмылочками», характерними жестами, нещирим, важким виразом обличчя, — належить до ще однієї категорії: таких собі удаваних простачків, хто «себе на уме». Після спілкування залишається відчуття, що ти тримав у руках в'юна й одразу хочеться їх помити.

Омельченко, за словами самого Салія, постійно цікавився тим, чи буду я зніматися для цієї передачі. Довідавшись про мою відмову, також не прийшов. Щоправда, із цього приводу Іван Миколайович змовчав, більш того, виступив дублером, у відношенні мене ж вибухнув хіба що не прокльонами.

Нікого я не уповноважував і виступати замість себе. Більш того, просив не робити про мене взагалі передачі, заощадити кошти, проте вона вийшла — без моєї участі. Автор досхочу потішив своє самолюбство і власні комплекси. Залишу без коментарів окремі некоректні висловлення на мою адресу, нехай це буде на совісті тих, хто їх собі дозволив. Скажу про інше. Крім того, що ці добродії переступили прийняті морально-етичні норми, вони допустили ще й юридичні порушення, зокрема заборону Конституційного суду на поширення деякої інформації щодо певної особи, без її на те згоди.

Відносно книги. Коли я побачив передачу по телебаченню, вирішив дати матеріал для неї, де показати реальну картину подій, що відбувалися, аби кияни могли все ж таки пізнати дійсне обличчя міських стернових. Поставив лише умову: мені повинні бути дані письмові гарантії, що все написане мною буде надруковане без скорочень і вилучень. Пообіцяли, правда, увесь час дзвонили й натякали, — поменше би персональної критики Омельченка, а краще, якщо її зовсім не буде. Після того як матеріал, десь сторінок на двадцять п'ять, був готовий, гарантій не підтвердили. Довідавшись із моїх слів, що текст досить критичний, а усі діючі особи в ньому подані без прикрас, контакти зі мною обірвали. Книга була надрукована без мого інтерв'ю. Побоялися. І на презентацію в мерії, зрозуміло, ніхто не запросив.

Така історія. Ця ситуація стала поштовхом для написання книги, яку ви зараз читаете, а ненадруковані ними матеріали лягли в її основу.

Потім в одній з наступних передач, розуміючи, мабуть, підлість свого вчинку, Салій намагався виправдатися, — мовляв, ми не виявляємо упередженості стосовно Косаківського, а лише маємо свій погляд. Ніхто не віднімає в Салія права власного бачення нашої загальної історії й окремих особистостей, але, погодьтеся, робити це треба з дотриманням хоча б елементарного такту, в межах рамок пристойності, що личать цьому випадкові, не говорячи вже хоча б про видимість поваги до людей, що проти бажання Салія, але з волі сотень тисяч киян, знаходилися у керма столиці. Але, напевно, якщо з молоком матері не всмоктав, що таке добре, а що таке погано, то отут уже навряд чи чимось допоможеш.

До деякої міри він сам дав оцінку своїй книзі в ході інтернет-конференції 8 жовтня 2004 року (<http://www.conference.osp-ua.info>): «Я ще

маю наміри дещо переосмислити останні три глави цієї книги, і, можливо, видати окремим виданням. Це глави, присвячені періоду керівництва містом Салієм, Косаківським та Омельченком. Бо коли я писав цю книгу, то працював заступником в Олександра Олександровича, і хоч я намагався бути об'єктивним, але все ж таки...»

В жовтні 2003 року в газеті «Уикенд» за підписом Олександра Пелозо був розміщений критичний відгук на згадану вище книгу «Не тот без Салия Киев, и Днепр-речка не та», в якому йдеться, що після її прочитання «...может сложится мнение, что вся новейшая история Киева делится на два периода — «до Салия» (подготовительный) и «после Салия» (закрепляющий успехи Ивана Николаевича)». І далі: «Обостренный интерес Ивана Николаевича к теме взаимоотношений по линии «предшественник — преемник» становится понятен по мере прочтения книги. Бывший представитель Президента Украины в Киеве смертельно обижен на пришедшего ему на смену Леонида Косаковского, с которым, по личному признанию Ивана Николаевича, «так и не смог добиться по тем или иным причинам установления нормальных отношений»... На отношении Салия к Косаковскому следует остановиться особо. Поскольку Леонид Григорьевич отказался давать интервью Ивану Николаевичу, последний обсудил персону своего преемника (Косаковский руководил Киевом в 1993–1997 годах) с одним из его бывших заместителей — Владленом Ковтуном: «Давайте, Владлен Кузьмич, посмотрим правде в глаза. Леонид Григорьевич как городской руководитель имел возможность еженедельно в наилучшее субботнее время обращаться к киевлянам на популярном тогда телеканале «ТЕТ» по поводу городских проблем, которые он вроде бы (?! — Авт.) успешно решает. К тому же к его услугам была бесплатная еженедельная газета «РЮ», которая миллионным тиражом вбрасывалась в почтовые ящики. А еще была официальная городская газета «Крещатик». Ответ собеседника: «Хочу подчеркнуть, что это была честная победа. В том понимании, что тогда не было фальсификаций на избирательных комиссиях или где-то еще», — автора явно не удовлетворяет, и Салий продолжает атаковать...»

Кореспондент звертає увагу і на таку обставину: «Иван Николаевич уверяет читателя, что «ради большей объективности освещаемых событий... очень часто пытался абстрагироваться от них». Желание, на мой взгляд, к сожалению, почти нереализованное, поскольку на передний план выступало совсем другое — каждый герой книги обязательно вспоминает об авторе. Если же он об этом и не помышлял, то Иван Николаевич задавал наводящий вопрос, как, например, в беседе с председателем Киевского горисполкома в 1968–1979 годах Владимиром Гусевым.

«После того, как Вас устранили с должности, спустя сколько лет пришлось побывать в своем бывшем кабинете в горсовете? Когда Вас туда пригласили? Какими были Ваши чувства, эмоции?»

Владимир Алексеевич был вынужден реагировать на «подсказку»: «Первый раз я пришел в свой бывший кабинет, когда главой Киевгоргосадминистрации был Салий Иван Николаевич. Вы пригласили меня... Вот это был первый и последний раз». Фамилия главного героя прозвучала, и разговор снова вернулся к событиям 30–40-летней давности.

Такой прием, действительно «оригинальный по форме и технологии», автор использует и далее».

І справа не лише в тім, що у такий спосіб подається читачеві неправдива інформація: той же Володимир Олексійович Гусев неодноразово бував як за моїми запрошеннями, так і за власною ініціативою, у мене в кабінеті на Хрещатику-36, на засіданнях міськвиконкому, на урочистих заходах, в якості й екс-голови міськвиконкому, і консультанта голови одного із провідних на той момент комерційних банків, представляючи в органах міської влади його інтереси, а в тому, і це найголовніше, що це чинилося з боку Салія абсолютно цілеспрямовано, аби створити у тих, хто візьме у руки цей опус, відповідну — позитивну — думку про себе і кинути тінь на свого наступника. Чого варті й підбір документів певного спрямування, фотографій у розділі про мене, і негативні, злобливі коментарі, яких «удостоївся» тільки я.

Останнім часом спостерігається дивна тенденція: до мого паплюження підпрягають людей, які, працюючи у мене, якраз і відповідали за ті напрямки роботи, що тепер — на замовлення міськадміністрації, чи під її тиском, — самі і гудять. Досягли, що й казати, найнижчого ступеня падіння.

Згадуєш процеси кінця 30-х ХХ століття: родичів примушували свідчити проти своїх рідних і близьких, колег — супроти колишніх товаришів по службі, друзів — доносити на недавніх побратимів, а збори за місцем проживання та праці таврували ганьбою тих, кого ще вчора підносили до небес; спеціальні уповноважені головного замовника наглядали за цими добре режисованими спектаклями, звіряючи правильність проголошених промов із заздалегідь врученими текстами. Відступників від «генеральної лінії» карали, а «правильну» поведінку всіляко заохочували: нагородами, просуванням у посаді, прощенням власних гріхів, різними подачками. Нещодавно перечитував «Московську сагу». Весь жах моральної деградації суспільства і його «кращих» представників у ті роки надзвичайно талановито й потужно показав В. Аксьонов.

Книга Салія, в цьому сенсі, викликає сильні асоціації «де жа вю». Нерідко подумки задаюся питанням: де ж та межа пристосуванства, і чи існує вона у сучасному світі взагалі? Чи моральні принципи остаточно підмінило поняття власної вигоди? Мені, що ще з дитинства сприйняв і сповідував мушкетерські принципи: «Один за всіх і всі за одного» і «Ми дружбі завжди вірні до кінця» із цим було найважче змиритися. Як кияни, проявивши байдужість, не кинулися захищати обраного ними мера, що постраждав через захист їхніх інтересів, так і удавані друзі й соратники в критичний момент не допомогли. В добру годину всі друзі й побратими.

«Друзі обманюють друзів, банкіри — клієнтів, політики — виборців. Загалом — час загального обману», — якимось почув фразу у одному з останніх серіалів, що найточніше відбиває загальну атмосферу у сучасному суспільстві. Я особисто не маю сумнівів, що кожна людина за будь-яких обставин має зберігати обличчя, втрата його — це особистий крах, який не може бути виправданий нічим — турботою про безпеку сім'ї, необхідністю зберегти роботу чи іншими причинами. Недарма кажуть — бійтесь тих, хто посміхається й лестить. Першими вони і продають. Зрадники у всі часи намагалися виправдатися, але залишалися зрадниками. Достоевський колись записав у своєму щоденнику, що головне сучасне лихо — у можливості не вважати себе мерзотником, вчиняючи явну й безперечну мерзенність. Що й казати, перемагають герої кон'юнктурної хвилі, майстри бігу на короткі дистанції. Пригадуються пушкінські рядки:

Враги его, друзья его
(Что, может быть, одно и то же)...
Врагов имеет в мире всяк,
Но от друзей спаси нас, боже!

Дехто з мого оточення або переметнувся, або відійшов убік до прояснення ситуації, віддали перевагу страусиній позиції: засунути голову в пісок і в такий спосіб перечекати смуту. Дуже прикрою виявилася поява в нашому середовищі «подвійних агентів» і відвертих зрадників. Болючіше за все було усвідомлювати пряме відступництво з боку деяких тих, хто був поруч. Але — то вже все у минулому. Суддею нікому бути не хочу і не маю права. Суд буде один для всіх — Вищий. Єдине, пригадую слова А. Собчака з його книги, що В. Путин — його колишній перший заступник — у всій історії з ним виявив себе як високопорядна людина, не тільки не зрадив, як багато інших, але і виступив відкрито на його захист. Тоді це було ризиковано, але даний факт відзначили всі, навіть Б. Єльцин у своїх

спогадах. Ну, що ж, тому він тепер Президент Росії, не всім дана сміливість діяти подібним чином. У нас більшою доблестю вважається підлезування.

На різних сторінках книги Салія дізнаєшся, як соратники нинішнього градоначальника безпідставно критикують мене і мою адміністрацію за стан справ у будівництві, хоча за цей напрямок роботи він же, Омельченко, будучи моїм заступником, ніс відповідальність; колишній перший заступник говорить про якісь невиконані мною програми, що якраз належало до його компетенції; інший заступник розмірковує й дає негативну оцінку окремим моїм розпорядженням, які сам же візував і подавав на підпис. Примітно, що жодного разу і ніде в ті дні вони про такі свої думки офіційно не заявляли. Навпаки, якщо підняти пресу, всіяко висловлювались на мою підтримку, спростовуючи те, на чому сьогодні акцентують увагу. Дивовижна мімікрія, чи не так? Але все ж мусить мати свої межі. «Не судіть людину по її друзях; не забудьте, що в Іуди друзі були бездоганні», — спадають на думку у цьому зв'язку слова Е. Хемінгуея. Так вони відпрацьовують свої 30 срібників.

Усе-таки не можна ж так топтатися по своєму власному минулому, зраджуючи навіть не мене, а себе самого й своїх колишніх колег.

В кінці 80-х — на початку 90-х років минулого століття ми з Іваном Миколайовичем були колегами — спочатку першими секретарями райкомів, а потім головами районних рад. Нормально спілкувались і на офіційних заходах, і в неформальній обстановці, обмінювались інформацією, ділились досвідом, радилися. Салій був людиною своєрідною, любив зовнішні ефекти. Ми, його колеги, до цього ставилися спокійно — кожний має право на свій власний стиль. Не звертав і я уваги на різні дрібниці. Приміром, акцентування уваги на своїй особі при відкритті музею М. Булгакова, що був розташований на Подолі, але фінансувався нами з бюджету Печерського району через музей історії Києва як його філіал. В цьому був весь Салій.

Коли стало питання — після президентських виборів 1 грудня 1991 року та ухвалення відповідного закону — про призначення представника Президента у Києві, я як староста у нашій неформальній спілці голів районів міста, підписав у березні 1992 року звернення до Кравчука про підтримку кандидатури Салія. Подейкують, що воно відіграло вирішальну роль при прийнятті рішення. Хай там як, але в день призначення, із самого ранку, Іван Миколайович наніс перший візит на Печерськ, де в моєму кабінеті якраз зібрались всі керівники районів для обговорення поточних справ. Приїхав він із своїм наступником — Г. Романюком. Обговорили деякі кадрові справи, першочергові кроки. А наступного дня запросив разом з А. Мокроусовим, який організував його підтримку з боку нардепів, до себе в

кабінет на Хрещатик-36 і запропонував піти до нього заступниками. Ми з Анатолієм Олексійовичем відмовились.

1 квітня 1992 року нас призначили представниками Президента у районах. Процедура була такою. Запросили всіх на Банкову, в колишній зал засідань секретаріату ЦК. Салій представляв кожного претендента, давав характеристику, питань ні до кого не було. Щодо мене, то Іван Миколайович пожартував, — не хоче, мовляв, спустатись з Печерських пагорбів на Хрещатик. Леонід Макарович відреагував у такому ж дусі. Тут же підписав один на всіх указ, і ми приступили до роботи.

Конфліктів особливих майже не було, хоча спроби підім'яти райони під себе почалися одразу. У двох випадках я письмово звертався з протестами і відстоював наші позиції: коли квартуправління намагалось перебрати собі розподіл житла поточного звільнення, а райони тільки завдяки йому і трималися, надаючи його черговикам; і коли Салій намагався своїми рішеннями надати в оренду нежитлові приміщення, віднесені до власності районів.

Я вже розповів, як відбулось моє призначення після Салія. Я його не підсиджував. А у мене Омельченко був «кротом», потихеньку копав під свого керівника. Попри це, із незрозумілих для мене причин Іван Миколайович із першого дня моєї роботи став до мене в опозицію. Я надав йому зал кінотеатру «Жовтень» для презентації книги, а його об'єднанню «Вибір» — новий офіс. Мені ж навіть не надали визначеного законом приміщення для депутатської діяльності, про що мовилося вище. А коли я хотів в одній з бібліотек представити свою книгу, приміщення в цей день оголосили аварійним і зустріч зірвали. А потім вилучали примірники книги з інших бібліотек. Очолювану ж мною Лігу історичних міст викинули на вулицю. Так що Салію на мене не було за що ображатись. Але сам він не упускав жодного випадку, аби не напасти на мене. Утіха така.

От і в інтерв'ю «Бульвару» № 23 у вересні 2003 р. вічний бунтар (? — навіть не взяли у лапки. — **Авт.**), як назвали його в газеті, Салій видав цілий ряд «пасажів», в тому числі стосовно мене. Не можу їх не прокоментувати.

По-перше, не зовсім відповідають дійсності і є значним перебільшенням твердження про головну підставу звільнення Салія — нібито через непередачу МЗС будинку по вулиці Михайлівській, 1. Адже під час мого призначення, в ході бесіди Л. Кравчук таких завдань не ставив, а на моє питання махнув рукою і сказав: «Вирішуй, як вважаєш за потрібне».

Будинок колишнього міськкому партії я не любив — в нього була якась недобра аура, і, крім того, він був незручний для роботи. Я це знав, бо працював у ньому з 1985 по 1988 роки. На стороні, яка виходила вікнами на Дніпро, взимку, як вікна не заклеювали, було дуже холодно, люди сиділи в

пальто, постійно застуджувалися й хворіли. Я вирішив одразу вселятись у будинок на Хрещатику, туди і відвідувачам було легше діставатись. І взагалі, переїзд адміністрації Салія на Михайлівську площу був помилкою, незрозумілим капризом. Крім незручностей і дезорганізації, він нічого не приніс. На День Києва в травні 1993 року ми вже повністю перемістились на Хрещатик. Ніхто нас, між іншим, не підганяв і в подальшому, і два поверхи (5-й і 6-й) на Михайлівській, 1 ми звільнили лише через два роки — в кінці 1995-го.

На реальні причини звільнення Салія трохи відкрив вічі «Київський вісник», в якому у вже цитованому мною на початку глави матеріалові зазначалось: «Сергій Головатий, ще в ранзі міністра юстиції України, недвозначно висловився про результати розслідування та оприлюднення фактів зловживання конкретними керівниками: «Так було з Представником президента України в Києві Салієм, який лише одним розчерком пера «подарував» фірмі «Україна Моторс» 1,5 мільйона доларів США з міського бюджету. Ми добилися звільнення І. Салія з посади і порушення кримінальної справи».

Це було ще до мого призначення на посаду, тому твердження Івана Миколайовича про мою причетність до її порушення не відповідають дійсності, оскільки справжні ініціатори про це відкрито заявили. Та й сам Салій в інтерв'ю Г. Сікорському 4 листопада 1997 року, опублікованому у «Киевских ведомостях» у великому матеріалі про справу «Україна Моторс», сам визнав, що це та історія, «из-за которой меня уже однажды отстраняли от должности».

Газета нагадала суть справи. «Ровно пять лет назад тогдашний президентский представитель в Киеве Иван Салий предписал столичному комитету экономики выделить полтора миллиона долларов фирме «Украина Моторс». На пять месяцев под пять процентов. Но вышла осечка: деньги в городскую казну не вернулись ни через пять месяцев, ни спустя пять лет. Фирма по решению арбитражного суда была объявлена банкротом, а городская прокуратура завела дело, которое ныне состоит из многих запылившихся томов. Бывший президент фирмы г-н Гражданкин Владимир Николаевич — даже, как потом выяснилось, не гражданин Украины — загадочно исчез. Причем во время одного из допросов в прокуратуре попросился, понимаете, в туалет, откуда до сих пор не вернулся. По просьбе Украины Москва на Гражданкина объявила федеральный розыск».

Щоправда, шукали якось дивно — ніяк не могли (чи не хотіли?) знайти. Коли мене звільнили з посади, ввімкнув телевізор і побачив цього Гражданкіна — у програмі новин по УТ-1 (!) о 21.00. Він там розповідав, як при Косаківському було погано з інвестиціями, показував якісь малюнки

того, що він тепер буцімто будуватиме. Людина, яка знаходиться в міжнародному розшуку, обікравши міську казну, спокійно красується на першому загальнонаціональному каналі телебачення, а його і дотепер нібито шукають. Певне, вкрадені ним гроші потрапили в потрібні кишені. А головні фігуранти цієї справи зараз знову працюють на керівних посадах в адміністрації. Країна чудес, що і казати.

Подібні версії мають право на життя. Але, спираючись на презумпцію невинуватості, не буду, на відміну від своїх опонентів, видавати їх як доведений факт. Так це було чи не так — стверджувати не беруся. Залишимо це професіоналам. Водночас не існує диму без вогню. Мої джерела інформації свідчили, що такі розмови не безпідставні. В одній з попередніх глав я розкрив систему постачання відомостей для чиновників такого рангу. Окрім цього, чимало цікавого для роздумів давали і так звані неформальні контакти з іншими керівниками.

Особистою ціною високої посади мера столиці для мене була повна втрата приватного життя. Я потрапив до неї у полон. Сім'я мене практично не бачила. Усі сили й час із ранку до пізнього вечора забиравала робота (утрачене здоров'я по крихтах збираю зараз). Здавалося б, щойно зайшов рано вранці до кабінету, а подивився у вікно — там уже пізній вечір. За справами не було можливості підняти голову вгору. Правий був І. Тургенєв: «Время (дело известное) летит иногда птицей, иногда червяком; но человеку бывает особенно хорошо тогда, когда он даже не замечает — скоро ли, тихо ли оно проходит». На все інше, в тому числі і на зустрічі «без краваток», не було ні можливостей, ні бажання.

Не любив я ці застілля, де не було щирості, а тости проголошувалися не за людину, а на честь стільця, на якому вона сиділа. Не хотілося марнувати на них час, коли його катастрофічно не вистачало, щоб розв'язувати вузли міських проблем. Унікав їх усіляко, що багатьом не подобалося: бач який, не хоче з нами чарки випити. Іноді це загрожувало стати і вироком. Але потім на мене махнули рукою і якимось звикли до такої моєї поведінки, перестали ображатися.

Правда, постійно доводилося брати участь у різних офіційних заходах, складовою частиною яких були кава чи чай у кімнатах президії у перервах або фуршети по закінченню. Від них не можна було відвертитися, особливо, якщо були присутніми вищі посадовці держави. Були ще й офіційні прийоми на честь іноземних гостей та й ми від імені міста проводили їх декілька разів на рік із нагоди урочистих подій.

Розчарую любителів різних там хронік так званого «світського життя» — це й не життя як таке, нічого для душі й розуму воно не дає: порожні розмови ні про що, фальшиві посмішки і т. ін. Ставився до світських раутів

байдуже, а якщо говорити відверто — у глибині душі їх терпіти не міг. Для мене вони були лише частиною роботи, певним ритуалом і нічим більше.

Але поступово склалося певне коло людей, із якими я контактував не лише з вимог протоколу чи етикету, а й із задоволенням. Це — секретар адміністрації Президента Микола Хоменко, міністр оборони Віталій Радецький, міністр внутрішніх справ Андрій Васишин, голова Служби безпеки України Євген Марчук та глава Держкомкордону Валерій Губенко, міністр закордонних справ Анатолій Зленко, мій колега в Київській області Іван Капштик та ін. Це було необтяжливе спілкування, ніхто нікого не примушував пити до дна, ніколи не переходили межу і знали свою норму. Кравчук, якщо був десь присутній, на початку піднімав дві — максимум три чарки й від'їжджав, мовлячи: «Ви вже далі без мене, хлопці». Збиралися лише на професійні чи державні свята, іноді з приводу ювілею, як, наприклад, уже після зміни Президента, у В. Шмарова. Поєднували необхідне з приємним, наскільки дозволяли обставини. Це було певною віддушиною для нас, завалених справами по горло.

Наприклад, на день СБУ виїздили в Кончу-Заспу на їхню базу відпочинку, де у Марчука в номері й накривали вечерю. Іноді були присутні І. Плющ і Є. Звягільський, генеральний прокурор — їх за період моєї роботи змінилося декілька. Вели стіл, зазвичай, підструнчуючи один одного, А. Васишин і В. Радецький, які були щедро наділені почуттям гумору. Коли бував Плющ, рівних йому у цій справі не існувало. Немає нічого спільного між Іваном Степановичем — офіційною особою, і в особистому спілкуванні. На загал — не дуже вишукана мова, із широко відомими афоризмами, що стали зватися «плющизмами», а за столом — великий знавець різних байок, історій, абсолютно невимушена людина, яка з непроникним обличчям може весь вечір тримати увагу і говорити такі речі, що всі від сміху ну просто вже лежать під столом. Часто Марчук брав у руки баян, а Капштик любив поспівати. Усе це обірвалося, як тільки главою адміністрації Президента став Табачник. Почало діяти правило: більше трьох не збиратися. Йому — найвизначнішому інтриганові — скрізь привиджувалися змови.

Я на таких застіллях більше слухав, використовуючи надану можливість просто переключитися, підтримуючи розмову із сусідами на рівні, необхідному для подібних випадків. З уривків фраз, із сказаного, а іноді не сказаного з того чи іншого приводу, — а табу на жодну тему не було — ніхто ні на кого не «стукав», — складалося певне уявлення про деякі процеси в державі, що, безумовно, часто ставало в нагоді. Мав можливість я почути деяку інформацію і з питань, порушених у цій главі.

Тому думаю, що приміщення МЗС стало лише одним із формальних приводів звільнення Салія з посади. «Но там, наверное, другие соображения

еще были. Думаю, это был только повод для увольнения», — визнає і сам Іван Миколайович в розлогодному інтерв'ю тижневику «Бульвар» № 18 (436) за травень 2004 року.

Дивним виглядає твердження Салія, нібито я в 1994 році не погодився зустрітись із ним на ТБ чи провести з ним спільну прес-конференцію. На тогорічних виборах Іван Миколайович, мабуть, забув, що не вийшов у другий тур, коли мали пройти теледебати, — вони і відбулися у мене з Черняком, про що я вже згадував. В першому турі їх не планували. Щось я не пригадую, щоб були якісь дебати у Салія з Черняком або між іншими претендентами. Якби вони намічалися, обов'язково взяв би участь. Івану Миколайовичу краще було б згадати в тому інтерв'ю поведінку свого на той час шефа Омельченка в ході виборів 1999 року, коли він не з'явився в телестудію, де відбувалися виступи кандидатів на посаду мера, в порядку, визначеному виборчою комісією, а потім уникнув теледебатів із Г. Суркісом на телеканалі «Інтер». Не бачив, щоб він із кимсь дебатував і під час мерської виборчої кампанії 2002 року. Я ж у 1994-му не побоявся вийти в ефір із Черняком, на його запрошення, на незалежному телеканалі. А із Салієм в 1998 році під час виборів ми мали декілька спільних диспутів, зустрічей з журналістами, навіть на одному мітингу виступали.

«Відповідність» же поведінки самого Івана Миколайовича декларованим ним для інших вимогам засвідчив сюжет на каналі «1+1» в ТСН за 26 березня 2002 року, безпосередньо напередодні парламентських виборів, де розповідалося, що у 222 виборчому окрузі м. Києва «... бунтують кандидати у народні депутати. Представники різних політичних партій вирішили об'єднатися й виступити разом проти одного кандидата, бо, на їхню думку, він використовує адміністративний ресурс. Цей претендент — Іван Салій, соратник по політичній боротьбі мера Києва Омельченка ... Він іде на вибори від блоку «Єдність», його портрети висять скрізь у вітринах магазинів чи інших видних місцях. Конкуренти твердять, їхніх агіток виборці бачити не можуть. Кандидати від трьох різних компартій, Яблука, Нової генерації, Селянської і Соцпартій та самовисуванці чи не вперше за ці вибори об'єднались, щоб захистити свої права ... Основною, на думку кандидатів, є надмірна агітація за пана Салія та блок «Єдність» у всіх громадських закладах і держустановах району ... Плакати інших кандидатів, як кажуть вони самі, одразу ж зривають ... В одному з магазинів, який знімала група ТСН, нам поза камерою відповіли, що агітки за кандидатів Єдності наказово просили вивішувати».

Така ж ситуація була й у мене в окрузі, і в усіх інших на території міста, де йшли кандидати від «Єдності». Як пожартував один із лідерів НДП, в Києві до лав цієї партії хіба що тварин у зоопарку ще не записали, а всіх

інших мешканців столиці примушували вступати списками цілих установ і організацій. На підконтрольні адміністрації телеканали і в газети нікого з протилежною думкою не пускали на поріг. Але про це Салій не говорить ані слова, зате скільки «праведного» гніву було в його та інших вождів «Єдності» виступах із приводу таких само дій по відношенню вже до їхньої партії у регіонах. Тут ми уже чули і про адмінресурс, і про нерівність прав претендентів, і багато інших, загалом правильних, але неширих слів, що так характерно для них.

Можна зрозуміти намагання Івана Миколайовича знайти виправдання для себе свого програшу мені на виборах мера десять років тому, що, за його ж визнанням у згадуваному інтерв'ю «Бульвару», стало для нього крахом надій, найкритичнішим періодом життя, хоч — ділиться в останній книзі — «душею сподівався, що люди мене підтримають». Не так сталося, як гадалося. То до чого тут вигадувати, що завадило цьому? Не один же виступ по телебаченню (вірніше, його відсутність), якщо навіть пристати на цю позицію, вирішив долю виборів.

Адже ім'я Салія було на слуху, образ гнаного владою активно експлуатувався, «результати» роботи були всім відомі, плакатами «Я повертаюсь» були обклеєні усі стовпи у місті, телебачення, особливо національне та приватне, більше показувало його та Черняка, ніж мене. Штаб Володимира Кириловича, між іншим, розміщався у кінотеатрі «Дружба», який мав статус комунального підприємства, і літери з його назвою, величезні за розміром, підносилися над Хрещатиком. Дехто з моїх підлеглих вносив пропозиції їх демонтувати, бо на те не було потрібних дозволів, але я заборонив це робити. Ви сьогодні уявляєте подібне у Києві? Згадайте останні вибори і «рівність» кандидатів на них.

Так що у 1994 році мої опоненти мали навіть кращі можливості для агітації, ніж я, і не теледебати на той момент щось вирішували. Не гарні слова, а реальні справи стали справжнім критерієм. І в цьому перевага виявилася на моєму боці — так оцінили нас кияни.

На простаків розрахована і заява Салія, що я заморозив усі об'єкти, розпочаті при ньому. Не було просто чого зупиняти, якби і захотів, бо нічого не будувалось (я наводив дані про те, в якому стані ми прийняли місто). Навпаки, Салій роками говорив і говорив про відродження церкви Богородиці Пирогощі, але на тому і закінчилось ще за СРСР. А я в 1995 році підписав рішення міськвиконкому, і в 1997 році вона вже була урочисто відкрита. Коли в 1994 році до мене прийшов Г. Суркіс і почав просити за Івана Миколайовича, щоб я дав йому роботу, я запропонував створити спеціальну структуру по забудові Подолу і запропонував йому її очолити. Відмовився... Якби дійсно вболівав за долю окремих будов, то, напевно, мав

би погодитись. Що ж до того, що зараз діється в Гончарах-Кожум'яках, то вважаю це просто злочином, це комерційне будівництво житла для себе і на продаж сучасними товстосумами в зоні, що охороняється законом. Нищиться ще одна історична місцевість у Києві, що за нинішньої влади стало звичним явищем.

«Та якщо раніше він випинав тільки власні груди і гучно калатав туди «революційним кулаком», нав'язливо доводячи свою «богообранність», то згодом, видно з відчаю від байдужості до нього, впав у розвінчувальний раж до інших», — йдеться про Салія в тому ж «Київському віснику». Основні свої напади він спрямовує проти мене. «Та особливо руйнівним був період Леоніда Косаківського», — заявляє він на своєму інтернет-сайті, даючи свої оцінки мерам міста.

Яким після саліївського керування дісталось мені місто — читачі вже могли прочитати в цій книзі. Хто сумнівається, може переглянути підшивки газет одразу після звільнення Салія, зокрема «Хрещатика», і почитати, які оцінки, наприклад, мій постійний опонент у Київграді, депутат О. Сергієнко та інші дають його діяльності.

Стосунки Салія з депутатським корпусом можуть бути предметом окремого дослідження. Повне взаємне неприйняття — так стисло можна їх охарактеризувати. Президент України Л. Кравчук навіть примушений був 2 грудня 1992 року підписати розпорядження № 193/92-рп «Про створення комісії для вивчення причин конфліктної ситуації між Київською міською Радою народних депутатів і Київською міською державною адміністрацією». Не личить Івану Миколайовичу повчати мене, як потрібно було будувати взаємодію з депутатами, — з огляду на власний крах і повну неспроможність самому її вибудувати. З тим же складом депутатів Київграді після нього я співпрацював цілком нормально, а з наступним — усе робив, аби ці відносини були також цивілізованими. І не лише наша провина у тому, що нам не дали нормально працювати... У порівнянні зі мною, Салій мав ну просто тепличні умови для роботи.

Але ж повернімося знову до матеріалу у «Київському віснику»: «Згадаймо Івана Салія при владі в столиці — ще доти, як його з тріском зняли. Кияни досі потерпають від його бездумного «визволення» центру міста. Саме п. Салій зруйнував давню й роками випробовану схему транспортного від- та доцентрового сполучення. Тролейбуси № 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13 — уявляєте, аж сім! — ходили мало не щодень новими маршрутами! Не встигали перевішувати й переписувати таблички на зупинках, чим створювали безліч незручностей і додаткових затрат часу для киян і гостей столиці. Уже тоді пан Іван не зміг утримувати транспорт в належному стані й почав маніпулювати і відіграватися за наш рахунок.

Наслідки досі даються взнаки... І ще факт. Не в брову, як кажуть, а в око. Журналіст Євген Хорунжий у матеріалі про трасти докладніше згадує «хрещеного батька» фірми «Меркурій» Семена Юфу, який з нашими кровними грошима, коли вже нагріб їх удосталь, опинився за кордоном. Далі цитую з газети «Шулявка»: Є. Хорунжий «пригадав березневу (1994 р.) презентацію у столичному кінотеатрі «Жовтень» книги колишнього міського градоначальника Івана Салія «Я повертаюсь» (як журналіст я був присутній на цьому заході). Більш за всіх наспівав дифірамбів Іванові Салію не композитор-виконавець Володимир Бистряков, а саме Семен Юфа. Вже пізніше, — пише далі Євген Хорунжий, — я зрозумів, що міцний мур, побудований спритними ділками і владоможцями, легка артилерія не проб'є. Воістину: скажи мені, хто твій друг — і я скажу, хто ти. На чому ж тоді «поріднилися» Іван Салій та Семен Юфа? Чиє ж покровительство дало повну змогу злодієві так нахабно залізти загребущою лапою до людських кишень?»

І, закінчуючи своє цитування преси по Салію, пропоную послухати найвірнішого прихильника й соратника Івана Миколайовича — Віталія Карпенка, водночас мого найзавзятішого та найзапеклішого критика. 14 квітня 1993 року, через день після звільнення представника Президента у Києві, у «Вечірньому Києві» у редакторській колонці під назвою «389 днів біля стерна столиці, або Злет і падіння Івана Салія» він, зокрема, відзначив: «Сьогодні будуть ламати списи: чи то Салій не доріс до масштабів Києва, чи то Київ не дозрів до того, щоб сприймати Салія, але не в цьому, як на мене, причина Салієвої драми. Іван Миколайович — типовий продукт свого часу і, думається, минуле гирею чіплялося до ніг, заважало рухові вперед. Останнім часом у його діях і вчинках, у його стилі і мисленні все більше проявлявся перший секретар. Чи не звідси його нетерпимість і різкість? Чи не це є однією з причин порушення законодавства і невиконання розпоряджень вищої влади? Чи не тут криється недооцінка інтересів рядових киян, заради яких, як це не парадоксально, і працював Салій?»

Головна помилка колишнього глави київської адміністрації полягала в тому, що він не розумів простої істини: не можна праведне діло здійснювати неправовими методами; не може мета, навіть найкраща, виправдовувати засоби, якими досягається; не можна чинити добро, використовуючи для цього зло».

«Не судіть, так несудимі будете». Івану Салію варто частіше згадувати цю біблейську заповідь. А найголовніше те, на чому наголошено далі: «Тому що яким судом судите, таким будете суджені; і якою мірою міряєте, такою і вам будуть міряти».

R. S., або БИТВА ЗА КИЇВ, ЩО ЗАТЯГНУЛАСЯ НА ВІКИ

Оглядаючи понад півторатисячолітній шлях града Кия від його народження, переконаєшся, що, загалом, минуле Києва — це історія боротьби городян за свої права з вищими адміністраціями: спочатку князівською, потім литовською, польською, гетьманською, царською, радянською, а в останні роки — новою українською; під час же війн і численних навал — елементарного власного виживання.

В далеку давнину започаткувався особливий статус міста, який підкріплювався відповідними указами князів, гетьманів та царів, аж допоки Микола I не скасував магдебурзьке право. Вони дарували привілеї Києву, що й відрізняло його від інших міст. Практично кожний із них, отримавши владу у державі, намагався підтвердити, закріпити або розвинути надані своїми попередниками права. Варто згадати Богдана Хмельницького, котрий, якщо вірити науковцям, звелів карати шибеницею тих, хто зазіхав на права й вільності киян. Шкода, що послідовників великого гетьмана у цьому шляхетному прагненні не знайшлося у сучасній Україні.

І сьогодні, вчитуючись у рядки історичних документів, розумієш: на жаль, ці проблеми не втратили своєї актуальності й зараз. Багатовіковий досвід свідчить, що Київ матиме перспективу, якщо ним керуватиме влада, обрана самими городянами, якій вони будуть цілковито довіряти, котру зможуть контролювати, аби убезпечити від зловживань. Власна, подекуди гірка історія нічому нас не навчила.

Остання одинадцятирічка своєрідно виокремлюється у хроніці столиці — особливою зухвалістю поведінки чиновників, нехтуванням і попранням ними усіх цивілізованих норм поведінки. Це — історія людської підлості у виконанні керівників міста. Їхня мета — захоплення влади у Києві — виправдовує засоби: так коротко можна оцінити все, що відбувалося у нас в означений проміжок часу. Цинізм найвищого гатунку є сутністю цих людей.

Раніше, навіть за радянської влади, намагались хоча б створити видимість законності, оглядалися на реакцію населення. Зараз відверто плюють із владних кабінетів на громадську думку як на щось зайве. Розборки з політичними конкурентами йдуть «по поняттях», що вже

видається більш властивим українській ментальності, аніж формальне слідування законам.

Озираючись назад, все чіткіше усвідомлюєш, що ніяких ідеологічних причин у київського конфлікту, або, як дехто каже, «справи Косаківського» не існувало.

Я був радикальнішим від лівих у питаннях соціальних і правішим від націонал-демократів у справах державотворчих. Праві твердили, що я прихований комуніст, ліві звинувачували у відході від їхніх ідей. Вони більше говорили, я ж це робив, створюючи прецеденти. Дотримувався поради з пісні Андрія Макаревича: «делать дело, себя не оставляя на потом... окольного пути не выбирая...» У всьому, що чинив, хотів швидше отримати практичний для людей результат. Був максималістом. Як у письменників нерідко думка випереджає перо, так і я брався за те, що вважалось нереальним. І доволі часто вдавалося.

Вірогідно, за умови більш цивілізованих правил гри, а не наших печерних звичаїв, все б розвивалося по іншому сценарію. Якби мене тоді так підступно не зняли з дистанції, був би я, поза всіляких сумнівів, переобраний на посаду мера і в 1998 році, і в 2002-му (реальних конкурентів тоді не можна було роздивитись навіть у телескоп, а якби хтось у той час назвав Омельченка — відомого лише у вузькому колі, і те з певною репутацією, — його би підняли на сміх), то мав би можливість завершити розпочате.

Але життя розпорядилось інакше, і я опинився у ситуації, яка не дозволила здійснити всі мої задуми щодо розбудови столиці України. «За що з'їли Леоніда Косаківського?» — поставила питання газета «Подолія» 11 червня 1996 року. І сама ж на нього відповіла: «Якщо одним словом — за непристосуванство. А як же з довір'ям, яке виявило себе півмільйонними голосами виборців-киян? Виходить, плювати на це...»

Сьогодні можна спостерігати, як серед київського люду і на загальнонаціональному рівні все більше поширюються критичні думки щодо роботи міської адміністрації, відбувається реалістичне переосмислення діяльності Омельченка. Нерідко навіть від колишніх його соратників і прихильників доводиться чути те, що я говорив, і про що попереджав ще в 1996 році. Шкода, що прозріння відбувалося так довго, адже час утрачений і численних помилок не вдалося уникнути, «чистити авгієві стайні» доведеться добряче, багато чого вже не переробити, не переписати з чистого аркуша. Але краще пізніше, ніж ніколи.

Розмірковуючи над долями рідного міста, дійшов висновку, що історія зробила свій відбиток і на нашій натурі. В результаті багатовікових впливів народився певний сплав, що і став київським характером. Київ, як і Москва,

сльозам не вірить. Легко створює кумирів, але ще легше їх звергає; завтра забуває тих, ким захоплювався вчора. Йому не властиві сентименти; притаманні невміння й небажання боротися за свої права, надтерпимість. Тут поширений кухонний радикалізм; сподіваються на краще, не беручи ні в чому участь. Активність проявляють лише в критичні для себе і країни моменти. Помаранчевий сплеск (і те до нього більше причетні приїжджі) швидко пішов на спад. В Києві, на відміну від інших регіонів, нічого не міняється. Повний застій. Одіозні особи всі залишилися на своїх місцях.

Проте найстрашніше, — що не вийшло з міською громадою. Вона виявилася нездатною за 14 років створити необхідні захисні механізми, що дозволили б протидіяти грубому диктатові над нею з боку, по суті, купки людей.

Для киян характерні наївність і довірливість, чим часто користаються нечистоплотні політики.

Але це напрочуд талановитий, життєрадісний, працелюбний, щирий народ.

Якось — на початку 1998 року — «Киевские ведомости» запросили мене стати експертом акції «Киянин року — 97».

Відповідаючи на одне з питань запропонованої анкети («Киянин номер один»), я — і саме цими словами хотів би завершити свою книгу — написав:

«Обычный житель города, который не сломался под тяжестью ежедневных проблем, выдержал «розбудову», «курс реформ» и коррекции к нему, издевательства «чиновничьей рати» над городом и горожанами, циничное, наплевательское отношение к его мнению по вопросам управления и развития города, не сошел с ума от всего этого, не эмигрировал, сохранил любовь к жизни и надежду на лучшие времена, ежечасно своим трудом вдыхал жизнь в сложный городской механизм, своими достижениями прославляя Киев и страну. За все это киевлянам надо просто поставить памятник!»

ЗМІСТ

До читача

Замість вступу

1. СПЕКОТНИЙ ЛИПЕНЬ 94-го...
2. «ДЕМОКРАТИ» БІЛЬШОВИЦЬКОГО ВИШКОЛУ
3. «ПАРТІЯ ВІЙНИ» РОЗПОЧИНАЄ СВОЮ ГРУ
4. ДИТЯ «КОНСТИТУЦІЙНОЇ НОЧІ»,
або ЯК ДЕПУТАТИ ТІШИЛИ СВІЙ

ЮНАЦЬКИЙ КОМПЛЕКС МАТРОСА ЖЕЛЕЗНЯКА

5. «ПОЛІТИЧНЕ ВБИВСТВО НА ЗАМОВЛЕННЯ»
6. ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ — РОБИТИ СПРАВУ
7. МОЯ МАЛА БАТЬКІВЩИНА
8. ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС
9. СКЛАДНА ДОЛЯ ЗАКОНУ ПРО СТОЛИЦЮ
10. «ЗАКЛЯТІ» ДРУЗІ
11. ЯК ЦЕ БУЛО —
ПРО НЕНАДРУКОВАНЕ ІНТЕРВ'Ю,
ЩО ВИРОСЛО У ЦЮ КНИГУ
P. S., або БИТВА ЗА КИЇВ, ЩО ЗАТЯГНУЛАСЯ НА ВІКИ